ІВАН ФРАНКО

АКАДЕМІЯ НАУК
УКРАЇНСЬКОЇ РСР

ІНСТИТУТ
ЛІТЕРАТУРИ
ім. Т. Г. ШЕВЧЕНКА

ІВАН ФРАНКО

ЗІБРАННЯ ТВОРІВ
У П'ЯТДЕСЯТИ ТОМАХ

ХУДОЖНІ ТВОРИ
ТОМИ 1—25

ІВАН ФРАНКО

ТОМ 3

ПОЕЗІЯ

ВИДАВНИЦТВО
«НАУКОВА ДУМКА»
КИЇВ—1976

У1
Ф83

Редакційна колегія:

І. І. Басс
М. Д. Бернштейн
Г. Д. Вервес
А. Т. Гордієнко
О. І. Дей
Б. А. Деркач (заступник голови)
В. Ю. Євдокименко
О. Є. Засенко
Д. В. Затонський
С. Д. Зубков
Є. П. Кирилюк (голова)
П. Й. Колесник
Н. Є. Крутікова
В. Л. Микитась
Ф. П. Погребенник (відповідальний секретар)
Є. С. Шабліовський

Редактор тому

П. Й. Колесник

Упорядкування та коментарі

А. А. Каспрука,
Й. Я. Куп'янського

Редакція художньої літератури

© Видавництво «Наукова думка», 1976.

Ф 70403—021
М221(04)-76 передплатне — 76

ІЗ ДНІВ ЖУРБИ

ІЗ ДНІВ ЖУРБИ

І

День і ніч сердитий вітер
б'єсь о дому мого ріг,
наче пес голодний, виє
і валить прохожих з ніг.

День і ніч дощі холодні
б'ють о вікна, цяпотять,
ринви грають, шиби плачуть,
утишиться не хотять.

Олов'яні сірі хмари
небозвід весь залягли,
і лежать, і ремигають,
наче ситії воли.

Дармо вітер б'є їх, гонить:
«Гей, ти, сивий, половий!» —
«Нам тут добре, відпочинем!
Хоч ти сердься, хоч і вий!»

Дармо втомленее серце
б'ється, мов у клітці рись:
«Нам тут добре, відпочинем!
А ти плач собі й журись».

ІІ

В парку є одна стежина,
де колись ходила ти,—
бачиться, в піску сріблястім
міг би ще твій слід знайти.

Край стежини проста лавка —
тут сиділа ти не раз,
тут прощались ми востаннє...
Тут мені твій промінь згас.

І коли на серці туга,
наче камінь затяжить,
закиплять в душі питання:
«Пощо жить? Для кого жить?»

Я спішу на сю стежину
і розшукую твій слід,
і відсвіжую твій образ,
що в душі моїй поблід.

І гляджу на лавку з жахом,
чи не мигне тінь твоя?
І сідаю й тихо плачу.
Се Кальварія моя.

III

У ПАРКУ

Ніч. Немов копиці пітьми,
бовваніють дерева.
Де-де, наче злота шпилька,
лампа пітьму пробива.
Ген далеко в павільйоні
банда гучно виграва.

Сам. Лиш думка шепче стиха:
«Ну, скажи, не дурень ти?
Замість жить з людьми по-людськи
багатіти і цвісти,
тягнеш тачку до якоїсь
фантастичної мети».

Шелест кроків. Чути гомін:
«Де вони нас завели?
Ми ж їм вірили! Ми з ними
і гордились, і цвіли!
Нам відродження вже снилось!
Ми великими були!

А тепер арешти, сором!
Самовбійства, наче град!
Заварили самовбійці,
а живі нехай їдять».
Стихли. Метеор ось ми́гнув...
Перестала банда грать.

IV

Коли часом в важкій задумі
моя поникне голова,
легенький стук в вікно чи в двері
потоки мрій перерива.

Озвуся, вигляну — даремно,
не чуть нікого, не видать,
лиш щось у серці стрепенеться,
когось-то хочеться згадать.

Чи щирий друг в далекім краї
тепер у лютім бої згиб?
Чи плаче рідний брат, припавши
лицем до прадідівських скиб?

Чи, може, ти, моя голубко,
моє кохання чарівне́,
далеко десь з німим докором
в тій хвилі згадуєш мене?

Чи, може, гнучи в собі горе,
ти тихо плачеш у тиші,
а се твої пекучі сльози
мені стукочуть до душі?

V

Де я не йду, що не почну,
все тінь твоя зо мною,
і кождий сміх, момент утіх
тьмить хмарою сумною.

«Чого,— питаю я не раз,—
життя моє лоточиш?
Ти не моя, а я не твій,
чого від мене хочеш?

Чи завинив тобі я що?
Чи тужиш так за мною,
що тінь твоя вкрива мене
все хмарою сумною?»

Та тінь мовчить, звичайно — тінь,
ні мови, ні розмови;
а може, се моєї тінь
покійної любови.

VI

Не можу забути!
Не гоїться рана!
Мов жалібні нути
із струн теорбана
чи голосно грають,
чи ледве їх чути,
все жалем проймають —
не можу забути!

Не гоїться рана,
хоч мию сльозами,
хоч час на ню капле
цілющі бальзами,
хоч сонечко гріє
і зірка рум'яна
цілує, яріє —
не гоїться рана!

Хоч як ти далеко,
я все тебе бачу;
хоч стратив давно вже,
щодень тебе трачу;
хоч люта розпука
минулася п'яна
і клином розлука,

гадюка погана,
лежить поміж нами,
дівчино кохана,—
кохання без тями,
не гоїться рана.

VII

Вже три роки я збираюсь,
щоб побачити тебе,
та коли лиш соб наверну,
щось усе зверта цабе.

Я боюся твого ока,
твоїх уст, твого лиця,
як страшного суду свого,
як фатального кінця.

Якби знав я, що побачу
вроду пишную твою
в незів'ялім, повнім блиску,—
я побіг би як стою.

Якби знав я, що побачу
усміх на твоїх устах,
гордощі тривкого щастя —
я б злетів туди, як птах.

Якби знав я, що почую,
притулившись край вікна,
твій веселий спів, розмову —
я б спішив туди щодня.

Твоїм щастям, наче сонцем,
я би серце грів слабе,
завидів би твоїй долі
і забув би так тебе.

Та боюсь, моя небого,
що не так тебе знайду,
що вписалися турботи
й сум у тебе на виду.

Що приглух твій срібний голос,
що надламаний твій хід,
на лиці твоїм побачу
частих сліз гарячих слід.

Бачити, як ти сумуєш,
як ти плачеш у кутку,—
боже, ні, і в пеклі муку
не зсилай мені таку!

Чути жаль твій і докори,
чути серцем, бо уста —
знаю — й слова не промовлять,—
о, при думці тій густа

пасмуга якась кровава
застилає світ мені...
От тому боюсь відвідать
я тебе в далечині.

VIII

Безсилля, ах! Яка страшная мука!
Чуття ще в серці полум'ям горять
і думи рвуться, як орел ширять,
та воля мов розбита, мов безрука.

Немов стріла з розламаного лука
не полетить, так нині не летять
слова, і блиски, й фарби, не хотять
служить уяві. Ох, важка розлука!

Неначе з гір, де повно світла, барви,
і запаху, і співу пташенят,
і стрекоту сверщків, потоків шуму,

зійшов я вниз, де гниль, погані лярви,
де душно, мрячно, пута, знай, дзвенять
і чахне дух серед зневіри й глуму.

IX

Недовго жив я ще, лиш сорок літ,
і сил не тратив на пусту мамону.
Невже ж уже минув я свій зеніт
і розпочав спадистий шлях до склону?

О бідна расо, що такий твій плід
слабий! Хвалиться ним нема резону.
Та й швидко ж той твій метеор поблід,
не мавши навіть доброго розгону!

Аж соромно, та що його робить!
І кінь, мовляв, не тягне понад силу.
Хай велетні могли співать, творить,

могли боротись, тішиться, любить
в вісімдесятім році — нам в могилу
вже в сороковім треба карк хилить.

X

І знов рефлексії! Та цур же їм!
Се панський спорт! Хай нервні білоручки
та пустопляси риються в своїм

нутрі, і всяку думку гірш онучки
розскубують, і всякий рух чуття
жвуть, мірять, важать! Не для нас сі штучки!

Ми, бра, плебеї, учтою життя
не мали ще коли пересититься,
гашиш та опій, сім'я забуття

противне нам. Нам хочесь жити, биться
з противником, нам люба праця, рух,
ми хочем справді плакать, веселиться,

любить, ненавидіть. У нас ще дух
не розколовсь надвоє під корою,
традиції не в'яже нас ланцюг.

Ми можемо втомиться боротьбою,
зломиться, впасти, та не наша річ
розми́катьсяся в борні з самим собою.

Ось глянь лишень! Чудова, ясна ніч!
На небі зорі ярко так палають —
се безконечність нам морга до віч!

Тиша́ кругом. В селі там пси десь лають.
деркач у травах дре, довкола хат
в повітрі чорні лилики гуляють.

Хрущі гудуть, до світлих шиб летять...
А там, мов вежі, башти фантастичні,
недвижно темні дерева стоять.

Ти сам один в природі тій величній,
мов принц в заклятім місті у казках...
І в душу ллється спокій, якісь празничні,

врочистії чуття... І ти, мов птах,
стаєшся легкий, мов ось-ось летіти!
Безмірну силу чуєш у руках

і весь ростеш у безмір... Люди! Діти!
До мене! Я люблю вас, всіх люблю!
І все зроблю, що будете хотіти!

Чи крові треба — кров за вас проллю!
Чи діл — я сильний, віковічні скали
розторощу́, на землю повалю...

Дмухнув вітрець — і мрії ті пропали.
Та в серці при́лив ще чуття тремтить,
і вже думки до хат тих поскакали,

де чорна праця й чорне горе спить.
Вузька, здається, непривітна нива,
а кілько можна й треба тут робить!

Суспільна праця довга, утяжлива,
зате ж плідна, та, головно, вона
одна лиш може заповни́ть без дива

Титульна сторінка збірки І. Франка «Із днів журби» (1900)

життя людини, бо вона одна
всіх сил, всіх дум, чуття, стремлінь людини
жадає, їх вичерпує до дна.

Вона одна бере нам все щоднини
і все дає, бо в'яже нас гісніш
з людьми, як діти спільної родини.

Що поза сею працею, то гріш
змарнований, то манівці блудніï,
що запровадять швидше чи пізніш,

чи в самолюбства омути брудніï,
чи в нігілізм, чи то в містичну млу,
що дійсними вважа лиш власні мріï,

а мрією — природу й жизнь цілу.

XI

Я поборов себе, з корінням вирвав з серця
усі ілюзіï, всі грішні почуття,
надіï, що колись вільніше ще дихнеться,
що доля ще й мені всміхнеться,
що блиснуть і мені ще радощі життя.

Я зрікся їх навсе. У тачку життьову
запряжений, як наймит той похилий,
я мушу так її тягти, поки живу,
і добре чую се, ярма не розірву
і донесу його до темної могили.

Мені не жаль життя, бо що ж воно давало?
Куди не глянь, усюди браки й діри.
Робив без віддиху, а зроблено так мало,
і інших загрівав, аж на кінці не стало
у власнім серці запалу, ні віри.

XII

З усіх солодких, любих слів,
які я чув із твоїх уст,
одно лишилося мені

і, наче срібний дзвоник той,
і досі в серці гомонить —
одно маленьке словечко:
Слухай!

Коло стола сиділи ми,
широкий і шумний гурток,
розмова йшла веселая;
нараз затихли всі, немов
по хаті ангел пролетів;
лиш ти, до мене звернена,
серед загальної тиші
казала звільна, мов у сні:
Слухай!

І враз ти зупинилася,
злякалась голосу свого
серед загальної тиші,
і рум'янцем облялося
твоє лице, а при столі
на тебе всі ззирнулися —
і те, що хтіла ти сказать,
ухóпив ангел, що в ту мить
отам по хаті пролетів.

Минуло много-много літ,
минулись муки й радощі;
і тих, що весело тоді
коло стола балакали,
розвіяв вихор життьовий
по світі, наче пил марний;
лиш те одно слівце твоє
і досі у моїй душі,
мов срібний дзвоничок, дзвенить.
І досі із рожевих уст
я чую любе, привітне:
Слухай!

І досі ще тремтить душа,
ждучи чогось таємного,
блискучого, величного,
що за летючим словом тим,

мов цар за курієром вслід,
явитись мало. Та дарма!

В глибокім, темнім пралісі
мандрівець блудить змучений;
тривога, голод, близька ніч,
мов звіра дикого стрільці,
його женуть все дальш і дальш.

У груді духу не стає,—
здається, трісне серденько,
і ноги змучені тремтять
а він біжить, біжить, біжить!

І причувається йому,
що десь далеко ледве чуть
теленька дзвоник: дзінь-дзінь-дзінь!
Він знає, що весь день уже
за тим зрадливим голосом
біжить даремно; інколи
догадується, що, мабуть,
се дзвонить власний страх його,
а він, проте, біжить, біжить!

Ану ж там справді битий шлях?
Ану ж там хата теплая?
Ану ж лице коханеє?
Ану ж там дивні радощі?
Дзінь-дзінь! Дзінь-дзінь!
Дзінь-дзінь! Дзінь-дзінь!
Слухай!

СПОМИНИ

I

Я згадую минулеє життя
спокійно, та без радості, без туги:
одно із нього виніс я чуття,
що я не був у нім щасливий, други.

Багато праці, і турбот, і скрут,
та не було вдоволення, утіхи;
мов віл в ярмі, я чув на собі прут
і тяг чужого скарбу повні міхи.

Хоч не згасав ніколи огник мій,
та полум'ям не бухав, більш димився,
а замість світла сипав іскор рій.

Хоч ненастанно стяг мій з вітром бився.
та не високо плив в руці слабій,
і хоч я жив, то все ж я не нажився.

II

Заким умре ще в серці творча сила
і дар пісень заглухне в тишині,
немов пахуча та фіалка мила,
що в'яне у пустому бур'яні,—

я раз іще б хотів простерти крила,
і побуять свобідно в вишині,
і оживить ті спомини, що скрила
ворожа доля у душі на дні.

Вони живі донині в тій могилі,
я чую їх, як рвуться, як печуть...
Спинити їх, здушить їх я не в силі.

Та чи знайду я сили, щоб відчуть,
щоб пережити знов ті любі хвилі
і виплакать піснями їх ось тут?..

III

О, бо і я зазнав раз щось такого,
що хоч ще повним щастям не було,
та дуже близьке вже було до нього,
як щастя, швидко надійшло й пішло.

У біднім, прозаїчнім тім житті
се був момент казочний і кипучий,
се був неначе той брильянт блискучий,
що хтось найшов загублений в смітті.

І відки се мені прийшло, і як,
і чом прийшло, і чом пропало живо —
я й досі збагнути не міг ніяк.

Одно лише я чую справедливо:
тоді пізнав я, що в житті за смак
і чим була любов, святеє диво

IV

П'ятнадцять літ минуло. По важкій,
завзятій боротьбі я опинився
побитий, хорий. У тишу, в спокій
я на село із міста схоронився.

Хоч молодий ще, був я у такій
зневірі, світ весь так мені змінився
з рожевого на чорний, що в гіркій
знетямі з бою я відсторонився.

У мене зблідли давні ідеали,
і люди видались таким дрібним,
мізерним кодлом, що для мене стали

чужі й далекі. Треба буть дурним,
щоб задля них у бій іти, як в дим;
ті, що терплять, варт того, щоб страждали.

V

Маленький хутір серед лук і нив
на горбику над річкою шумною —
отам я в простій хлопській хаті жив,
і самота, і сум жили зо мною.

Із трьох боків поля ті обмежи́в
могутній ліс зеленою стіною,
і шумом серцю він на сон дзвонив,
і сум по травах розносив луною.

Він тяг мене в свою таємну тінь,
і свіжий подих віщував розраду,
і листя, знай, мені шептало: «Скинь

із серця всі згадки про зваду й зраду!
Природі-мамі до грудей прилинь
і тут знайдеш нову, святу принаду».

VI

В село ходив. Душа щемить і досі
від тих картин, що зустрічав я там...
При праці старші, діти, голі й босі,

без догляду надворі; по хатам
маленькі плачуть, бо у полі мати.
Там знов дідусь недужий в хаті сам,

все кашля й стогне, та води подати
нема кому — палкий жнив'яний час!
Скріпивши серце, я ввійшов до хати.

У хаті душно, чути вогкість, квас...
З усіх куточків бідність визирає.
Сухий, як скіпа, жовтий дід Панас

зжахнувся: «Хто там двері отвирає?» —
«Се я, Панасе!» Довго поглядав...
«Ти, Йвасю?» — «Я». Ках-ках. «Чи бач, вмирає

старий Панас! Господь отсе згадав,
що я ще тут, і кличе вже в дорогу.
Коби лиш абшит якнайшвидше дав!»

Я сів при нім. «Що, маєте підмогу?
Лічитись би, по лікаря послать».
Аж кинувся, а на лиці тривогу,

правдивий страх перед життям пізнать:
«Мені? Підмогу? Се даремна праця!
Я бога прошу, щоб мерщій сконать».

Я далі йшов. Там дві куми сваряться:
«Ти, злодійко, чужі снопи крадеш!» —
«Ти, чарівнице, на фігуру драться,

чужих коров доїть ночами йдеш!»
Чого я так страшенно застидався
при тих словах? Чого півперек меж,

грядок, плотів навтеку я подався?
Щось там в душі клубилося гірке,
мов гріх тяжкий, незмитий пригадався.

А он під хатою дитя сільське
само, без мами, в чорній сорочині,
не ходить ще, малесеньке таке...

Пішла десь мати і дала дитині
у ручку бульбу, а дитина в рот —
і подавилась. Бачу я, вже сині

зробились щічки, очі в стовп, от-от
задушиться дитина! Підбігаю,
підніс, струснув і, як то наш народ

в таких випадках робить, ударяю
легенько в карк, і випала як стій
із горла бульба. Легше віддихаю...

Та переляканий хлопчина мій
як закричить! І вже прибігла мати
і бачить: пан якийсь чужий... «Агій!»

Мабуть, хоч мав би за сто літ вмирати,
то не забуду того, як вона
прожогом хопила дитя й до хати

побігла, як ненависна, гнівна
з очей її на мене іскра впала,
як буркнула: «І що за сатана

тут лазить і дитину налякала!
А щоб ти, дідьку, голову зламав!
Цить, квітко! Мама пана геть прогнала».

Схилившися, я йшов і сумував:
прокляття за добро — стара заплата!
Мов з дьогтем мід, її я смакував.

Край шляху коршма ось, брудна, патлата!
Хоч день робучий, в коршмі гамір, шум,
а перед нею сват термосить свата.

«Ти кат, не сват!» — «А ти свиня, не кум!» —
«Став кварту ще!» — «Став ти, застав капоту!
Я свій кожух пропив уже на глум!»

Геть відси, геть! Тут ріки свого поту,
на труту перепалені огнем,
народ п'є «на здоров'я», «на охоту».

Геть відси! Тьми тут, зопсуття едем,
добробуту руїна, гріб моралі,
цивілізація обернена вверх пнем.

Мов під хреста вагою, йшов я далі.
Радниця. Екзекутор. Три жиди.
Війт, присяжні і сплакані, зів'ялі

баби. А там купками, то в ряди
накидані мужицькі лахи вбогі,
кожухи, ярма, шлеї. «Тут клади

податок,— так слова лунають строгі,—
то фант віддам! Чи то від ваших сліз
цісарський скарб наповниться, небоги?»

Геть відси, геть! В пустиню, в поле, в ліс!
Де б щохвилини отакі картини
важкий в душі не діяли розріз!

Ось поле ділання! В отсі хатини
я маю людськість, світло, мир нести!..
Ввижається в уяві стать дитини,

що море черпа ложкою. «Се ти,—
кричить нутро моє,— смішний герою,
сей океан кривд, горя, темноти

рад вичерпати ложкою дрібною!»

VII

Ось панський двір! На згір'ї край села
пишається на сонці, наче рожа.
Тиша довкола нього залягла.

Старезні липи, мов жива сторожа,
стоять при вході, клумби і травник,
кругом жива глогова огорожа.

Крізь браму вглиб двора мій зір проник:
увитий ганок диким виноградом
дрімає в тіні, як віддавна звик;

поперед вікна в'ється білим гадом
доріжка, всипана піском дрібним
та цвітом, що з акацій сиплесь градом.

Вікон широких поглядом скляним
глядить сей двір на все село в долині —
не скриєсь жодна хатка перед ним.

Червоний дах його, і стіни сині,
блискучі вікна, ганки, виноград —
все те немов кричить сільській хатчині:

«Не смій дихнуть! Не перестань дрожать!
Хились і гнись! З твоїх занядрів темних
сюди тобі чола вверх не піднять!

Ти дич! Ти варварство! Ти під'яремних
волів житло, притулок хамських рас,
печера, повна лютих гадів земних!

Їх вартість в тім лиш, щоб робить на нас,
їх чеснота — лиш послух і покора,
їм слід горіти, щоб наш блиск не згас!

Бо ми держави й церкви є опора,
цивілізації тривкий опліт,
культури кріпость, до борби все скора!»

Я відвернувсь від брами. Много літ
минуло вже, як я слова такії
чув з уст старого графа. Нині світ

змінився значно, многі давні мрії
зробились дійсністю, та се село
слова ті прилягли, мов плити кам'янії.

Для нього поступу мов не було,
всесвітнеє життя його минало;
лиш се «гніздо культури», знай, цвіло.

пишалось і з села всі соки ссало.

VIII

Найгірше я людей боявсь тоді
і обминав їх, мов болючу рану.
Тужний їх вираз, лиця їх бліді
болять мене, коли на них погляну.

Я знав, в якій вони живуть біді,
та як же я до помочі їм стану?

Я знав, що пута їх міцні й тверді
і, не зламавши їх, я марно зв'яну.

О, я боявся їх, немов докору,
мов зрадженої любки тихих сліз,
неначе сам я винен був їх горю.

Отим-то я щодня — відлюдок дикий —
свій біль дрібний і сором свій великий
ховав у серці і тікав у ліс.

IX

Привіт тобі, мій друже вірний, гаю,
повірнику моїх найкращих дум!
Все чисте, ясне, що лиш в серці маю,
надихав свіжий запах твій і шум.

На твоїх полянáх, в відлюднім плаю
я розсипав свій жаль, губив свій сум;
у твоїх запахах, неначе в раю,
окрилювався молодечий ум.

Під скрип могутніх конарів дубових
складались першії мої пісні,
слабії відгуки твоїх пісень чудових.

А в бурі рев, як громи навісні
ламали твоїх велетнів корони,
у твоїх криївках шукав я охорони.

X. РОЗМОВА В ЛІСІ

Здорові дядьку! Що се, ви за злісного?

З л і с н и й

А так, злісную, бачте на старі літа.

Я

А син же де? Таж він за злісного тут був.

Злісний

При графі за лакея десь в Італії.

Я

Се що за шмаття двигаєте? Прати десь?

Злісний

Га! Га! Верети! У дівчат навідбирав.

Я

Що? За дівчатами вганяєте іще?

Злісний

То не з добра, небоже! Панська служба — мус.

Я

Що ж се за служба бігать за дівчатами?

Злісний

От видно, що давно в селі ти не бував!
Таж управитель ліс сей для селян запер,
а тямиш, що товар віддавна пасли тут.
Тепер нема де раз попасти, ба нема
в бідніших чим погодувать товарину.
А в лісі трави, бачиш сам, до пояса,
аж гнуться, шепчуть, наче просяться під серп,
Ну, та й ідуть жінки, дівчата крадькома.
нажне верету і вже має на весь день.

Я

Ах, зачинаю розуміти! Ну, а ви
підстерігаєте й верети берете?

Злісний

А так. Що ж діять? Заборонено хлопам
у ліс — ні кроком, ані оком не входить.

Я

А в вас підноситься рука у бідних тих
верети відбирать за жміньку бур'яну?

Злісний

Підноситься, небоже! Панська служба — мус.

Рука підноситься, лиш серце трепещить.
У сні часом ще причувається їх плач.

Я

То управитель у дворі сидить тепер?

Злісний

Ні, не сидить. Він на фільварку за селом.

Я

А двір пустий? Чи, може, графа ви ждете?

Злісний

Ні, не ждемо. Говорять, граф нездужає.
Максим писав. Подужав трохи був торік,
і понесло його лихе десь там... таке
місточко є, що в карти грають — чи в кістки.
Скортіло графа — за годинку просадив
всі гроші й бричку з кіньми. Був би, може, й весь
маєток там лишив, так дав бог — вдарило
йому на мозок, впав на місці, наче труп.
Його, мов трупа, винесли, аж мій Максим
живенько кинувся, щось там зробив йому —
він знав уже, при нім служивши, напади
його недуги,— ну, там зараз лікаря...
І відживили пана графа. То писав
Максим, що лікар графові таке казав:
«Якби не сей слуга ваш, був би вам конець».

Я

Ну, певно, граф віддячиться Максимові?

Злісний

Ой, вже віддячиться! У голові йому!
Писав Максим, як лікар се йому сказав,
а він лиш носом покрутив: «Ну, так! Ну, так!»

Я

І не міркує ще додому повертать?

Злісний

Та хто там знає? От тепер прислав нам тут
якусь поману. Адже йшли ви попри двір?

Я

Ну так, ішов.

Злісний

І що, не чули вереску?

Я

Ні, не чував.

Злісний

Ну, певно, спала десь вона.

Я

Що за вона?

Злісний

Якби я знав або хто-будь!
Якесь таке, ні птах, ні риба, ні жона,
ні панна, та й говорить не по-нашому,
мов та синиця цвенькає, пищить, вищить,
в долоні плеще, всюди скаче, бігає,
всьому дивується, раз плаче, раз смієсь.
Мале таке та утле — взяв би, бачиться,
в долоню й другою долонею прикрив,
а всюди того повно — двір, гумно і сад,
шпихлір, і коршму, й тік — все чисто навідить,
усякого зачепить, всім цікавиться —
ну, сказано, помана, ще й французькая!

Я

І хто ж вона, чого сюди приїхала?

Злісний

Питайте ви мене, я буду вас питать!
Фервальтерка, що з нею розмовляється,
говорить: «Бог її там може зміркувать».
Та лист прийшов від графа до фервальтера
і в місті до старо́сти, щоб в оглядності
її держали, не перечили ні в чім,—
мовляв, недужа, хоче тут освіжитись.
Та де б тобі недужа! То живе срібло!

Говорю вам: помана, ще й французькая.
А ви зайдіть коли — без церемонії,
розмовтесь з нею — страх яка розмівная.
Нащо вже наші молодиці — тумани,
а й з ними щось, калічачи слова, бересь
балакати, знаками доповняючи.
Прийдіть, я знаю,— буде рада, ну, та й вам
не буде нудно так, як там на хуторі.

Я

Мені не нудно, а з поманою, як ви
її назвали, що мені балакати?

Злісний

Прийдіть, прийдіть! А то я їй скажу про вас,
і зробить вам таке: сама прийде до вас.
Їй як що стрілить в голову, то й діло тут.
Їй-богу, се помана, ще й французькая.

XI

Я побачив її — не в зеленім садку,
не в салонах шумних, не в ряснім цвітнику,
не в товаристві дам, і панів, і музик —
серед баб і сіпак я почув її крик.

Край двора на гумні були два польові,
що мужицький товар захопили в траві
І загнали у двір, а за ними з села
ціла купа жінок по корови прийшла.

Крик, гармидер і шум. Польові цабанять,
в батька-матір кленуть, стадо хочуть загнать,
витручають жінок, б'ють у лиця дівчат,
а ті плачуть, падуть і кленуть і кричать.

Втім мов бомба, з двора якась дама летить
в ясній сукні, в руці парасольку держить,
по-сільському в дві коси волосся сплела,
але треном від сукні подвір'я мела.

«Que ce qu'est que ça? [1] Que ce qu'est que ça?
Що тут сталось у нас?
Mais pourquoi? [2] Фі, дівчат! Ну, не стидно, Панас?
Mais c'est lâche! C'est affreux! [3] Так тручати жінкам!
Ну, laissez! O, mon Dieu! Mais pourquoi?
C'est infame!» [4]

Кричачи, плачучи, польових зупиня,
парасолькою б'є, від жінок відганя;
ті ж, неначе вовки, що від стерва їх гнать,
знай, гарчать: «Пані, геть! Нам самим тее знать».

«Mais comment? Battre les femmes! [5] Чого плачуть вони?
За що скот заняли? Браму там відомкни!
Laissez les! [6] Я плачу слухать тут не хочу!
Я до граф напишу. Я усіх вас провчу!

Ah, quel peuple, o mon Dieu! Mais c'est insupportable!
Et ils souffrent tout cela, ils s'inclinent, pauvres diables! [7]
Ну, ідіть, ну, ідіть! Не цілуй! Ну, досить!
Laissez les! Браму там отворить і пустить!»

Приступив польовий: «Там нам шкоди їх скот
наробив».— «Mais les battre! [8] Фі, дівчат бити в рот!
C'est brutal! C'est infame! [9] Ну, зо мною ходіть!
Де та шкода? Сама хочу я поглядіть».

Тут уздріла мене. «Qui êtes vous? Un étudiant? [10]
Venez donc! Venez donc [11] з нами там на той лан!
Ah, quel peuple! quel pays! Comprenez vous français? [12]»
Та вже серце моє полонила на все.

---

[1] Що таке? *(франц.).— Ред.*

[2] Але чому? *(франц.).— Ред.*

[3] Але ж це підло! Це жахливо! *(франц.).— Ред.*

[4] Облиште! О, боже мій! Але за що? Це ганебно! *(франц.).— Ред.*

[5] Але як? Бити жінок! *(франц.).— Ред.*

[6] Залиште їх! *(франц.).— Ред.*

[7] Ах, який народ, господи! Це нестерпно! А вони все терплять, вони коряться, бідолахи! *(франц.).— Ред.*

[8] Але бити їх! *(франц.).— Ред.*

[9] Це жорстоко! Це ганебно! *(франц.).— Ред.*

[10] Хто ви? Студент? *(франц.).— Ред.*

[11] Ходіть же *(франц.).— Ред.*

[12] Ах, який народ! Яка країна! Чи розумієте ви по-французьки? *(франц.).— Ред.*

XII

Я не скінчу тебе, моя убога пісне,
в котру бажав я серце перелить
і виспівать чуття важке та млісне,

все, що втіша, і все, що веселить,
всі радощі шаленого кохання,
все пекло мук, що й досі грудь в'ялить.

Мої ви сльози, і мої зітхання,
і пестощі короткі, й довгий жаль,
надії і зневіри колихання,

не перелити вас мені в кришталь
поезії, немов вино перлисте,
ні в римів блискітливую емаль!

Мов дерево серед степу безлисте
в осінній бурі б'ється і скрипить
і скрип той чує поле болотисте,—

отак душа моя тепер терпить
слаба, безкрила, холодом прибита,
мов ластівка у річці зиму спить.

В ПЛЕН-ЕРІ

І

Мамо-природо!
Хитра ти з біса!
Вказуєш серцю безмірні простори,
а життя замикаєш у клітку тісненьку,
в мікроскопійную клітку.
Уяву вабиш вічності фантомом,
а даєш нам на страву моменти,
самі короткі моменти.
В душах розпалюєш
дивні огні, і бажання, і тугу,
а потім працюєш щосили,
щоб погасити, здушити, притлумить
пориви, що ти сама ж розбудила.
Ллєш на них дійсності воду холодну,
куєш їх у матер'ялізму кайдани,
розчаруванням цупко обпалюєш крила...
Цинічно, мамо, і немилосердно
мечеш ти те, що найвище, найкраще,
чим величаться б могла віковічно,
як архітвором,—
свиням під ноги.

І невже ж ти не бачиш (здається,
міліонами своїх очей
могла б ти побачити дещо!),
скільки горя, зовсім непотрібного горя,
скільки муки, нічим невтишимої муки,
завдаєш ти цинізмом отим
найніжнішим, найліпшим, найкращим
поміж твоїх дітей?

І невже ж зрозуміть ти не можеш
(та сума мізку, що день в день, рік-річно
витворюєш, повинна би, здається,
порозуміти дещо!),
що пора би покинуть старії шаблони,
добрі для всяких амеб, протозоїв,
ехінодермів і міксоміцетів!
Що вивчена на них твоя
економія марнотратства
не згожа для людей, для душ людських,
як не згожий осел
до гри на фортеп'яні.

Подумай, мамо! Тут, на сій планеті,
скінчився вже
твій творчий Sturm und Drang [1];
той надмір сил, і соків, і тепла
вже вичерпавсь, і замкнена навіки
твоя тут творча карієра.
Що ти могла найвищого створити —
се чоловік. Із сих матеріалів,
які тут маєш під рукою,
хоч як не дмись,
нічого кращого створить не зможеш.
Тож час би, мамо, як старий той Ягве
(нащо вже пан був строгий і скептичний!)
сказать собі: «Спочину вже тепер!»
Признать: «Отсе я гарне сотворила!»
І заходиться сьому архітвору
створити рай такий, як слід:
не дерева, грушки, і ябка, й фіги,
а рай в його нутрі,
гармонію чуття і волі,
думок і діл, бажання і знання.

Ах, мамо, мамо!
Довгі століття,
тисячоліття ти водила нас за ніс,
манила у безмежнії пустині
фантомами безсмертя

---

[1] Пора бурхливих поривів («Бурі й натиску») *(нім.)*. *Ред.*

і перспективами метафізичних
радощів раю.
Ти заставляла нас за ті фантоми
пролити море крові й сліз.
За них горіли стоси,
скрипіли колеса тортур,
розпечені кліщі живе рвали м'ясо,
і міліони, міліони серць
безмежна шарпала розпука.
І що ж, вкінці доглупалися ми,
що ті фантоми є собі фантоми,
не варті мук, і крові, і страждання,
що се є наші власні твори.
Так кицька в дзеркалі
безодню бачить, поки
домацаєсь, що в нім нема нічого.

Тріумф! Тріумф!
За десять тисяч літ важкої праці
цивілізації доходимо вкінці
до тої точки, до якої кицька
доходить за п'ять хвиль.
І вздрівши, що за дзеркалом
нема нічого,
ми логікою кицьки розсудили,
що й загалом нема безодні,
нема нічого, лиш атом, момент
і рух молекулярний.
І ми були готові наплювати
на всі ті мрії, туги і бажання,
на всі ті безконечні перспективи,
що ти сама ж нам, мамо,
вложила в душу.
Були готові згірдно відіпхнути
і потоптать найвище і найкраще
з всього, що ти дала нам, мамо,
те, чим святе, високе і величне
життя людськеє.

Смієшся, мамо?
Ти добре знаєш, се не може бути,
се лиш хвилина боротьби, зневір'я,
яких ти бачила вже міліони.

Ти добре знаєш: ми твої є діти,
слабі, нікчемні і капризні діти,
і трошки рознервовані надміру,
та все ж твої і рідні, й найлюбіші
і мусимо тебе любити, мамо!
І хоч цікавим оком піддивились
твої слабі й негарнії місця
і здерли маску святості з лиця,
розвіяли рожевий, поетичний
туман, що ти вкривалась ним так довго,
пізнали зблизька твій варстат,
пізнали, як господарюєш ти,—
то за старим туманом поетичним
ми тисячі таких красот відкрили,
таких чудес і чарів,
що серце й ум в них тонуть, як у морі.

І — що найвище — ми
самих себе відкрили!
Відкрили власну душу,
заглянули в варстат своїх думок,
свого чуття, бажання і змагання,
і там твою пізнали руку, мамо,
твої закони.
В тих снах пустих,
в ілюзіях відвічних
побачили таку ж реальну дійсність,
такі ж великі явища, як в зорях,
у Ніагари реві,
у скелях Гімалаїв.
І тут, у власному нутрі,
ми віднайшли все те, що, бачилось,
утратили в зовнішньому околі:
гармонію, і вічність, і безмежність,
і всі рожеві блиски ідеалу.

Нехай життя — момент
і зложене з моментів,
ми вічність носимо в душі;
нехай життя — борба,
жорстокі, дикі лови,
а в сфері духа є лиш різнородність!

Різні тони, різні фарби,
різні сили і змагання,
мов тисячострунна арфа,—
та всім струнам стрій один.
Кождий тон і кождий відтінь —
се момент один, промінчик,
але в кождому моменті
сяє вічності брильянт.

II

По коверці пурпуровім
із таємних сходу брам
виїжджа на небо сонце,
наче входить цар у храм.

І в моє вікно зирнуло
і сполошило стару,
невідступну, невмолиму
посидільницю журу.

Ся стара, погана відьма
тут сиділа цілу ніч
і зміняла своїм чаром
кожду думку, кожду річ.

Кождий мебель був мій ворог,
кожда книжка — то була
п'явка, що систематично
кров і мозок мій пила.

Кожда добрість — то наївність,
кождий друг — то хижий звір,
кожда думка — то помилка,
кождий спомин — то докір.

А як свідомість болющу
сон, мов свічку, загасив,
чар її і в сонне царство
тіні дійсності вносив.

Все, що я кохав безмежно
і що зрадило мене,

все, що стратив, тут до мене
підняло лице сумне.

Молоді, гарячі сльози
тут, мов рожі, зацвіли
по стежках отих тернистих,
де колись вони плили.

Молода палкая туга,
мов жебрачка в лахманах,
все чогось іще шукала,
топчучи зарослий шлях.

Тільки віра молодая,
мов загашений огень:
купка попелу лишилась,
обгорілий, чорний пень.

І нараз пропали чари,
сонце глипнуло в вікно!..
Я прокинувся. Чи справді?
Все те ще не так давно?

Я ще не старий! Ще сила
є в руках і у душі!
Ще поборемося, доле!
Ну, попробуй, задуши!

Я ще не старий! Не згинув
ще для мене жизні зміст,
хоч журба, хоч горе тисне —
ні, ще я не песиміст!

III

Ходить вітер по житі,
мов господар, спрокволу,
колосочки налиті
стиха хилить додолу.

І шепоче колосся:
«Вітре-брате, дай ведра,

щоб нам ціло вдалося
достояти до Петра.

Проганяй ти боками
градовії навали,
щоб не стерлись над нами,
щоб ми марно не впали.

Отрясай з нас щоднини
пажерливі комахи,
най годуються ними
ті співучії птахи.

Дай нам спіти, нависнуть,
стебло луком най гнеться,
аж серпи тут заблиснуть,
жнивна пісня поллеться.

Дай на копи погоду
і погоду на спряток,
щоб в селянську господу
ввійшли втіха, достаток».

Ходить вітер по житі,
мов господар, спрокволу,
колосочки налиті
стиха хилить додолу.

Стиха хилить, шепоче:
«Все вам буде, як треба:
буде бідним дар з неба,
та земля дать чи схоче?

Хоч і як бушували,
вас не збили з ніг тучі;
градовії навали
впер я в дебрі і кручі.

Гусінь, черви пожерли
ті співучії птахи;
та повзуть он по селах
три інакші комахи.

Де заглянуть у хату,
гине втіха, достаток;
ті три черви зовуться:
коршма, лихва, податок.

Лізуть з хати до хати,
наче дух той могильний,—
а на черв той проклятий
я, біднятка, безсильний».

IV

Суне, суне чорна хмара,
наче військо із полудня.
Короговки сонце вкрили,
за горою бубни бубнять.

За горою бубни бубнять,
у повітрі сурми грають,
а блискучії шаблюки
шахом-махом пітьму крають.

Шахом-махом пітьму крають,
своїм блиском сліплять очі;
стогне небо, стогнуть гори,
як гармата загуркоче.

Як гармата загуркоче,
куль холодних град засвище,—
гей, заплачеш важко, небо,
на те дике бойовище!

V

У долині село лежить,
понад селом туман дрижить,
а на горбі край села
стоїть кузня немала.

А в тій кузні коваль клепле,
а в коваля серце тепле,

а він клепле та й співа,
всіх до кузні іззива.

«Ходіть, люди, з хат, із поля!
Тут кується краща доля.
Ходіть, люди, порану,
вибивайтесь з туману!»

Та тумани хитаються,
понад селом згущаються,
розляглися по полях,
щоб затьмити людям шлях.

Щоб закрити їм стежини
ті, що вгору йдуть з долини,
в тую кузню, де кують
ясну зброю замість пут.

VI

Ой ідуть-ідуть тумани
наддністровими лугами,
наче військо з корогвами,
а передом отамани.

Сурми бойові не грають,
і панцирики не дзвонять,
тільки смуток навівають,
верби віття низом клонять.

Тільки в мряці тонуть села,
і уява мари плодить;
тільки дума невесела,
мов жебрак, по душах ходить.

VII

Над великою рікою
на скалі крутій сиджу
і, затоплений у мріях,
в воду биструю гляджу.

Валом хвилі, валом хвилі
пруться, плещуть, миготять,
сонце грає, прибережні
верби віттям їх пестять.

Із-за закруту одного
враз дараба виплива —
зіллям, зеленню обвита,
плеще, грає, мов жива.
Керма тихо хвилі крає,
не булькоче, не скрипить,
і керманич молоденький,
мов мальований, стоїть.

На дарабі гра музика,
чути співи голосні,
брязкають чарки блискучі,
ллються вина запашні,
сяють очі молодії
серед жартів і розмов...
Сміх і співи. Се гуляють
Радощі, Краса, Любов.

Я поглянув, і зітхання
піднімає грудь мою.
О, мої юнацькі мрії,
пізнаю вас, пізнаю!
Скільки вас з розпучним криком
і з слізьми я доганяв —
на весільную дарабу
я ніколи не попав.

Ні, тепер уже за вами
не погоню я услід!
Прощавайте! Своїм блиском
ви молодших веселіть!
Сміх, і співи, і музика
ще бринять, немов по склі,
і за закрутом дараба
звільна щезла в синій млі.

Знов затоплений у мріях
я гляджу на бистрину.

Що се плещуть, миють хвилі?
Наче білу грудь сніжну!..
Мов рожеві любі руки...
шийку круглу... і лице...
Ох, адже я знав, здається,
цілував лице оце!

Се ж вона, вона, чий образ
тузі втихнуть не дає!
Се те тихе нездобуте
щастя вбогеє моє!
Вбите! Втоплене! І в воду,
мов скажений, кинувсь я,
щоб ловити щастя-трупа...
Мрія приснула моя.

VIII

Дрімають села. Ясно ще
осіннє сонце сяє,
та холодом осіннім вже
в повітрі потягає.

Темно-зеленії садки
дрімають вже без плоду
і тихо гріються хатки,
і верби гнуться в воду.

Сонливо річечка пливе,
згачена коноплями,
а всі плоти, зарінки всі
обставлені горстками.

Мов вежі й башти добрії,
стоги та обороги
стоять і стережуть село
від голоду й тривоги.

Дрімливо в поле йде орач —
Ще ж верем'я не скоре —
І звільна під озимину
пухкую землю оре.

Корови ситі на стерні
лежать і ремигають,
а пастухи бульби печуть,
коло вогню гуляють.

Ще ліс не стогне тим важким,
осіннім, довгим тоном,
і ще стрілою ластівка
звиваєсь над загоном.

Тиша, спокій, мов розлилось
дрімоти сонне море,—
здається, задрімало десь
у петрях люте горе.

О, не будіть його, хмарки,
дощем холодним живо;
і ти, осінній вітре, спи,
не рвися так гнівливо!

Нехай той люд потомлений
хоч трохи підпочине,
нехай та згорблена спина
ярмо важкеє скине!

Хай він, що був волом весь рік,
робив, немов машина,
почує в собі дух живий,
пізна, що й він — людина.

І хай, мов перла, в ум його
западе на свободі
хоч часть тої поезії,
що розлилась в природі!

IX

Ніч. Довкола тихо, мертво.
Там в долині місто спить
у осінній млі холодній;
тільки глухо десь кипить
у далекім середмістю
спізнених фіакрів рух.

У тиші при лампі звільна
розвиває крила дух,
отрясається з тих вражень,
що, мов курява, за дня
облягають серце й думку,
в душу тиснуться до дна.

Всі буденні тривоги,
всіх турбот і бажань рій,
всі успіхи з жалом скрухи.
скошені квітки надій,
вся душная атмосфера
розвіваєсь, наче мла,
що в осінню ніч холодну
сонний город облягла.

І стає щораз ясніше
в сконцентрованій душі,
щось, мов тихий дзвін, лунає
у нутрі серед тиші,
і якась недовідома
там гармонія встає,
мов у гаї свисти дроздів,
гілка гілці подає.

В розколисаній уяві
піднімаєсь ряд картин:
гори в світлі золотому,
фіолетова тінь долин,
річка, наче срібна стрічка,
і скалистая стіна,
шлях закурений, мов кладка,
що у безвість порина...

Вулиця... Доми низенькі,
за штахетами в садках
георгінії і айстри
на малесеньких грядках;
стежечки круті між ними,
дерев'яний ганок ось;
по щаблях аж геть над вікна
виноградця оплелось.

Все те не очима бачу,
а в душі воно живе,
все на крилах із гармоній
світла й запаху пливе.
Чую, що се власний твір мій,
хоч створив його не я;
що се часть єства мойого,
хоч не в ній душа моя.

Чую, що в отих картинах
б'ється власний мій живець,
та, проте, я пан їх, ніби
разом хвиля і плавець...

І ось раптом виринає
з рам зелених у вікні
тихеє лице жіноче,
так знайомеє мені.

Ті самі чудові очі,
що в них грав весь чар життя,
і таємний жаль за юність,
що минула без пуття;
ті самі уста рожеві,
що в них кожде слово вмить
процвітало, як фіалка,
щоби серце звеселить;
ті самі бліденькі щоки,
де легенький рум'янець
ледве тлів, мов у глибокій
шахті тліє каганець;
де так рідко грала радість,
сміх зовсім негусто ріс,
де у хвилях самотини
бачив я перлини сліз;
те саме чоло блискуче,
де яснів широкий ум,
сильна воля панувала
над роями бажань, дум.

Ми́гнув сей чудовий образ
і щезає, і зника,

і мене за серце вхопив,
мов могутняя рука.
Затріпалось бідне серце,
рветься, грає і летить,
щоб оте лице кохане
вічно в собі закріпить.

Та дарма! Воно пропало!
Глянь: побитий градом лан...
Повінь... Що ж то? Над своєю
я уявою не пан?

Воскресни, мій тихий раю,
моя туго молода,
моя муко незабутня,
моя радосте бліда!
Моя розкоше болюща,
моє щастя, аде мій,
де в розпуці я солодкість,
в дрожі — знаходив спокій!

Та даремно! Не воскресне
те, що вклалось спочивать!
Згоєні на серці рани
не так легко розірвать.
Навіть і найтяжче горе
як в могилу віддасте,
то засиплеться помалу
і травою поросте.

Лиш вряди-годи з могили,
наче з-за зелених рам,
блиснуть очі і чудове
личко усміхнеться нам;
мигне промінь того щастя,
що — здається нам в ту мить —
все життя нам ясним сонцем
було б мусило світить.

Мигне, блисне і загасне!
Сили давньої нема,
чар погас, хіба зітхання
тихо груди підійма.

X

ШКОЛА ПОЕТА

(За Ібсеном)

Чи знаєш, брате, як учать
медведя танцювати?
На бляху на залізную
веде його вожатий.

Під тою бляхою огонь
розпалює помалу,
а скрипкою збуджа в душі
любов до ідеалу.

Медвідь реве, мабуть, любов
у нього в серці тліє,
та лапи смоктані огонь
знизу́ все дужче гріє.

Медвідь реве, а скрипка гра;
та ось знизу́ пригріло,
на задні лапи зводить він
своє могутнє тіло.

А скрипка скочно гра та й гра,
а вуйко здер головку;
то праву задню підніма,
то ліву без уговку.

Дрібніше, швидше скрипка гра,
регочеться, то плаче,
і бляха дужче гріє, й він
дрібніше, швидше скаче.

Сей танець пам'ятає вже
до смерті бідолаха,
в одно зіллявся скрипки тон
і розпалёна бляха.

Зіллялись нерозривно так,
що скрипку як почує,
то зараз в лапах запече
і зараз він танцює.

Та не один медвідь отак!
З ним, брате мій, посполу
і кождий з нас, поет-співак,
таку проходить школу.

Веде його іронія
з дзвінками та скрипками,
стать на залізний тік життя
м'якенькими лапками.

Грижа розпалює огонь,
любов на скрипці грає,
і скаче, бідний, і співа,
хоч з болю умирає.

І хоч не вмре, то так в душі
зіллються нерозривно
враження ті, любов і біль,
що дивно, справді дивно!

І як лише почує він
святі слова любовні,
то зараз будяться в душі
терпіння невимовні.

Горить під ним залізний тік,
горять небесні стропи,
і піднімається бідак
на віршовії стопи.

Іронія на скрипці гра,
жура кістками стука,
поет танцює і рида —
і се зоветься штука.

ІВАН ВИШЕНСЬКИЙ

ПОЕМА

Присвячую А. Кримському

I

Мов зелена піраміда
на хвилястім синім полі,
на рівнині лазуровій
велетенський ізмарагд,—

так облита дивним морем,
під безхмарим, теплим небом
зноситься, шумить, пишаєсь,
спить Афонськая гора.

Спить? Та ні! Природа-мати
ненастанно тут працює,
ненастанно строїть, бавить
ту пестієчку свою.

Унизу, де з хвиль кипучих
граніτові сірі скали
гордо, просто вгору пнуться —
стіни, колоси, стовпи,—

там внизу музика дика
не вгаває на хвилину,
б'ються хвилі о каміння,
бризка піни срібний вал.

А вверху хребти гірські,
віковим покриті лісом,
вічну, тиху пісню грають
у задумі без кінця.

Та, проте, гора дрімає;
день і ніч пливе над нею
мов рожева легка хмара,
крику, гомону не чуть.

Хоч повзуть тут скрізь по горах
стежечки, немов гадюки,
то, проте, не оживляє
їх розмова, спів, ні сміх.

Хоч розсипані по горах,
по лісах, ярах і скелях,
по полянах пречудових
і оселі, і хатки,—

то, проте, тиша глибока
заляга на тих оселях
і лежить печать мовчання
на сотках старечих уст.

Скрізь тишá, і скрізь мовчання,
сірий одяг, хід повільний,
і худі, понурі лиця,
непритомний, сонний вид.

Тричі лиш на день по горах
пролунає голос дзвонів,
мов проквилить над горою
стадо дивних лебедят.

Плачуть жалібно ті дзвони,
мов нарікання, докори
на людей, що замертвили
пречудовий сей куток.

Що гніздо думок високих,
школу поривів геройських,
пристань для орлів змінили
на сумну тюрму для душ.

II

На Афоні дзвони дзвонять
у неділю по вечірні;
починає Прот великий,
окликаєсь Ватопед.

Далі зойкнув Есфігмену,
загудів Ксеропотаму,
там Зографу, далі Павлю,
розгудівся Іверон.

Покотилися по горах
ті ридання металеві,
окликаєсь кожда скеля,
кождий яр і кождий скит.

І вторують їм зітхання,
і худі хрестяться руки,
і несеться тихий шепіт:
«Со святими упокой!»

Ті ридання металеві —
знак, що хтось розстався з світом,
тут нікого не тривожать:
се щоденна новина.

Чи то скитник вмер у скиті
так, як жив,— самотній, тихий —
і про смерть його дізнались
аж у кілька день пізніш —

тим дізнались, що покійник
не явився в монастир свій,
не приніс свою роботу,
бобу пригорщі не взяв?

Чи то вмер чернець у кельї,
пишучи святую книгу,
мінею, та кіноваром
в'язні титли красячи?

Чи то вмер послушник смирний —
пан колись, чи князь, чи вояк,

але тут віддавна в кухні
монастирській послугач?

Чи то вмер якийсь достойник,
еромо́нах чи ігумен —
тут усім однака шана:
«Со святими упокой!»

Чи то, врешті, хтось живий ще
сходить на «останній ступінь»,
покидає світ і волю,
щоб в печері смерті ждать?

Глянь, у скелях височенних,
у стрімких, гранітних стінах,
що над морським валом висять,—
чи там гнізда ластівок?

Ні, се нори жолоблені,
недоступні, темні ями,
січені в скалі печери,
схованки для мев хіба.

Ні, се нори для аскетів,
се «остатній ступінь», подвиг
крайній і безповоротний,
брама вічності вузька.

Хто пройшов новицьку службу,
монастирське строге право
і важкую, мовчазливу
працю в тихому скиту,

хто бажає довершити
аскетичний, острий подвиг,
в по́сті, самоті, мовчанні
слухать голосу душі,

хто порвав зо світом зв'язки,
поборов бажання тіла,
чує силу і охоту
в очі вічності глядіть,

той за дозволом найстарших
вибира собі печеру,
вибира собі могилу,
відки вороття нема.

І тоді ридають дзвони,
і тоді по всім Афоні
тихий шепт іде старечий:
«Со святими упокой!»

III

На Афоні дзвони дзвонять
у неділю по вечерні:
починає Прот великий,
окликаєсь Ватопед.

Далі зойкнув Есфігмену,
загудів Ксеропотаму,
там Зографу, далі Павлю,
розгудівся Іверон.

Покотилися по горах
ті ридання металеві,
окликаєсь кожда скеля,
кождий яр і кождий скит.

Стихли дзвони, у повітрі
довго ще тремтів їх голос,
і в монастирі Зографу
заскрипіли ретязі.

Відчинилась темна брама;
з монастирського подвір'я
виступає хід церковний,
монотонний чути спів.

Віють хоругви червоні,
наче проблиски пожежі;
дерев'яний хрест з розп'ятим
передом помалу йде.

Йдуть монахи бородаті
у фелонах-багряницях,
знов монахи бородаті
босі, в простих сіряках.

Серед них дідусь похилий,
зморщений, сивобородий,
в сіряці на голім тілі,
хрест березовий несе.

Простий хрест, в корі береза,
а від моря вітер віє,
білу бороду старечу
по березі розвіва.

І пливе старечий голос
із тим співом монотонним,
що виводить сумовито:
«Со святими упокой!»

Стежкою, що круто в'ється,
тягнеться той хід церковний
зразу лугом, далі лісом,
там, де чути моря рев.

Серед розкошів природи
похоронний спів лунає,
серед пахощів вечірніх
куриться кадила дим.

Ось спинився хід церковний
на обірвищі крутому,
над безоднею страшною,—
глянеш вниз — аж жах бере.

Мов гігантський мур гранітний,
прямовисно голі скелі
пнуться із безодні моря
в лазурову височінь.

Глянь з гори — на морі човен,
що покрай скали гойдаєсь,

видасться, мов білий лебідь,
що гойдаєсь на воді.

Глянь з долини — всі ті люди,
що стоять над тим обривом,
видадуться, мов ягнята,
що пасуться на скалі.

В тій скалі здолини видно
штиригранну чорну пляму,
мов печатку величезну,
в половині висоти.

Се є вхід в живу могилу,
у печеру пустельницьку,
висічену там бог зна ким
і бог зна кому й нащо.

Не дійти туди ногами,
ні драбиною не злізти,
лиш на шнурі у повітрі
долетіти, наче птах.

У окрайчику скальному
рівчачок протертий шнуром —
знак нехибний того місця,
де внизу печери вхід.

Тут спинився хід церковний,
стали править панахиду...
Де ж той мрець, кого ховають?
Де блаженний той аскет?

IV

От скінчилися відправи
і останнюю молитву
на колінах прошептали
всі пустинники й черці.

І встає ігумен перший,
і всі встали за чергою,
і довкола тихо стало,
море лиш реве внизу.

І підніс ігумен голос,
і звертається до діда,
що стояв серед монахів
із березовим хрестом.

Ігумен

Старче Йване, перед богом,
перед злотосяйним сонцем
і перед хрестом спасенним
заклинаю тут тебе.

Щиро нам скажи, по правді:
чи по добрій своїй волі,
чи по зрілій постанові
йдеш у сю печеру?

Старець

Так.

Ігумен

Чи немає в твоїм серці
ще прихильності до світу
і прив'язання до рідних,
дум і бажань світових?

Чи навіки ти відрікся
всього, що відводить духа
від єдиного бажання
вічного спокою?

Старець

Так.

Ігумен

Чи обдумав ти всю важкість
самоти, безповоротність
отого життя в печері,
всі страховини спокус?

Чи обдумав ти всю гіркість
жалю, що явиться може,
каяття, що затроїти
може тут твій подвиг?

Старець

Так.

Ігумен

Будь же бог благословенний,
що вітхнув тобі сю думку!
Най же він тобі поможе
до кінця пройти сей шлях!

Дотепер ти між живими
був наш брат Іван Вишенський;
відтепер в житті земному
змазане ім'я твоє.

Так іди в свою дорогу!
Хрест, що маєш у долонях,
се тобі наш дар єдиний,
інших і не тра тобі.

Що потрібно для поживи
твому тілу, раз на тиждень
брат ключар на посторонку
спустить відсіля тобі.

Прощавай! Прийми від мене
сей остатній поцілунок,
і дай бог нам пострічаться
швидко в ясності його!»

Цілуваз ігумен старця,
інші монахи потихо
цілували його руки,
поли сіряка його.

Потім два щонаймолодші
шнуром старця обв'язали
попід пахи, кінці шнура
в руки міцно приняли.

І перехрестився старець,
над безодню вийшов сміло,
сів і звільна став спускаться
у страшенную глибінь.

Вітер буйно дув від моря,
бороду його й волосся
розвівав, і він, притисши
хрест до себе, швидко щез.

V

«О, вітай, моя домівко,
тиха пристане по бурях,
до якої ненастанно
здавна-здавна я тужив!

Камінь тут довкола мене —
се тверда, незламна віра,
се мій дім і мій притулок,
подушка і накриття.

Хрест отсей — то мій товариш,
мій повірник у дні смутку,
оборона від спокуси
і підпора в скону час.

Небо синє, що крізь отвір
загляда в мою печеру,—
се надія, що полине
у той шлях душа моя.

Сонце ясне, що при сході
на часок в мою домівку
сипле золото й порфіру,—
се великий божий дух,

що в блаженній хвилини
грішну, скорбну людську вдачу
ущасливлює безмірних
райських розкошів чуттям.

А те море лазурове,
що там гріється на сонці,
а внизу тут б'єсь о скали,
і хлюпочеться, й реве,—

се життя земного образ
ясний, тихий та принадний,

коли здалека дивиться,
а гіркий, страшний вблизу.

Се мій світ. Усе змінчиве
щезло геть. Затихли крики,
гомін бою життьового
тут мене не долетить.

Щезло все дрібне, болюще,
що чуття в душі ворушить
і увагу відвертає
від найвищого єства.

Полишилось лиш постійне,
супокійне і величне.
Про постійне і величне
думай тут, душе моя».

Так балакав сам до себе
у яскині своїй старець,
що ще вчора звавсь Вишенський,
а сьогодні вмер для всіх.

Так балакав не устами —
він устами вже давненько
відовчився промовляти,
тільки голос духа чув.

І в яскині у куточку
сів на камені, плечима
сперся о стіну холодну,
голову схилив униз.

Голова його могутня
на худій, жилястій шиї
гнулася сама вдолину,
мов на тичці той гарбуз.

Сперши бороду на груди,
впер він зір у одну точку
і сидів отак недвижно
довго-довго, наче спав.

Зразу все немов померкло
перед ним, і дрож пробігла
по худім, старечім тілі,
і зомліли змисли всі.

Потім мов теплом дихнуло,
і по тілі розлилося
щось солодке, м'яко-м'яко
попід шиєю пройшло.

І в душі мелькнула мати,
як його малим хлоп'ятком
попід шийку лоскотала,
ах, а він сміявсь, сміявсь!

Потім слух його прочнувся;
мов діамантова нитка,
тон якийсь потягся довгий —
любий, радісний такий!

І душа, мов той метелик,
десь летить за любим тоном;
та чимдалі тонів більше
і все дужчають вони.

Вже гармонія могутня
ллється синьою рікою,
і розкішні тони, бачся,
небо й землю обняли.

І пливе душа аскета
на гармонії величній,
мов на морських хвилях лебідь,
вверх гойдається, то вниз.

Поміж небом і землею
вверх, то вниз душа аскета
розколисана несеться
швидше, швидше, розкішніш!

І гармонія велична
робиться фіолетова,
далі синьо-лазурова,
далі пурпуром ярким.

Ось із хвиль тих пурпурових
стрілив промінь золотистий,
вибухнув вулкан огнистий,
ріки світла потекли.

Розлилось безмежне море
світла ясно-золотого,
і зелено-золотого,
й білого, неначе сніг.

Грають світляні каскади,
величезнії колеса
у всіх кольорах веселки
котяться по небесах.

І рука якась незрима
розпуска барвисті пасма,
розпуска могутні тони
з краю світу аж на край.

Розпускає, порядкує,
і збирає, і мішає —
мов калейдоскоп гігантський,
грає світ весь перед ним.

Мов дитя, душа аскета
потонула в тому морі
тонів, фарб, у тім розкішнім
захваті — і він заснув.

VI

День за днем минає рівно,
як на морі безбережнім
хвиля хвилю рівно гонить,
хмара хмару в небесах.

У своїй печері старець
знов на камені недвижно
спочиває, вперши очі
в лазуровий неба звід.

Втім — о диво! Щось живеє
ворухнулось! На незримій

нитці понад вхід печери
зі скали спускавсь павук.

Старець пильно, дух заперши,
придивлявся павукові,
мов його не бачив зроду,
мов се з того світу гість.

А павук собі швиденько
від верха до споду входу
нитку натягав, по нитці
зараз догори поліз.

І почав як стій снувати,
протягати, заплітати
ниточки, і швидко сітка
вхід яскині заплела.

Старець думав: «Висилає
ще, мабуть, своїх шпіонів
земнеє життя за мною,
хоче вислідить, мабуть,

чи ще де хоч павутинка
духу мойого не в'яже
з тим життям, аби за неї
потягти думки мої.

Сей павук, се, може, ворог,
що свою зрадливу сітку
заставля на мої мрії,
на думки мої й на зір».

І вже ось підняв він руку,
щоб зірвати павутину,
та нова шибнула думка,
у старечій голові.

«Сім братів колись, тікавши
від поганської погоні,
схоронились у яскиню
і заснули твердо в ній.

А павук отак самісько
заснував весь вхід яскині,
врятував їх від погоні,
спас для божої хвали.

Тою сіткою закриті
спали ті брати в яскині
триста літ, аж поки бог їх
на свідоцтво не позвав.

Збуджені господнім словом,
стали свідками безсмертя,
свідками того, що в бога
три століття — се момент.

Може, з божого наказу
сей павук тут сіть мотає,
може, бог мене на свідка
теж для себе зберіга?»

Втім тихенько забриніла
павутина; чорна муха
замоталася в ту сітку,
стала сіпатись, пищать.

І павук прибіг щодуху
і давай мотати живо
павутину і в'язати
мусі крила і лапки.

То прискочить, муху вкусить,
то відскочить, знов мотає;
муха сіпаєсь щосили,
і тріпочесь, і пищить.

«Га, поганий кровопійце,—
мовив старець,— чи на те ти
аж мою найшов яскиню,
щоб і тут життя вбивать?»

І вже руку піднімає,
щоб розшарпать павутину,
увільнити бідну муху,—
та знов думка зупиня.

«Без господнього хотіння
навіть мушка ся не згине;
бог і сьому павукові
дав отсей його талан.

І яке ж я маю право
відбирать йому сю страву,
на котру він своїм робом
таки тяжко працював?»

І він став поклони класти
гаряче почав молиться,
та весь час він, молячися,
чув, як муха, мов дитя,

сіпалась у павутині,
і пищала, і квилила.
Серце в старця тріпоталось,
та рука не піднеслась.

VII

«Цілу ніч гуляв тут вітер,
скиглив по щербатих скелях,
вило море й кам'яніï
стіни гризло і товкло.

Цілу ніч страшенний холод
проникав мене до кості,
і немов на божім суді
я тремтів, зубами сік.

Я тремтів, у кут яскині
заховавшись, і тривога
проняла мене, й молитва
не ворушилась в душі.

І я чув себе безсильним,
бідним, хорим, одиноким,
мов дитя, сирітка кругла
без матусі, без вітця.

Бачилось, земля завмерла,
вимерли всі люди в світі,

я один лишивсь остатній
у страховищах отих.

Бачилось, і бог у небі
вмер, один лиш чорний демон
тепер паном у вселенній
і гуляє, і реве.

І я був, мов та пилина,
згублена з порядку світу,
що про неї всім байдуже —
богу, й людям, і чортам.

А тепер заблисло сонце,
щезли демони півночі,
уляглись вітри скажені,
теплотою подиха.

Теплота огріла тіло,
і душа воскресла в тілі,
віднайшла свойого бога
і молитву віднайшла.

Що ж се за крутії дебрі,
у які мій ум заходить?
Сеї теплоти крихітка
в тілі душу виклика!

Так удар кресала іскру
викликає із креміня,
а ся іскра — се пожежа,
жар і блиск, тепло й життя.

Жар, життя, тепло і світло,
разом з тим і смерть, руїна,
і нове життя, й безсмертя —
се душа всесвітня — бог.

Крихта теплоти і світла —
іскра в тілі, у мертвому
душу будить, без тієї
теплоти душі нема.

А в душі розводить ясність,
порив, віру — без тієї
теплоти немає віри,
ані ясності в душі.

А та віра творить чуда,
творить і найвище чудо
над всі чуда — творить бога,
відкрива його для нас.

Бог відкрився нам — от дивно!
Все він відкривався в днину,
у гарячім, теплім краї,
в світлі, в блискавці, в огні.

В реві вихру, в пітьмі ночі,
у ледах, снігах ціпущих
він не відкривавсь нікому.
Бог — се світло і тепло!

Але ж бог — творець усього,
він творець тепла і світла...
Чи творець морозу й леду?
Ні, про се мовчить письмо.

Се тепло — воно за хвилю
в мертвім тілі творить душу,
у душі тій родить віру,
вицвіт віри тої — бог...

Чом не можна би подумать,
що душа, і її віра,
і сам бог — то тільки витвір
тої дрібки теплоти?

Боже, може, гріх так думать?
Але ти ж велів шукати
правди!.. Без твоєї волі
думка не прийде на ум».

Так з думками бився старець
і молився, і томився,

але давнє просвітління
не хотіло вже вернуть.

І він плакав. «Чи на те ж я
тиху келію покинув,
скит відлюдний, щоб аж тута
в путах сумніву скінчить?»

VIII

«Що за незвичайні гості
в мою яму заблудили?
Що се за посли і відки
вітер ось мені приніс?

Ті платочки сніжнобілі —
чи це сніг? Але ж не тають!..
Дивний запах з них несеться...
Боже мій, вишневий цвіт!

Цвіт вишневий — тут — в тих скелях!
Де тут вишні на Афоні?
О, скажіть, таємні гості,
повідайте, відки ви?

Запах ваш такий чудовий,
аж до серця він доходить,
в душу сипле насолоду,
чимось рідним навіва.

О, скажіть — ви з України,
із далеких рідних селищ,
що тепер вишневим цвітом
скрізь обсипані стоять?

Чую, чую рідний запах,
і моє старєє серце
грає в грудях! Боже милий,
та невже ж я не забув?

Та невже ж та Україна —
сей квітчастий рай веселий,

се важке, кроваве пекло —
ще для мене не чужа?

Що мені до неї? Важко
їй, небозі, там бороться
з єзуїтами й ляхами,
та не легко ж і мені.

Є своя борба у мене,
та борба, що кождий мусить
сам перевести з собою,
поки іншим помагать.

А чи ж я свої найкращі
думи, і чуття, й змагання
не віддав їй на услугу
в тій великій боротьбі?

Чи ж не був я їй порадник
на непевнім роздорожжі?
Чи не додавав відваги
її втомленим борцям?

Ах, і чи то не ранила
мою душу їх невдяка,
непокірність і зневага,
нетямучість їх тупа?

Чи ж мене не відіпхнуло
їх гордеє недовірство?
Чи я не отряс назавше
пил їх із своїх чобіт?

Так чого ж ви, білі гості,
сиротята весняні,
тут із вихром заблукали
і свій запах принесли?

Не для мене вже ваш запах!
Не для мене ті далекі
спомини про Україну —
я давно для неї вмер!

Вмер! А чом же серце скаче,
чом же кров живіше б'ється,
думка чайкою літає
над садками рідних сел?

Пігі! Пігі! Цвіти, трави...
Вишні, молоком облиті...
Верби, мов зелені копи...
Дим зо стріх угору в'єсь...

Соловейко на калині
так лящить, аж серцю любо...
Діти бігають... Дівчата
десь співають у садку...

Геть, о геть, далекі гості!
Ви внесли мені тривогу
в пристань тихого спокою,
вир життя в мою труну».

IX

Вечоріє. Тінь довжезна
від скали лягла на море,
а там ген легенькі хвилі
злотом, пурпуром горять.

Із гнізда скального старець
тихо дивиться на море,
з хвиль тих злото-пурпурових
десь мостить далеко шлях.

Шлях мостить у край далекий,
через гори і долини
аж на рідную Вкраїну,
а тим шляхом думи шле.

Шле сердечне привітання
і любов свою, і тугу,
що, здавалося, давно вже
похоронені були.

Аж ось, глянь, тим ясним шляхом
звільна барка надпливає,

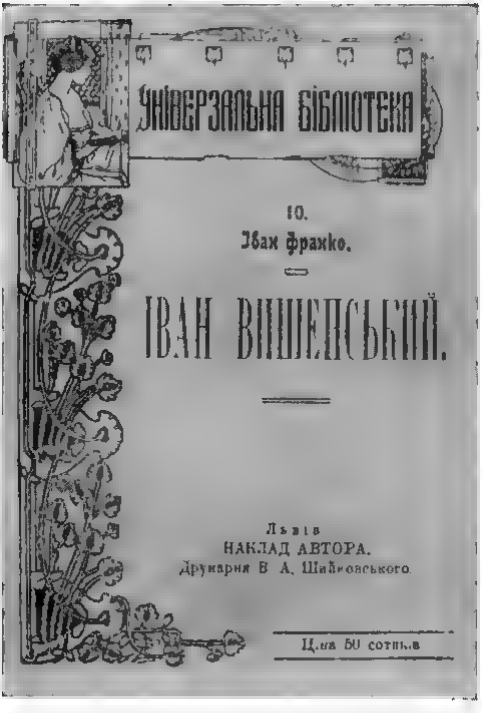

Обкладинка книжки І. Франка «Іван Вишенський» (1911)

бризка золото й пурпура
з-під весел і з-під руля.

Теплий вітерець вечірній
роздуває білий парус,
і пливе, мов лебідь, барка
до Афонської гори.

Чи то братчики вертають,
що ходили в край далекий
на монастирі просити?
Чи то прості гендлярі?

Чи побожні пілігрими,
паломники правовірні,
прибувають на поклони?
Чи то Прота[1] се посли?

Старець прослідив очима
барку, поки за скалою
не сховалась аж у пристань,
як сховалась — він зітхнув.

Знать, привиділись старому
в барці кунтуші козацькі
і шапки червоноверхі —
ні, се, певно, привид був!..

X

Знову ніч, і знову ранок,
і поклони, і молитва,
і в старій душі тривога,
сумніви і неспокій.

Аж нараз почувся стукіт —
на горі хтось, по закону,
каменем о скали стукав,
старець стуком відповів.

---

[1] Прот — найстарший над цілою чернечою республікою на Афоні.

І спускається на шнурі
кіш з поживою для нього,
а на дні коша біліє
запечатане письмо.

Затряслись у старця руки:
на письмі слова знайомі,
український той скоропис
і знайомая печать.

«Старцю чесному Івану,
що в Афонській самотині
шлях важкий, тісний верстає,
шлях, показаний Христом,

православні з України,
зібрані у місті Луцьку
на братерську пораду,
шлють благання і привіт.

Богу дякуєм святому,
що про нас не забуває
і важкії нам спокуси
шле для нашого добра.

Що важкі його удари
нас кують, мов те залізо,
з жужелиці очищають
і гартують, наче сталь.

Богу дякуєм святому
й молитвам тих богомольців,
що тягар хреста на плечі
за братів своїх беруть.

Ласкою його святою
й молитвами богомольців
стоїмо ще твердо в вірі
і не тратимо надій.

Б'ють на нас і явно, й тайно
вороги непримиримі,

напасті, і брехні, й зради
нас підкопують і рвуть.

Відреклись нас сильні світу —
і князі, і воєводи,—
кинули Христове стадо,
[за мамоною біжать.

Наші пастирі духовні
поробилися вовками,
шарпають Христове стадо]
і отруту в душі ллють.

Мов голодний лев пустині,
так ричить у нашім горі
голос лютої наруги:
«Де ваш бог? Де ваша міць?»

Тим-то ми, маленький човник
серед хвиль отих бурхливих,
з молитвами і сльозами
раду радити зійшлись.

Тямлячи слова Христові:
царство боже — труд великий,
і трудівники одні лиш
завойовують його,—

тямлячи твою науку,
що, як пастирі нас зрадять,
треба нам, самому стаду,
про своє спасіння дбать,—

обмірковували разом,
як би нам від сеї бурі
хоч малесеньким оплотом
церков божу захистить.

І прирадили зібрати
в одно огнище всі сили,
щоб велике, спільне діло
поспівало і росло.

І отсе шлемо до тебе,
чесний батьку наш Іване,
своїх братчиків з благанням:
будь ти нашим стерником.

Поверни ти на Вкраїну,
загрівай нас своїм словом,
будь між нами, мов та ватра
у кошарі пастухів.

Ватра, що холодних гріє,
дає світло серед ночі
і лякає злу звірюку,
душі радує живі.

Будь ти нам духовим батьком,
будь нам прикладом високим,
будь молитвою душ наших,
нашим гаслом бойовим.

Поміркуй: тяжкі негоди
насаджають в душах злобу,
ненастанній наруги,
замуровують уста.

Поміркуй: неправда й кривда,
як та хижая вовчиця
у своїм гнізді смердючім,
родить хижих вовченят.

Поміркуй: лукавство й зради
убивають правдомовність,
а в кого затруте серце,
той отрутою й плює.

Батьку, батьку! Люте горе
вже калічить наші душі;
вовченята, хоч беззубі,
вже повзають серед нас!

Батьку, батьку! Від ударів
гнуться наші чола й спини,
і отрутою страшною
накипає нам душа!

Покажися тут між нами,
як старий борець незламний!
Один вид твій нас, похилих,
напростує, покріпить.

Слухай, рідна Україна,
стара мати-жалібниця,
голосом плачливим кличе
своє любеє дитя.

Врем'я йде на неї люте,
перехресная дорога
перед нею — хто покаже,
яким шляхом їй іти?

Не згордуй же сим благанням!
Поспішай спасати матір!
Може, голос твій і ум твій
все поверне на добро».

А на верхнім боці карти
припис був: «Післанці руські
ждуть на відповідь до завтра,
завтра будуть на скалі».

XI

По печері ходить старець,
хрест до груді притискає,
молитви тихенько шепче
і не думає про лист.

«Хрест — моє добро єдине,
хрест — одна моя надія,
хрест — одно моє страждання,
одинока вітчина.

Все, що поза ним,— омана
і чортячая спокуса;
лиш один тут шлях правдивий
і спасенний — шлях хреста.

Що сей лист і що сей голос?
До кого? До старця Йвана.

Старця Йвана вже немає,
він умер, умер для всіх.

Що мені до України?
Хай рятується, як знає,—
а мені коли б самому
дотиснуться до Христа.

Адже я слабий і грішний!
Я не світоч, не месія,
їх від згуби не відкуплю,
сам із ними пропаду.

Ні, не зраджу свого бога,
не зламаю заповіту
і ярмо хреста отсього
до могили донесу.

Близько вже. Мабуть, для того
б'є на мене вал остатній
і остатня часть дороги
так болюща і важка.

Вже недовго. Боже! Боже!
Облегши мені тягар мій!
Просвіти остатню стежку,
що мов губиться у млі!»

Усю ніч молився старець,
обливав лице сльозами,
до хреста старечі груди,
мов до матері, тулив.

Він ридав, шептав і кликав,
та було довкола темно
і в душі страшенно темно
і просвітлення не йшло.

А коли воскресло сонце,
він сидів і ждав тривожно,
поки камінь загуркоче,
голос ізгори озвесь.

Ось гуркоче глухо камінь,
старець разом стрепенувся,
та рука не простяглася,
він на знак не відізвавсь.

«Старче Йване! Старче Йване!» —
кличе голос, і здається,
що се крик тривоги, болю,
що рятунку просить він.

«Старче Йване! Старче Йване!
Се посланці з України,
се твої убогі діти.
Старче Йване, відізвись!»

Старець слухав, дух заперши,
його ухо жадно ссало
український любий голос,
але він не відізвавсь.

«Старче Йване! Старче Йване!» —
довго кликали посланці,
а внизу лиш море вило,
та не відізвавсь Іван.

XII

Вечоріє. Наче сизий
килим, тінь лягла на море,
а з-поза гори проміння
скісно в морі порина.

Золотистий шлях простягся
від тих морських хвиль рухливих
до верха гори Афона,
під скалою море гра.

У печері в самім вході
згорблений сидить пустинник
і письмо раз в раз читає
і сльозами полива.

«Слухай, рідна Україна,
стара мати-жалібниця,

голосом плачливим кличе
своє любеє дитя».

«Любеє, нема що мовить!
Що в найтяжчую годину,
в непрозору, люту скруту
свою матір покида!

Що в засліпленні безумнім
сам лише спастися хоче,
а братів тривожних, бідних
без поради покида!

І яке ж ти маєш право,
черепино недобита,
про своє спасення дбати
там, де гине міліон?

Чи забув слова Христові:
«Добрий пастир власну душу
віддає за своє стадо?»
Ти хіба не пастир їх?

Чи забув слова Христові:
«Хто рече: кохаю бога,
а не порятує брата,—
той брехню на душу взяв»?

Адже ж за всі душі тії,
що там впадуть у зневірі,
а ти б піддержав їх, в тебе
бог рахунку зажада.

Адже ж ті твої чернечі
горді мрії про спасення
тут, далеко від спокуси,—
се ж спокуса, гріх тяжкий.

Се не божий шлях верстаєш,
а дияволові служиш,
майстру гордощів, що богу
рівним бути забажав.

Се не божий шлях! Таж навіть
якби в рай ти так дістався,
а твій рідний край і люд твій
на загибель би пішов —

адже ж рай тоді для тебе
пеклом стане! Сама думка:
«Я міг їх порятувати!» —
тобі з неба зробить ад!»

І смертельная тривога
зціпила старече серце
і заперла дух у груді,
зимний піт лице покрив.

Він зирнув на синє море,
де рубцем золототканим
зарисовувався обрис
від Афонської гори.

Глянь, з Афонської затоки
звільна барка випливає,
із отіненого плаю
ген на сонячний біжить.

Турчин баркою кермує,
в барці кунтуші козацькі
і шапки червоноверхі,
бризка золото з весел.

Ах, посланці з України!
В старця серце стрепенулось,
і в тривозі, і в нестямі
худі руки він простяг.

«Стійте! Стійте! Заверніться!
Я живу ще! По-старому
ще кохаю Україну,
решту їй життя віддам!

Стійте! Стійте! Заверніться!»
Та дарма! Не чують крику.
І по хвилях золотистих
барка геть пливе й пливе.

І ламає руки старець,
і болюче серце тисне,
і перед хрестом на камінь
він кидається лицем.

«О розп'ятий! Ти ж лишив нам
заповіт отой найвищий:
свого ближнього любити,
за рідню життя віддать!

О розп'ятий! Глянь на мене!
О, не дай мені пропасти
у безодні мук, розпуки,
у зневір'я глибині!

Дай мені братів любити
і для них життя віддати!
Дай мені ще раз поглянуть
на свій любий, рідний край!

Глянь, отсе остатня нитка,
що мене тягла до праці!
О, не дай же їй порваться!
Заверни її сюди!

О, зішли противний вітер!
Підійми грізную хвилю!
Або дай мені злетіти,
мов пташині, зі скали!

Ти ж благий і всемогущий!
О, коли моя молитва,
і моє мовчання, й труди,
і всі подвиги, й весь піст

мали хоч зерно заслуги,
хоч пилиночку значіння,
то я радо, о розп'ятий,
все без жалощів віддам.

Все віддам, готов, як грішник,
вічно у смолі кипіти —

лиш тепер зроби для мене
чудо: барку заверни!

Або дай мені до неї
відси птахом долетіти,
або збігти, мов по кладці,
по промінню золотім.

Ох, таж ти, малим ще бувши,
бігав з храму по промінню
і по морю серед бурі,
мов по суші, ти ходив.

Дай, о дай мені се чудо!
Лиш одно, на сю хвилину!
Не лишай мене в розпуці,
мов стривожене дитя!»

Так молився Іван Вишенський,
хрест щосили тис до груді —
і нараз почув, як дивна
пільга біль його втиша.

Легко-легко так зробилось,
щезла дикая тривога,
ясна певність розлилася
у обновленій душі.

Ясна певність, що послухав
бог отсе його благання,
що настала хвиля чуда —
просвітління надійшло.

Те, чого він ждав так довго,
обдало його, мов легіт,
мов гармонія безмежна,
райські пахощі святі.

І він радісно піднявся,
і перехрестився тричі,
і благословив промінний
шлях, що скісно в море йшов.

Він нічого вже не бачив,
тільки шлях той золотистий
і ту барку ген на морі —
і ступив і тихо щез.

А в печері пустельницькій
тільки білий хрест лишився,
мов скелет всіх мрій, ілюзій,
і невпинний моря шум.

НА СВЯТОЮРСЬКІЙ ГОРІ

Д[ня] 30 жовтня 1655

Присвячено Миколі В. Лисенкові

I

Сонце хилиться, на львівські
мури скоса позира,
та в його промінні сяє
святоюрськая гора.

А по ній, мов чорні плями,
чорні згарища стирчать,
і край шляху верб безлистих
бовваніє довгий ряд.

Серед згарищ білі шатра
тиснуться з усіх боків,
наче білі печериці
з-під обпалених пеньків.

Поміж шатрами купками
походжають козаки,
блискотять до сонця списи
і червоній шапки.

Де-де в шатрах чути стогін,
де-де пісня залуна,
брязк бандури, крик сторожі
та гукання чабана.

З святоюрської дзвіниці
на вечерню вдарив дзвін —
гнуться голови козачі,
богу віддають поклін.

А внизу на львівських вежах
інші дзвони на той гук
відгукнулись, наче голос
полетів із рук до рук.

А при церкві святоюрській,
на саміському шпилі,
край шатра під грубим дубом
товариство при столі.

Тут Богдан, козацький батько,
і полковників аж п'ять,
і Іван Виговський, писар,
розмовляючи, сидять.

Праворуч гетьмана гості,
королівські посли,
що від Яна Казимира
подарунки принесли.

То колишній кум гетьманів,
Любовицький, що колись
гостював у Чигирині,
поки війни ті знялись.

Обік нього ще пан Грондський
бистрим оком, наче щур,
огляда козацькі сили
і немудрий львівський мур.

Стихли дзвони святоюрські,
писар кубки налива,
і заслухались присутні
на гетьманські слова.

II

«Пане куме Любовицький,—
мовив, хмурячись, Богдан,—
чарку! За стару знайомість!
Поки піниться сей збан!

Мовиш, що король аж плакав,
пишучи оці листи?

Так його болять нещастя
України, мовиш ти?

Випий! Плакав? Єзуїти
люблять плакать, та сей плач
іншим палить душу й тіло...
Випий, куме, і пробач

сі слова! Говориш, буцім
признавав король і сам,
що обіцював багато,
не сповнив нічого нам?

Так чого ж тепер ще хоче?
Чом на нас він наріка,
буцім з нашої провини
крові поплила ріка?

Буцімто Річ Посполиту
підкопали ми одні
і в величну ту будову
люті вкинули огні?

Пане куме Любовицький,
я шаную маєстат,
та король, що так говорить,
сам є маєстату кат.

Бо його слова найперші
задають брехню кінцю,
бо ж він зна, що не з добра ми
зачали війну оцю,

що терпіли ми знущання
від панів предовгий час,
що нас хлопами взивали,
канчуками сікли нас,

забирали нашу працю,
зневажали нам жінок,
не пускали нас до церкви,
а гонили у шинок,

що хати палили вбогі
і рубали нам садки,
пан із паном посвариться —
терплять горе козаки.

Навіть в душі нам залізти
забажали накінці,
віру змінюють, що наші
в ній жили діди й вітці.

«Туркогреками» нас лають,
замикають нам церкви...
Православний — нехрещений
і невінчаний живи!

Ще й біскупів-святокупів
шлють, щоб брали нас за чуб,
унією називають
силуваний з Римом шлюб...

Сто сот громів, пане куме!
Тут не стало нам терпцю...
На погибель живодерам!
Випий, куме, ще й оцю!

III

Пише нам король: «Свідчуся
ранами Христа й хрестом,
що бажав я все сповнити,
як прирік вам, та не міг».

Ха-ха-ха! Король хрестом нам
клявсь, а чорт махнув хвостом —
і змазав ту клятву! Знаю,
знаю тих чортів усіх!

Мовиш, куме, що на сеймі
промовляв король за нас,
натякав на наші кривди,
вказував направи час —

та шляхетство закричало,
та магнати заревли,

та підплаченії ними
і підпоєні посли
королеві лютим гвалтом
добалакать не дали...

Вірю сьому. Та що з того?
Що тепер робити вам?
Як король ваш — віхоть, що ж є
за ціна його словам?

Пощо з ним нам умовляться,
бога клятвами дрочить,
коли в сеймі йому навіть
мови не дадуть скінчить?

Сам скажи, мій куме: що нам
трактувати з помелом?
Годі вже вам нас водити,
як ту кітку за стеблом!

Як захочемо правдивий
із ляхами мати мир,
знайдемо панів, що в Польщі
старші, ніж Ян Казимир.

Але се не швидко буде!
Поки стане нам шаблюк
і пищалі семип'ядні
не впадуть із наших рук,

поти йтиме на Вкраїні
чортів танець навзавід,
аж козацький або лядський
до останку згине рід.

Плакав ваш король? Най плаче,
як не вміє ради дать!
Не над нами, над собою
він повинен би ридать.

І отсю Річ Посполиту
най оплакує! Най зна:
бачила страшні події,
гірших ще діжде вона!

То не спис козацький рану
їй глибокую завдав,
то лиш гріснув струп поганий,
що віддавна набирав.

Як тепер його не витнуть
і не згоять — м'ясо й кість
він розточить і все тіло
і життя все ваше з'їсть.

Трохи витяли ми струпа —
тих бутних короленят
Вишневецьких, Конецьпольських,
Калиновських, як їх звать...

Варті ми за се від Польщі
надгороди, а не кар...
О, бо доки тут їх панства,
то й кінця не буде чвар.

Щоб я був лихим пророком,
та спімніть мої слова:
коли з сеї хуртовини
вийде Польща ще жива

і як силою магнати
в гріб її не покладуть,
то самі її сусідам
на поталу продадуть.

IV

Пане куме Любовицький,
випиймо по чарці ще!
Щире серце гріє чарка,
а нещире най пече!

Мовиш: «Киньмо звади й свари,
все, що роз'єднало нас,
вимажімо з серця пам'ять
давніх кривд, гірких ураз!

Вольні з вольними, в любові,
як брат з братом, з другом друг,

рука в руку, межа в межу,
у двох тілах один дух...»

Гарні се слова, їй-богу!
Проникають в кров і кість.
Сам старий Сильвестер Косів
чутливіших не повість.

Пане куме мій, ти мудра,
дуже вчена голова,
та мене за дурня маєш,
турчачи такі слова.

Добре знаєш, се принада,
свіжий, так сказать, хробак,
щоб по нім козацька щука
зачепилась вам на гак.

Куме-куме! Не треплися!
Не кленись та не молись!
Слухай радше приповідки,
що малим я чув колись.

V

Був собі колись господар,
мав і поле, і садок,
гарну хату, і худобу,
пчіл чимало колодок,

жінку добру, челядь вірну,
дещо грошей під ключем,
так що завиділи люди,
називали багачем.

Був у нього вуж домашній,
що нікого не кусав
і свобідно всюди лазив:
уночі корови ссав,

а на день йому господар
від нетямної пори
ставив молоко солодке
у мисчині край нори.

Вуж сей — то було хазяйське
щастя: і з роси й з води
в двір плило добро, сторичний
плід давали всі труди.

Пречудово скот плекався,
всім на диво родив хліб,
родив сад, роїлись пчоли,
мов лопатою хто гріб

до двора достатки всякі,
а нещастя відвертав:
град у всім селі збив поле,
при його границі став;

пошесть там не зазирала
ні до хат, ні до хліва,
обминала двір пожежа,
поле сарана й мишва.

VI

Аж ось скоїлося лихо!
Хлопчик був у хаті тій,
син господаря, плазунчик,
батьків любчик і пестій.

От раз мати на снідання
для коханого синка
на долівці положила
у мисчині молока.

Хлопчик їсть і розливає,
от звичайно, як дитя;
запах молока привабив
і вужа з його кута.

Він приповз і став хлептати
молоко, але в гніві
хлопчик бац! вужа ударив
ложкою по голові.

Вуж не привичний до бійки,
звився грізно, засичав

і, мов блискавка, дитину
ядовитим зубом втяв.

Звереща страшенно хлопчик;
батько зо страхом прибіг,
зараз зрозумів, що сталось,
та порадити не міг.

За вужем в скаженій злості
кинувся, хотів убить,
та вуж, бачачи погрозу,
в яму криється в ту мить.

З буком надбіга господар,
вуж у ямі майже ввесь,
тільки хвіст іще знадвору
спішно в яму волочесь.

Не міркуючи багато,
люто вдарив чоловік,
і вужеві-небораці
до крихітки хвіст відсік.

Та біди тим не поправив:
від отруйного жала
до доби його дитина
богу духа віддала.

VII

Сумував страшенно батько
і ходив зовсім недуж,
та в норі своїй від рани
мучився не менше й вуж.

А хоч рана й загоїлась,
він, безхвостий, нездоров,
відцурався хати, стайні,
і подвір'я, і коров.

Та з ним разом давнє щастя
улетіло зо двора:
ниви витовк град уліті,
висушила степ жара,

хижа гусінь сад об'їла,
від зарази скот попух,
в хату слабість загостила,
мов повіяв смерті дух.

Що робити? Рада в раду:
до ворожки вдався він,
чи не скаже, що за ворог
є причиною тих змін?

Поворожила ворожка
на бобах чи на зірках
та й говорить: «Сам ти, друже,
сам біду на себе стяг.

Був приятель в тебе щирий,
що від зла тебе стеріг,
але першої образи
ти стерпіть йому не міг.

Ти його зневажив тяжко,
тяжко гнівається він,—
ну, а гнів його, мій друже,
се причина всіх відмін.

І нема тобі рятунку,
пропадеш увесь дотла,
доки в вуглі твого дому
гнів той, мов огонь, пала,

Лиш одна тобі порада:
всьому гніву дати стрим
і перепроситься щиро
із приятелем старим».

VIII

От тепер згадав господар,
як немудро се вчинив,
що в безумному розпалі
так вужа він поранив.

І подумав: «Конче треба
знов перепроситься з ним,

бо погине вся худоба,
все добро піде, як дим».

Мовив жінці: «А постав-но
край нори вужеві знов
молока, а чей, вернув би,
знов у дім наш, до коров».

І поставила хазяйка
у мисчині молока,
та вуж виповзе, наїсться
і до ями знов тіка.

А господарю щоднини
гірше й гірше, хоч умри!
От він раз вужа підглянув,
як той повз собі з нори.

І говорить: «Вужу любий!
Що се враз на нас зайшло?
Чи ж то сердитись нам треба?
Забуваймо гнів і зло!

Що минуло, те пропало,
хоч і як нам допекло;
жиймо, як жили давніше,
щоб знов добре нам було».

Вуж на се відмовив: «Годі!
Що було, те загуло,
Але як забути горе,
що по серці нам пройшло?

Адже ж ти коли згадаєш,
що твій син в землі гниє,
то рука свербить, щоб тім'я
розторощити моє.

А і я, коли погляну
на відсічений свій хвіст,
то отруйним зубом в тебе
вгризся б, так лютує злість.

Ти скажи: як нам єднатись?
Як тобі був любий син,
так мені мій хвіст. Даремно
тут шукать причин, провин.

Не навернеться до мене
твоє серце, ні моє
не навернеться до тебе,
поки пам'ять в нас жиє.

То найкраще нам розстаться...
Ти собі в своїм дворі
жий без мене, я без тебе
проживу в своїй норі».

IX

Пане куме Любовицький,
ти розумна голова,
то ти, певно, й без пояснень
зрозумів отсі слова.

Сей господар — ваша Польща,
а той вуж — то козаки,
що на межах Польщі сікли
бусурманськії карки,

що товклись поза пороги,
шибались на море, в Крим,
в очі хану і султану
дмухали пожарів дим.

І жилось тоді не згірше:
розживавсь багатством лях
за козацькими плечима,
а козак в степах, полях

був свобідний і крихітку
ссав отого молока,
що напрятать, зберігати
помогла його рука.

Та зчинилась сварка. Годі
тут шукать причин, провин;

нас боліло й вас боліло,
вам згиб син і нам згиб син.

Ну, скажи, як нам єднатись?
як забути давнє зло,
що кровавою межею
вам по серці перейшло?

Як примусить до кохання
серце, що в нім в'ється гад?
Відки взять душі довір'я,
що зазнала стільки зрад?

Ні, мій куме! Краще чисто
розмежуймося як слід:
вам хай буде ваша Польща,
Україну нам лишіть.

Ви собі пануйте в себе
на вині та на меду;
ми, як бог дасть, будем пхати
і без вас свою біду.

Так мине сто літ чи двісті,
наші рани заживуть,
спомини всіх кривд і сварок
у непам'ять попливуть,

замість зрад, і звад, і сварок
набереться скарб новий
згідних ділань, спільних змагань
і сусідської любви,

пройдемо велику школу,
та не єзуїтську, ні! —
запануєм кождий в себе,
станем розумом міцні,

отоді — коли вчасніше
ваша Польща не згорить —
час настане, любий куме,
про єднання говорить.

X

Морщиш брови? Зціпив зуби?
Дрож тобою потряса?
Мовиш: «Поки сонце зійде,
очі вижере роса?»

Се можливе! Та признайся,
чи не правду я кажу?
Єдність се — кленусь устами,
а ніж в пазусі держу?

Єдність се, що ти говориш
про братерство і любов,
і про сльози королівські,
про пролиту марно кров,

і про те, що час позбутись
нам незгоди й лютих чвар,—
а ти сам, я добре знаю,
завтра їдеш до татар,

будеш хана намовляти,
підкупляти мурзаків,
щоб напали на Вкраїну
воювати козаків?..

Ти поблід? Тремтиш? Не бійся!
Знаю, добре знаю вас!
Се є школа єзуїтська!
Та чи ж се єднання час?

Знаю добре: в тій саміській
пазусі, де ти привіз
королівський лист до мене,
повний клятв, упімнень, сліз,

є ще другий королівський
лист — до хана, у котрім
заклина його, щоб зараз
впав на мене, наче грім,

щоб поміг йому козацьких
розтолочити гадюк...
Не тремти, мій куме! Ну-ко,
ще раз чарочку до рук!

На розстання! Їдь щасливо!
Кланяйсь хану й мурзакам!
Та скажи, що коней треба
й дамасценок козакам.

Тож, коли сього замного
в них, а власних їм голов
не шкода, хай прибувають.
Ну, досить! Бувай здоров!»

SEMPER TIRO

SEMPER TIRO

Життя коротке, та безмежна штука
І незглибиме творче ремесло;
Що зразу, бачиться тобі було
Лиш оп'яніння, забавка, ошука,
Те в необнятий розмір уросло,
Всю душу, мрії всі твої ввіссало,
Всі сили забира і ще говорить: «Мало!»

І перед плодом власної уяви
Стоїш, мов перед божеством яким,
І сушиш кров свою йому для слави,
І своїх нервів сок, свій мозок перед ним
Кладеш замість кадила й страви,
І чуєш сам себе рабом його й підданим,
Та в серці шепче щось: «Ні, буду твоїм паном».

Не вір сим пошептам! Зрадлива та богиня,
Та Муза! Вабить, надить і манить,
Щоб виссать «я» твоє, зробить з тебе начиння
Своїх забагань, дух твій спорожнить.
Не вір мелодії, що з струн її дзвенить:
«Ти будеш майстром, будеш паном тонів,
І серць володарем, і владником мільйонів».

О, не дури себе ти, молодая ліро!
Коли в душі пісень тісниться рій,
Служи богині непохитно, щиро,
Та панувать над нею і не мрій.
Хай спів твій буде запахуще миро
В пиру життя, та сам ти скромно стій
І знай одно — роёta semper tiro [1].

[1] Пост завжди учень *(лат.).— Ред.*

СОНЕТ

Благословенна ти поміж жонами,
Одрадо душ і сонце благовісне,
Почата в захваті, окроплена сльозами,
О раю мій, моя ти муко, Пісне!

Царице, ти найнижчого з-між люду
Підносиш до вершин свойого трону
І до глибин терпіння, сліз і бруду
Ведеш і тих, що двигають корону.

Твій подих всі серця людські рівняє,
Твій поцілуй всі душі благородить
І сьози на алмаз переміняє.

І дотик твій із терня рожі родить,
І по серцях, мов чар солодкий, ходить,
І будить, молодить, і оп'яняє.

МОЄМУ ЧИТАЧЕВІ

Мій друже, що в нічну годину тиху
Отсі рядки очима пробігаєш
І в них народному заради лиху
Чи власним болям полекші шукаєш,—

Коли тобі хоч при одному слові
Живіше в грудях серце затріпоче,
В душі озветься щось, немов луна в діброві,
В очах огонь сльозу згасить захоче,—

Благословлю тебе, щоб аж до скону твого
Доніс ти серце чисте й щиру душу
І щоб ти не зазнав сирітства духового,
В якому я свій вік коротать мушу.

17.IX 1905

БУРКУТСЬКІ СТАНСИ

I

Кожда кичера в млі,
Кождий плай закурився —
Що за мла на твоєму чолі?
Ти чого, брате мій, зажурився?

Як потік клекотить!
Як гуде Черемош!
Щось таємнее душу гнітить,
Якихсь дум обігнаться не мож.

Щось таке, мов докір,
Над душею гука,
Мов та каня, що в млі поверх гір
Сумно скиглить і дощ наклика.

II

Дівчино, моя ти рибчино,
Дівчино, кохання моє,
Ти, мого страждання причино,
Скарбнице, що щастя даєе!

Обоє підемо, обоє,
В далеку мандрівку життя.
Нічого не страшно з тобою,
Бо ти чудодійне дитя.

Ти стрілиш очима — і горе
Розвіесь, мов мла наверсі;
Всміхнешся — й розбурхане море
Поклониться твоїй красі.

III

ОЛЬЗІ С.

Найгарніша для нас
Заграничная квітка;
Найлюбіше лице,
Що стрічається зрідка.

Найчистіша сльоза,
Причарована штукою;
Найвірніша любов,
Усвячена розлукою.

IV

О, розстроєна скрипка, розстроєна!
Стільки рук нетямущих, брудних
Доторкалося струн чарівних —
І вона їх розстроєм напоєна.

Ріже вухо страшними акордами,
У тонац'ї ніяк не встоїть...
Де ти, майстре, щоб вмів настроїть,
Оживить її співами гордими?

КОНКІСТАДОРИ

По бурхливім океані
Серед піняви валів
Наша флора суне, б'ється
До незвісних берегів.
Плещуть весла, гнуться щогли...
Ось і пристань затишна!
Завертай! І бік при боці!
І стерно біля стерна!
Кидай якорі! На берег
По помостах виходи!
Нічичирк! Ще ледве дніє...
Пусто скрізь... Ставай в ряди!
Сонний город ще дрімає...
Схопимо його у сні...

Титульна сторінка збірки І. Франка «Semper tiro» (1906)

Перший крик — наш окрик бою
І побідної пісні.
Та заки рушать, пускайте
Скрізь огонь по кораблях,
Щоб всі знали, що нема нам
Вороття на старий шлях.
Бухнув дим! Хлюпоче море...
Щось мов стогне у судні...
Паруси залопотіли,
Наче крила огняні.
Гнуться реї, сиплять іскри,
Мов розпалені річки...
Снасть скрипить... Високі щогли
Запалали, мов свічки.
Що за нами, хай навіки
Вкриє попіл життьовий!
Або смерть, або побіда! —
Се наш оклик бойовий!
До відважних світ належить,
К чорту боязнь навісну!
Кров і труд ось тут здвигне нам
Нову, кращу вітчину!

Кохавина, д[ня] 26 липня 1904

ЛІСОВА ІДИЛІЯ

ПОЕМА

Посвята Миколі Вороному

Миколо, мій друзяко давній,
Ідеалісте непоправний!
Навіяв ти на душу чару
З далекого Катернодару;
Мов згук трембіти в полонині
Тому, що блудить по долині,
Пустив ти слово різко, сміло,
Що в серці дивно защеміло:

«Пісень давайте нам, поети,
Без тенденційної прикмети,
Без соціального змагання,
Без усесвітнього страждання,
Без нарікання над юрбою,
Без гучних покликів до бою,
Без сварів мудреців і дурнів,
Без горожанських тих котурнів!
Пісень свобідних і безпечних,
Добутих із глибин сердечних,
Де б той сучасник, горем битий,
Душею хвильку міг спочити».
Гай-гай, Миколо, ще й з пеньками!
Лиш мід твоїми б пить устами!
Бий сво́їм словом, бий доразу
Котурн і фальш, пустую фразу!
Гони їх з пісні на псю маму,
Як гнав Ісус міняйлів з храму!
Та не гадай, як фраза згине,
Що вже сучасник тут спочине,
Знайде тепло і ніжність в парі,

Як у жіночім будуарі;
Знайде до пестощів приклонність
І морфій на свою безсонність,
На рани пластри, лік на жалі,
Мов у воєннім гошпіталі!

Ні, друже мій, не та година!
Сучасна пісня — не перина,
Не гошпітальнеє лежання —
Вона вся пристрасть і бажання,
І вся огонь, і вся тривога,
Вся боротьба і вся дорога,
Шукання, дослід і погоні
До мет, що мчать по небосклоні.
Не думай, як поет покине
Загальних питань море сине
І в тихий залив свого серця
Порине, мов нурець заб'ється,—
Що там він перли і алмази
Знайде блискучії, без сказки,
Знайде тепло, і розкіш раю,
І світло, й пахощі без краю.
А як знайде гидкії черви
І гіркість сліз, розбиті нерви,
Докори хорого сумління,
Прокляття свого покоління,
Зневіру чорну, скрип розстрою,
То що почать з такою грою?
Чи мають нам мішать поети
Огонь Титана й воду Лети?

Ах, друже мій, поет сучасний —
Він тим сучасний, що нещасний.
Поет — значить, вродився хорим,
Болить чужим і власним горем.
В його чутливість сильна, дика,
Еольська арфа мов велика,
Що все бринить і не втихає:
В ній кождий стрічний вітер грає.
А втихне вітрове дихання,
Бринить в ній власних струн дрожання.
Негармонійний згук той, друже!
Він дразнить слух і нерви дуже,

Наяві дразнить, сон тривожить,
Вертить докором, зло ворожить,
Жене тебе, де кроком рушиш,
Кленеш його, а слухать мусиш.

Так не жадай же, друже милий,
Щоб нас поети млою крили,
Рожевим пестощів туманом,
Містичних візій океаном,
Щоб опій нам давали в страви,
Щоб нам співали для забави!
Най будуть щирі, щирі, щирі!
І що хто в життьовому вирі
Спіймав — чи радощі, чи муку,
Барвисту рибу чи гадюку,
Алмази творчості блискучі,
Чи каяття терни колючі,
Чи перли радощів укритих,
Чи черепки надій розбитих —
Най все в свої пісні складає
І співчуття не дожидає.
Воно прийде!
Слова — полова,
Але огонь в одежі слова —
Безсмертна, чудотворна фея,
Правдива іскра Прометея.

Падолист, 1900 р.

ПРОЛОГ

На романтичного коня сідаю.
Крилатий звіру, не пручайсь, не ржи!
Неси мене, куди я загадаю,
На фантастичні ті шпилі біжи,
Де вихор грає, стогне гомін гаю,
Де на вузькій, мов ниточка, межі
Фантазія і дійсність спина в спину
Глядять у мрій квітчастую країну.

Неси мене у ліс, той ліс казочний,
Високий, темний, що, мов море, гра,
Що зелені вдягає стрій святочний

І широко свій килим простира,
Що пахощами дише, свіжий, сочний,
Де в таємничій тіні б'є нора,
Де між корчів потік біжить до ціли,
Коряві вільхи озерце обсіли.

Той ліс — зразок ще первісного світа,
Де нікому природу маскувать;
Морозом бита, ярим сонцем гріта,
Вона лиш те живить, що має міць тривать.
У всю красу, у весь свій страх одіта —
Однако їй кормить і руйнувать;
Життя і смерть тут ходять без розлуки,
Крик розкоші й важкі конання муки.
На пнях гнилих зелена брость пишаєсь,
Серед кісток вовчиця кормить плід;
У тіні дуба рій комашок граєсь,
І того ж дуба підгриза їх рід;
Ось гадина на сонці вигріваєсь,
Метелик треплесь, медом дише цвіт,
А по верхів'ях тиха дума ходить,
Одно тут лоно і вбиває й родить.

В той ліс як часто я літав думками,
Коли було нестерпно між людьми!
Тут дикими втішався я квітками,
Тут віддихав я повними грудьми,
Тут доторкавсь тремтячими руками
Великих тайн: хто ми і пощо ми?
Тут силогізмів сіть думок не ловить,
Природа серцю щиру правду мовить.

І був той ліс мені як рідна мати,
Що вцитькує тривогу навісну.
У спеку клав під тінь розкішну спати
І свистом дрозда знов будив зі сну...
Я плакав, як прийшлось його лишати
І шлях верстать по грудді та терну.
Я знав: хоч де кораблик мій приб'ється —
Найкраще тут минуло й не вернеться.

І я пішов. Літа йшли за літами...
Я сивію, огонь згасає мій...

Чимало сил потратив я без тями,
Чимало я похоронив надій!
Лиш ліс отой пахучими вітками
Махав мені, бринів, мов мушок рій,
Що п'є мов сонця блиски золотаві,—
Так він все свіжий був в моїй уяві.

Сьогодні я вернув. Мене додолу
Зігнуло невідрадних сорок літ;
Пройшов життя тяжку, жорстоку школу,
І куштував знання чудовий плід,
І душу, з мрій обберту, наче голу,
З пожежі виніс я в холодний світ,
А в серці вигаслу жагу й охоту,
Й старії рани, що болять під сльоту.

І я пішов до лісу. Дивна туга
Мене до нього потягла, немов
Повірника старого здиблю й друга,
І виплачусь, і виговорюсь знов,
І вирвусь із утоптаного круга,
І відновлюсь душею до основ.
Аж серце билось живо того ранку,
Немов стрічав я давнюю коханку.

Та друг мій був не той вже, що колись!
Пропав і слід колишньої пишноти!
Куди лиш глянь — пеньки й пеньки тяглись,
Сліди вогнищ і трацької роботи,
І зломи, й виверти, й тріски п'ялись
Серед баюр і всякої гидоти;
Де-де лиш дуб та ільма одинока
Гляділи на руїну ту звисока.

Я м о в и в:

Отак-то нам зустріться довелося!
В які ж хижацькі лапи ти попавсь?

Л і с м о в и в:

З твойого де-де сивого волосся
Пізнать, що й ти в розкошах не купавсь.

Я мовив:

Життя воєнним табором тяглося,
То тут, то там противник прискіпавсь;
Я боронивсь, не раз мав перемоги,
Та часто й падав ворогам під ноги.
Війна! Вона не дасть, бач, гнить і скніти,
Все гонить до нових стремлінь і змін.
В огонь життя, що гріє, жре і світить,
Усе нових докидує полін.
Здобув успіх — куди там гомоніти,
Що ран, і сліз, і праць коштує він!
А впав у бою — люто зціпиш зуби
Й не тямиш обсягу своєї згуби.

Ліс мовив:

Еге, війна! Вона й мене скосила!
Обдерла, зжерла всю мою красу.
Я ж гордий був! Моя живуча сила
Оперлася гризьким зубам часу;
Так много бур, вихрів, снігів зносила,
Що думалось мені: я все знесу.
Аж смерть гриба старого — стид сказати —
Була сигналом до моєї страти.

На схід від мене тямиш палац білий
На горбі? Князь старий там проживав.
Я й десять сіл, що вкруг мене обсіли,
Його були. «Мій ключ»,— він нас так звав.
І доки жив, хоч як сини клептіли,
Мене рубать не дав, не продавав:
Йому я спомин був його княгині,—
Аби він жив, я б ще стояв донині

Весь вік його був сплетений зо мною:
Малим гуляв по моїх він стежках;
Потім ганяв з стрільбою за серною,
Вправляв свій кріс на кабанах, вовках;
Потім не раз з княгинею-жоною
Й веселим гуртом тут на лови тяг,
Аж раз після веселої забави
Княгиню вбиту винесли з гущави.

Була прегарна ще, хоч вся студена,
Згас блиск очей, навіки голос стих;
Шовкова сукня кров'ю обагрена,
Солодкий усміх на устах застиг;
У саме серце кулею ражена,
Без болю вмерла, нагло, в один миг.
Хто, як, за що скосив се гарне тіло,
Навсе лишилось темним сеє діло.

Шептали: смерть сама собі зробила,
Бо жить з князем не хтіла, не могла,
Бо не князя, а іншого любила,
Але благань його не приняла;
Натомість інша чутка доводила,
Що зрадила князя, йому була
Та зрада звісна і що він з любові
Й розпуки їй кроваві справив лови.

Та сяк чи так, князь був мов громом вбитий;
Його звезли зомлілого домів;
Весь похорон княгині сумовитий
В нестямі він лежав, в огні горів;
Нездужав довго, їздив води пити,
Зів'яв, ізгорбився, мовили — вдурів:
Не вірив, що вона убита з кріса,
Все ждав, що верне, певно верне з ліса.

Він скаженів, коли хто смів згадати
Про смерть її; весь палац, кожда річ
На поворот її все мали ждати:
Світити світло в спальні кожду ніч,
Стелити ліжко, у вазон вкладати
Букети свіжі, нагрівати піч;
На новий рік, на вродини, йменини
Багаті дари він складав княгини.

А гарний день настане, князь в заранню
Таємно схопиться і в ліс біжить;
Під дубом стане, кличе: «Маню! Маню!»
Надслухує, зітхає, жде й дрижить.
«Я не серджусь! Вір мойому коханню!
Вернись! Як в раю, в парі будем жить!

Не йдеш? Загнівалась на Яся твого?»
Отам-то раз його й знайшли мертвого.

Гей, то були веселі похорони!
В князя сини — два славні гультяї,
На батьківське добро, немов ворони,
Накинулись та й ну ділить паї!
Ще за князем не продзвонили дзвони,
А вже вони ревли, мов бугаї,
В покоях рились, скрині розбивали,
Жидам убрання, меблі продавали.

Спішилися й мою красу продати,
Та не було на дерево ціни!
Прийшлося знехотя гульвісам ждати,
Хоч шарпали віритслі; вони
Недарма й ждали: мали будувати
Залізницю в тій стороні з весни —
І те вдало́ князько́е ім'я свячене,
Що шлях пройшов якраз поперек мене.

Весна прийшла, а з нею враз багато
Людей, возів, і коней, і сокир;
І гомін був, і спів, немов у свято,
І стук, і плач бентежили мій мир;
Мов різаком, напів мене розтято,
І біль мене прони́зав вздовж і вшир,
Як в моїм серці висікли провали,
І станію й дворець побудували.

Ще раз зима прийшла, снігами вбрана,
Ще раз весна пахуча зацвіла;
Моя, здавалось, заживає рана,
І на просіках свіжа брость росла;
Лиш та залізна гадина погана
Щодень свистіла, грюкала й ревла;
Я знав, що се моя нехибна згуба:
Вона мене згризе, як черви дуба.

Весною ще вона мені примчала
Дарунок — щоб не бачив я таких!
Вона, що про культуру так кричала,
Мене зробила свідком сцен гидких.

Людська кров із рани тут дзюрчала.
Я ссав її; від корінців тонких
Аж до вершин смертельна дрож пробігла
Мене: й моя се, знати, смерть настигла.

Й настигла! Ледве осінь листя здула
З моїх беріз, і грабів, і осик,
Уже змія залізная ревнула,
І залунав брудного люду крик,
Хрип пил і стук сокир; грізна, нечула
Рука пень в пень косила, мов сітник;
Тут стоси клали, там кору здіймали,
Лупали, терли, дерли і ламали,

Якби ти знав, як мучився я в ту пору!
Як день і ніч стогнав я, рув і вив!
На рубачів щоночі слав я змору,
Жалібним зойком їх зо сну будив.
І не один, підводячися вгору,
Тремтів, хрестився, ледве дух ловив
І мовив: «З нами дух святий! Неначе
Жива душа де при сконанні плаче!»

Се я так плакав. Та дарма, ніхто ще
Плачем своєї долі не відпер.
П'ять літ мене трощили, наче троще,
Аж тим зробили, чим я став тепер,
А скористали? Слухай і про то ще!
Один князьок в delirium [1] умер,
Другий збанкротився, служить десь при банку,
А жид згорнув мільйони, мов сметанку.

Я м о в и в:

Сумний твій стан! Та з твоїми панами
Я співчуття не маю ні цяти.
Герої будуарів та Панами
Який же інший можуть шлях знайти?
Февдали в вік електрики й реклами
Сей вік лиш можуть у п'яту бости,
А він розтрощить плем'я се недуже...
Та інше щось скажи мені, мій друже!

---

[1] Біла гарячка *(лат.).— Ред.*

Мені на серці важко — дай розраду
І нових сил скарбівню отвори!
Ось тут під дубом сим нестятим сяду
Й сидітиму. Розважуй! Говори!
Увесь свій чар і всю свою принаду
Ще раз яви, мов у букет збери,
І весь свій біль, і всю свою надію
Нехай я віджию й відмолодію.

Ліс мовив:

Під моїм дубом сіла дивна птиця,
Що все шукала на вербі грушок.
Прийшов слабий до хорого лічиться:
Давай на меланхолью порошок!
Сиди собі! А хочеш щось повчиться,
То слухай! Маю ще один куток,
І в нім секрет. Рад слухать? Та чи буде
Се лік тобі?.. Героями там — люди!

ПЕРША ПІСНЯ

Весна прийшла, на синьому Дунаї
Сплескала лебединими крильми,
Дунула теплим подихом по краю,
Зламала мости ледові зими,
Підсніжники збудила в голім гаї,
І жайворонки вивела з тюрми,
І на Бескид нагнала хмари сині,
Й пустила млу на північ по країні.

Махнула раз рожевою рукою —
На ріках трісла крига і сплила;
Махнула знов паміткою тонкою —
Й землі плодюща сила ожила,
І теплий вітер піснею дзвінкою
Загомонів над стріхами села,
Над вежами, і мурами, й церквами
І в лісі ліг спочити під вершками.

Таємна дрож проходить по природі,
Дожиданка воскресних, світлих днів;
Поглиблюєсь лазур у небозводі,
Круг сонячний тепліше заяснів;

Рожева заграва горить на сході,
І ліс безлистий наче потемнів,
Не стогне вже, лиш мелодійно грає,
Базьками лози й іви прибирає.

Тим лісом, почерез яри та кручі
Біжить дорога, проста, мов стріла;
Дві шини, наче два ножі блискучі,
Геть-геть углиб його вона вп'яла;
Край неї дуби, граби та плакучі
Берези гнуться, ронять піт з чола,
Вітками мають, гіллями хитають,
Немов новин в залізних шин питають.

«Го-го! Новин! — застугоніли шини.—
Ми зо світів якраз прийшли на те,
По нас день в день вам бігтимуть новини,
По нас і ви колись побіжите,
Мов новина, в безлісній країни.
Нове — отсе одно для нас святе.
Що не бувало, через нас настане —
Байдуже нам, чи добре, чи погане.

Ось тут машини йдуть, що орють, сіють,
Жнуть, косять, ріжуть, мелють і вертять;
Достатки йдуть, що світять, а не гріють,
Що вас з'їдять, хоч їсти не хотять;
Купці спішать, що купувати вміють!
Фікційний крам, фікційний гріш платять,
Фікційних зисків сиплють повну хату,
Та врешті вилічать реальну страту».

Дивуються берези білокорі,
Немов сільські дівчата на торзі,
І дуб здвигає раменами 'д горі,
Скриплива іва оха по черзі.
Та ось гуде щось і бринить в просторі:
Біжить тривога на одній нозі,
Цвірінька телеграф, і б'ють сигнали.
«Се поїзд рушив!» — шини застогнали.

Іде, гуде той поїзд вздовж Підгір'я
І огняний у ньому скиглить дух,

Полошить в полі скот, у лісі звір'я,
Орач хреститься, кланяєсь пастух;
Здалека, мов гусільниця, що міря
Дванадцятьма палками довгий круг,
За мостом круто вигинає лука,
До лісу доповзає, мов гадюка.

А в поїзді вагон другої класи,
В вагоні через дверці два купе.
Гурток панів. Сміх, жарти, баляндраси...
Тут офіцерське видно портупе,
Мисливський стрій, баловії прикраси,
Тут гордий жест, зблязóвання сліпе,
Короткі фрази, óбривки розмови...
Десь на гостину їдуть чи на лови.

А в центрі групи, мов душа компанії,
В візитнім строї молодий панок;
Горять і очі, й щоки, знай, рум'янії,
І хід його свобідний, мов танок;
Він сипле жарти, радощами п'янії,
І ллється голос чистий, мов дзвінок;
Пливе від нього втіха і свобода,
Мов блиск від сонця серед небозвода.

«А я скажу: життя над все на світі,
І дурень той, хто не впивався ним!
Хто радощі літні не ловить вліті,
А літом каламутить втіхи зим.
Вживай, життя лише май на приміті,
З ним грайсь, та вмій не дорожити ним!
Лови момент, цурайсь його привіту!
Будь ненаситний! Evviva la vita [1].

І що нам смерть? Прожитого безмірність
Ніяка смерть не в силі нам узять.
І що нам страх, присяги, клятви, вірність?
Все пута лиш, щоб нерв життя зв'язать.
Чхать на авторитет! Плювати на покірність!
В ярмі конвенцій хай осли біжать!

[1] Хай живе життя! *(італ.).— Ред.*

Наш клич — свобода! Наш закон — баніта.
І шлях наш простий... Evviva la vita!»

Дифірамбічний тон сей перебив
Старенький лікар, що ввійшов з другого
Купе; турботно в пальцях теребив
Свою хустину, й коло молодого
Оратора спинивсь і, мов згубив
Щось дороге, так видивився на нього,
А потім, голову схиливши низько,
Промовив: «Пане,стація вже близько!»

Панич

(байдужно)

То добре, вийдем.

Лікар

Слухайте, Євгеній!
Востаннє слухайте ще моїх рад!

Євгеній

Що ж, радьте! Ви ж до рад правдивий геній!

Лікар

Не враг я вам, йому не адвокат,
Чужий для вас...та справі тій злиденній
Я б інший вихід відшукати рад.
На плач його глядіть—він там в купе ридає—
Й на ваші співи — ні, мені аж серце крає.

Невже ж вам все людськеє так байдуже
І люта скорб смішить вас, не болить?
Ще раз прошу вас: схаменіться, друже!
Ще можна вбійчий той огонь залить.
Признайте: ви ж тут винуваті дуже,
І ваше діло рану ту зцілить.

Євгеній

Га-га! Від ран вже ви у нас цілитель!
Що ж хоче ворог мій і повелитель?

Лікар

(з докором)

Ну, ворог! І не стид вам се казати?

Євгеній

Я визваний.

Лікар

Інакше ж він не міг,
Йому ж ви жінку вивабили з хати
І честь його ви подали на сміх.

Євгеній

Ге-ге, до єзуїтів се, брехати!
Девоток сим лякать: «О боже, гріх!»
В нас новий час і нові закони,
І вищі ми над тії забобони!

Лікар

Мій друже, ні, не в тім ще саме діло,
Він благородний... він її любив
І досі любить... Що там прогуділо,
О віщо він життя своє розбив —
Готов забуть, якби лиш не боліло
Одно... коб ти одну йому зробив,
Одніську ласку! Любий! Я міркую,
Що зробиш ласку сю йому...

Євгеній

Якую?

Лікар

Ти ж кинув там її...

Євгеній

Де слід було.

Лікар

Ти ж визискав її...

Євгеній

Овва, питання!

Лікар

Скажи одно: що там між вас зайшло?

Євгеній

Простіська річ: по любощах розстання.

Лікар

А до розстання що вас довело?

Євгеній

То так: був сумерк, надійшло світання,
А як се сталось, то вже тайна ночі;
Прийшла пора, і нам розкрились очі.

Лікар

Не хват я до метафор, алегорій,
Та вже як хочеш, а скажи ще те:
Бажає конче знати пан Григорій,
Де ти розстався з нею.

Євгеній

Се пусте.

Лікар

Покинув в соромі, в нужді та в горі?

Євгеній

О, ні! Як спіла вишня не росте,
Так і вона ніщо більш не бажає,
Бо має те, чим жизнь нагороджає.

Лікар

Говориш ти загадками крутими!
Та де ж вона? Де ж нам її знайти?

Євгеній

А ти говориш наче до дитини.
А де вона, я знаю так, як ти.

Лікар

Євгеній. годі ж жартами пустими
Збувать сю річ. Вже близько до мети.

Скажи всю правду! Де вона, мій друже?
Він все готов простить!

Євгеній

Мені байдуже.

І він веселу пісню засвистав.
Байдужно відвертались секунданти.
Ось поїзд свиснув, загудів і став.
«Готові ви, пановe? Ну, avanti! [1]
Так, щоб ніхто уваги не звертав
На себе тут. А зараз при шлябанті
Стежина в ліс. За мною! А за двадцять
Минут вже будемо назад вертаться».

Отак командував один з дружини.
Тут із сусіднього купе явився
Григорій, глипнув, мов лякався днини;
Ще не старий, а виблід, похилився.
«Стоїть тут довго поїзд?» —
«Півгодини».-
«Пора!» — І мовчки весь гурток пустився
З купе. Роївсь народом весь дворець
І клекотів, мов з кип'ятком горнець.

Робітники з сокирами, пилками,
Похнюпившись, мов у ярмі, ішли;
Жиди-агенти чорними купками
Снували скрізь і, наче млин, гули;
Начальник верещав, махав руками;
Якийсь тягар пакетники несли
І теж кричали; десь там у вагоні
Дитина плакала, і ржали коні.

Під шум пани через дворець майнули,
Ніхто на них уваги не звертав;
За хвилю вже й рогачку обминули,
Їх провідник спинився, засвистав,
Ще хвиля — і в гущаву всі пірнули,
Лиш сивий лікар ззаду приостав,

---

[1] Вперед! *(італ.).— Ред.*

Здвигав плечима, рухав головою,
Мов розмовляв, сварився сам з собою.

Вузенька стежка, мов гадюка, в'ється
Поміж хащі й столітні дерева;
Тут в яр збігає, там угору пнеться,
Тут виверти обходить, мов жива.
Скрізь тихо; між корчами звір пасеться,
В дуплавині погукує сова,
З вершків важкая сутінь нависає,
І десь в яру потік бурхливий грає.

Ось поляна розкрилася простора,
Мов пазуха у вселетня грудей.
Плакучі іви скупчились, мов змора,
Довкола неї, збоку в'яз сідий
Глядить понуро, гнеться осокора
Й поскрипує; патлатий мох рудий
Понависав на пнях замість окраси
І творить розбійни́цькії гримаси.

Отут пани спинилися під в'язом,
Оглянулись довкола, а потім
Самі по собі позирнули разом,
Мов ті злодії, що в храму святім
Зійшлись на злочин. Ну, чи пустить плазом
Бог місце те, що зробиться в крутім
Моменті? Хвилька їх проймає жахом,
Ще хвилька — й злочин піде своїм шляхом.

«Панове,— мовить повідник, суворий
Високий пан з подзюбаним лицем,—
Вам звісні пан Євгеній, пан Григорій,
Що тут стають на себе одинцем;
Не наша річ входи́ти в суть історій,
Що завели їх на сей шлях правцем,
Мотиви — їх річ; наше діло в нормі,
Щоб все в порядку сталось і по формі.

Умови вже усталені. Панове
Супірники, чи хто жадає змін?
Ніхто не хоче. Чи вже все готове?
Дистанс відмірять! Лікарю! Де ж він?

Струмент в порядку? Ось оружжя нове?
Набить при всіх. Панове, мій поклін!
На місце! Чи обом однако ясно?
Команда: три! — і вистріл рівночасно».

Здавалося, весь ліс в сей мент фатальний
З тривоги дух у со́бі притаїв.
А потім «три»! — і ляскіт моментальний,
Мов згірдно плюнув демон сих гаїв.
І ледве тихий відгомін печальний
Поповз і, не добігши до країв
Старого лісу, десь заглух в деберці,
Як глухне спомин у зрадливім серці.

Обá супірники ще мент стояли,
Простягши праві руки наперед;
Та ось Євгеній став немов зів'ялий,
З руки нечутно випав пістолет;
Під ним коліна враз задилькотали,
Вид вгору, мов слідив шпашиний лет,
За груди лівою рукою ухватився
І важко враз додолу покотився.

Всі ахнули. Григорій, наче свічка,
Стояв недвижно. Лікар ось підбіг
До вбитого... «Небіжчик. Наче річка,
Кров з рани грає... Ох, якби ж я міг
Спинити!...» — «Пощо? Живо вовча тічка
З ним зробить лад. Благий йому нічліг!
Ходім, панове! Бог по правді судить.
Хто в пітьмі ходить, той в пустині блудить».

Отак Григорій різко та студено
Сказав і перший до двірця подавсь.
«Що! — скрикнув лікар.— Але ж се страшенно!
Він ще живий! Щоб так отут лишавсь!..
Панове, стійте! Спиню кров... Візьмемо
На руки... Житиме!» — «Е, ти б стидавсь
Таке балакать,— буркнув хтось із купи, —
Чи гробарі ми, щоб носити трупи?»

«Покинь його! Нехай собі здихає!» —
Сказав другий.— «Ходи, на поїзд час!»

«Панове! — лікар в розпачі гукає.—
Се ж варварство! Се підлість! Я на вас
У суд подам!» Та годі! Вже втихає
Стук кроків їх. До вбитого ще раз
Нещасний кинувся і кров спиняє,
Той дише ще, та видно, що конає.

Прокинувсь, застогнав... Відкривши очі,
Пізнав старого. «А, се ти? Де ж ті?»
Мовчить старий. «Покинули! До ночі
Вже близько... Добре. Легше в темноті...
Спіши за ними! Слухай! Все жіночі
Комедії! Ми слуги глупоті...
Скажи Григорію: його безцінна перла
Від нього втікла, а від мене вмерла.

Ні, я не вбив... Любив, мов божевільний...
Сама... сама.. зневірившись у мні...
Хтів з нею вмерти... відіпхнула спільний
Кінець... сама собі лягла в труні.
Отак і я тепер поляжу... вільний...
Без пам'яті... Не згадуй!.. Мов у сні...
Життя глитає... evviva!.. мій друже!»
Замовк... ще застогнав... шепнув: «Байдуже».

Мов тінь тремтяча, лікар щез в тій хвилі,
Спішив щодуху, сльози утирав;
Вже третій раз до поїзда дзвонили,
Коли він до вагона причвалав —
Не від двірця... панове отворили
Затильні дверці... Він без духу впав
На лавку; шепотав, мов непритомний:
«Се злочин! Злочин підлий і огромний!»

Ось поїзд дрогнув. Свиснула машина
Розпучним свистом, аж заскиглив ліс.
Від сонця кров'ю блискотіла шина,
На скруті дико вило з-під коліс;
Край шляху стрепенулася вільшина,
Щось, мов стогнання, вітер з гаю ніс.
В яру десь вовк завив, жовна осику струже,
Ніч хилиться над ліс і шепотить: «Байдуже».

ДРУГА ПІСНЯ

Лісничий Валько вітер вухом ловить,
Мов хорт на воздух розширяє ніс,
До побережника Остапа мовить:
«Знов чорт якогось нам стрільця надніс!
Чув вистріл? Певно, цапа хтось готовить!
Мов у свою комору, ходить в ліс...
То кара божа з тою злодійнею!
Гей, навперейми! Чей, стрінемся з нею!»

Оба шульнули різними стежками,
За яром щоб на поляні зійтись;
Вже лісокрадів стежили думками,
Остап рушницю під полою тис,
А Валько в сумерках поміж хащами
Поперек яру дерся, наче лис,
Надслухував, чи гілка де не хрусне,
Чи з-поза пня де лісокрад не шусне.

І кляв: «Бодай же гир вам загирився!
Драбня погана! Хоч з ума зійди!
Колись в лісах я з москалями бився
І не зазнав такої ще біди,
Як в сьому лісі, щоб він провалився!
Ні вдень, ні вніч спокою тут не жди.
Хоч бий, карай, стріляй їх, аж обридло,
Прокляте хлопство преться в ліс, як бидло.

Дрова рубають, день і ніч полюють,
Слопи на звіра ставлять та сильця,
Із своїм скотом по зрубах воюють,
Підстережуть і готура, й зайця —
І день і ніч лиш мов про те міркують
Мені робити псоти без кінця.
А бий вас грім! Не дам драбам пощади!
Стрілятиму, бо не стає вже ради!»

Ось поляна, де вистріл чувсь. Ні духу!
Пасеться в травах тонконогий цап;
Став Валько під смерічкою та й слуха,
Втім з поляни хильцем іде Остап

І шепче: «Тут була якась псяюха!
Трава столочена! Знать, мали храп
На цапа, та хибили або, може...»
Та тут урвав і зойкнув: «О, мій боже!»

В противнім боці поляни, під в'язом
Щось захарчало, наче з-під землі,
І довгий стогін постелився плазом
По поляні, мов мліючи в імлі.
Оба мужчини схопилися разом.
«Конає хтось!» — І враз із-за гіллі,
Мов з клітки, вирвались, поперек сигли
На місце стогону щодуху бігли.

Прибігли, стали... На траві простертий
Лежав панич, красавець молодий;
Вже на лиці блідому вираз смерті.
Закріпла кров вже лиш слизить з грудей;
Лиш жалко рот іще харчить отвертий,
В очах мов жаль, мов скарга на людей;
Безвладні вже розкидалися руки,
І пістолет лежить, як шмат гадюки.

«Живий іще!» — сказав Остап потиху.
«Конає, видно», — Валько доповів.
«Не мало де його попасти лихо!
Здається, сам на себе руку звів». —
«Мороко наша, кумо Василихо!
Що з ним робить? Лишить, щоб звір іззів?
Але ж живий ще! Чи підмоги звати?
Та хто під ніч у ліс піде із хати?»

Та Валько вже до вбитого припав
І оком знавця оглядає рану,
Бальовий фрак на нім, жакет розп'яв,
Поцмокує. «Ну, фірточку погану
Тут просверлив! Глибоко прокопав
До джерела життя!.. Та гов, давай погляну
Докладно в хаті... Кров не бухла, як фонтана,—
Значить, не з легких... Ну то се ще легша рана!»

І крикнув: «Гей, Остапе, швидко ноші!» —
«Та, пане, як тут швидко їх зробить?

Я панича взять можу на коркоші».—
«То зле, Остапе! З нього кров збіжить.
Скинь полотнянку — невеликі гроші!
То в неї можна панича зложить;
Завинемо, то, чей, обá на спілку
Занéсем бережно на лісничівку».

А в лісничівці, як у бóжім раї,
Коли був з нього прогнаний Адам...
Шумлять берези, чисті води грають,
І сторожать пси вірні біля брам,
Рожеві з вікон фіранки моргають,
Мов шепчуть: «Мир, любов і щастя там!»
По ганку дике виноградця пнеться,
І дах повоями червоними сміється.

А в лісничівці молодая дама
В покоях ходить, як тиха вода;
Мов Єва, дожидаючи Адама,
Прегарна, хоч тужлива і бліда;
Мов золотиста, променяста пляма
Пливе нечутно, край вікна сіда,
Рожеві фіранки крихітку відкриває
І вигляне, закриє знов, зітхає.

Знов устає і знов іде нечутно,
Немов по клітці пташка проліта,
Закурить сигарето резолютно,
Розгорне книжку... «Ах, не та! не та!» —
Знов ходить і зітхає щоминутно,
І думкою бог зна куди віта,
І за розкритий фортеп'ян сідає,
Рожеві пальці на клавіші накладає.

І враз, немов з незримої фонтани,
Бурливі тони ллються, клекотять,
Якісь погрози, бойові пеани,
Немов мечі по шоломах хрумтять,
Там крик, стогнання, мов від злої рани,
І тони мліють, сумно дилькотять,
Іще пручаються хвилину, другу,
І розливаються в безмежну тугу.

Щось здавлене в протяжній тій гармоньї,
І резигнація у ній на дні,
І жалощі квилять у кождім тоні.
Мов сняться недоспівані пісні;
Мов квіти фантастичнії, червоні
Хвилюються в зеленій глушині;
Таємних споминів оце розкрилась брама,
І тихим голосом співає пісню дама:

Ой розпущу ж я мрії
По зеленому гаю,
Чей, знайду очі тії,
Що безмежно кохаю.

Ой розпущу ж я тугу
Та від дуба до дуба,
Чей, знайду я дружину,
Що над все мені люба.

Ой розсиплю я співи,
Як росу по розмаю...
Гей, прибудь, моє серце,
Бо я втіхи не маю.

Як у клітці пташина,
День по дню я проводжу,
Лиш про тебе я мрію
Та й забути не можу.

Лиш про тебе, мій скарбе,
Плоде мого вітхнення,
Що малій у віночку
Ще ворожила неня.

Урвала. «Нудно! Мрії сі дівочі
Вже не для мене... Ах, та чом же все,
І денне світло, і ті темні ночі,
І гаю шум їх в ум мені несе?
Що се за дивні, невідривні очі
За мною стежать? І невже пасе
З безодні ними демон мою душу?
Боюсь їх, а все в них глядіти мушу.

Вже десять літ, якраз в день мого шлюбу —
Мене на шлюб, як гусочку, вели —

Серед юрби свою знайшла я згубу —
Ті очі, що красу мою пили
І рай такий, безмежну розкіш любу,
Здавалося, у дар мені несли,
Що я в їх блиску всю себе забула,
Себе я в раю, рай в собі почула.

(Знов припадає до фортеп'яна, грає і співає).

Чорні очі палкі,
Ненаситні такі,
Ви впилися в мою душу,
Наче чари які.

Горите, мов алмаз,
Кожний день, кожний час
Почуваю, дожидаю
Тільки вас, тільки вас.

Очі, зорі мої,
Очі, муки мої,
Через вас минають марно
Молодощі мої.

Через вас я смучусь,
Задля вас я труджусь...
Чорні очі, чорні очі,
Чи ще вас я дождусь?»

Безвладні руки на клавіші впали,
З очей, мов перли, сльози потекли,
Важкі стогнання груди розпирали,
Але уста ні слова не рекли.
Надію, мрії, мов у гріб, ховали,
Та закопать нізащо не могли.
І довго, німо так вона сиділа,
І сльози висхли вже, а ще душа боліла.

Так нудьгувала гарна лісничиха
Оце вже вісім або десять літ.

«Се божевільна! — говорили стиха
Знайомі. — Бач, сама собі морочить світ».
А служниці: «Се все з добра, не з лиха.
Якби їй пан до праці дав привід,
Якби не так любив, погримав, скільки треба,
То в домі був би рай, нащо тобі і неба».

Та й гріх сказати, щоб вона не дбала
За мужа й не вела порядно дім:
Біда лиш та, що з ним дітей не мала,
Байдужа, мов зневірилася в нім;
А як удень сама в хатах остала,
Бо муж по службі в ліс ішов, зовсім
Тоді її тоска напосідала,
Вона ридала й привиди видала.

Їй бачились якісь таємні очі,
Що стежили за нею крок у крок,
Були блискучі і чорніші ночі,
Моргали, наче пара тих зірок,
І з них якийсь огонь ішов пророчий,
Розкішна дрож, диявольський порок,
Надія щастя і тривога втрати,
І той рефрен жалібний: ждати! ждати!

Лісничий здавна мов махнув рукою
На примхи ті, у всім їй потурав;
Усе занятий службою важкою,
Здавалося, лиш про ту службу дбав;
Та втайні пильнував її спокою
І в лікарів поради засягав.
«Змінить обставини життя», — були їх ради.
І він, як міг, шукав десь іншої посади.

Вже смерклося, а пані Клементина
Все ще мов сном обтяжена була.
Десята продзвонила вже година,
Слуга в салоник лампу принесла...
Проснулась пані. «Ах, се ти, Юстино?» —
Немов спросоння вид свій підвела. —
«А пан прийшов?» — «Нема ще, пані мила». —
«Ну-ну, а щоб вечеря не простила».

Втім, брама скрипнула, і пси завили,
І грубії почулись голоси.
«О боже! — пані скрикнула в тій хвили.—
Се пан іде? Чого ж се виють пси?
Біжи, Юстино! Господи мій милий!
Сюди, на ганок! Свічку принеси!»
Та вже на ганку голоси знайомі
Почулись: «Гей там, відчиніть, хто в домі!»

І до покою пан з Остапом входять,
Щось оберемком, мов мерця, несуть,
На стіл кладуть, і голову підводять,
І роздягають, миють і трясуть,
Щось шепчуть слугам, десь зо світлом ходять,
Брязк ножиць чути, стукання посуд.
Тиша мертвецька, потім, мов з могили,
Глухе стогнання — і знов пси завили.

А пані, мов бездушна, у куточку
Стояла німо й слова не рекла,
З очима, впертими в одну лиш точку,
Вона мов остовпілая була.
«Ще більше вати! Чистую сорочку!» —
Пан служниці сказав, і та пішла...
І се тривало більш як півгодини,
Аж з раненим як слід упорались мужчини.

Упорались, пішли до кухні мити руки,
Що кров'ю скрізь поплямлені були.
А пані з виразом цікавості і муки
Нечутно, мов пливучи по земли,
До хорого пішла, ловила вухом звуки,
Що з віддихом важким з грудей його плили,
В лице зирнула, вкрите тінню ночі,
І скрикнула нараз: «Ах, се ті самі очі!»

Ті самі очі, чорні, як безодні,
Що стежили за нею стільки літ!
Тепер без блиску, мляві та холодні,
Немов у них яркий зламався світ,
Але й тепер ще чарувати годні,
Як сумовитий спомину привіт.

Вона, пронята жахом, стрепенула,
Мов ось судьбі своїй в лице зирнула.

Тут муж її ввійшов. Вона на нього
Той свій жахливий зір перевела:
«Ти вбив його?»

Лісничий *(з усміхом)*

Що за концепт? Для чого?
Ще якби доля нас не наднесла
На вистріл та на слід його, небого,
Вже б з нього страва вовча там була.
Їй-богу, видно, дурень щастя має!
Втекти хтів від життя, життя ж його спіймає.

Вона

Він буде жить?

Лісничий

Можливо, хоч та рана
Мене не тішить...

Вона

Ні, він мусить жить!

Лісничий

Щоб мусив, се не наша річ, кохана,
Се в вищій волі, так сказать, лежить.

Вона

Ні, слухай! Се тобі у руку дана
Судьба нас двох. Як він не видержить,
І я не хочу жить. Роби, що знаєш, —
Се невідкличний мій рішенець маєш!

Пішла. Всміхнувся Валько їй услід:
«Рішуча, нічого сказать! І скора.
Такий, мабуть, і весь жіночий рід:
Сьогодні все віддать готов за те, що вчора
Ще у думках не мав. Мрій хорих плід
Для неї найсильнішая підпора.
Закони розуму й природи їй байдуже,
Коли за цяцькою її скортіло дуже.

Ну, та сим разом, може, пощаститься
Сю жертву з горла смерті відволать...
Неважна рана... Трохи попеститься
Та й встане... Інтересно буде знать,
Хто він, для чого він життя лишиться
Хотів? Щоб з недостатку — не сказать.
Одежа, золотий годинник... ся постава...
Без сумніву, якась інтелігентська справа.

Зневірився в життя? Гм, по лиці не видно;
Хто так розцвів, той добре їв і пив.
Підлот десь наробив, і стало жити стидно?
І сього б я ніяк не припустив;
Черв'як сумління тут не гриз огидно,
Де цвіт краси і юності так цвів.
Ся складка коло уст, мабуть, говорить нам
Щось інше... сі виски... так-так, cherchez
la femme![1]»

Від того дня у тихій лісничівці
Усе життя пішло на інший стрій.
Уранці Валько із Остапом в спілці
При хорім порались, мов лікарі,
А пані, рано розклад давши дівці,
У кухні пріла, шпортала в старій
Кухарській книзі, добирала вісти,
Щоб хорому щось добре дати з'їсти.

А хорий у гарячці, знай, без тями
День поза день, мов зламаний, лежить.
Муркоче щось, неначе безвістями
Блукає дух його, то весь дрижить,
Мов з холоду, безкровними устами
Сміється, потім нагло закричить
І знов в нестяму впáде й заніміє...
Отак-то смерть з життям турніри діє.

А по обіді знов пан в ліс подасться,
Де в службі аж до ночі мусить буть.
Отут для пані настає час щастя:

---

[1] Шукайте жінку! *(франц.)*. — *Ред.*

Години їй моментами пливуть.
При хорім упадає і не дасться
На хвильку від постелі відвернуть.
Годує й поїть, рану завиває,
Вкриває і до сну йому співає.

А як засне, то пані Клементина
По хаті ходить, як тиха вода,
І, мов безумна, шептом що хвилина
Йому свій жаль та тугу повіда,
І, мовби се наймильша їй дитина,
До нього пестощі так ніжні прикладa,
Блага його, і дякує, і докоряє,
А там нахилиться й тихесенько співає.

А він лежить без тями. То поблідне,
Мов труп, то рум'янцями спалахне.
Чоло раз чисте, мов кришталь, погідне,
То знов чимсь диким, прикрим замахне;
Уста сміються, мов дитя свобідне,
Та враз мов біль страшенний їх утне,
І знов мине, і він, мов мрія з-поза світу,
«Байдуже»,— шепотить, та: «Evviva la vita!»

Третя і четверта пісні колись будуть.

ЦЕХМІСТЕР КУПЕР'ЯН

Облягали ляхи місто
Десь в часі Руїни,
Штурмували брами й мури,
Підкладали міни.

Боронилося козацтво,
Й міщани не спали,
День і ніч гриміли з мурів
Пушки й самопали.

Але Купер'ян-цехмістер
Був за всіх завзятий,
Цеховому товариству
Нишком став казати:

«Годі, братця, нам на мурах,
Як сичі, сидіти,
Покажім, що й ми, міщанство,
Не страшкові діти!

Вдармо ніччю на їх табір
З крутого байраку!
Згиньмо або тих ляшеньків
Зотрім на табаку!»

Як згадали, так зробили,
Щастила їм доля,
І розбили вражу силу,
Як пух, серед поля.

Радість! Слава! Крик і гомін!
Збігаються в місті
Шевці, кравці, всякі справці —
Не сто і не двісті.

І вітають Купер'яна
З його вояками,
Як героя, всю дорогу
Всипали квітками.

А на площі чорна рада:
Взяли всі гадати,
Яку б тому Купер'яну
Нагороду дати?

Одні кажуть: «Чим він досі
Був у нас? Цехмістром!
Тепер його за заслугу
Виберім бурмістром!»

Другі кажуть: «Що, бурмістром?
Ми на се не згожі!
Най він буде комендантом
В огневій сторожі».

Треті кажуть: «Ні, панове,
Іншу раду маймо,
Купер'яну від нумеру
По дукату даймо!»

«Ні, ні, ні! — реве громада
Одностайним хором.—
За геройство гроші брати?
Ну, се був би сором!»

Знов незгода, знов гармидер,
Сяк і так міркують;
Що хто скаже, кличуть: «Славно!»
А інші кепкують.

Аж ось вискочив на лаву
Пузатий бурмістер
Та й закликав: «Най жиє нам
Купер'ян-цехмістер!

Дав нам бог такого мужа
Ворогів розбити,
Та не дав нам знать, яку б то
Честь йому зробити.

Гроші дати — сором брати,
Та й ми ж бідні люди;
На уряд його поставить —
Іншим заздро буде.

Поки він живий між нами,
То все нам завада —
То ж, панове цехмістрове,
Ось моя вам рада:

Зараз тут його убиймо,
На паль посадімо,
По смерті ж його оплачмо
І святим зробімо.

І насиплемо над тілом
Могилу високу,
Будем поминки справляти
Два рази до року».

«Славно! Славно! От так рада!»
Всі враз загукали,
А цехмістра Купер'яна
Навіть не питали.

СУЧАСНА ПРИКАЗКА

Ви чули ту пригоду?
В часі розливу рік
Попав у бистру воду
Нещасний чоловік.
В глибокім вирі б'ється
І тоне вже туй-туй,
До кума, що на мості,
Кричить: «Рятуй! Рятуй!»
А кум, що на поруччя
Поважно лікті спер,

Глядить критично: «Втоне
Чи вирне ще тепер?»
Вкінці махнув рукою
І мовив лиш одно:
«Не тратьте, куме, сили,
Спускайтеся на дно».

Гай-гай! Таких кумів нам
Не два, не три, не п'ять
В житті щодня, щохвилі
Приходиться стрічать.
Ти в горі, нужді б'єшся,
Мов риба у саку,
Працюєш, тачку тягнеш,
Мов панщину важку;
Тут сумнів мучить душу,
Що місце, то боляк, —
А він лиш критикує:
«Се зле!» і «Се не так!»
За поміч і пораду
Він має лиш одно:
«Не тратьте, куме, сили,
Спускайтеся на дно!»

І наш народ так б'ється
В матні вже много літ,
І хвилі напосілись
Його розмити слід.
А на безпечнім мості
Фальшивії брати
Стоять і ждуть — чи, може,
Щоб поміч принести?
Стоять і ждуть на хвилю,
Що брата проковтне,
Числять: тепер ще вирне,
Тепер вже, чей, пірне.
На крик його й благання
В них слово лиш одно:
«Не тратьте, куме, сили,
Спускайтеся на дно!»

Та що се? Він не тоне,
Хапаєсь берегів,

Не слухає поради
Облесних ворогів
І під ногами чує
Вже твердший, твердший грунт,
А ті на мості в репет:
«Се бунт! Се бунт! Се бунт!»
Під ними міст хитаєсь,
І хвиля прясла рве,
І з мосту крик лунає:
«Рятуйте, хто живе!
Рятуйте більшу власність!
Рятуйте панський лан!
Рятуйте трон і вівтар!
Давай обложний стан!»

А що, як Немезіда
Собі одного дня
Позволить жарт зробити
І ролі поміня?
На своїм грунті стане
Русь міцно на ногах,
А супротивна хвиля
Піде по ворогах?
І ті, що нас із виру
Спасали мило так,
Самі скуштують трохи,
Який-то в мокрім смак?
А Русь на їх благання
Їм відповість одно:
«Не тратьте, браця, сили,
Спускайтеся на дно!..»

МАЙСТЕР СВИРИД

Оце, куме, від ляхів
П'ю не раз гіркую,
Та буває спересердя,
Що й заматіркую.
А потому й засміюсь,
Хоч як в серці гидко,
І тут мені згадається
Наш майстер Свиридко.

То був майстер від пили,
Долота та сверла,
Та все його якась нужда
На помилки перла.
Чи там в нього в голові
Були не всі дома,
Чи сама рука махала,
Плану несвідома.
А все, було, зробить стіл,
Забуде підніжжя,
Зробить скриню, то хоч віко
Не на лад обріже.
Зробить двері, то, дивись,
Замалі в одвірку —
У всім, було, наш Свиридко
Переборщить мірку,
А де б треба вбить кілок,
Він там хляпне кляйстер —
Отим його добрі люди
Звали Попсуй-майстер.

То раз оце мав я з ним
Кумедну пригоду:
Розламалося коритце,
Де ллють коням воду.
Сам би збив собі нове,
Та дощок не маю.
От зайшов я до Свиридка
Та й оповідаю.
А він — добрий чоловік:
«От, — каже, — морока!
Та я тобі те коритце
Скріплю на млі ока».
Зараз дошку на верстат,
Ріже, мірить, ріже,
Одно звертить, друге зіб'є,
Третє щось не влізе.

Плюнув кріпко, розібрав,
Мірить, ріже, мірить,
Знов збиває, знов не в лад щось —
Сам собі не вірить.
«Тьфу,— воркоче,— щоб тобі

Гірке, не солодке!
Вже два рази урізую,
Та й ще закоротке!»
Отак, куме, і наш лях
З русином мудрує:
Тут настопче, там уріже,
Ніде не дарує.
Тут притлумить, припече,
Заплює, зогидить,
Та ще й злий, що з тої праці
Та добра не видить.
«А най,— каже,— тую Русь
Трясця покоцюбить —
І б'ю її, й печу її,
Й ще мене не любить!»

26.IV 1904

ЩО ЗА ДИВО?

Сніг мете степами,
Вітер порохами,
Покоївка в хаті робить те
Щіткою своєю,
А козак матнею
(У Шевченка) вулицю мете.

Жид мете, знай, зиски,
А голодний з миски
Так мете, аж годі дух звести;
Наші ж генерали,
Піхни, клерикали,
Раді б нас з лиця землі змести.

Шлепом метуть дами,
Цензор олівцями
Вільне слово так мете, як в дим;
Страх мете юрбою,
Смерть мете косою,
Лиш метелик не мете нічим.

ПРИТИЧИНА

Мамцю, мамцю, що мені?
Щось мабуть, зовсім погане!
Мій спокій, мов свічка, тане,
А в серденьку, як в млині.

Щось туркоче, щось біжить —
Тихо-тихо, то знов крепче,
Щось співає, свище, шепче,
А все згідно: «Жить! Жить! Жить!»

Без причини я сміюсь,
Без причини гірко плачу,
Щось у млі рожевій бачу,
Всіх люблю і всіх боюсь.

Спать не можу й бачу сни:
Десь немов садок розкішний,
В нім квіток рядок утішний,
В тихім сяєві весни.

Між квітками тими й я.
А в садку музика грає,
Рій метеликів гуляє...
Мамко, мамочко моя!

А між ними там один
Пишнокрилий, срібнолатий...
Ах, якби його спіймати!..
Грації якоїсь син.

Він крильцями тріпотить —
Весь рожевий, тло зелене —
Все круг мене, все круг мене
Відлетить, то прилетить!

Мамцю, мамцю, що се є?
Чи метелик, чи горобчик,
Чи рожевий, гарний хлопчик,
Мені спати не дає?..

ЯК ТАМ У НЕБІ?

Два панотчики гарненько
Попразникували
Та й удвох собі при чарці
Ніччю розмовляли.

Розмовляли сеє-теє,
Чого серце повне,
А як світське перебрали,
Нумо про духовне.

«От письмо святе не пише,
І не знають люди,
Як-то праведним по смерті
Там у небі буде.

«Ані око не видало,
Не чувало вухо»,—
Се, сказать тобі по правді,
Трохи темно й сухо.

Я собі міркую, грішний —
Прости гріха, боже,—
Те, за що тут всякий б'ється
Й осягнуть не може,

Те братерство, однодушність,
У якій всі люди
Зіллються в найвищу спільність,-
Ось що в небі буде».

Другий мовив: «Ей, зійшли ви
На слизьку дорогу!
Се ж соціалізм вам сниться,
Бридкий пану богу.

Ні, мабуть, не буде в небі
Комунізм і спільність.
Адже ж дар для нас найвищий —
Повна личпа вільність.

Кождий жий собі, як хочеш,
І роби, що знаєш,

Кождий пан своєї волі,
Волю й силу маєш».

«Ну, панотче,— мовив перший,—
Се цікаві вісти,
Що ви навіть пана бога
Вперли в анархісти.

Там-то був би рай, якби так
Людям волю дати!
Мусив би сам бог із нього
Перший утікати».

Довго, довго сперечались,
Вже й північ пробила:
Той за спільність, сей за рівність,
А зійтись не сила.

Мовив перший: «Що балакать?
На одно згодімся!
В сю опівнічную пору
Свято покленімся:

Хто з нас перший світ покине,
В раї водвориться,
Має другому за три дні
У сні об'явиться

І сказати, як там в небі
І які порядки».
Погодились, поклялися,
Потюпали спатки.

Чи там рік минув, чи піврік,
Перший умирає
І другого через три дні
У сні навіщає.

«Здоров, брате!» — «Здоров, отче!» —
«Ну, я присвятився».—
«Слава богу! І по небі
Добре роздивився?»

«Роздивився».— «Ну, і як там?
Говори, мій друже!
Тайну божую збагнути
Я цікавий дуже!»

Мовить дух: «Її збагнути,
Певно, річ висока,
Та на се не твого треба
І уха, і ока.

А про те, що ми колись-то
Суперечку гнули,
То оба ми, любий друже,
Пальцем в небо ткнули.

Там порядки — ні по твоїй,
Ні по моїй мові,
А зовсім-зовсім інакші»,—
Та й щез на тім слові.

ТРАГЕДІЯ АРТИСТКИ

То був чудовий місяць май,
Цвіли вже бзи й троянди...
З старої віллли на весь гай
Плив голос панни Ванди.
Співа до цитри, аж зовсім
Захрипла з віщих тру́дів:
Цідрім-цім-цім! Цідрім-цім-цім!
«Бодай ся когут знудив!»

Ось жни́ва. Скочно граючи,
Женців провадить банда,
А в віллі, не вгаваючи,
Співає панна Ванда;
Чи день, чи ніч, чи дощ, чи грім,
Чи крик сорокопудів...
Цідрім-цім-цім! Цідрім-цім-цім!
«Бодай ся когут знудив!»

Вже осінь. Яблука стрясли,
Капусту в пень рубаєм,

А панна Ванда, знай, співа
У віллі там під гаєм.
Чи в коршмі крик, чи в церкві дзвін,
Луна з усіх усюдів:
Цідрім-цім-цім! Цідрім-цім-цім!
«Бодай ся когут знудив!»

Потис мороз, вітри ревуть,
І сніг поля вкриває,
В безлюдній віллі все ще чуть:
Бреньчить щось і співає.
Блукає голос серед стін,
Захриплий з віщих трудів:
Цідрім-цім-цім! Цідрім-цім-цім!
«Бодай ся когут знудив!»

П'ять день хуртовина ревла,
На шостий день ослабла;
Всю віллу снігом замела,
І Ванда закоцябла.
Та дух її на місці тім
Щоночі ще марудив:
Цідрім-цім-цім! Цідрім-цім-цім!
«Бодай ся когут знудив!»

Минуло много-много літ!
Де гай був, нині зілля;
Заріс кропивою весь слід,
Де та стояла вілла.
Та в глупу північ в місці тім
Чуть бренькіт страхопудів:
Цідрім-цім-цім! Цідрім-цім-цім!
«Бодай ся когут знудив!»

Чого ж та бідна душенька
На місці тім заклята?
Чого покутує, немов
Убила маму й тата?
І чом ту саму пісню всім
Небіжечка співає:
Цідрім-цім-цім! Цідрім-цім-цім?
Бо іншої не знає.

НА СТАРІ ТЕМИ

I

Не лѣпо ли ны бяшеть, братіе?..

Чи не добре б нам, брати, зачати
Скорбне слово у скорботну пору,
Як мужам до мужеського збору,
Не як дітям у дзвінки бряжчати?

Вирядім ми слово до походу
Не в степи куманські безконечні,
А в таємні глибини сердечні,
Де кують будущину народу.

Потопчімо там полки погані,
Що летять на душу, як тривога,
Смагу сиплють з огняного рога
І кинджал ще обертають в рані.

Вирвім з коренем ту коромолу,
Що з малого гріх великий робить,
Що нечайно брата братом гнобить,
Щоб засісти з ворогом до столу.

Чи ще мало в путах ми стогнали?
Мало ще самі себе ми жерли?
Чи ще мало нас у ликах гнали?
Чи ще мало одинцем ми мерли?

II

Блаженъ мужъ, иже не идеть
на совѣтъ нечестивыхъ.

Блаженний муж, що йде на суд неправих
І там за правду голос свій підносить,

Що безтурботно в сонмищах лукавих
Заціплії сумління їх термосить.

Блаженний муж, що в хвилях занепаду,
Коли заглухне й найчуткіша совість,
Хоч диким криком збуджує громаду,
І правду й щирість відкрива, як новість.

Блаженний муж, що серед гвалту й гуку
Стоїть, як дуб посеред бур і грому,
На згоду з підлістю не простягає руку,
Волить зламатися, ніж поклониться злому.

Блаженний муж, кого за тєє лають,
Кленуть, і гонять, і поб'ють камінням;
Вони ж самі його тріумф підготовляють,
Самі своїм осудяться сумлінням.

Блаженні всі, котрі не знали годі,
Коли о правду й справедливість ходить:
Хоч пам'ять їх загине у народі,
То кров їх кров людства ублагородить.

III

Гласъ вопіющаго во пустыни.

Було се три дні перед моїм шлюбом.
У чистім полі я пшеницю жав.
Був південь. Я спочити сів під дубом,
В душі ж мов світляний алмаз дрожав.

І враз почув я голос невимовний,
Той голос, що його лиш серце зна,
Для вуха тихий, але сили повний,
Що душу розворушує до дна.

«Ще поки ти почався в лоні мами,
Я знав тебе; заким явивсь ти в світ,
Я призначив тебе перед царями
И народами нести мій заповіт».

І мовив я: «О пане, глянь на мене!
Простак убогий, молоде хлоп'я!

Хто стане слово слухати невчене?
Кого наверну, розворушу я?»

І мовив голос: «Від отсеї хвилі
Ти мій. Про все, чим досі був, забудь!
Усе покинь, вір тільки моїй силі,
Мої слова нехай тебе ведуть.

А що сумнився ти в моєму слові,
Так знай: нікого не навернеш ти;
Мов стріли б'ються о щити стальові,
Так твій глагол о серць людських щити.

На вітер будеш мій глагол метати,
Проповідати будеш ти глухим;
Де станеш ти, ніхто не схоче стати,
Що похвалиш, всім видасться лихим».

І мовив я: «О, господи, я грішний!
Чи щоб спокутувать всіх вин вагу,
Ти на сей труд важкий і безуспішний
В сій хвилі кличеш свойого слугу?»

І мовив голос: «Не тобі се знати!
Не за провини я признав тебе,
Не безуспішно будеш працювати,
А серце в тобі я скріплю слабе.

Твоїми говоритиму устами
До всіх народів і до всіх віків,
Твоїми я тернистими стежками
Вестиму своїх вибраних борців.

Тобою я навчу їх відрікаться
Життя і світу для високих дум,
Сучасних нужд, погорди не лякаться,
У світлу ціль зостріливши весь ум.

Ось уст твоїх я пальцем доторкнуся
І вложу в них своїх глаголів жар.
І наострю твій слух, щоб, як озвуся,
Ти чув мій голос, наче грім із хмар».

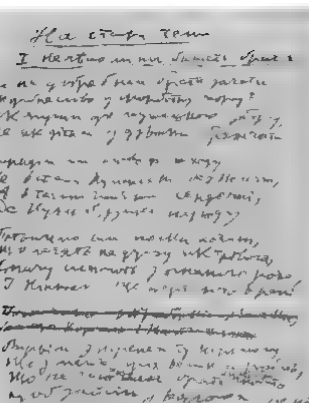

Автограф поезії І. Франка «Чи не добре нам, брати, зичати...» із збірки «Semper idem»

Я ниць упав. «О, чую, пане, чую!»
І серп я кинув, і пшеничний стіг,
І батьків дім, невісту молодую.
І відтоді не бачив більше їх.

IV

А галици свою рѣчь говорѧхуть.

Ти знов літаєш надо мною, галко,
І крячеш горя пісню монотонну;
Глядиш у серця глибину бездонну
І бачиш гниль, гидоту беззаконну —
Не страх тобі нічого і не жалко.

У тебе очі ясні на падлину;
Підлоту, самолюбство і брудоту
Ти здалека добачуєш достоту;
Твоя душа, мабуть, рідня болоту,
Що в собі бачить ціль всього й причину.

О, знаю, заклюєш мою ти душу!
На тім степу беззахиснім, безводнім,
У тім хижацькім стовпищі голоднім,
Знесилений в змаганні тім безплоднім,
Твоєю жертвою я впасти мушу.

Моє ти фатум, невідступна зморо,
На мозок мій нещасний кандидатко,
Не кряч так зично, не лети так падко!
Не бійсь, піде твоя побіда гладко!
Я не втечу! Впаду вже скоро-скоро!

V

Се оу Римѣ кричать подъ саблѧми.
половецкими.

Крик серед півночі в якімсь глухім околі.
Чи вмер хто й свояки ридають по вмерлому?
Чи хто поранений конає в чистім полі?
Чи плачуть сироти, ограблені і голі,
Без батька-матері, без хліба і без дому?

Невідомий співак походу степового...
Замісто струн нап'яв він тетиви спижеві,
Давно забуту рать з сну будить вікового
І до походу, знай, накликує нового
«За землю руськую, за рани Ігореві».

Давно забута рать в забутій спить могилі,
І Ігор спить, і з ним все плем'я соколине;
Лиш крик поета ще лунає в давній силі,
Байдужість сіра куняє на могилі,
А кров із руських ран все рине, рине, рине.

VI

Жены роусскіѧ въсплакаша сѧ.

Де не лилися ви в нашій бувальщині,
Де, в які дні, в які ночі —
Чи в половеччині, чи то в князівській удальщині,
Чи то в козаччині, лядщині, ханщині, панщині,—
Руськії сльози жіночі!

Скільки сердець розривалось, ридаючи,
Скільки зв'ялили страждання!
А як же мало таких, що міцніли, складаючи
Слово до слова, в безсмертних піснях виливаючи
Тисячолітні ридання!

Слухаю, сестри, тих ваших пісень сумовитих,
Слухаю й скорбно міркую:
Скільки сердець тих розбитих, могил тих розритих,
Жалощів скільки неситих, сліз вийшло пролитих
На одну пісню такую?

VII

А любо испити шеломомъ Дону.

І досі нам сниться,
І досі маниться
Блакитного того Дону
Шоломом напиться.

Від роду до роду
Сю далеку воду
Ми співали-спомипали,
Як мрію-свободу.

Якби-то нам з Дону
Та не було грому,
То вже б ми над Бугом, Сяном
Не дались нікому.

Якби-то над Доном
Стали ми рядами,
Залізними панцирями
Сперлися з ордами!

Були би ми «Полю»
Шляхи заступили,
Золотими шоломами
З Дону воду пили.

Була б нас не рвала
Степовая птаха,
Якби на Дону стояли
Чати Мономаха.

Ліниво-ліниво,
Як Донові хвилі,
Плили віки за віками,
Наш гаразд розмили.

Довелось-таки нам
Над тим Доном стати
Робітницькими валка̀ми
Байдаки таскати.

Довелось-таки нам
До його застукать:
Під землею для чужого
Камінь-вугіль цюкать.

Довелось-таки нам
В нім шукати броду:

Не шоломом — пригорщами
Пити з нього воду.

Довелось-таки нам
З Дону дань приймити:
Бурлацькії шмати прати,
Босі ноги мити.

13.VII 1906

VIII

АНТОШКОВІ П. (АЗЪ ПОКОЙ) [1]

Аще и языкы аггельскими
глаголю, любве же не имамь,
каѧ ми єсть польза?

Діалект чи самостійна мова?
Найпустіше в світі се питання.
Міліонам треба сього слова,
І гріхом усяке тут хитання.

Міліонам треба світла, волі,
Треба вміти, як їх добиваться,
Поки стогнуть кволі, мерзнуть голі —
Нам в Параски ласки дожидаться?

Як твій брат із голоду вмирає,
А його ти накормити вступиш,
То чи ждеш, аж срібну ложку купиш,
Чи береш буквсву, що він має?

Як твоя у річці тоне мати
І кричить: «Рятуй мене, Антошку!» —
Будеш ти на гарний човен ждати
Чи їй кинеш першу-ліпшу дошку?

Зви се діалектом, зви жаргоном
Тую дошку, ту букову ложку,

---

[1] Дивись його статтю в «Галичанині», 1902, ч. 222, п[ід] з[аголовком] «Тщетная работа сепаратистов».

А вона лунає відгомоном
В міліонах серць живих, Антошку!

Хай та мова вбога в славнім роді,
Хай московська, польська, чеська краща —
Поки служить Матері в пригоді,
То вона культурі не пропаща.

Хоч в сусіда там пиха багацька
У порфирі сяє та атласі —
На чуже багатство ми не ласі,
Ласа лиш твоя душа жебрацька.

Бідні ми, як коні на припоні,
Збагатить нас труд на рідній ниві:
В діалекті чи хоч би в жаргоні
Будемо багаті і щасливі.

Діалект, а ми його надишем
Міццю духу і огнем любови
І нестертий слід його запишем
Самостійно між культурні мови.

IX

Лисицы брешуть на черленыя щиты.

Вийшла в поле руська сила,
Корогвами поле вкрила;
Корогви, як мак, леліють,
А мечі, як іскри, тліють,—
Не так тліють, іскри крешуть,
А лисиці в полі брешуть.

Вийшла в поле руська сила
Не щоб брата задусила,
Не щоб слабших грабувати,
А щоб орди відбивати,
Що живим труну нам тешуть,—
А лисиці в полі брешуть.

Не чужого ми бажаєм,
Та й своє не зневажаєм,

Та й не пень ми дерев'яний,
Щоб терпіти стид і рани,
Поки нас граблями чешуть,—
А лисиці в полі брешуть.

Брешуть на щити червоні,
Як брехали во дні оні,
Як щитами руські сили
Степ весь перегородили,
Мов степовая пожежа
Степ увесь перемережа
З краю в край з одного маху!

Завдали ж лисицям жаху
Ті щити! І досі сниться
Їм та руськая вольниця,
Те гулящее юнацтво,
Те козацтво, гайдамацтво,

Що не знало волі впину,
Що боролось до загину;
І пройшло, як море крові,
Як пожежа по степові,
По історії Вкраїни...

Навіть згадки, навіть тіні
Тих великих мар донині
Страшно виплодам яскині,
І огню зубами крешуть,
На щити червоні брешуть.

X

На рѣкахъ вавилонскихъ,
тамо сѣдохомъ и плакахомъ.

На ріці вавілонській — і я там сидів,
На розбитий орган у розпуці глядів.

І ругався мені вавілонців собор:
«Заспівай нам що-будь! Про Сіон! Про Табор!»

«Про Сіон? Про Табор? Їм вже честі нема.
На Таборі — пустель! На Сіоні — тюрма!

Лиш одну хіба пісню я вмію стару:
Я рабом уродивсь та рабом і умру!

Я на світ народився під свист батогів
Із невольника батька в землі ворогів.

Я хилиться привик від дитинячих літ
І всміхаться до тих, що катують мій рід.

Мій учитель був пес, що на лапки стає
І що лиже ту руку, яка його б'є.

І хоч зріс я, мов кедр, що вінчає Ліван,
Та душа в мні похила, повзка, мов бур'ян.

І хоч часом, мов грім, гримне слово моє,
То се бляшаний грім, що нікого не вб'є.

І хоч душу манить часом волі приваб,
Але кров моя — раб! Але мозок мій — раб!

Хоч я пут не ношу на руках, на ногах,
Але в нервах ношу все невольницький страх

Хоч я вольним зовусь, а, як раб, спину гну
І свобідно в лице нікомý не зирну.

Перед блазнем усяким корюся, брешу,
Вольне слово в душі, наче свічку, гашу.

Хоч труджусь день і ніч, не доїм, не досплю,
А все чую, немов я на панському роблю.

І хоч труд свій люблю, а все сіпа гачок:
Ти прикутий до нього, мов раб до тачок.

Хоч добра доробивсь, та воно лиш тяжить,
Мов чуже для когось, мушу я сторожить.

З ким в житті не зійдусь, все підляжу йому;
Так чи сяк вибирать — все найтяжче візьму!

І хоч часом в душі підіймається бунт,
Щоб із пут отрястись, стати твердо на грунт,-

Ах, то й се не той гнів, що шаблюку стиска,
Се лиш злоба низька і сердитість рабська.

Вавілонські жінки, відвернувшись, ідіть
І на мене здивовано так не глядіть!

Щоб не впало прокляття моє на ваш плід,
Не прийшлось би раба привести вам на світ.

Вавілонські дівчата, минайте мене,
Хай мій вид співчуттям серце вам не торкне!

Щоби вам не судилась найтяжча судьба,
Найстрашніша клятьба — полюбити раба!»

XI

Человѣки и скоты спасеши, господи!
(Псалом 35)

Вже ж твоя святая воля,
Коли хочеш — потурай.
Можеш навіть без розбору
Всіх людей пустити в рай.

Всі ми грішні, всіх життя нас
По калюжах провело,
А такого, щоб без плями,
Зроду-віку й не було.

А всі ті гріхи, провини,
Що за них нас, скільки чуть,
Страшать пеклом моралісти
І вже в сім житті печуть,—

Щоб тебе се ображало,
Отче, се невчасний жарт!
Проти твойого величчя
Се і плюнути не варт.

Та й скотину, якщо воля,
Всю бери на райський лан.

Адже там твої любимці —
Шоробор і Лев'ятан.

А котрі поміж святими
«Нищі духом», можуть стать
І кормити ту скотину,
І з-під неї гній метать.

Навіть дикі, хижі звірі
Можуть там ввійти всі враз,—
Звісно, з тим, щоб всі святії
Мали вільний вафенпас.

Лиш одно мені не може
Поміститься в голові:
Мали б і всі ті падлюки,
Ті без скону неживі,

Ті перевертні жорстокі,
«Переконані» кати,
Всі ті скоти в людськім тілі
Теж до раю увійти?

XII

Рече безумень въ сердцѣ своемъ,
яко нѣсть богъ.

Говорить дурень в серці своїм:

«Єсть бог і есть він богом моїм!
Його я в серці своїм чую,
В ньому я днюю, з ним ночую.
Він береже мене, мов мати,
Що я роблю, він мусить знати,
Що я роблю і що говорю;
Він в моїх радощах і в горю,
Він в моїх думах, в моїх мріях
І в моїх жалощах, надіях.

На нього я поклав надію
І все, що дію, з ним я дію;
Що мовлю, в ньому корениться,

Всіх моїх мислей він криниця;
І кождий відрух серця мого
Почався в нім і йде до нього.
Мене він любить, як дитину,
Пильнує, тішить без упину,
І всі діла мої нотує,
І шлях мій до мети простує.

Він світ создав, і сонце, й зорі,
Завісив землю у просторі,
Накрив її небес покровом —
Одним лише всевладним словом
Своїм «Да будет» всемогучим,
Немов дощу потоком рвучим,
Він скрізь на морі і на суші
Создав у зародочках душі,
Життя розсіяв незліченне —
А все для себе і для мене.

О, він ступнево йшов, вправлявся,
Шість день до цілі наближався,
Поки создав найвищу пробу —
Мене — він на свою подобу.
Він дав мені весь світ у владу;
З його любві я не відпáду,
А навіть як згрішу, раб грішний,
То він карать мене не спішний:
Хоч як грізнеє пересердя,
Ще більше в нього милосердя.

Щоб згладилась моя провина,
Він давза мене свого сина;
І щоб мої могутні крила
Не зупиняла, не гнітила
Важка матерії інертність,
Він дав душі моїй безсмертність,
Дав запоруку безпохибну,
Що як умру, то не загибну,
Що смерть моя — не скін фатальний,
А вхід до раю тріумфальний.

Єсть бог, я чую се, я знаю,
Його у власнім серці маю,

Його у твориві я бачу,
В своїй його знаходжу вдачу:
Він в моїй совісті говорить
І мною нищить, мною творить,
Що я скажу, він «ні» не скаже,
І що я зв'яжу, й він те зв'яже.

Я часть його; де часть, там цілість.
Я твір його, і творця вмілість
Його творіння виявляє:
Його дух з мене промовляє,
Його мисль в моїм слові чути;
Я єсьм, тому й він мусить бути.
Я в нім жию, і з ним я вічний,
Як син, як складник органічний,
Як тон із гармонійним строєм»,—

Говорить дурень в серці своїм.

ІЗ КНИГИ КААФ

І

У сні зайшов я в дивную долину.
Було так ясно, тихо, легко в ній,
Що бачилось мені: не йду, а лину.

Сміялася в пишноті весняній
Природа, пахощами вся облита,
І скрізь співав пташок незримих рій.

Сріблóм на збоччях хвилював лан жита,
Верхом шумів-гудів відвічний ліс,
Внизу була велична тайна скрита.

Внизу був луг, і з нього вітер ніс
Такі розкішні пахощі, що груди
Аж ширшали і дух у тілі ріс.

А йшли ті пахощі з квіток, що всюди
Росли — барвисті, дивних форм, яких,
Мабуть, ніколи не плекали люди.

Хиляючись до тих квіток палких,
Я чув, що й спів солодкий з них виходить,
Мов пасма тонів ніжних і м'яких.

Між тих квіток дівчат багато ходить,
Всі в білому, в вінках і скиндячках,
І одна одну все за руку водить.

У всіх маленькі кошики в руках,
І кожду квітку пильно оглядають,
Пестять і підливають на грядках.

Не рвуть квіток співучих, та зривають
Із кождої ростинки по листку
І бережно у кошики складають.

І, бачачи забаву їх таку,
Я мовив: «Нащо ті листки, дівчата?
На лік, на страву їх рвете яку?»

І мовила одна: «Рвемо для свята.
І не на лік, бо для здорових се;
І не на страву — сита наша хата.

А хто до уст листок сей занесе,
І розгризе, і сок його скуштує,
У того серце розкішшю стрясе;

У того смілість душу напростує
У того радість очі прояснить,
Турботи всі розвіє й пошматує.

Твій сум, твою зневіру хоч на мить
Прогонить він; ти станеш, мов дитина,
Всю суть свою ти мусиш відмінить.

Всім любий ти, хоч круглий сиротина,
І любиш всіх, щасливий в тій любві.
Кааф у нас зоветься та ростина».

Пішли. Та йдуть і мовлять інші дві:
«А ти не рад листків тих скуштувати
І занести їх там, своїй верстві?

Чи все в вас має лютість панувати,
Зневага до людства, погорда й їдь?»

І кинувсь я листки ті дивні рвати.
Ось вам пучок їх. Нате та гризіть!

II

Поете, тям, на шляху життьовому
Тобі перлини-щастя не знайти,
Ні захисту від бурі, злив і грому.

Поете, тям, зазнати маєш ти
Всіх мук буття, всіх болів і унижень,
Заким дійдеш до світлої мети.

Поете, тям: лиш в сфері мрій, привиджень,
Ілюзій і оман твій рай цвіте,
А геній твій — то міць сугестій, зближень.

Пророцький дар у тебе лиш на те,
Щоб іншим край обіцяний вказав ти,
А сам не вхóдив у житло святе.

І серце чулеє на те лиш взяв ти,
Щоб кождому в день скорбі пільгу ніс,
І в горі слово теплеє сказав ти.

Та з власним горем крийся в темний ліс!
Ніхто до гебе не простягне руку
І не отре твоїх кривавих сліз.

Та не міркуй, що родився ти на муку,
Бо й розкошів найвищих маєш часть,
У творчій силі щастя запоруку.

Усе, чого в тобі сей світ не дасть,
Знайдеш в душі своїй ясніше, краще:
Найвищу правду і найбільшу власть.

Ото й минай все темне, непутяще,
Весь злудний блиск, тріумфи хвильові,
Все підле, самолюбне і пропаще.

І бережи на своїй голові
Вінок незв'ялий чистоти, і ласки,
І простоти, мов квіти польові.

У маскарад життя іди без маски,
На торжище цинізмів і наруг
Виходь з ліхтарнею з старої казки:

В ній щезне тіло, появиться дух,
Прозора стане явищ темна маса.
І будь ти людям не суддя, а друг,

І дзеркало, й обнова. Guarda e passa[1].

[1] Подивись і минай *(італ.).— Ред.*

III

Гуманний будь, і хай твоя гуманність
Пливе з криниці чистої любові,
Якої не мутить пиха й захланність.

Гуманний будь не так, як богослови,
Що надприродним ліктем довг свій мірять.
Льву такають, а гримають ослові,

Братами мають тих лише, що вірять
У їх закон, в їх повісті і чуда,
До «вічних благ» все ласо зуби шкірять,

Та цідять муху, щоб ковтнуть верблюда.
Не те, щоб всіх любив,— се вже надміру,
А не бажай нікому зла та худа.

Всіх бляг і брехень не бери на віру,
На фальш і зраду май порядний дрюк
І не давай з братів лупити шкіру.

Лише не сердься, не заламуй рук,
Котячу флегму май усе в запасі,
Не вір облесним, стережися злюк,

А дармоїдам все кажи: А засі!

IV

Як трапиться тобі в громадськім ділі
Здобути голос, вплив якийсь і значність,
Народ вести, снувати плани смілі,

То пам'ятай і все май ту обачність,
Не вірити і не дуфать ніколи
На княжу ласку й на народну вдячність.

Бо княжа ласка, як той сніг на поли,
Що вітер здує, в південь злиже сонце
І лишить чорний грунт, пустий і голий.

Народна вдячність, ти, фатальний гонче,
Що з злою вістю все прибудеш вчасно,
А з доброю все спізнишся доконче!

І не міркуй, що де ти бачиш ясно,
Там іншим з твого слова засвітає,
Хаос думок уложиться прекрасно.

Не вір, що люд твої заслуги пощитає,
Що задля них одну дрібну провину
Тобі простить! Він судить — не питає.

І знай, коли щасливую годину
Ти прозівав, щоб інших взять під ноги,
Тебе самого безпощадно в глину

Затопчуть, як камінчик в брук дороги.

V

Ти йдеш у вишукано-скромнім строї
І згірдно так глядиш на сю пропащу,
Що натяк сам — назвать її сестрою

Ти за зневагу приняла б найтяжчу.
Ти чесна! Двадцять вісім літ проживши,
Ти весну молодості вже найкращу

Пустила мимо! Ти пройшла, не пивши,
Поуз криницю втіхи життьової,
Уста свої презирством заціпивши.

Чого ти ждеш? Чи ще весни нової?
Вона минула вже безповоротно.
Ти гордо йдеш, та вже ціпкії звої

Жаль простяга, та вже тобі турботно,
Вже щось гірке під серце підступає,
Сумне, як день, що йде понуро-сльотно.

Чи то не зависть по душі щипає?
Минаєш ту пропащу, мов не бачиш,
А скоса зиркнеш — щось в устах злипає...
Мабуть, вночі до подушки заплачеш!

VI

Ф. Р.

Дівчино, каменю дорогоцінний,
Затоптаний в болото, тванню вкритий,
Та й досі в блиску своєму нетлінний!

На тебе я дивлюся сумовитий:
Який багатий скарб чуття й любові
Марнується розтоптаний, розбитий!

Огонь, що так горить у твоїй крови,
Нагадує мені часи старії,
Коли чуття не гнули ще в окови.

Така, як ти, колись в Александрії,
Співаючи, по вулицях ходила
Під іменем Єгиптянки Марії.

І так, як ти, й вона тоді твердила:
«Усіх люблю! Чи бідний, чи багатий.
До мене йди і попускай вудила

Своїм бажанням! Я не для заплати,
А через той огонь, що в жилах грає,
В свої обійми рада всіх приняти!

В кого жура сон ніччю пожирає,
Хто радощів не має з ким ділити,
Хто пристрасті пожежею згорає,

Хто в праці гнесь, без діл не може жити —
До мене йдіть! Я всім на своїм лоні
Дам рай або про рай хоч хвилю снити».

Благословлю уста твої червоні
І очі ті безсоромно огнисті —
Дві зорі на рум'янім небосклоні!

І груди ті прегрішні і пречисті,
І стан гнучкий, і сміх — серпанок срібний,
Що закрива безодні горя млисті.

І лад той навіть клясти я нездібний,
Що впхнув тебе в безодню ту без тями;
З усею поганню він був потрібний,

Щоб розвалить міцну стіну між нами,
І дав нам здибатись, і полюбиться,
І розійтись розбіжними стежками.

Не раз іще твій вид мені присниться.
Не раз іще ім'я твоє кохане
Прошепчу я тужливими устами.

Благословлю тебе. Де лиш постане
Нога твоя, нехай там радість сяє,
Най сміх лунає, хоч і серце в'яне.

І ти не думай, що тебе чекає!
За тим, що щезло — безхосенні жалі,
А наперед смерть усіх спіткає.

В бруднім завулку, в ясному шпиталі,
Чи в власнім ліжку — всім одна дорога!
Найкраща чвірка не заїде далі.

А ти не дбай, і доки тільки змога,
Сій радощі, плекай любовні мрії
І жаль гони від свойого порога

За прикладом єгиптянки Марії.

20—22.III 1904

VII

Опівніч. Глухо. Зимно. Вітер виє.
Я змерз. І випало з холодних пальців
Перо. І мозок стомлений відмовив
Вже послуху. В душі глибока павза.
Ні думка, ні чуття, ні біль — ніщо
В ній не ворушиться. Завмерло все,

Немов гнилий ставок в гущавині,
Якого темну воду не ворушить
Вітровий подих.
Але цить! Се що?
Чи втопленики з болотного дна
Встають і з хвиль вонючих простягають
Опухлії, зеленуваті руки?
І голос чути, зойк, ридання, стогін —
Не дійсний голос, але щось далеке,
Слабе, марне, тінь голосу, зітхання,
Чутне лиш серцю, та яке ж болюче,
Яке болюче!..
«Тату! Тату! Тату!
Се ми, твої невродженії діти!
Се ми, твої невиспівані співи,
Передчасом утоплені в багнюці!
О, глянь на нас! О, простягни нам руку!
Поклич до світла нас! Поклич до сонця!
Там весело — нехай ми тут не чахнем!
Там гарно так — хай тут не гниєм!»

Не вийдете на світло, небожата!
Не вивести вже вас мені до сонця!
Я сам оце лежу у темній ямі,
Я сам гнию тут, до землі прибитий,
А з диким реготом по моїй груді
Тупоче, б'є моя лихая доля!

І ще раз чути: «Тату! Тату! Тату!
Нам зимно тут! Огрій нас! Лиш дихни
Теплом, що з серця йде, повій весною,
А ми пурхнем, оживемо, заграєм!
Весняним чаром, співом соловейків
Наповнимо твою сумну хатину,
Арабських пахощів на своїх крилах
Нанесемо, коверцем пишнобарвним
Розстелемось під твоїми ногами.
Лише тепла нам! Серця! Серця! Серця!»

Де ж я тепла візьму вам, небожата?
Уста мої заціпило морозом,
А серце в мене вижерла гадюка.

VIII

Як голова болить!
Пожовклі карти
Рукопису старого помаленьку
Перебігають стомленії очі,
А в голові грижа, немов павук,
Снує сітки, немов штукар у тьмі
Пускає сині, білі, пурпурові
Ракети, огняним млинком вертиться,
То вказує в бенгальськім світлі дикі
Якісь появи, що з тих карт пожовклих
Зриваються, немов осіннє листя
Під подихом хуртовини...
«Прийшов
Святий Матвій у город людожерів.
А люди ті такі звичаї мали:
Не їли хліба, не пили води,
А тільки жерли тіло чоловіче
І кров пили. А хто чужий траплявся
У город їх, то тут його хапали
І, вивертівши очі, напували
Отруйним зіллям, і в тюрму саджали,
І клали їсти їм траву-отаву».

І вже щеза з-перед очей рукопис,
І ту страшну історію читаю
У власнім серці: як я заблукався
У город — будь ім'я його прокляте! —
І поєно мене отруйним зіллям,
Як очі вибрано мені, щоб я
Не бачив, хто мене і пощо в'яже,
І як замісто хліба довго-довго
Я годувавсь ілюзій диким зіллям.

І ось я темний у тюрмі ридаю,
І не за тим ридаю, що пропало:
Не за свободою, яка ніколи
Свобідна не була; не за тим щастям,
Що лиш у снах являлось та дразнило
Лиш те болить мене, що, зведений
До стану травоїдної худоби,
Я тямки чоловіцтва ще не стратив.

Та ось бряжчать ключі, скриплять завіси.
Стукочуть кроки — се сторожа входить.
Хтось шарпнув шнур, що в'яже мої руки,
І роздивля табличку, що до них
Прив'язана. «Три дні ще, і тоді
Час буде вивести його».
Пішли.
Мені не страшно. Що ж, три дні! Могли
І зараз брать.
А може... може, там
Далеко десь, по той бік Чорномор'я,
Маленька барка надува вітрила,
І в ній сидить спаситель твій, що чудом
Перепливе безодню, і ввійде
В останню ніч у сю сумну темницю.
І верне зір тобі, і скаже: «Встань і вийди!»

Ге-ге, колись в легендах так бувало,
Та не тепер! Не на́дійся нічого!
Мовчи і жди!

IX

Якби ти знав, як много важить слово,
Одно сердечне, теплеє слівце!
Глибокі рани серця як чудово
Вигоює — якби ти знав оце!
Ти, певно б, поуз болю і розпуки,
Зацілпивши уста, безмовно не минав,
Ти сіяв би слова потіхи і принуки,
Мов теплий дощ на спраглі ниви й луки,—
Якби ти знав!

Якби ти знав, які глибокі чинить рани
Одно сердите, згірднеє слівце,
Як чисті душі кривить, і поганить,
І троїть на весь вік,— якби ти знав оце!
Ти б злість свою, неначе пса гризького,
У найтемніший кут душі загнав,
Потіх не маючи та співчуття палкого,
Ти б хоч докором не ранив нікого,—
Якби ти знав!

Якби ти знав, як много горя криється
У масках радості, байдужості і тьми,
Як много лиць, за дня веселих, миється
До подушки горючими слізьми!
Ти б зір свій наострив любов'ю
І в морі сліз незримих поринав,
Їх гіркість власною змивав би кров'ю
І зрозумів весь жах в людському безголов'ї,
Якби ти знав!

Якби ти знав! Та се знання предавнє,
Відчути треба, серцем зрозуміть.
Що темне для ума, для серця ясне й явне..
І іншим би тобі вказався світ.
Ти б серцем ріс. Між бур життя й тривоги
Була б несхитна, ясна путь твоя.
Як той, що в бурю йшов по гривах хвиль
розлогих,
Так ти б мовляв до всіх плачучих, скорбних,
вбогих:
Не бійтеся! Се я!»

СТРАШНИЙ СУД

Ну, а що, як справді правда,
Що паночик в церкві править,
Що мене по смерті ангел
Перед божий суд поставить?
І засяде бог на троні
В блисках бур і гуках грому,
І всі штири кінці світу
Враз поклоняться старому,
Заревуть небесні труби,
Потрясуться всі основи,
І мертвé все стрепенеться,
Дожидаючи обнови,
І що від нащада світу
Мало дух живий у собі,
Підійметься, не пропáде
Ні атóм життя у гробі...
І потягне все на суд той,
Мов безмежні, сиві хмари,

І ущерть сповни́ться міра
Плати добрим, злому кари...
І відкриються всі тайни —
Найновіші й найдавніші,—
Перед явністю такою
Затремтять найправедніші...
І не тільки кожде діло,
Але навіть кожде слово,
Кождий помисл, кожда похіть
Оживуть тоді нано́во,
І дістануть рух і голос,
І, мов військо незліченне,
Попливуть на суд — свідчи́ти
Проти мене чи за мене?..

Що ж, на судову розправу
З апаратом, так безмежним,
Стану я, слабий і грішний,
Певно, з грепетом належним.
І скажу: «На суд твій, боже,
Я стаю, земне создання,
І кладу перед тобою
Весь свій біль і все страждання,
Всіх ілюзій злудні блиски,
Всіх утіх марну приємність,
Всі надії, всі упадки
І всю гордість, всю нікчемність,
Розум весь, і всю сліпоту,
І всі єресі, й всю схизму,
І жало те невмируще
Критицизму й скептицизму.
Боронитися не буду,
Бо ти сам все ліпше знаєш,
Та яким мене создав ти,
То таким мене і маєш».

«Замовчи! — гукне з-за хмари
Голос божий дужче грому.—
Все, що є, чому є й пощо,
Видно скрізь мені самому.
Пафос твій смішний для мене,
Дотеп твій не мід, а оцет;
А сю приказку латинську

Знаєш: Sus Minervam docet? [1]
Чим ти був, яким був, пощо
Всі твої утіхи й болі,
Всі твої гріхи й дурниці,
Все було з моєї волі,
Все добро і зло, що в світі
Сіяв ти і досі сієш,—
Все те був мій план, якого
Ти ні в зуб не розумієш.
А що ти сповнив задачу,
Що була тобі надана,
То прийми тепер заплату:
Входь у радість свого пана».

Тут паночки й владики,
Що клячатимуть довкола,
Позриваються на ноги
І насуплять грізно чола.
І враз крикнуть: «Боже, отче!
Чи ж подоба, чи ж потреба,
Щоб сей грішник, сей єретик,
Атеїст ішов до неба?
Де ми сіяли пшеницю,
Сипав він кукіль невіри;
Де щепили ми покору,
Там він гордощі без міри;
Де ми груди надривали,
Щоб добути скрухи лепту,
Його сміх, його наруги
Виводили нас з концепту.
Він ніколи не піддався
Ні намові, ні погрозі;
Він був вовк у твоїм стаді,
Був головня в твоїм стозі.
Він троїв дитячі душі
Явно, славно і нагально!
Брать його до неба, боже,
Се, їй-богу, нелояльно.
Ми ж твою сповняли волю,
Що стоїть в письмі святому,
Ми з твойого заповіту

[1] Свиня вчить Мінерву *(лат.)*.— *Ред.*

Не вронили ні атому,
А сей жевжик тут нас буде
Ще стягати із котурнів!..
Ні, його зрівнявши з нами,
Ти нас маєш всіх за дурнів.
Ми на се не згідні, ми, що
Скрізь стежки твої простуєм!
Твоїм іменем ми проти
Твого суду протестуєм!»

Пан біг довготерпеливий
Вислуха всю ту тираду,
І всміхнеться добродушно,
І таку їм дасть пораду:
«Цитьте, діти! Тут не сеймик,
Щоб ревли ви і кричали!
Ви ж у небі, де немає
Ані болю, ні печали,
Опозицій та обструкцій
Тут робить вам непрактично;
В своїм небі я ряджуся,
Вибачайте, деспотично.
Тут я поїзду кондуктор,
В якій хочу кого класі
Посаджу, а пасажирам
Іншим всім до того засі.
В моїм небі місця много,
Всяких треба тут професій,
І багато пасажирів
Їде в мойому експресі.
Для овечок препокірних,
Для коров молокодайних,
Для пташок усіх співучих
І для всіх заслуг звичайних,
Для волів, що весь вік пріли,
Скиби краючи й загони,
І для всякої худоби
Єсть окремі тут вагони.
Там їм плата по заслузі,
Море радощів готових,
Але мусить же й зо мною
Їхать хтось у особових.
Вас я, дітоньки, шаную,

Та одна моя вам рада,
Щоб держались ви, як добрі
Пастирі свойого стада.
А компанію для мене
Вибирать вам буде трудно;
А мені в компаньї з вами —
Вибачайте — було б нудно.
Чи я вас за дурнів маю,
Се лишіть мені на волю,
Та себе за дурня мати
Вам, їй-богу, не позволю!»

Тут я попрошу о слово
І скажу: «Мій боже правий!
Присуд твій мені не ясний,
Та занадто він ласкавий.
Хоч то, певно, не моя річ
Поправляти присуд божий,
Та боюся, до твойого
Я експресу не пригожий.
Компаніста я немудрий
Для небесного салону,
І готов так, як у земних,
Часто випадати з тону.
А по-друге, ти ж подумай:
Для якої-то паради
Серед твоїх найвірніших
Слуг почнуться свари й звади?
Я ж добродіїв сих знаю:
Не дадуть вони спокою,
Шепти, чорнення, доноси
В небі попливуть рікою;
Будеш мати тут протести,
І соборчики, й обиду —
Вигризуть мене із неба
І тобі нароблять стиду.
А нарешті — вибач, боже,—
Не кортить мене до раю;
Твоїх розкошів небесних
Я, їй-богу, не бажаю.
Не кортить мене ні вічний
Серафимський спів похвальний —
На такі високі співи

Я зовсім не музикальний;
Не кортять мене небесні
Псалми, гімни й акафісти —
В їх бомбаст ану ж я схочу
Підпустити зойки й свисти?
Та й твої співці й поети
Не зовсім мені до речі,
Починаючи Давидом,
А кінчаючи Львом Печчі.
Та й компанія, твої ті
Херувими, Серафими,
Шестикрилії почвари —
Що мені балакать з ними?
Та й апостоли, і учні,
Корифеї всі небесні,
Як поглянуть ближче, боже,—
Страх вони не інтересні.
Сам Петро, чого він вартий,
Що Христа в біді відрікся!
І весь збір їх, що в годину
Скрути в страху геть розтікся!
Або ті твої аскети
Сухоребрі та немиті,
Ті фанатики, до людських
Благ ненавистю підшиті,
Ті отці, апологети,
Догматисти, каноністи,
Інквізитори, що вміли
«Igne ferro» [1] в душу лізти!
Або й ті, що з гвоїм словом
На устах всі землі й море
Заповняли й скрізь ширили
Темноту, гризню і горе,
Покривали здирства можних,
Але вбогих дерли й тисли
І хрестом твоїм вбивали
Вольне слово й вольні мисли!
Адже, бувши консеквентним,
Ти їх мусиш пригорнути —
Тож подумай, як мені тут
В товаристві з ними бути?

---

[1] Вогнем і мечем *(лат.).— Ред.*

Та се ще не все; можливо,
Що тут різнії порядки,
І на всяку бранжу, боже,
Єсть окремі сепаратки.
Але жити в твоїм небі,
І втішатися, й співати,—
Господи, то скільки ж треба б
Напихати в вуха вати,
Щоб не чути криків, стогнань
І проклять, докорів лютих
Тих нещасних, там у пекло
Звержених у тьму й закутих!
Щоб не чути відгомону
Всіх тих мук і озвіріння,
Що були мов контрапунктом
Всього твойого творіння.
Ні, почуються й крізь вату,
Крізь найгрубший мур зі стали,
І нема таких віддалень,
Щоб лунати перестали!
І нема таких розкошів,
І екстаз, і раювання,
Щоб мені не затроїли
Їх пекельнії стогнання.
Дай мені в найвищім раї
Ще на вищий рай надію,
Та при думці про ті звуки
Я, їй-богу, одурію.
Ні, пусти мене, мій боже,
З сього світлого округу
Там, де тягне грішна вдача
Й життьова мене заслуга,
Там, де боротьба невпинна
Без побіди і без слави,
Де покута віковічна,
Та без пільги й без поправи.
Правда, в той огонь пекельний,
Що пече без тіла душі,
В ту смолу і кров, де грішні
Клекотять, немов галуші,
У ті дебрі сірковії,
В черв'яки ті невмирущі,
В ті гадюки, скорпіони

Та почвари всякі злющі
Я не вірю, і в чортяків
Тих рогатих та хвостатих,
Що без всякої причини
Мучать бідолах проклятих.
Та я знаю інше пекло,
Куштував його немало
За життя — ще й досі смаку
Трохи з нього позістало.
Знаю, як смакує скрута
В безвідрадній самотині;
Хліб, що ворог із презирством
З ласки кине сиротині;
Безнадійність, що розбити
Рада б те життя мізерне;
Жаль учинку, що раз стався
І вже в небуття не верне;
Як довкола тебе зрада
Стане муром непрохідним
І як сам собі здаєшся
Підлим, низьким і негідним.
Все те степенуй, о боже,
По твоїй всесильній волі
І пусти мене у вир той
До товаришів недолі.
Там знайду я товариство
Більш до смаку й до вподоби.
І на сльози, і на кпини,
І до сміху, і до злоби.
Там знайду завзяте плем'я,
Люд свобідний і гулящий,
Повний сили й волі, вицвіт
Роду людського найкращий:
Всіх музик і всіх поетів,
Що вино й любов співали,
Всіх філософів, що пута
Догматизму розбивали,
Всіх єре́тиків, усяких
Перелому піонерів,
Бунтарів і гайдамаків,
Всяких революціонерів,
Всіх, що власне чоловіцтво
Окупляли слізьми й кров'ю,

І всіх тих, кого любив я
В жизні грішною любов'ю».

«Дурню! — крикне голос божий.—
Що ти слів тут набалакав,
Але правди зрозуміння
Стільки в них, як кіт наплакав!
Пекла просиш ти у мене,
Як би я був пекла ктитор;
Просиш мук і болів, як би
Я був кат і інквізитор.
Випрошаєшся від раю,
Мов від царського салону,
І боїшся серед ясних
Пань там випадати з тону.
Ще й не бачивши, ти моїх
Вибранців на глум здіймаєш!..
Слухай, хлопче! Я питаю:
За кого мене ти маєш?
Я гадав, що ти піднявся
Духом понад ту худобу,
Що собі і бога й чорта
Творить на свою подобу;
Що крізь часове й тілесне
Ти проник в духове й вічне
І відкинув шкарлупиння
Грубо антропоморфічне.
Чей же, на землі недаром
Я острив тебе, як бритву,
Посилав тебе у мир свій,
І ганяв тебе у битву,
І водив тебе, як треба,
На вершини й на низини,
Щоб ти був одним з моєї
Доборової дружини.
Не плети ж тепер дурниці,
А збери в одно огнище
Всі думки і всі бажання,
На їх крилах якнайвище
Підіймись, напруж всі сили,
Безмір обіймай душею
І в найвищій тій екстазі
Злийся з сутністю моєю!»

Сі слова впадуть на мене,
Наче дощ густий, огнистий,
Спалять сумніви й тривогу,
І я встану ясний, чистий.
І почую в собі силу
І безмірну духу владу,
І перед найвищим Духом
В пориві любові впаду.
Всі думки і всі бажання
Я зберу в одно вогнище
І на крилах їх я стану
Підійматься вище, вище
І уже весь безмір стане
Перед моїми очима,
Наче карта розікрита,
Наче світло, що не блима,
Тільки рівно, чисто ллється,—
Щезнуть загадки і межі,
І поллється щастя в душу,
Як безмірний блиск пожежі
Я ростиму й сам в безмежність,
Все проникну, все прогляну,
Все скуштую — вище, глибше —
І розвіюся в нірвану.

ІЗ ЗБІРКИ „ДАВНЄ И НОВЕ“

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

Видана в р. 1898 накладом студентського товариства «Академічна громада» збірка моїх поезій «Мій Ізмарагд» розійшлася вже досить давно, і ще в р. 1909 ухвалила дирекція Українсько-руської видавничої спілки приступити до нового її видання. Я вважав відповідним зробити се видання не повторенням першого, як було з київським виданням «Зів'ялого листя», що вийшло при кінці минулого року з датою 1911, але справді новою книжкою, що мала би самостійний літературний інтерес супроти першого видання. Сам характер збірки, що наслідував потроху староруську збірку поучень та оповідань, відому під назвою «Измарагд», робив можливим розширення її рамок. Я постановив передрукувати тут цілий ряд своїх віршів, писаних протягом 32 літ, які не ввійшли в давніші мої збірки, а особливо в друге видання «З вершин і низин». Розширивши сам зміст збірки із шістьох на дев'ять розділів, я збагатив деякі розділи першого видання досить значним числом нових поезій, особливо розділи «Паренетікон», «Притчі» та «Легенди», а надто зложив один просторий розділ із принагідних віршів, писаних протягом 30-ліття 1878—1907, п[ід] з[аголовком] «Із злоби дня» і подав на закінчення збірку віршів, призначених для співу, які почасти ввійшли вже в уста широких мас нашого народу і подавали в певних хвилях нашого народного життя оклики, бойові гасла та провідні думки народних рухів.

Переважна часть сеї збірки, що являється під новою назвою — «Давнє й нове»,— так само, як і збірка «Мій Ізмарагд», має метою популяризацію багатого скарбу поезії та життєвої мудрості, що міститься в нашім старім

письменстві, досі так мало відомім не лише широким народним масам, але також, а може, навіть і ще в більшій мірі, освіченим верствам нашого народу. Власне в сьому напрямі я досить значно новими творами розширив відповідні розділи давньої збірки. Друга характерна прикмета тої давньої збірки, зазначена головно розділами «Поклони», «По селах» і «До Бразілії», виринає в оцій новій збірці ще виразніше не тільки розширенням розділу «Поклони», але особливо розділами «Із злоби дня», та «Гімни й пародії». Розуміється само собою, що різнородність змісту тих розділів відповідає хоч потроху різнорідності тих явищ публічного та особистого життя, що заповняли останнє 30-ліття. Не можу нарікати на те, щоби при всій обмеженості моїх приватних відносин те життя було вбоге та монотонне. Навпаки, воно дало мені такі враження і такі життєві досвіди, особливо в трьох остатніх роках, якими не кождий може виказатися.

У отсій збірці я навмисне пропустив ряд віршів, друкованих у «Друзі» 1874—6 років, збірку «Балади і розкази», видану 1876 р., та віршу «Чигиринський хрест», друковану в календарі на 1877 р. п[ід] з[аголовком] «Дністрянка», деякі польські вірші, друковані в «Новім зеркалі» та в польських публікаціях, і вірші, публіковані в «Дзвінку». Може, коли трапиться нагода притулити їх до якої нової збірки. Те, що взято до сеї збірки з давніших публікацій, зазначено докладно при кожнім творі.

Львів, дня 30 марта 1911

НЕНАЗВАНІЙ МАРІЇ

Хоч забудеш ти за мене,
Я за тебе не забуду;
Незліченними гадками
Все тобі являться буду.

Сизий голуб промайне,
Ти згадаєш, моя мила:
«А він так любив мене!
Чом його я не любила?»

Божа пчілка над цвіток
Пролетить, і ти спом'янеш
Своє слово: «Цить там, цить,
Бо нічого не дістанеш!»

На стіні павук снує
Претонісінькую сітку,
І згадаєш ти своє
Нудьгування в своїм світку.

Чи комарик забринить
На вікні твоїм весною —
Ти згадаєш: «Так співав
Він, сумуючи за мною».

Чи закрякає ворона,
То згадається тобі:

Чом же я [і]з ним зірвалась
Ік життєвій боротьбі?»

Чи камінчик в воду кане,
Ти згадаєш лиш одно:
«Як я в те багно погане
Провалилась аж на дно!»

Не гони тих дум від себе —
Все одно не відженеш:
В супроводі їх, сумная,
Аж до гробу доплинеш.

І як блискавка заблисне,
То в її огні громовім
Ти побачиш нехотя
Образ мій в вінці терновім.

ДО МУЗИ

Знов кличеш ти мене, моя богине,
В непроходимі нетрі тих часів,
Де правда родиться і правда гине
І де луна ігровище бісів.

У світ краси й гидоти, в море сине
В аркани злуд, у тайники лісів,
В вир пристрастей, в огонь, що ввік не стине,
І в заколот небесних поясів.

Нехай і так! Підем, моя ти люба!
Скуштуємо ще раз утіх земних
І зирнемо в той вир, де всьому згуба.

Ще раз пройдем по сховищах тісних,
Де жах, і жаль, і мрії, й дісність груба,
І втомимось, і заснемо по них,

ЧЕСТЬ ТВОРЦЕВІ ТВАРІ!

(УРИВОК)

Коли у прасвітовій темній хмарі
Крутилося усе в безумному безладді
І всі живла, немов шаленії вихри,
Клубились, билися в безцільній, дикій зваді,
І рвалися в безмір, і гривами трясли
Огненними, лиш спустошінню раді,—
Тоді ще не було його.

Коли в тій бурі звіялись атомів міріади,
І покотилися в безмірі ясні кулі,
І потяглись хвостами зір плеяди,
І молочні дороги в тих світів намулі,
І усталйлася вага важення
На етері тонкім, і рух безмежний
Став правильний, до цілості належний,
І цілість стала ясна і блаженна,—
Ще не було його.

Коли земля в горючій мряці кисла,
І укладалися всі сили в повну зв'язь,
І тьма предвічна всю ту масу тисла,
І клекотів огонь, і в парі грузь пеклась,
І колихалося кипуче море глини,
І півріджі ще маси гір,
Немов гігантські хвилі, то в безмір
Здіймалися, то бовтались в долини,—
Ще не було його.

Коли земля устоялась і море
Заперлося в могутні береги,
Ще лиш Вулкан предвічний в неї боре
Нутро й здвигає гори, як стоги,
І лавою руйнує все, що мляве
Наслоїлось у водах, намулах,
І потряса тверді землі підстави,
І валить те, що сам угору тяг,—
Ще не було його.

Коли відвічні мли густі протали,
І сонячна вказалася блакить,
Понурі хмари сонцем рожевіти стали,
І море тихло, й шум лягав спочить,
І в намулах огрітих щось новеє,
Щось млявеє, м'яке, вогке, слизькеє
Ворушиться, закльовуваться стало,
І все росло, і більшало, й зростало,—
Ще не було його.

ПАРЕНЕТІКОН

БАГАЧ

1

Свічку поставив ти в церкві перед образами, багачу!
Добре зробив ти: ось бач — ярко та свічка горить.

Глянь, ось убогий до церкви прийшов, що його ти
покривдив,—
Сплакав і важко зітхнув — свічка погасла твоя!

2

Вбогому даток ти дав, о багачу,— се добре зробив ти!
Глянь, онде слуги твої, твоїх волів пасучи,

Потратували всю ниву убогого твого сусіда,
Що через кривди твої мусить по жебрах іти!

Глупий! Ти бога здурити гадаєш сим датком мізерним,
Кривда ж твоя, наче грім, супроти тебе гримить!

3

Не мав багач що ліпшого робити,
Приобіцяв цареві дань платити.

Коли багатство в багача пропало,
Цареві все віддай — і того мало.

Обіцянка пожерла всю мамону,
В ярмо запрягшися, тягни до скону.

*

«Поворож мені, циганко, чорноока Цоро,
Чи діжду я днів щасливих, дороблюся скоро?»

А циганка із долоні узяла читати:
«Будеш,— каже,— чоловіче, сім літ бідувати».

«Сім літ? Ну, се ще стерпів би. Що ж потому
смикнеш?» —
«А потому, чоловіче, потому привикнеш».

*

Не хвалися родом своїм, що ти благородний,
Най діла твої покажуть, чи й чого ти годний
Коли скажеш: «Батько пан був, а брати святії,
Мати до всіх милосердна»,— то не май надії,
Коли сам ти, наче вовк той, вівці жреш чужії.

*

Інша слава сонцю, інша місяцю,
Інша звіздам, що на небі сяють.
Різна вартість тварей: пса, осла, гадюки,
Що сю всеплодючу землю заселяють.
Між людьми так само здібні й неподібні,
Праведники й грішні різну вартість мають.

*

Як маю вірити тобі,
Коли ти впертий, як осел,
Береш на роги, як бугай,
І ржеш, як огер, на жінок
І наїдаєшся, як пес
Або неситий той медвідь,
Коли ти злобний, як верблюд,
Падкий на згубу, наче вовк,
Сердитий, наче ящірка,
Жалиш, неначе скорпіон,
Лукавий, наче та змія,
І серце повне всіх проказ?

Нема чоловіка, в котрого
Не було б добра, окрім злого,
В котрого, крім гнилі й зопсуття,
Не було б в душі щось цілого.

Вівця не здичіє ніколи,
А вовк освоїться не може,
Бо рід його дикий від віку;
Не те в твоїм серці, небоже.

Хоч в путах законів природи
Воно волю вольную має:
Захоче, то робиться добрим,
Захоче, на зле намагає.

*

Коли побачиш праведного в муках,
В терпінні, болях і в тяжкій неволі,
Як він терпливо і без нарікання
Несе тягар свій, не клене нікого,
То знай, що певність ту нерукотворну
Сам бог вложив йому на теє в душу,
Щоб він своїм терпінням і змаганням
Зміцняв життя найглибшії основи.

Коли побачиш грішних і неробів,
Що в розкошах живуть і в марнотратстві
Людською кривдою та самохвальством,
То не ревнуй на божу справедливість,
Бо знай, що, вичерпавши все се,
Що їм життя такеє дати може,
Вони банкротами і жебраками
Опиняться в великім царстві духу.

*

На те птахам крила природа дарила,
Щоб людськії сіті вони оминали;
На те людям книги мудрі укладали,
Щоб людськії страсті вони гальмували.
Бо людськії страсті різних різно зводять,

То нагло, то скрито, як злодій, приходять.
Одних непомірним гнівом надувають,
Других завидющим жалом затрувають;
Одного на підлу крадіжку наводять,
Другому розпусту смішками солодять;
Одних учать п'янства, що вводить їх в лютість,
А в інших прегорду наострять надутість;
Одних заставляють над грошем трястися,
А інших людською кривдою пастися;
Одних заставляють у танцях скакати,
А інших навчають день і ніч лежати,
Щоб тільки людськеє чуття обмежати.

*

І се треба, брате, в повинність вмінити:
Не спасе нас місце і рід іменитий,
Як божої волі не будем чинити.

Бо котре ж то місце було щасливіше,
Котре́ пробування було приємніше,
Як Адама й Єви в раї найвчасніше?

Та коли від ласки божої відпали
І заповідь божу, хоч малу, зламали,
То той рай і блага всі його втеряли.

Хто каже: «В сім світі спасатися годі,
Бо жінка, і діти, й рід на перешкоді»,—
Той сам себе дурить, немудрий по шкоді.

Бо з кождого місця бог людей приймає,
Хто на сьому місці повинність сповняє,
Яку теє місце на нього вкладає.

*

Сам лицемірствує з собою,
Хто людським горем і журбою
Турбується з самохвальбою.

Хто при пирах або в гостині
Багаті сипле милостині,
Гроша ж не дасть своїй дитині.

Для людської хвали й реклами
Будує тріумфальні брами,
А свояків пуска з торбами.

Про справи буцім дба народні,
Чужих вийма з біди бсзодні,
Свої ж і голі, і голодні.

А ти про своїх дбай найближчих,
Про тих безпомічних, найнижчих,
Про тих безрадних і найтихших,

Що допімнутися не вміють,
І явно зажадать не сміють,
І жаль свій лиш сльозами гріють.

Про тих подбай, щоб зла тривога
Не гнала їх від твойого порога,
То матимеш заслугу в бога.

*

Як сад, зарослий хабазами,
Дичіє й нидіє поволі,
Так гордий чоловік не виб'ється ніколи
Із життьових марниць неволі.

Як плід гнилий ні до чого не здалий,
Хоч праці стоїть много,
Так гордому молитва й каяття
Не помага нічого.

Як чахне дерево, в якім
Черв'як коріння підгризає,
Так гордість у душі людській
Всі добрі почини викореняє.

*

Анастасій Синаїт говорить:
«Не суди, не спаде суд на тебе.
Часто чую, чоловік горює,
Як йому спасення доступити?

«Постити не можу,— він говорить,—
І безсонниці не зносить тіло;
Ціломудрим видержать не можу,
Відректися світу сил не маю;
Милостині роздавать нівідки.
Чим же ж заслужиться перед богом?»

Я на те йому відповідаю:
«Всім прощай — і прощення доступиш,
Не суди — і суджений не будеш.
Не стає тебе на милостині,
То ще в тім гріха, ні зла немає.
Та коли на власні очі бачиш,
Що грішить хтось або кривду робить,
Не суди його, бо знать не можеш,
Чи немає правди в його ділі.
Часто бачиш, що грішить хтось явно,
Та не знаєш, чи він потаємно
Вдесятеро більш добра не робить.

Був чернець один у монастирі,
Що все врем'я свойого чернецтва
В лінощах провів і у неробстві.
А як час прийшов йому вмирати
І прийшов я до його постелі,
То не бачив я в лиці блідому
Ані тіні смертної тривоги.
Навпаки, воно нараз, неначе
Сяєвом облите, заясніло.
І промовив я до нього: «Брате,
Весь свій вік прожив ти так недбало,
Начеби й не думав про спасіння,
А тепер перед обличчям смерті
Чом твоє лице таке безжурне?»

З усміхом чернець мені відмовив:
«Справді, жив я якось нетрудяще,
Але відколи я світу зрікся
І черцем в обителі зробився,
Я не осудив з людей нікого
І ні ділом, ані одним словом,
Ані навіть помислом єдиним
Зла, ні кривди не зробив нікому

І отсе тепера світлі духи
Принесли гріхів моїх рукопис,
І сповнилося на мні господнє слово:
«Не осуджуй — суджений не будеш.
Відпусти, то й я тобі відпущу».
Се рекли і тут передо мною
Список той гріхів моїх роздерли.
Ось чому душа моя спокійна».
Се сказав чернець — і з ясним видом
Випустив остатнєє дихання».

ВРАЗОУМИ МѦ, ЖИВ БОУДОУ

Ось тобі, мій друже, остороги,
Як від злих жінок устерегтися.

Перша річ — ніколи, жадним робом
Не відкрий своєї тайни жінці.

Тямиш, як Самсон відкрив свою Далілі
І за те свободу й зір утратив.

Не пускайся з жінкою чужою
Ні в дорогу, ні в гостину жадну.

Тямиш, як Пентефрієва жінка
Йосифа в темницю засадила.

Не пускайся з жінкою чужою
В танці, ані в жадні гри й забави.

Тямиш, Соломон, що наймудрішим
Уважався в племені жидівськім,

Що, мовляли, розумом високим
З всіх людей стояв найближче бога

Через жінку навіть бога зрікся
І в поганськім храмі жертви діяв,

І на старість весь свій ум утратив
І без каяття помер у отупінні.

Се про злих жінок письмо говорить,
А котра між ними зла й зрадлива,
А котра незлобна, й справедлива,
Й життьової повна благодати,
Сього нам ніколи не вгадати.

*

О чоловіче, коли спиш, чи чуєш,
Як у твій дім скрадаються злодії?
Так само не почуєш, як прийде
Той ангел смерті і чи молодії,
Чи то старі літа твої урве.
Щаслива молодість днем нинішнім живе:
«Сьогодні їжмо, пиймо й веселімся,
А тим, що завтра буде, не журімся».
Ще ж коли молодості хто не втратив.
І досвідом життя своє збагатив,
І в старості зберіг єство людини,
Той не боїться смертної години.

*

Хто славу світу осягнув
Аж по найдальші межі,
Не раз була подібний він
До наглої пожежі.
З сухих дерев розпалена,
Вона високо буха,
Та швидко попелом сіда;
Так слава наглая з'їда
Не тільки тіло, але й духа.

*

Отці святі отак заповідають:
«Чи цар ти, князь, суддя, чи воєвода,
Подумай, від кого прийняв ти власть.
Хто дав тобі ту гідність і ту змогу
Гонити пімсту за всяке зле діло?
Господь сказав: «Послухай, судіє,
І не оправдуй винного за плату,
Не постидайся сильного лиця,

Оборони безсильного від кривди,
Щоб і твоя душа насилля не терпіла».
Володарі, не дійте кривди вдовам,
Безпомічних сиріт не огірчайте!
Бо хто несправдою на сироту
Або вдову накличе плач і горе,
Накликує на себе гнів господній;
І повдовіють їх жінки без часу,
Зазнають діти їх сирітства й горя
І не знайдуть людського милосердя.
О горе тому, хто вдову зневажить
І сироту заставить сльози лити!
Волів би власний дім свій запалити
І з нього вибігти трохи не голий,
Ніж у своїй душі огонь носити,
Якого й смерть не зможе в ній згасити».

*

Так говорить стародавня повість:
Жив раз чоловік богобоязний,
І той сина мав одним одного.
Випав голод лютий у тім краї,
І збіднів той муж богобоязний.
І сказав до свого сина: «Сину,
Бачиш, як збідніли ми страшенно
І не маємо з-за чого жити.
Хочеш, я продам тебе в неволю,
Будеш ти живий, і ми за тебе
Візьмемо для себе на прожиток».
Син сказав: «Роби, як хочеш, тату».

От і взяв отець свойого сина
І повів до одного вельможі,
Взяв ціну за нього по угоді
І сказав до нього на прощання:
«Сину мій, з тобою розстаюся,
Не побачимося вже ніколи,
То прийми від мене на прощання
Сей один мій заповіт батьківський:
Коли випаде тобі дорога
І ти йтимеш попри церкву божу,
І в тій церкві буде служба божа,

Не минай ти церкви в жоднім разі
І достій, аж служба закінчиться».
Се сказавши, він вернув додому.
Син же, живучи в того вельможі,
Не занедбував тих слів ніколи.

Так минуло часу не більш року.
І от раз юнак той припадково
Здибав у якімось закамарку
Свою паню, а вельможі жінку
В блудодійстві із одним слугою.
Глипнув і відразу відсахнувся,
Не сказав про се нікому й слова,
Тільки гаряче молився богу,
Щоб ся тайна з уст його не вийшла.

Але пані в тій гарячій хвилі
Бачила його, і в неї в серці
Щось кольнуло, мов жало смертельне.
Швидко в неї зродилася думка
Згладити зо світу хлопця того,
Що був свідком її блудодійства.
В той сам день, зустрівши мужа свого,
З жахом і гадючими сльозами
Йому тайну виявля страшенну,
Що недавно куплений невольник
Має намір пана свого вбити,
Щоб добром його забагатіти.
Не відразу муж повірив тому,
Та вона не перестала перти,
Добираючи познак фальшивих,
Поки серце людяне та добре
Підозріннями не наповнила
І тривогою не затруїла.
А тоді йому свій план чортівський
Піддала, і він пристав на нього.

Сам пішов до місцевого ката
І сказав йому такеє слово:
«Як пришлю тобі слугу одного,
Що віддасть тобі платок червоний,
То візьми його в таємне місце,
Голову зітни йому без слова

Писання Івана Франка. V.

ДАВНЄ Й НОВЄ.

Друге побільшене видання
збірки

МІЙ „ІЗМАРАГД".

ПОВІСТІ

Івана Франка.

НАКЛАДОМ УКРАЇНСЬКОЇ РУСЬКОЇ ВИДАВНИЧОЇ СПІЛКИ

Титульна сторінка збірки І. Франка «Давнє й нове» (1911)

І віддай її опісля тому,
Хто прийде за ним з обрусом білим».
Не назвав вельможа перед катом
Ні одного ймення, ні другого,
Не сказав причини, ні провини,
Але знав, що кат сповнить той наказ.

Зараз другий день уранці-рано
Він покликав юнака до себе,
Передав йому платок червоний
І послав його віддати кату.
Не підозріваючи нічого,
Хлопець взяв платок і віддалився.
Та, проходячи побіля церкви,
Він почув, що служба почалася,
І, згадавши батьковс прощання,
Увійшов у божий дім і, ставши
Між людьми, прислухувався службі.

Але пані, у своїй палаті,
Знаючи, що муж зробив, горіла
Нетерпливості огнем пекельним.
Переждала, може, півгодини
І, не ждучи на свойого мужа,
Посила слугу, того самого,
Що з ним скрито блуд гидкий творила,
Щоб ішов до ката місцевого
І заніс йому обрус сей білий.

Не підозріваючи нічого,
Той слуга пішов, обрус узявши,
Хоч не в смак йому було посольство,
Бо не звик обрусів він носити.
Та проходячи побіля церкви,
Він побачив хлопця в ній, якого
Знав з двора; тому, вступивши в церков,
Запитав його, що він тут робить.

Відповів юнак на те питання:
«Отсе пан послав мене до ката,
Щоб віддать отсей платок червоний,
Та я жду, поки скінчиться служба».

«Дай мені той твій платок червоний!
Бо й мене, бач, вислано до ката,
Щоб віддати сей обрус великий.
На тобі його, а я тим часом
Занесу платок, а ти потому
Занесеш отсей обрус, бо ждати
Тут у церкві я не маю часу».

І, узявши той платок червоний,
Не підозріваючи нічого,
Він пішов до ката, й той без слова
Взяв його з собою до пивниці
І мечем відтяв йому відразу
Голову, провини не питавши.
А коли за півгодини часу
Надійшов юнак з обрусом білим,
Він, не мовлячи йому ні слова,
Обвинув ту голову обрусом
І віддав у руки юнакові
З тим, аби заніс її до пана.

Як жахнулися вельможа й пані,
Бачачи невольника живого,
А в обрусі голову тамтого,
Що надуживав немало часу
Панського довір'я із жоною;
Як кроваве се свідоцтво правди
Швидко вияснило все те діло,
Се не треба довго повідати.
Те одно хіба ще тут додати,
Що його не сховано у тайні,
А пішло воно від того часу
Між людьми луною голосною,
Як свідоцтво того, що невинність
Із найтяжчих проб виходить ціло
І що злочин сам себе карає.

СТРОФИ

1

Ті, що крізь помилки до правди добиваються;
Мудрецями називаються;
А ті, що в своїх помилках угурні,
То справжні дурні.

2

Хто в добрій вірі жив, а в злих ділах,
Той був неначе без очей лице;
Хто в добрій вірі жив, а в злих ділах,
Той воду лив у збан, в якім розбив денце.

3

Як полоняник, що його в неволю
Ведуть, думками в рідний кут літає,
Так той, що читанням книжок святих занятий,
Все в царстві правди і добра витає.

4

Вода, що довго капає на камінь
І в камені проверчує діру,
Отак, хто книги праведні читає,
З болота буденності вилітає,
З душі брудоту й погань вимітає,
Що уподоблює його звіру.

5

Хоч хто мудрий у житті, а письма не знає,
То він буде мов той пліт, що підпор не має.
Бо як пліт той без підпор вітер валить скорий,
Так безграмотний паде без знання підпори.

6

Цареву тайну берегти порядно,
Бо зрадників карають безпощадно;
Та славу божу тайною покрити —

Се злочин, мов у землю скарб зарити.
Карається не раз найгірш усіх,
Як непростимий проневірства гріх.

7

Хоч би ти попіл їв і землю гриз,
А не позбувся злости,
То не заслужиш ти у праведних
Одного «бог да прости!»

8

«Блаженний той, хто дба про душу слуг своїх»,
Так сказано в письмі святому.
Та горе тому,
Хто ніби дба про душу їх,
А тіло працею надмірною втомляє,
Тілесним недостатком оскорбляє.

9

Краще малеє надбання
З ласкою бога набути,
Як незліченне багатство
Серед проклять загорнути.

10

В здоровому тілі здорова душа,
Та часто буває не варта гроша.
В уломному тілі буває душа,
Що красою світ весь і бога втіша!

ПРИТЧА ПРО РІВНОВАГУ

Був собі раз цар могутній,
Мав гурток дружини путній
І ще й настрій щоминутний.

Коли доля їм щастила,
Втіхи в хату напустила,
Край усміхом навістила,

То без суму і зневіри
Всі гуляли під гук ліри
І не знали краю й міри.

І як доля іскривиться,
Косим оком подивиться,
Горе втісі спротивиться,—

О, тоді по їх звичаю
Не було кінця ні краю
Смуткові, плачу й одчаю.

Отже, раз в такій годині
Дід, що просить милостині,
У царя був у гостині.

Раз прийшов — там танці, крики,
Регіт, скоки і музики,
Мов безумних дім великий.

Всі вертяться, плещуть, скачуть,
Мов ворони в гурті крячуть,
Діда мов зовсім не бачать.

Дід постояв остовпілий.
«Чи ви всі тут поцапіли?
Розходились, аж попріли!»

Дід склонивсь: «Мир сьому дому!
Я прийду собі потому».
І прийшов у дні шостому.

Бачить: всі немов отруті,
Мов терпіли б муки люті,
Охають у дивній скруті.

Цар сам, мов прибитий, ходить,
Мов на погребі заводить,
Смутки сіє, сльози родить.

Дід аж крикнув: «О, на бога!
Що тут за печаль премнога?
Що за плач? Яка тривога?»

Цар, знай, хлипа: «Горе, горе!
Всіх нас лихо переборе!
Всіх заллє розпуки море!»

«Що за горе?» — дід питає,
Та ніхто гаразд не знає —
Плачуть всі, то й він ридає.

Каже дід: «Вельможний царю,
Дам вам раду на сю чвару,
Не цурайтесь мого дару.

Ось вам перстень — не коштовний,
З бронзи литий, не густовний,
Але він розради повний.

В добрій чи лихій планеті
Завше майте на прикметі
Напис на його сигнеті».

Цар: «Якої ж хочеш плати?
Бо ж не слід, щоб цар багатий
Мав від діда дар приймати».

Дід: «Візьми, ласкавий пане!
Се тобі за скарби стане.
А мені се зовсім тане».

Дід вклонивсь і вийшов з хати,
Цар же напис став читати
І безмірно реготати:

«Що бувало, те манеться,
Що не було, ще станеться,
А що єсть, усе минеться».

«Ото мудрість! — закричали,
І з царем всі реготали.—
Ми ж се все й без діда знали».

Та, подумавши, по хвили
Разом очі всі спустили
І носами покрутили.

Цар же, як прийшла турбота
Або радість і охота,
Не рвавсь, мов сліпий до плота.

Лиш на дідів перстень гляне
Та й згада: «Добро й погане,
Все минеться й знов настане».

І де гнів був і неввага,
Пристрасть, лютість, дика спрага,
Там приходить рівновага.

ПРИТЧА ПРО ЗАХЛАННІСТЬ

Захланність наче те грузьке багно —
Лиш крок зроби і взад не відсахнися,
То глибше вже пірнеш за другим кроком
І глибше ще пірнеш за третім кроком,
А там, гляди, і вороття нема.
Се визнали вже давні єгиптяни,
Вони ж і притчу мудру сю зложили,
Як образ звихненого тим пороком

Життя людського. В восьмому віці
Після Христового різдва святитель
Александрійський, Христофором званий,
Переробив її на грецьку мову,
І з грецької в князівських ще часах
Її пізнали також наші предки.
Не вадить прочитать і новим поколінням.

Був чоловік заможний і статочний,
Мав жінку і одним-одного сина
І мав слугу і доброго коня.
Купив він дім за дешеву ціну,
Тим де́шеву, що не було купця,
Який би важився той дім купити.
Бо в домі тім, у недослідним сховку,
Жила страшна гадюка ядовита,
Яка помалу, час від часу, скільки
Разів було знесла її охота,
Когось одного з тих, хто жив у домі,
Своїм отруйним зубом умертвляла.

Остерігали свояки й сусіди
Господаря, ще як охотився
Той дім купити. Не переставали
Остерігати й потім, щоб якмога
Скоріше вислідив оту гадюку
І вбив її, щоб не дізнати шкоди.
І він почав слідити дуже пильно
І врешті віднайшов нору маленьку,
Але, на диво, біля тої норки
Замість гадюки він знайшов блискучий
Новісінький червоний золотий.
Узяв його, приглянувся уважно,
І почалося в нього міркування:

«Отсе нора, гадючина домівка,
Тут міг би я підстерегти її
І вбити зараз. Та яким же дивом
Сей червінець знайшовся біля неї?
Чи загубив його хто тут давніше?
Се неможливо, бо, сей дім обнявши,
Я оглядав його зовсім докладно.
Значить, сей червіне́ць — то дар гадюки.

Вона, мабуть, благословенна богом,
І, поки вбить її, я підожду
Ще кілька день, чи не повториться
Сей дар, чи, може, се лише припадок».

На другий день господар вранці-рано
Знов червінець знайшов біля нори.
На третій повторилося те саме.
І вже в душі його постала певність,
Що ся гадюка божеського роду,
Що да́рами її він збагатиться
І житиме спокійно та щасливо.

Та ось одної ночі та гадюка
Вповзла до стайні і отруйним зубом
Коня вкусила в ногу. Заіржав
Страшенно кінь і битися почав
У своїм стійлі. Затривожений
Господар вбіг до стайні, та не міг
Пізнать нічого, а до рана кінь
Іздох серед тяжкої муки й болю.

Дізналися про се сусіди й зараз
Остерегли господаря пановo:
«Се від укушення гадюки здох
Твій кінь, не з іншої причини. Бережися,
Щоб не було тобі ще більше лихо».

Задумався господар. «Жаль коня,
Бо кінь був дорогий і дуже добрий
І куплений за тридцять червінців.
Убить гадюку — се розумна рада,
Та що ж, від сього кінь не оживе вже,
Гадюка ж через тридцять день положить
При своїй норці тридцять червінців,
І вернеться мені моя утрата.
А поки що коня мені не треба,
А на людей вона, як я вповаю,
Не кинеться, то хай собі живе».

Отак розміркувавши, жив господар
Спокійно далі, а гадюка справді
Щодня біля своєї норки клала

По червінцю. І любувався ними
Господар, і беріг свою сю тайну,
Не говорив ані слузі, ні жінці
Ні слова, відки дохід побирає,
Лиш тайком день у день біля нори
Клав невеличкі божескії жертви,
Шматок кадила й краплю молока.

Отак минув один і другий місяць;
На третій же, в одну гарячу ніч,
Гадюка підповзла до сонного
Слуги й тихесенько, ні дать ні взять,
Його вкусила в ногу і сховалась.
Спросоння закричав слуга страшенно,
І поки зі своєї спальні вийшов
Господар, вже нога його опухла,
Так що відразу кожний міг пізнати,
Що се було укушення гадюки.
Стогнав слуга і вився в лютім болі,
Та не було в господаря рятунку,
І вмер слуга, промучившися три дні.

На похорон зібралися сусіди
І почали немало докоряти
Господарю за ту необережність,
Що досі ще не вбив гадюки в домі.
Відмовчувався він і відмовлявся,
Що досі не видав її на очі
Й підстерегти її ніяк не може.
Та в душі міркував інакше трохи:

«Умер слуга. Шкода слуги, се правда,
Та без слуги я можу обійтися.
І так він відійти вже мав небаром
І плату взяти за трилітню службу.
Він сирота, немає в нього роду,
Ні свояків, то й плати вже тепер
Ніхто від мене правити не буде.
Гадюка ж день у день дає мені
Більш дóходу, як сей слуга за тиждень
Міг заробити. Ні, не дурень я
Її вбивати. Правда, умертвила
Живу людину, не лише скотину,

Та ся людина нам була чужая.
Надію в бозі маю, що вона
Не підповзе ані до мого сина,
Ані до жінки, ні мене самого».

Так запевнивши сам себе, господар
Жив супокійно і не дбаючи
Про жадне інше діло. День за днем
Брав червінці з гадючиної норки.
Його видатки на життя щоденне
Поменшали, і він найбільшу часть
Тих червінців, що принесла гадюка,
Складав у сховку, радувався блиском
Святого золота та не бажав
Нічого більше, як життям ощадним
Сей скарб свій ненаглядний побільшати.

Отак минуло місяців немало,
Коли нараз знов випала гадюці
Охота зуба свого спробувати.
У темну ніч вона тихесенько
Вповзла до спальні і вкусила в ногу
Семилітка, хазяйнового сина.
Заверещав хлопчина іспросоння,
І з жахом кинувся до нього батько,
Та не застав гадюки вже при ньому,
Лиш із страшенно спухлої ноги
Пізнав, що се вона сама вчинила.
Не гаючись, він кинувся у місто,
Покликав лікарів і знахарів,
Та що вони робили й прикладали,
І терли, й хухали, і примовляли,
Не помогло се хлопцеві нічого,
І по трьох днях страшної муки й крику
Він заспокоївся у сні смертельнім.

На похорон зібралися роди
І батька й матері й сусідів много,
І всі, пожалкувавши на смерть хлопця,
Вмовляли чоловіка, щоб очистив
Свій дім від небезпеки, так страшної,
Або перемінив своє житло.
Та чоловік, хоч гнув свій біль у серці

По страті сина, все-таки не здужав
Признатися до тайни, що гадюка
Окуплює своє життя таким
Дарунком, для якого він у своїй
Захланності не завагався навіть
Життя свойого сина наразити.
Коли ж усі ті похоронні гості
Вже розійшлися, він у самоті
Отак почав сам собі міркувати:

«Мій син помер. На тее божа воля.
Уб'ю гадюку, то ще через тее
Він не воскресне. Доки я живий,
Повинен дбати про живее діло.
Я ж сина можу мати ще другого,
Але другої гадини такої
Нема на світі. Побережемося
Обоє з жінкою, щоб нас котрого
Не підповзла вночі, а скарб тим часом
Зростатиме все більше й більше далі».

І, заспокоївшися тим, він далі
Повів життя своє без праці й труду,
Збираючи те золото гадюче
І в нім знаходячи єдину втіху.
Щоб ніччю до його постелі часом
Або до жінчиної не вповзла
Гадюка, він устроїв ті постелі,
Як колиски, привішені до стелі.

Отак пройшли три роки без малого.
Та раз господарева жінка в південь
Здрімалася в садку побіля дому.
Тут і підстерегла її гадюка
І, тихо виповзши з нори своєї,
Її вкусила в звішеную руку.
Зірвалася з дрімоти бідна жінка,
До дому вбігла із важким стогнанням,
Та поки чоловік її знайшовся,
Рука її аж до плеча опухла.
Пізнав відразу чоловік, в чім діло,
І кинувся по лікарів до міста,
Та хоч які їм обіцяв заплати,

Вони на сю гадючую отруту
Не мали способу, і жінка вмерла.

Нема що й мовити, що як прийшлось
Її ховати, вся її родина
Накинулась з докорами на мужа.
Що легкомисно, терплячи гадюку
У своїм домі, смерть її спричинив.
Та що ж, даремні всі були докори,
Мертвій життя вони не повернули,
Ані вдівця душі не відмінили.
Коли по похороні сам у домі
Лишився, він замкнув його на замок,
Виходив рідко, щоб похарчувати.
Порвав усі відносини та зв'язки
Родинні та сусідські й жив лише
Тим скарбом золотим, що потаємно
Громадив, сам не знаючи, для чого.

Та ось одного вечора, коли
У своїй спальні, сівши на долівці,
Він сотий раз перекладав, лічив
І розділяв червінці золотії,
Гадюка приповзла тихесенько
І, мов підіслана, його вкусила в руку.
Заціпив зуби з болю чоловік,
Огляпувся і перший раз тоді
Побачив ту гадюку, невеличку,
Сіреньку, що повзла собі спокійно
В один куток і скрилася в щілині.

Страшенний біль проймав його до серця,
І він, не тямлячи, що мав робити,
Почав з усеї сили висисати
Маленьку ранку на руці і руку
Перев'язав понижче ліктя міцно.
Потім розрізав рану й знов почав
Щосили з неї ссати чорну кров.
Отак він аж до півночі томився
В страшній тривозі, аж знесилений
Ліг у свою колиску і, не мігши
Заснути з болю, став з усього серця
Молитися до бога зі сльозами:

«Могучий боже, пане всеї тварі,
Що напустив на мене сю спокусу,
Молюсь тобі, верни мені здоров'я
І дай прожити в світі ще аж доти,
Допоки зможу із свойого скарбу
Зробить ужиток якнайспасенніший.
Не дам його на храм, не дам жерцям,
Не дам убогим людям на розтрату,
А винайду якесь побожне діло,
Якому б він давав міцну основу,
Так, щоб воно простояло століття
І славу імені твого збільшило».

Чи ся молитва, чи рятунок власний,
Самозахованння інстинктом вчинений,
Допомогли йому, що біль улягся,
І пухлина з руки зійшла помалу,
І він дійшов до давнього здоров'я.
Та гадина від того часу стала
Замість червоних золотих при вході
Нори своєї класти жемчуги
І різні камінці дорогоцінні.

Жахнувся чоловік, коли уперве
Знайшов такий новий дарунок; з дива
Не знав, що діять, та надумав швидко
Скарбонку справить просту, дерев'яну
І в неї класти дороге каміння.
Скарб золотий він закопав таємно,
Лишаючи собі лиш трохи червінців
На прожиття, скарбонку ж положив
Під подушкою у своїй колисці.
Отак він жив спокійно і безжурно,
Любуючися блиском камінців,
Які щодня перебирав утішно,
Забувши й думати про добре діло,
Якому мав би скарб його служити.

Минуло кілька місяців, і вранці
Одного дня, коли він вийшов з дому
Зробить свою природную потребу,
Підстерегла його, мабуть, гадюка,
Бо, виповзши незамітно з щілини,

Обвилася обарінком довкола
Його ноги і укусила в литку.
Жахнувся чоловік, тепер удруге
Побачивши гадюку, що спокійно
З його ноги сповзла і щезла в дірці.

Як стій перев'язав він пояском
Попід коліно ногу, але се
Не много помогло, бо під коліном
Перев'язка була зовсім не щільна.
Нога почала пухнути страшенно,
І біль діймав йому, та він, щодуху
До дому вбігши, солі взяв морської,
І на нозі розрізав сильно рану,
І, з неї кров пускаючи, почав
Її щодуху сильно натирати.
Отак попрацювавши аж до півдня,
Утомлений він ляг в свою колиску
І знов, ридаючи слізьми гіркими,
Душею став молитися до бога:

«Могучий боже, справедливо ти
Наслав на мене сю страшную кару,
Бо я, засліплений, забув свою
Обіцянку. Будь милостивий, боже,
Ще раз охорони мене від смерті
І продовжи життя моє земнеє,
Щоб я покутою і добрими ділами
Міг на спокійну смерть і на спасіння
Душі по смерті тут ще заробити».
Чи та молитва, чи то самопоміч,
Доконана у небезпечній хвилі,
Допомогла йому, досúть, що він,
Проспавшися, почув, що біль в нозі
Вменшився і пухлина потахає.
За кілька день він видужав зовсім
І враз із тим забув свою молитву,
Забув про те, в чім обіцявся богу,
І далі вів своє життя звичайне.

Отак пройшли ще місяці чотири.
Вже дерев'яная шкатулка в того
Господаря була трохи не повна

Найкращих камінців і різнобарвних
Кришталів. Вид їх звеселяв день в день
Господареві душу й проганяв
Із неї всяку думку про покуту,
Про добрії діла й душі спасіння.
Гадюки він берігся, як лиш міг,
Та все-таки в одну гарячу ніч,
Коли в своїй колисці пуховій
Не міг заснути, він почув її,
Як тихо виповзла йому на груди
І, висмотрівши місце, укусила
Проти самого серця.

Крикнув з болю
Укушений, та не було вже змоги
Ніяким способом собі рятунок дати.
Отак промучившися до схід сонця,
Він і помер і довгі дні лежав
У тій колисці у запертім домі,
Поки аж сморід трупа не покликав
Сусідів, що, відбивши двері дому,
Знайшли його мертвого. Не діткнув
Ніхто з них ні одної речі в домі,
Ні трупа, ні того, що з ним було.
Покликано жерців, і ті забрали
Усе добро його й мертвеє тіло.
Добро пішло на храм, а тіло, спухле
І чорне від гадючої отрути,
Не віддали священному огневі,
Лиш закопали в землю, наче стерво,
Та й і душі його добром не пом'янули.

ПРИТЧА ПРО СІЯННЯ СЛОВА БОЖОГО

Пішов сівач на поле й сім'я сіяв,
Та вітер сім'я десь-кудись розвіяв:

Одно попадало на биті шляхи,
І се небесні поклювали птахи;

Друге упало на тверде каміння,
І нікуди йому було пустить коріння;

А третє в мокре місце всіменило,
Там, не принявшися, воно зогнило.

Найбільша ж часть на грунт плідний упала
І труд багатим плодом увінчала.

Сей образ — перша притча то Христова,
Вона була пророцька щодо слова.

Сам він був сівачем у своїм краю,
Та, мов на камінь, у жидівську зграю

Слова його неслися і щезали;
Жиди в них правди скритої не взнали.

А що по світовому роздорожжю
Розсипалось тих слів, то птицю божу,

Усяку єресь тільки годувало,
Та плоду ніякого не давало.

А що по мокрім місці гниль пожерла —
Се ті, в яких душа в живих умерла,

Пихою вбита, лінощами й глумом,—
Таких і пам'ять пропадає з шумом.

Лиш ті, що тихі серцем і душею,
Всіх годували працею своєю,

Самі собі похвал не голосили,
Та в своїм серці духу не гасили,

Не боячись ненависті обуха,
Христові спадкоємці в царстві духа.

ДВА ЧУДА СВ. НИКОЛАЯ

І. ЧУДО З КОВРОМ

В славнім місті Цареграді сталася пригода:
Проявив бог славне чудо для всього народа.

На далекім передмісті там хатина вбога,
В ній робітник жив старенький і жінка небога.

Працювали, заробляли, весь вік з горем бились,
Та бідніших рятували і богу молились.

Та ще здавна звичай мали: лепта хоч малая
Йшла від них рік в рік для бідних в празник Николая.

Та змогла їх старість, слабість, годі заробити,
Ледве-ледве вистарчало з дня на день прожити.

Аж ото надходить празник Николи святого.
Як почтити день той славний, коли в хаті вбого!

Журяться старі обоє. Жінка й промовляє:
«Слухай, мужу, день Николи ось-ось наступає.

Як побрались ми з тобою, в злій чи добрій хвилі
День святого Николая ми врочисто чтили.

Чи ж на старість ми покинем звичай сей побожний?
Чи ж наш дім на сеє свято так вже й не спроможний?

Адже ж нам недовго жити, нікому й лишати,
Чи ж не ліпше все й остатнє богу в жертву дати?

Ось гляди, ковер старенький, ще моєї мами!
На, продай, а буде радість в празник сей між нами».

Муж послухав сеї ради, вельми звеселився,
Взяв ковер і, йдучи в город, богу помолився.

До базару шлях неблизький, він і поспішає,
Аж ось муж якийсь поважний його доганяє.

Привітався. «Куди, діду?» — «На базар, паночте!
Сей ковер іду продати». Що за нього хоче,

Пан питає. «Вісім злотих за новий давали,
А тепер — що ласка ваша. Ми б не продавали,

Та ось празник наш, Николи, а в хатині вбого,
А ми все привикли чтити день сього святого».

Каже пан: «Се діло добре! Твій ковер хороший,
Хочеш? Ось тобі за нього шість дукатів грошей»

«Се замного, любий пане!» — став старий казати,
Але пан узяв коверець, дав йому дукати.

Дід оглянувсь — нема пана! На базар спішиться
Та прохожі, базарові, стали з нього кпиться.

«Що ти, діду, одурів чи очі проплакав?
Де ти свій ковер подів? З ким ти тут балакав?

Таж при тобі не було нікого видати!»
Дід говорить: «Ні, був пан, дав мені дукати».

Поки дід там сперечався, купував, що треба,
Його жінка жде на нього, як на бога з неба.

Аж приходить пан старий, їх ковер тримає
І до неї ось яке слово промовляє:

«Муж твій, мій старий приятель, любий серцю мому,
Він просив мене занести сей ковер додому».

Се сказав, поклав коверець та й пішов із хати,
Поки здужала бабуся хоч слово сказати.

Здивувалася бабуся, жаль їй став на мужа:
«От яка душа скупая! От душа недужа!

Пожалів ковер продати! А пощо держати?
Чи сто літ ще хоче жити, чи на той світ взяти?

Пожалів — і задля кого? Для старця якого?
Ні, для господа самого і його святого!»

Так міркує в серці своїм щирая бабуся
І рішає: «Ні, віднині я з ним розійдуся!

Ні, віднині він не друг мій! По отсім коверці
Я пізнала, що не має він любові в серці!»

Аж ось муж прийшов, веселий до хати вступає,
Все приніс, чим день празничний святкувати має.

Є і свічка, є й кадило, і вино, й олива...
Втім, поглянув, а там жінка плаче нещаслива.

«Що тобі, моя дружино?» — щиро він питає.
Тут бабуся жаль і біль свій в словах виливає.

Слухає дід, дивується, далі мовить: «Мила,
Їй же богу, я не знаю, що ти говорила.

Хто тобі сказав, що коврик я жалів продати?
Глянь, за нього се купив я, ще й приніс дукати».

«Як то? Ти продав коверець? А се ж по-якому,
Що знайомий твій приніс нам той ковер додому?»

«Мій знайомий? — дід аж скрикнув.— Жінко, я нікому
Не давав ковра й не мовив, щоб ніс нам додому».

Тут обоє враз замовкли, у обох та сама
Думка блисла — дід докладно розповів про пана,

Що купив ковер; бабуся сплеснула руками:
«Се ж той самий, що ковер наш тут приніс, той самий!»

«Але хто се був?» — міркують. Поруч як сиділи,
На ікону Николая разом погляділи

І пізнали те обличчя, усміх і поставу...
Рознесли ту вість по місті господу на славу.

II. ЧУДО З УТОПЛЕНИМ ХЛОПЦЕМ

У Києві дзвони дзвонять, радість немалая,
Бо то празник, день святого отця Николая.

Плинуть човни, люду повні, по Дніпру водою,
Аж де церков Николая стоїть над рікою.

Помолилися прочани, радісно вертають,
Густо весла хвилі крають, а гребці співають.

В однім човні муж побожний, міщанин заможний,
Що святого Николая чтитель був неложний.

Обік нього його жінка, гарна, як калина,
На руках своїх тримає одинака-сина.

Усміхається дитятко, ручки простягає,
У дніпрових чистих водах образ свій хапає.

Втім, нараз хитнувся човен із боку до боку,
Зляклась мати, і дитина бух в воду глибоку.

Стрепенувсь Дніпро, у хвилях щезла враз дитина!
Наче грім, прошибла батька нагла втрата сина.

Сам за ним би в воду скочив, та плавать не вміє;
Сам би згиб, щоб тільки син жив, та ніщо не вдіє.

Мчиться човен, кожда хвиля батька серце крає,
А ще дужче бідна мати плаче та ридає.

Далі мовить батько: «Годі! Більше не журімся!
До святого Николая щиро помолімся.

Як на теє божа воля, він на нас погляне,
Він дитині нашій бідній сам за батька стане».

І молились довго, щиро, з рясними сльозами
В своїм домі опустілім перед образами.

І заснули по молитві. Почало світати,
Іде ключник від Софії церкву відмикати.

Наблизився, надслухує, що за дивне диво?
В церкві десь дитина плаче! Він вертає живо,

Кличе сторожа від церкви, двері відмикають
І на плач той на дитячий швидко поспішають.

І що ж бачать? На коверці дитина малая,
Мокра вся лежить, де образ отця Николая.

Дали знати по всім місті, що така причина,
Щоб сходились пізнавати, чия се дитина.

А ті бідні батько й мати, що в сльозах поснули,
В сні узріли Николая й ті слова почули:

«Ви не плачте, добрі люди, не тратьте надії,
А спішіть чимборше в церкву святої Софії!»

Пробудились батько й мати, сон оповідають...
Серце радісно в них б'ється, в церкву поспішають.

І вже здалека почули: плаче їх дитина!
О, як радісно до серця притис батько сина.

Але мати з тої втіхи стала мов німая,
Лиш ридає при іконі отця Николая.

Рознеслося на весь Київ, на всю Русь святую,
Як Николай з Дніпра витяг дитину малую.

РУКА ІВАНА ДАМАСКІНА

Великий учитель церковний Іван
Служив у султана в Дамаску.
Цінив, поважав його дуже султан,
Робив не одну йому ласку.

Та завись під'юдила злих двораків:
Згубити Івана, та й годі!
Підкинули лист, мов Іван написав
Царю християн в Царгороді:

«О царю, шли військо своє на Дамаск,
Побіда вас жде знаменита:
Самого султана в рішучий я час
Отрутою згладжу зо світа».

Султанові зрадці сей лист донесли:
«Чи бачиш,— говорять,— султане!
Отсе твій любимець, твій християнин
Яке здумав діло погане!»

Розлютивсь султан, і прикликать велить
Івана, і так йому каже:
«Так ось як за милість, за ласку мою
Платиш мені, лютий мій враже?

Отрутою хочеш ти згладить мене?
Такий ти святий, справедливий?»
Даремно Іван присягає, що він
Невинний, що лист сей фальшивий.

«На смерть заслужив ти,— говорить султан,
Та жий! Лиш всім зрадцям в науку,
Щоб більше подібних листів не писав —
Утніть йому правую руку!»

Зраділи всі злюки, Івана взяли,
Ще й ганьби до болю доклали:
На ринку дамаськім, при здвизі людей,
Йому праву руку врубали.

Мовчав і молився у муках Іван,
Взяв руку відтяту в лівицю,

А потім, кривавий, каліка, пішов
В пречистої діви каплицю.

І перед іконою впав до землі,
І руку відтяту тримає,
І молиться голосно, й плаче, і так
У болі тяжкім промовляє:

«Маріє, небесна леліє! Се я,
Що сею своєю рукою
На честь твою стільки похвальних пісень
Списав, ось корюсь пред тобою!

Не милі, мабуть, ті гарячі пісні
Були тобі, райськая роже,
Коли допустила, щоб руку мені
Відрізало плем'я вороже!

Не жаль мені, що я невинно терплю;
Твій син терпів також невинно!
А жаль, що не зможу на славу тобі
Пісень укладати невпинно».

Та враз заясніла каплиця уся,
Марія з ікони зступає
І мовить: «Іване, невже ж і твій дух
У сумніві вже потопає?»

І руку відтяту Марія взяла,
До рани її приложила,
І враз здоровіська рука та була,
Мов краплі крові не зронила.

І вийшов здоровий з каплиці Іван,
Народ весь аж ахнув із дива.
Дізнався про зраду дворацьку султан,
То злим була кара правдива.

Іван же ще довго в повазі там жив,
Поборював блуди старії
І много прекрасних пісень ще зложив
На честь пресвятої Марії.

ФУЛЬ, ЦАР ЄГИПЕТСЬКИЙ

Фуль, син Гора, цар Єгипту,
Покорив усі краї
Від усть Нілу по далекі
Океанськії плаї.

А вертаючи з військами
По пустині пісковій,
Він знайшов оазу гарну
І величний храм у ній.

Гордо він у храм вступає,
Жертву щедрую склада,
К божій вирочні підходить
І ось що проповіда:

«Ти, огнемогуча сило,
Ти, правдивий і святий,
Що бігом своїм ефірним
Повертаєш світ цілий,—

Ти скажи: передо мною
Хто міг так усе і вся
Побороть, по мні хто зможе
Доконать таке, як я?»

Вирочня до нього мовить:
«Перший бог отсе зробив,
Потім слово, а дух третій,
Що тих двох звіка злюбив.

А ти, смертний, геть із храму,
Бо не знаєш часу ти,
Як моргне на тебе фатум —
І ти щезнеш без мети».

Фуль жахнувсь, із храму вийшов,
В пальмовий пішов лісок —
Тут його й убили слуги
І сховали у пісок.

ЗОРОАСТРОВА СМЕРТЬ

Зороастр, царевич перський,
Як до смерті наблизився,
До ясного Оріона
З палом серця помолився:

«Оріоне, ти мій предку,
Заклинаю тебе днем:
Як умру, мойого трупа
Ти спали своїм вогнем».

А вмираючи, до персів
Мовив: «Як огонь з небес
Мене спалить і погасне,
Обшукайте попіл весь.

В нім кістки мої знайдете,
Їх зберіть і збережіть;
Доки тих кісток, дотіля
Ваше царство постоїть».

Тут закляв він Оріона,
І з небес огонь блиснув
І спалив його все тіло,
Тільки костей не торкнув.

Позбирали перси кості,
Як погас святий огень.
Берегли їх ненастанно,
Бережуть і по сей день.

ІЗ ЗЛОБИ ДНЯ

ІЗ ТРИДЦЯТИЛІТТЯ 1878—1907

ДУМА ПРО МАЛЕДИКТА ПЛОСКОЛОБА

Пропав дух революції!
Кричать старі незнайки:
«Не тра нам конституції,
Лиш бука та нагайки!»
Генріх Гейне

Ой як стала по цілому світу велика біда,
Як не стало мирові християнському ні сюда ні туда,
То у славному місті Безпантелику
Збиралося лицарів буй-турів без ліку.

То безпантелицький князь Маледикт Плосколоб,
На прозвище Капустяний Лоб,
Скликає всю свою громаду,
Аби радити преславную раду,
Як їм дружно на ворога «русскости» стати,
Його під ноги стоптати,
І світу божого без полики зігнати.

То зійшлися в «Народнім дворі»
Всі поборники, буй-тури, богатирі.
Що перший поборник Міх Ковальський,
Що славний бесідник Тихович Мовчальський,
Що третій буй-тур Наум Безумович,
На прозвище Рак Поступович.
Був там іще старець божий Митро Полита,
Що ума не набрався через довгіі літа,
Всі книжки, крім псалтирі, бракує,
День і ніч богу алілую ликує.
А при нім був чесний отець Халява,
Котрому вічна в Рутенії слава;
А з-поза них невідступна Сорока
Поглядала на сонмище з-під ока.
Тут були ще й інші німі фігуранти,
Самі чесні рутенці-обскуранти,

Самі мудрі, хоть скупі на слова́,
Лисі голови, грубі черева́.

То почав попереду сам князь казати,
Бородою на всі боки хитати,—
Говорив ось якими словами:
«Господинове почтенні, погано буде з нами!
Нападають на нас не-«Другів» легіони,
Клевечуть на нас не-«Правд» міліони,
І зимою й літом
Поругають нас перед цілим світом!
А ше стали слова нашого язика зневажати,
Стали нас вузькоглядами звати,
Та ще сміють публічно нас критикувати,
Та кричать, трохи не похрипнуть,
Що гроші народні до рук наших липнуть!
Гей, почтенні господинове, погано ся діє!
Щось наше давнє сонце замеркло, не гріє,
Щось наша давня пісня німіє!
Тож я нині зазвав вас сюда,
Розповів, яка наша біда,—
Дайте раду, як злу запобічи,
Щоб не сталися з нами ще страшнішії річи!»

На ті слова люто фукнув Міх Ковальський,
Та й слова не пікнув Тихович Мовчальський,
Тільки обізвався Наум Безумович,
На прозвище Рак Поступович:
«Я то давно говорив і ще раз кажу,
Що нам треба на прах розбити силу вражу,
Треба простий народ за собою потягнути;
А щоб се могло бути,
То я раджу, як радив давно,
Зробити лиш се одно:
Видати в Ставропігійській печатні
Святий требник маленькоформатний,
В синій і червоний папір пооправляти
І по золотому селянам продавати.
То з того і для нас будуть зиски,
І наші вороги постулюють писки,
Бо скоро в требнику хлоп затопи́ться,
То вже ніяка наука його не вхопи́ться».

На се радо пристав Митро Полита,
І Халява сказав: «Rada wyśmienita!» [1]
А Тихович Мовчальський на їх похвалу
Кивнув головою помалу.
Тільки славний Ковальський Міх
На дивне диво для всіх
Заговорив спокійно, трохи не жалібно:
«Заки зможемо сю річ обговорити подрібно,
Треба насамперед усього світу увагу на те звернути,
Що на нашій пошті не можна руських карток добути,
Що злодіїв, які є між нами,
Засуджують польськими словами,
Що ляхи наш язик нехтýють,
Хлопські грунти польським язиком ліцитують!»

На се радо згодився Наум Безумович
І притакнув славний Мовчальський Тихович,
Лиш Митро Полита додав ще від себе,
Що в уряді вистаратися треба,
Аби для блага церкви святої
Поверх кождої картки поштової
І поверх кождого декрету судового
Намальований був хрест святий бого-
Носний. На се князь кивнув головою аж двічі,
Тільки додав, що то не належить до річі.

Потім піднявся з місця отець Халява,
Котрому вічна в Рутенії слава,
І заговорив «со смиреніем і страхом»:
«Воно то ще не так зле, якоже мняхом!
Бо доки лиш гинуть і вірують люди,
То хліба для нас досить буде.
Але ми чули страшну горренду,
Що попи по селах не зважають на нашу куренду,
А хлопам книжок позичають,
Значить, себе і нас хліба збавляють.
Тому моя рада така:
Хто знає такого попа або дяка,
Нехай зараз про се донесе начальству,
Щоб раз зробити конець такому нахальству».

---

[1] Чудова порада! *(польськ.).— Ред.*

Отсе остатнє слово,
Вимовлене різко, громово,
Дуже Наума Безумовича злякало,
Мов камінь тяжкий, на серце йому впало.
Адже ж він і сам був тому гріхові причасний,
Бо видавав на зиск і пожиток власний
Прегарні книжки для тих, що не вміють читати,
А тепер іно що зачав друкувати
Для народу простору «Науку самодурства»,
«Начало Глупості» і «Богу милыя Бздурства».
Ось він, щоб свого боронити,
Устав і так зачав говорити:
«Се правда, що сказав отець Халява,
І за те йому вічна в Рутенії слава!
І я сам се давно казав і ка́жу,
Хлопам книжок давати не раджу.
Правда, можна й давати,
Та треба вміти добре вибирати...»

Але Халява перервав йому на тім слові:
«Я вже бачу по вашій мові,
Що ви хочете себе боронити
І свої книжки в народі ширйти.
Не бійтеся — я не про них говорив!
Де ж би я вам таку пакість творив!
Таж знають усі рутенські мужі,
Що ваші письма — то мов джерело живої калюжі;
Хто раз із них нап'ється досита,
Тому голова навік немов довбнею забита!
Я, власне, хотів про те говорити,
Щоб ваші письма в народі якнайбільше ширйти».

То на те князь Маледикт Плосколоб,
На прозвище Капустяний Лоб,
До всього збору гнівно промовляє:
«А най же вас, господинове, чорт позабирає!
Ви тут плетете всілякі андрони,
А в нашім княжестві скрежет зубов і стони!
Тут тільки о те йде, щоб того не-«Друга»
Зігнати зо світу, нехай, як котюга,
Заслужених мужів чіпати не сміє
І превратні ідеї по краю не сіє!»

Отоді-то всі дивним дивом дивували,
Що як давно вже свою бесіду зачали,
А й досі про ціль її не знали!
То Міх Ковальський зашипів, як котелик,
А Тихович Мовчальський скрутився в скрутелик,
Тільки Наум Безумович радить, як радив давно,
Усе одно:
«Усіх, що взялися не-«Друга» фабрикувати,
Перед суд рутенський запізвати;
А позаяк се, оскільки чути,
Самі недоварені студенти мають бути,
То накрутити їм вуха, загрозити карцйром
І відпустити со миром».

Але отець Халява на те не пристав,
А конче тяжкої кари для них вимагав.
«А що,— каже,— як вони на наш суд не постають,
А ще й нас самих осміють?
На мою думку, їх треба полапáти,
З них публічно злого духа ізгнати,
Кождому на ринку по три конві води на голову налляти,
А потім зв'язаних під святоюрські сходи повсаджати».

Та рада всім видалася добра і властива –
Навіть сам князь прихильно головою покúвав
І як стій своїх слуг прикликає,
За фабрикантами не-«Друга» в погоню висилає.
«Ви мої вірнії слуги-реб'ята!
Буде вам від мене добра заплата,
Лиш ідіть за фабрикантами не-«Друга» погоньми
Со оружієм і дрекольми,
Зв'яжіть їх добре всіх до одного
І приведіть на суд збору цілого.
Справляйтеся швидко, зручно, не ліниво:
Ось вам десять центів на пиво».

Слуги вклонилися, десять центів узяли,
Князя Плосколоба в руку поцілували,
Патиків та мотуззя понабирали,
За не-«Другами» в погоню погнали.

А князь Маледикт Плосколоб із своєю громадою
Занімається дальшою радою.

Ось устав славний бесідник Тихович Мовчальський,
Йому обіцяв допомагати в мові Міх Ковальський;
Пронеслося його слово громове:
«Мої господинове!»
Що дальше казати, бесідник не знає,
Глядить на Міха Ковальського, той не підповідає.
І було би, бачиться, на тім і стало,
Якби не було йому добре слово в голову впало.
Він осмілився, кашельнув і всім на диво
Сказав: «Господинове, кажім послати по пиво!»

Тут не хвиля загула, не лози зашуміли —
Всі рутенці, що досі стовпіли-німіли,
Почали «Добре, добре!» гукати,
Тиховича Мовчальського над усіх бесідників вихваляти
«От бесідник! Слово сказав,
То так, мов сокирою втяв!»

Зараз його раду сповнили,
Півбочок пива до «Народного двору» прикотили.
Чіп відоткали руками
І почали пити повними склянками.
П'ють собі, пиво потягають
Та й про розумні бесіди не забувають.
Ось Міх Ковальський велів усім склянки наповнити
І так почав говорити:
«Господинове, вислухайте мою мову!
Вначалі було «Слово»,
Ходило воно все на паску
І мало в бога-батюшки велику ласку.
Аж нараз його закортіло,
І «плода познанія» вкусити захотіло.
Се не подобалось батюшці богу,
Він сплюнув і відняв свою руку від нього.
Ось і пішло воно по світі з торбами,
Не стало ласки божої над нами,
І довго блудили ми, грішні,
У тьмі кромішній,
Аж доки преславний наш князь Плосколоб,
Котрого недарма величають Капустяний Лоб,
Не отворив нам назад дверей раю
І не привіз ласки божої для цілого краю,
Він наш спаситель, наш месія,

Хоть у нього чоло плоске, а довга шия;
Він нам показав, що за погана річ — народна освіта,
Для того заспіваймо йому «Многая літа»!

То всі рутенці, мов давно того й ждали,
«Многая літа» велегласно заспівали,
А князь з душею твердою
На знак подяки кивнув головою.
Але ось устав Митро Полита
І зачав говорити від потопу світа,
Про те, як то грішників усе сам бог карає,
То водою, то огнем сокрушає.
Далі почав доводити обширно,
Що фабриканти не-«Друга» согрішили безмірно:
Бо, по-перше, як устають,
То хреста святого на собі не кладуть,
А по-друге — кирилицю святую
Зовсім нехтують,
А по-третє — завели якийсь «фонетичний» правопис,
І до кождого числа сам чорт із пекла присилає їм допис.
Та коби ще, поганці, мовчали,
А як їх зачепиш, аби не кричали,
А щоб зважали на Христову притчу знамениту:
«Коли хто тебе вдарить в одну, то ти підставляй ще
другу ланиту!»
Але всього того у них не чувати,
Тож конче треба їх добре покарати.
От я вношу поперед усього:
Як не схочуть виректися свойого бого-
Хульства, то їх приплювати, зв'язати
І понтійському Пілатові на розп'ятіє віддати.

Тут деякі рутенці зачали кричати:
«Отче Митре Полито, ви, бачу, пили забагато!
Хіба ви не читали урядовий вісник
І не знаєте, що в нас уже інший намісник?»

Але ось не води зашуміли,
Не коні злопотіли,
Се Плосколобові слуги з розгоном надлетіли.
У одного ніс замазаний кров'ю,
Другий за лице держиться рукою,
Третій реве, що йому вибили зуб,

А четвертий, що йому вискубли чуб.
То рутенці коли сеє вздріли,
То зо страху немов постовпіли
І кричать, допитують, мов несамовиті:
«Та скажіть, як і за що були ви побиті?»
Втім один слуга прийшов до пам'яті трошки
І почав розповідати від дошки до дошки:
«Не в тім,— каже,— штука, як нас били,
А в тім, що ми їх не зловили,
Що ми навіть себе оборонити не вспіли,
Та таку побіду потерпіли».

«Ну, розуміється,— завважив Халява,—
Їх побороти не легко, бо то з чортом справа!»

«Ой, певно, що з чортом,— відповіли слуги,—
Іно що ми їх хотіли зв'язати на сутуги,
А вони для нашої згуби
Як не тарахнуть нас кулаками в зуби —
Так ми й про світ божий забули,
А вони нас — бабавх! долі сходами пхнули.
Та ще за нами кричали:
«Най прийдуть ті, що вас прислали,
То ми потрафимо й їх
Нагаратати всіх!»

То рутенці на такі вісти
Не знають, де стати, де сісти,
Не знають, що тепер робити
І яким способом зачате діло скінчити.
Між Ковальський зашипів, як котелик,
А Тихович Мовчальський скрутився в скрутелик,
Митро Полита двічі перехрестився,
А Халява аж у язик укусився;
Хотів було щось сказати,
Всім відваги додати,
Але як побачив кровавий ніс і рот пухнатий,
То й самому душа забігла в п'яти.
Навіть Наум Безумович, славний дипломата,
Не вміє ніякої поради дати;
А сам князь зо страху аж поблід,
Бо бачить, що тяжко бунтівників покарати як слід.
Але, аби яко-тако інших оживити,

Почав так говорити:
«Господинове, скажу вам сміло,
Було б се дійсно богоугодне діло,
Тих бунтівників не-«Другів» ізбієніе,
Але кому ж знов миле носа толкновеніе?
Не зле було б також злого духа з них нагнати,
Але кому ж за те хочеться по пиці брати?
А щодо істребленія врагов,
То скажу просто — шкода грішних зубов!
Затим з одного боку,
Коли ми вже тут зібралися раз до року...»

Але втім Ковальський Міх
На дивне диво для всіх,
Забувши для князя всяку реверенцію,
Сказав йому страшну імпертиненцію:
«Хоть ви й князь рутенський, але скажу
вам правди слово,
Най вас чорт пірве і вашу промову!
Таже повинні ви хоч настільки розуму мати —
Наперед подумати, що хочете сказати,
А не плести нам тут сухого дуба,
Коли бачите, що всім нам грóзить згуба».

То рутенці як ті слова почули,
Так таки й язика в роті забули;
Повитріщували очі, повтвирали роти,
І не знають, чи сидіти, чи геть іти.
Деякі навіть великого боя мали,
Аби князь і Міх Ковальський бійки не почали.
Але, на диво, князь за таку страшну образу
Не образився ані разу,
А тільки скругився в три партиці
І до рота встромив власні рукавиці.

Довгий час увесь збір мовчав —
Аж нараз Митро Полита встав
І, як було наразі потрібно,
Почав говорити дуже жалібно:
«О горе мені, грішному мирянину,
Що тут мушу слухати таку бештанину,
Що мушу чути, як наші дві найперші підпори
Заводять між собою спори!

Зважте, господинове, що ви обидва́ —
Одна Рутенії голова,
І що доти Рутенія в добрім ході,
Доки ви в добрій згоді.
І що як одну голову на дві половини розтяти,
То мусять два півголовки повстати.
Просто не сваріться, не доводіть нас до згуби,
А беріть собі людське в зуби!»

На ту промову князь аж легше відотхнув,
А Міх Ковальський фукав, мов нічого й не чув.
Але ось устав отець Халява,
Котрому вічна в Рутенії слава,
І, щоб усяким спорам кінець зробити,
Почав ось що говорити:
«Мої господинове! Дякуймо всевишньому богу,
Бо я нині, встаючи, ступив на ліву ногу,
І гадаю собі: «Ов, буде якесь лихо!»
І ось воно й є! Але ша, тихо!
Добре, що лише на тім стало,
І що нас більше нещастя не спіткало!
Закінчіть тепер усі спори і звади
І слухайте моєї ради!
Треба нам іще остатнього способу стрібувати:
Від святого Юра хрести й кадильниці забрати,
Три кірці води по три рази освятити
І проти не-«Другів» хрестовий похід оголосити.
Злий дух боїться свяченої води
І не зможе зробити нам ніякої біди —
Ба, він навпроцапи втече від кадила,
А тоді тих поганців легко спроможе наша сила».

На ту раду всі аж сплеснули в руки:
«Конець уже нашої муки!
Один хрестовий похід знищить всього зла причину,
Зітре противників на трину!»
Митро Полита з утіхи аж просіяв
І вже в голові слова анафеми укладав.
Міх Ковальський також утішився немарно
І ногадав собі, як то буде гарно,
Як він буде йти в поході передом
З найбільшим у руках хрестом.
Тихович Мовчальський також звеселився,

Бо він у всяких процесіях дуже любився.
І звичайно як не з хоругвою, то з дзвінком носився.
Ба й Наум Безумович, сам себе по колінах поклепав,
Хоч не рад був, що сам на той дотеп не впав.

Тільки князь Маледикт Плосколоб,
Наморщивши свій капустяний лоб,
Сидів мовчки посеред того шуму,
І видно було, що думав важкую думу.
Того рутенці не надіялися по князю Плосколобі,
І хвилю було тихо, як у гробі...

І нараз серед тої тиші вдарив грім,
Якого ще досі не чував «Народний дім».
Ото князь Маледикт на гірку іронію
Ляснув себе по чолі долонею
І скрикнув: «Ах, я осел, осел,
Хоч голова в мене як пивний котел!
І пощо я рутенську раду скликав,
Пощо бідних слуг на претерпіниє слав,
Коли можна було без найменшої гризоти
Одним махом позбутися тої голоти!»

Князь зупинився. Рутенці мовчали,
Не знаючи, в чім діло, лиш очі повитріщали.
«Господинове,— сказав по хвилі князь,—
Ви не знаєте, яка моєї бесіди зв'язь?
Дуже проста! Хоть я капустяний князь і маю
капустяну громаду,
А таки сам дам тим не-«Другам» раду.
Не треба ні хрестів, ні походів,
Ні жадних інших хороводів!
Не треба їх вганяти в амбіцію,
А попросту донести на них у поліцію!»

Чи ви бачили, як не раз під час бурі
Нависнуть чорні хмари понурі?
Блискавки мигтять, мов гадюки криваві,
Сонце тоне в клекоті та темряві,
Душно, тяжко, мов скали залягли над землею —
Хвилю тихо, мов смерть пролітає над нею,
Нараз грянуть громи, земля задрожить,
І буря завиє, зареве, засвистить;

Так само й тут було, коли почули рутенці
Думку їх князівської ексцеленц'ї.
Хвилю неначе мліли-стовпіли,
Потім нараз страшними голосами: «Браво, браво!» —
заревіли.

І крики брава без кінця неслися,
Аж «Народного двора» мури тряслися,
Аж кам'яні стіни тремтіли,
Аж вікна, мов живі дзеленькотіли,
Аж усім в ухах, мов гармати, шуміло
І в очах мінилося, темніло...

*

Але що се, чи сон, чи ява?
Одна хвиля, і я не чую рутенського брава;
Щезло сонмище, князь і всі раби його львівські й
нельвівські,
А я — сам у пустій хатині на вулиці Кляйнівській.
Крізь отверте вікно дух холодний потяг
І доносить до мене клекіт і гамір міського життя.
Що се було зо мною? Я озирнувся
І з дива аж забувся.
Передо мною любезне «Слово» лежало.
Я читав його, і на сон мене зібрало.
І все, що в шумні слова було обвите в письмі,
Я бачив правдиво у сні.

ДУМА ПРО НАУМА БЕЗУМОВИЧА

I

Ой були віки Трояна,
Славні, кажуть, і багаті,
Хоч ні один ще рутенець
Не сидів тоді в райхсраті.

Густо-часто ще й опісля
Сонце і на нас світило,
Хоч про книжечки «Просвіти»
Ще й нікому ся не снило.

Була, кажуть, честь і слава,
Військова, козацька справа,
Що по світі гомоніла,
Гомоніла та й пропала.

Все пропало! З тіла Русі
Облетіли давні шмати,
Тра нового вже кожуха,
По-новому треба вбрати.

Все пропало, а пропале
Ніщо в пісні й споминати,
В нас нові тепер герої,
Про нових нам і співати.

Гей, засіли депутати
Ген у Відні, пане-брате,—
У віденському райхсраті
Є й рутенські депутати.

Є там славні «батьки Русі»—
Се нові у нас герої,
Се надія нам — вони нас
Виведуть з біди старої.

О, вони нам, бра, обчистять
Не лиш тіло, але й духа
Від пиянства, від лінивства,
І від грунту, й від кожуха —

Геть обчистять! Будем, брате,
Чисті, вільні, мов святії,
І тоді для всеї Русі
День свободи надоспіє.

О, тоді аж увійдемо,
Наче Лазар із барлога,
З того падолу податків
І додатків в царство бога.

О, тоді аж станем легкі
І свобідними устами

Заспіваєм так, що Христе!..
Словом, рай буде між нами.

Лиш заждім! До благодати
Лиш дрібниці нам хибують;
Решту наші депутати
Незабаром домайструють.

Лиш заждім! А поки ждати
Тої з неба благодати,
Слухаймо, що депутати
Будуть в раді глаголáти!

II

Пан міністер хоче грошей
На казарми, на гармати,
На мундури, окупац'ї —
Райхсрат гроші мусить дати.

Пан міністер чемно просить
Грошей зо сто міліонів
І рахунок розкладає
Серед жартів і уклонів.

Хоч рахунок не докладний,
Аж крізь діри вітер віє,
Але що кому до того,
Де міністер гроші діє?

Хоч край в нужді, темний, бідний,
Та міністер-бо хороший,
Такий милий, такий чемний,
Та й так любо просить грошей!

«Тра піддержáти повагу...
Тра в розвою не вступати...
Тра нові мундури шити,
Тра нові гармати лляти.

Грошей тра сто міліонів,
Правда, що здалось би більше,
Та на сей рік досить того,
Решту додасте пізніше».

Пан міністер красно просить –
Чому б, бачиться, не дати?..
Але райхсрат починає
Розговори і дебати.

Розговори і дебати:
Чи все дати, чи не дати,
Чи край може, чи не може,
Чи потрібні нам гармати?

Розговори сюди, туди,
Пан міністер чує нуди...
«Що,— гадає,— плести дуби?
Як я схочу, так і буде!»

Пан міністер добре знає
Куди діло за чуб взяти,—
Камердинра посилає
Між рутенські депутати.

«Камердинер, осьде пачка!
Що в тій пачці, не питайся,
На — де посол Безумович,
Швидко 'д ньому перепхайся,

Дай йому!» Слуга полетів.
Пан міністер вже не дбає.
Що гадає — господь знає,
Але райхсрат знать не знає.

У райхсраті при дебаті
Всі рутенці шепчуть стиха:
«Треба дати й без дебати,
Пощо крику, пощо лиха!»

Тільки славний Безумович,
Прозваний Рак Поступович,
Підгортає сивий волос,
Просить сміливо о голос.

Пан міністер теє бачить,
І думки йому віщують:
«Безумович бере гроші,
А рутенці голосують».

III

«Гей, панове депутати,
Австріяцькі вірні люди!
Слухаю я вашу мову
Та й гадаю: «Що то буде?»

Що то буде з нашим краєм,
І з урядом, і з церквами,
Коли дух гордий, безбожний
Вкоренився вже між вами?

Пан міністер хоче грошей
На мундури і гармати,
А ви в гордості плетете:
«Чи все дати, чи не дати?»

Пан міністер! Ви згадайте,
Що се власть! А час вам знати,
Що усяка власть від бога,—
А власть може розказати!

Уважайте: він не каже,
Тільки просить дуже гречно,—
Ще вам мало?.. Раджу: дайте!
Бо не дати — небезпечно!

Він рахунки розкладає
І толкує перед вами,
А ви сміете свариться
Богохульними словами!

Впрочім — ох, мої панове,
Важко серце розпороти,—
Ви ж згадайте, хто ви, що ви
Ви — австрійські патріоти!

Так ви стоїте на стражі
Честі і поваги краю?
Честь, повага упадає,
Сторожі міністра лають!

Ох, панове депутати,
Сумно навіть погадати,

Пан міністер грошей хоче.
Ви вагаєтеся дати!

Уважайте лиш на мене:
Я ось і мої собрати!
Пан міністер зажадає —
Ми не смієм відказати.

І не думайте, панове,
Що в нас розкіш і достатки!
Ні, і в нас не о́дна нужда
Обдирає з пліч манатки.

Наш народ страшенно бідний,
Так страшенно, депутати,
Що не буде вже мав далі,
За що службу раз наняти.

В нас хати — свинячі кучі,
А церкви, мов обороги,—
Люд жиє в нас лободою,
Аж му пухнуть руки й ноги.

В нас жиди друть за горівку,
Грунт за лихву ліцитують,
А ляхи ще нашу мову
І наш обряд геть нехтують.

Ми досить уже терпіли,
Така була воля неба,
Та протерпимо ще більше,
Коли того буде треба.

Бо терпіти і кориться —
Сього нас батьки навчили,
І як треба, мем кориться
І терпіти й до могили.

Отже ж, хоть таке в нас горе,
Хоть так тяжко крепіруєм,
То проте ми сміло, явно
За міністром голосуєм.

Ми не були ворохобні
І не будемо ніколи,
Треба побільшйть податки —
То й побільшуєм поволи.

Ми австрійські патріоти,
Ми для Австрії готові
Не то гроші — кров віддати,
Якби було треба крові.

Що ми скажем, люд то зробить,
Лиш як слід його стиснути.
Край великий — сто мільйонів
Можна буде ще добути!

Ми австрійські вірні діти,
Не покинем неньки свої,
Будем вірні їй до смерті,
Ні, до торби дідівської!

Хоче грошей пан міністер —
Як ми сміємо не дати?
За міністром голосуєм,
Бо ми руські депутати!

Лиш одну надію маєм,
На міністра... Ясний пане,
Чень же, хто вам вірно служить,
То й заплату той дістане?

Ми за вами, більшість з нами,
Що ви хтіли, те і буде.
Але зважте — ось о трінгельд
Просять бідні руські люди.

Просять руські депутати,
Що терпіли так багато,
Щоб ви зволили за вірність
Їм маленький трінгельд дати!

Як вода потрібна морю,
Хлопам полотняник зрібний,

Як волам потрібна паша,
Так і трінгельд нам потрібний.

Як належить богу свічка,
Хрест владиці, а серп женцям,
Так і трінгельд, ясний пане,
Нам належиться, рутенцям.

Як дощу чекає каня,
А душа спасення з неба,
Так чекаєм ми трінгельду,
Бо трінгельду всім нам треба».

IV

Так преславний Безумович
Говорив при тій дебаті,
І пішла хороша слава
Про рутенців у палаті.

Говорили різні люди,
Говорили сюди й туди,
А міністер усміхнувся:
«Як я хочу, так і буде!»

Пан міністер усміхнувся,
І думки йому віщують:
«Безумович бере гроші,
А рутенці голосують».

ВОРОНІЗАЦІЯ

Раз ворони у сусідстві
Із сороками жили,
Густо-часто в горі-бідстві
Одні другим в поміч йшли;
Та в домашні власні діла
Одні одним не встрявали,
Аж зла доля захотіла,
На забій свариться стали.

Бач, навкучило воронам,
Що сороки все цокочуть,

Що говорять острим тоном,
В чорне вбратися не хочуть,
Що хвости довжезні носять
І вертяться так чепурно,
Де їх просять і не просять,—
От, звичайно, некультурно!

«Ви на нас глядіть,— казали,—
Ми в культурі вище вас,
Чорні фраки повдягали,
Крячем звільна раз по раз.
От і вам пора в культурі
Наперед вже поспішаться,
То значить: до нас подібним
Стати — воронізуваться!»

Мудра рада, та дурній
Ті сороки — ані руш!
І ворони взріли ту ж,
Що й зовсім нема надії.
«Га, не хочуть просвічаться
Менші сестри добровільно,
Ми їх змусимо насильно
Зараз воронізуваться!»

Отже ж в пориві любови
Й братства принялися вскок
До просвіти та обнови
Непросвітних тих сорок.
Ще ж їх те муляло трохи,
Що тоті ліси та пущі,
Де гніздилися сороки,
Були більші, кращі, гущі.

І поперли всі юрбою
Нести світ воронізації,
Хоч би боєм і війною,
Хоч би кривдою й без рації.
Без опіки й охорони
Власні гнізда полишали.
А вам звісно, що зискали
За той час оті ворони?

Правда, пір'я із сорок
Вискубли чимало таки,
Та культури і на крок
Не поперли чорні фраки.
А зате шуліки й кані
Власні гнізда їх напали,
Яйця їх повипивали,
Діти з'їли на снідання...

ДРОГОБИЦЬКА ФІЛАНТРОПІЯ

Що се дзвенить, що се гримить,
По городі лунає?
На дохід бурси для дівчат
Дрогобич бал справляє.

То доктор Генгст, а wohler jung [1],
Ту думку пропагує,
Занявся нею щиро сам
І сам бал аранжує.

А за свій труд і за свій план
Одне лише— се жарти! —
Собі прирік. Для свояків
Свободні вступні карти.

А своячок, приятельок
У нього там немало,
Так що, як балу день прийшов,
На продаж карт не стало.

Професорки, уряднички
З гніву аж в штуки рвуться,
Що вільні карти жидівкам,
А не їм дістаються.

І хоч християнським дітям мав
Припасти дохід, таки
Всі змовились не йти на бал,
І не пішли, сараки.

---

[1] Бравий хлопець *(нім.).— Ред.*

А жидівок прийшло май-май,
Жидків також немало,
І все те геть аж пізно вніч
І пило, і гуляло.

Числили дохід другий день,
Він досить був великий:
Буфетчик римських п'ятдесят,
І п'ятдесят музики.

Блаватні купці пару сот,
Зо сто кравець французький,
На бурсу для дівчат, мабуть,
Лишилося дві «шустки».

«НОВЕ ЗЕРКАЛО»

Все йде, все минає, і краю немає:
Хто вчора був зверху, сьогодні спадає;
Хто вчора сміявся, сьогодні заплаче;
Хто вчора скакав, нині стогне, не скаче;
Хто вчора живий був, гниє нині в трумні;
Хто вчора звавсь мудрим, пішов нині в дурні.

Отак-то недавно блищало, ясніло
Те «Зеркало» наше, зорею зоріло.
Глядівся в нім чистий — і чистий уздрівся;
Глядівся плюгавий — і стидом окрився;
Заглянув продажний — вздрів Хруня Микиту;
Жидок уздрів Швіндля й любку-оковиту;
Уздрів Лизунович свої товсті лиця,
І «Ми» тут стояли, яко опозиція [1].

Так що ж бо, почате в погідну годину,
Воно веселити хотіло родину,
Та громи за громами били нам в хату,

[1] Хрунь Микита, Швінделес Пархенбліт, о. Лизунович і «Ми» — типові фігури «Зеркала», що, за почином Корнила Устияновича, почало виходити 1882 року і не дотягло до половини 1883 р. «Ми» була пародія гордої зарозумілості святоюрців, особливо крилошан і консисторських совітників, що стояли в інертній опозиції до всіх духових змагань галицько-руського народу, а особливо його інтелігенції.

І бурі домівку трясли небагату.
Довелося скликати пожарну громадку,
Довелося підперти угли від упадку,
Довелося на гробах ридати сльозами,
Довелося відступників сікти бичами.
Не вдержало «Зеркало» праці такої
І трісло з натуги, досади самої.

Все йде, все минає, і краю немає,
Що вчора померкло, сьогодні світає;
Що вчора минуло, сьогодні надходить,
На свіжих могилах нове життя сходить.
Де сила жива, життя кличе до бóїв,
Та вже ж не хибнé там борців і героїв;
Встане проповідник, де багато грішних;
Де багато дурнів, знайдеться й насмішник.

Отак-то як «Зеркало» трісло з кришталю,
«Нове Зеркало» ми ось куємо з металу.
Гартоване горем на всяку пригоду,
Шліфоване ясно любов'ю к народу,
Жалібнії спомини — то його рами,
Обвиті колючими з терня вінками;
Та промені сонця в нім жаром яснiють
І будять на кращую долю надію.

Прийміть його радо під рідную стріху!
В час суму воно принесе вам потіху;
В дні горя, ясніючи сонця лучами,
Вам скаже: «Не бійтесь, ще сонце над нами!»
Як же іноді в хвилю утіхи пустої
Віллє остороги краплину гіркої,
Не в гнів вам! Лиш з щирістю й правдою в змові
Слова ті! Приймайте й бувайте здорові!

УКРАЇНСЬКО-РУСЬКА СТУДЕНТСЬКА МАНДРІВКА ЛІТОМ 1884 р.

Українсько-руська студентська мандрівка, що відбулася літом 1884 р., була коли не першою взагалі, то першою свідомо зорганізованою пробою товариської

мандрівки українсько-руської молодіжі. Першу таку мандрівку без особливих приготувань відбула купка укінчених гімназистів літом 1883, і про неї реферував потім у студентськім кружку у Львові один із її учасників Єронім Калитовський. Зацікавлення, збуджене його рефератом, дало привід до утворення студентського комітету для організації студентської товариської мандрівки літом 1884 р. Комітет, на мою пропозицію, уложив план мандрівки, починаючи від Дрогобича, через гірські місцевості Урич, Корчин і Бубнище, підгірські міста Болехів, Калуш, Станіславів, Коломию і Вижницю до Устерік. У головних точках мандрівки, а власне в згаданих містах, мали відбутися музикально-декламаційні вечірки з танцями, які, крім товариської забави, мали метою знайомити молодіж із різними кругами руської провінціальної інтелігенції, так, як сама мандрівка мала метою познайомити учасників із досить значною частиною нашого краю, його мальовничими місцевостями та його населенням. Як програму тої мандрівки я уложив віршовану, а ргіогі зложену хроніку, попереджену поетичним покликом, що заохочував молодіж до устроювання подібних мандрівок. Між іншими стараннями комітет порозумівся також де з ким із української молодіжі в Києві, відки як учасник мандрівки приїхав Федір Миколайчик, що тоді скінчив уже був Київський університет і дав себе знати деякими науковими працями, з яких одна — про Сіверську Русь (Чернігівщину), написана українською мовою, була друкована в «Зорі» 1887 р.

Мандрівка зібрала досить значне число учасників і фактично дійшла в повнім своїм складі до Калуша, потрохи під моїм проводом. Там обняв провід у дальші місцевості В. Сіменович, але та друга часть мандрівки мала потрохи інший склад і інший характер і відбулася без моєї участі. Для пам'яті подаю тут реєстр імен учасників першої части мандрівки, яких власноручні підписи заховалися на звороті ілюстрованої окладки програми мандрівки, що заховалася в моїм посіданню: Теодор Миколайчик, Іван Франко, Шухевич Микола, Ярослав Кулачковський, Дем'ян К. Лопатинський, Антін Березинський, Северин Мацюрак, Олександр Бобикевич, Теодор Яців, Іван Гриневецький, Володимир Лев, Олександер Богдан Кулачковський, Юліан Бачинський, Теофан Лукашевич, Омелян Константинович, Остап Качмарський,

Вінкентій Яворський, Ярослав Бурачинський, Теодат Бачинський, К. Г. Врецьона і два поляки — Aleksander Humnicki і Stanislaw Bądzyński. Програма видана була накладом комітету окремою брошурою, 16 сторін малої 8-и. Дві остатні сторони сеї брошури заняті заявою комітету, а перших 14 містить ось яку поетичну часть.

В ДОРОГУ!

Сонце по небу колує,
Знають і хмари свій шлях;
Вітер невпинно мандрує
По Україні полях.
Ми ж, сонця ясного діти,
Вольного вітру брати,
Мали б сидіти-нидіти,
Мали б в дорогу не йти?
Гей же в дорогу,
В ясную путь,
Скинути з серця тривогу,
Вольним повітрям дихнуть!

Шумно криштальнії хвилі
Стрий, і Черемош, і Прут
Почерез звори і скелі
В вічній мандрівці несуть,
Рокотом кличуть нас тихо
К собі в тих сонячних днях,
Змити все горе, все лихо
У їх сріблястих струях.
Гей же в дорогу,
В ясную путь,
Скинути з серця тривогу,
Вольним повітрям дихнуть!

Життя наше — вітер крилатий,
Річка невпинна, брати!
Хвильки не хоче пождати,
Мусить і мусить іти.
Хто в тій мандрівці якмога
Волі, любові зазнав,
Того щаслива дорога,
Той по добру мандрував.

Гей же в дорогу,
В ясную путь,
Скинути з серця тривогу,
Вольним повітрям відотхнуть!

МАНДРІВНИЧА ХРОНІЧКА

Вступні уваги

Хоч то хронікар ваш ураз і поет,
Та ще не пророк він прото же:
Показує, що уложив комітет,
За сповнення ручить не може.

Підгір'я і гори, краса полонин,
Повітря і чистії води —
Усе те прекрасно, щоб хто лиш один
Узяв антрепризу погоди.

Погода в мандрівці — великая річ!
Як гори покриються млами,
Нічого не видно. Та жаль, що її ж
Не мож було взять до програми.

Все інше — вже річ комітету: їда
(За вашії гроші!), забава,
І відпочити, й спів, молоко і вода,
Нічліг, і гризота, і слава.

Поки всі ті дива і красу, що вас жде,
Розверну перед вами подрібно,
Позвольте ласкаво порадить вам ще,
Що взяти в дорогу потрібно.

Передвсім треба знать, що мандрівки аж дві —
Мала і велика — в сю пору:
Мала — в гори стрийські, велика ж, по ній —
В преславну Чорногору.

Обі потривають днів двадцять і п'ять
З Дрогобича до буковинських
Гір; хто хоче йти на обі, мусить взять
Щонайменше тридцять ринських.

Хоч то комітет на акафіст дає,
Аби бог дав погоду хорошу,
Та все ж у кого параплі який є,
То з собою узять його прошу.

І босо по горах ледве хто піде,
Там шутер, кропива і терня;
Хто легкі й міцні черевики візьме,
То ручу: в подертих поверне.

І плащ не забудьте! Чи дощик припав,
Чи ночі холоднії з млами,
Все ж ліпше окриться, як бог приказав,
Ніж мокнути й сікти зубами.

В дорогу ж! Кого товариство манить
І вражень багатая здобич,
Природи краса, люду рідного бит,—
До побачення в го́род Дрогобич!

Дня 27 липня. Дрогобич.

Преславнеє місто Дрогобич — ади!
Готицький костел кафедральний,
Худий Юр на горі, і товстії жиди,
І шлях бориславський фатальний.

На Гірку прохід — се приємність в сей день,
Се першая проба мандрівки;
Ідеш символічно коло касаре́нь,
Коло шпиталю і гицлівки.

Вечірня забава: слуга ваш хроніст
Вас відчитом крихту понудить,
Хор пісню затягне, дяки мов у піст,
Зо сну аж музика вас збудить [1].

І танці почнуться. Вже бачу я, ах!
Як стрійні ніжки в такт несуться!
Коб у нас в голові був той такт, що в ногах,
Щаслива була би вже Русь вся.

---

[1] Розуміється, ані прогулка на Гірку, ані проектований комітетом вечірок із відчитом не відбулися.

Дня 28 липня. З Дрогобича до Східниці.

З Дрогобича в гори три шляхи ведуть,
Один лише простий — гляди ти!
Хроніст на сей раз вибира кривий путь.
Хоч простими все звик ходити.

Його тягне у рідне село. Кого ні,
Комітет тих у Трускавець вислав:
Напитися «нафти» [1], зирнуть копальні,
А відтам махнемо в Борислав.

Борислав, поезії повний куток!
Оглянуть не жалуйте ходу!
Що ріпників, ям, і жидів, жидівок,
І нужди, і бруду, і смроду!

Ось Діл вже поважний чекає на нас,
Тут ноги натужаться значно:
В веселій компанії швидко йде час,
А в Східниці спатимем смачно!

Дня 29 липня. Східниця. Урич.

По місті ходить знає кождий, мабуть,
По горах не так-то легенько;
Хоч дихає сильно й свобідно там грудь,
Ногам зате таки прикренько.

Ті гори, ліси і спадисті стежки —
Поезії, певно, в тім маса,
Та коням біда, і псуються візки,
Дреться одіж, і тратиться каса!

А в Уричі камінь, і ковані в нім
Покої, і брами і льохи;
Чи велетнів се, чи розбійників дім,
Не знає ніхто анітрохи.

Отут наш спочинок, отут і обід;
Хоч кухня холодна — не вадить.

---

[1] Незвичайна мінеральна вода в Трускавці з нафтовим смаком, але без запаху.

Щоб кождий наверх аж дістався як слід,
На те комітет не порадить.

Дня 30 липня. Корчин.

Із Урича в Корчин — верховинський шлях.
Верховина, де жиють бойки,
Де грає музика, народ в ходаках
Гуляє полегойки.

Ось Корчин наш давній! Князь руський колись
Робив тут з угорцями згоду;
Князів десь не стало, угорці ж взялись
Пожерти часть руського роду.

Та ні, руський рід — се мадярським зубам
Тверда буде страва, їй-богу!
Ти ж, Галиче, своїм загірним братам
Шли свіжії сили в підмогу!

Здвигайся ти, Корчине! Пильно будуй
Будову освіти громадську!
Здвигайся, кріпися, трудись і нехтуй
Погрозу мадярську і лядську!

Тут вечірок: відчит, і спів, і гульня,
Коли хто ще захоче гуляти;
Тут першу читальню стрічаєм — дай бог
Їй в кождім селі ще діждати.

Дня 31 липня. Околиці Корчина.

Прекрасна околиця вдовж і вширінь!
Гадюкою Стрий там хлюпоче.
Тут Розгірче, Сколе і дід Зелемінь.
Гуляй, куди серце захоче!

У Розгірчі руни слов'янські старі
Відкрив Вагилевич — в фантазії;
Бойки синевідські такі гендлярі,
Що й жида провчать при оказії.

Дня 1 серпня. Бубнище.

Що Бубнище славне не відти пішло,
Що бито тут турка, «як в бубен»;

І. Франко серед учнів третього класу дрогобицької гімназії (перший зліва у другому ряду). Фото 1870

А бубнить тут нужда і в тім'я й в чоло,
І кождий, мов птах той, обскубен.

Лиш скелі великі у лісі — та й то
І камінь, і ліс камеральний —
Се Бубнища слава, забуток отсей
І справді капітальний.

Печери, і сходи, і студня — сліди
Рук людських, святі, може, місця.
І ми тут спочинем, для кого ж їди
Не стане, чорниць не наїсться.

Дня 2 серпня. Болехів.

Через Гук перескакує Сукіль-ріка,
Мов Дніпро той через пороги.
Болехів — містина негарна, грузька,
Серед нив одностайно розлогих.

І сіль варять тут. Як не солоно вам
На світі, ідіть і глядіте!
Та є руські серця і тут щирії нам,
Солоний, та гарний ти, світе!

О руські серця! І крізь гніт, бідноту
Усе ваша щирість ясніє!
Мов з кременю битого іскра в льоту
І світить, підпалює й гріє.

З'їжджайте сюди з благодатних рівнин
І з гір по дорогах скалистих,
Щоб спільно прожити хоч кілька годин,
Поки далі самітньо поплисти.

Дня 3 серпня. Калуш.

Залізниця свище! У Калуш помчить
Утомлену ходом мандрівку,
Щоб свіжою хвилею духа скріпить
І тутка братів в переднівку.

О так, передновок терпить духовий
Просторая руськая хата!

Тож то́го, що й тут посів сіяв новий,
Згадаймо — Рожанського Гната.

Честь пам'яті твоїй, гаряча душе!
Мов свічка яркая, згорів ти!
Та полум'ям своїм надовго, на все
Серць тисячі руських огрів ти.

Дня 4 серпня. Станіславів.

Хоч з-польська зоветься, а все ж і тут Русь,
І тліють огні тут могучі;
Усіх тут вичислювать я не берусь,
Всі ми почуваєм їх лучі.

Тут нашої мови скарбницю здвига
Професор Євген Желехівський;
Хто б вдячно не стис його руку, хіба
Не був би син батьківський?

Дня 5 серпня. Станіславів.

Хто Галич відвідати хоче за дня,
Тому недалека дорога;
Для хору й панів з комітету гризня
Весь день, біганина й тривога.

Бо вечірок мусить удаться аж-аж!
Музика, і танці, і співи...
Бо що б було, якби на гостей блямаж
Гляділи місцевії діви?

Та ба, від блямажу не винайшли ще
Ніякої асекурац'ї!
Найліпше було б, якби сплетні вобще́
Не мали ніякої рац'ї. [...]

Дня 7 серпня. Віче академіків.

На віче йде молодіж. Радять вони
Не про свою власну бідноту,
І не про забаву, і не про хісни,
Але про загальну турботу.

Про те, як би спільно ті хмари прогнать,
Що густо над нами зависли,

Як волі, простору найбільш добувать
Для рідного слова і мисли.

Щасти біг вам, сміла громадо! Ваш труд,
О, вірте, не буде даремний!
Ті сімена чисті зійдуть і зростуть,
І морок розсіється темний.

Лиш діло робіть! Не по ваших словах
Колись вас судитимуть люди;
Лиш трудом залізним мурований шлях
Заслугою вашою буде.

Знов вечір забаву голосить афіш,
І співи, і танці охочі!
Я б радив іти на спочинок раніш,
Труд завтра й короткії ночі.

Дня 8 серпня. Делятин.

Колись Делятин богу був побратим,
Тепер у жидівській кишені.
Сюди на возах ми гостинцем гладким —
Підгір'я, мій раю зелений!

Село за селом, кукурудза, тютюн,
І Прут срібноводий, і гори!
О гарний ти краю! Та скільки-то сліз
Росить ті широкі простори!

Дня 9 серпня. Делятин — Дора.

І тут ми солярню підем оглядіть.
В нас солі найбільші достатки,
Та сіль найдорожча, проте, на весь світ;
Се через австрійські порядки.

А відси до Дори, де Прут стрімголов
Зо скелі в безодню валиться;
Так, знай, той порядок його наколов,
Що рад би сам в со́бі втопиться!

І Довбушів хрест ми оглянемо там,
І Краттерів камінь. Каміння

Тут много, жаль тільки, що з нього ще нам
Не робить ніхто поживління.

Нехай жиє хімія! Скоро вона
Навчиться хліб з камня робити,
То тут найхлібніша будé сторона.
Що зможе всі доли кормити.

Дня 10 серпня. Микуличин.

От гори! Правдивий вже Bärenland [1] тут!
Медведі тут ходять самопас,
Хапають овець і волів часто б'ють.
Отут і ми станем на попас.

Дня 11 серпня. Майдан.

Прекрасна дорога веде на Майдан,
Там скляні оглянемо гути
На те, щоб про склянку, і фляшку, і збан
На кілька деньочків забути.

Бо в горах, панове, поезії гук,
Та пива нема, ні горілки;
Тут треба коряк який взяти до рук,
Напиться води-джерелівки.

Дня 12 — 16 серпня. Чорногора.

Вітай, Чорногоро! Піднебні шпилі
Високо під хмари зняла ти,
З ребер кам'яних легіони цілі
Джерел і річок розлила ти.

Колись розливала ти пострах на світ:
Опришки гуляли тут сміло;
Тепер «Довбуша крісло» порожнє стоїть,
Воно вже, мабуть, скам'яніло.

Народний протест проти здирства панів
Лунав на всі гори і доли;
Тепер жид ті ліси й полонини посів,
Протест не озветься ніколи.

---

[1] Країна ведмедів *(нім.).— Ред.*

Ніколи? Невже ж то загинув і слід
Гуцульського духу гордого?
Ніколи? О гори, подайте одвіт!
Ніколи? Не чути нічого.

Дня 17 серпня. Жаб'є.

Ось Жаб'є, гуцульська столиця. Нема,
Мовляють, села понад Жаб'є.
І більшого лиха шукати дарма,
Чи ж люд той зовсім воно заб'є?

Де паслися вівці гуцульські колись,
Воли там жидівські пасуться;
Ті ж, що перед ними магнати тряслись,
Тепер перед жидками трясуться.

Дня 18 серпня. Устєріки.

Із Жаб'я махнем понад Черемошом
Аж ген в Устєріки возами,
А хто на дарабах, хто схоче —верхом,
А решта — верхом паличками.

Що Черемош Чорний і Білий отут
Спливаються, се не дивниця;
Адже ж мусять спливатися десь; та сей кут
Цікавий, бо є в нім пивниця.

Не пиво лежить в нім, гуцульськая кров
На стінах ще ржавіє й до дня;
Мандатор Грдлічка опришків поров
В тій ямі — гуцульська се Кодня.

Дня 19 серпня. Сокільська скала.

На волю! На волю! По бистрій ріці
Гуськом ідуть добрі дараби.
Се наші вози. Ось по лівій руці
Сокільської скелі поваби.

Сюди нам Федькович живцем переніс
Гейнівську Лорелею,
Та, знать, надокучив їй камінь і ліс,
І бовтнула в вир під кручею.

І, як топелиця, вона тут жиє,
На бідні дараби чатує.
Федькович із жалю горілочку п'є
Та «Дикії думи» віршує.

Дня 20 серпня. Вижниця.

Про Вижницю, певно, не кождий чував,
А Вижниця — то ж не дурниця!
В куті тім «гуцульський король» панував,
Преславний Лук'ян Кобилиця.

Се простий був гуцул; його гуцули
Послом обібрали до Відня;
Коли там дебати і свари гули,
Шептав він: «Ой Русь наша бідна!»

Хотів, як умів, він здвигнути її,
Щоб залежала тільки від Відня,
За те мусив гори покинуть свої,
А Русь досі як бідна, так бідна.

Тут наша мандрівка кінчиться, брати!
Ще нічку забавмося спільно!
Хто зна, чи стрінемся й куди кому йти?
Руками сплетімося щільно!

Хай кращої долі задатком будуть
Ті наші робучії руки!
А завтра з нас кождий піде в свою путь —
До праці! До діл! До науки!

ПАНІ ФЕВРОСІЯ

(Наслідуване)

«Панечко, голубочко,
Февросіє-любочко!
Чом сидиш зажурена,
Голова понурена?»

«Ох, покинь, мій синчику,
Дай спокій, русинчику!

І без тебе нудь мені,
І без тебе труд мені.
В три дуги згинаюся,
З всяким лихом знаюся».

«Се ж біда, голубочко,
Февросіє-любочко!
Таж ти дама знатная,
Пані многовладная».

«Ой, була, мій синчику,
Славилась, русинчику,
Дамою всевладною
Чемною, укладною,
Ситою, обильною,
До людей прихильною».

«Звісна річ, голубочко,
Февросіє-любочко:
Срібла, злота й нині ще
В тебе повно в скрині ще».

«Ох, було, мій синчику,
Прогуло, русинчику!
Нині ж із турботами
Я живу банкнотами,
Синіми та сивими,
Через півфальшивими».

«Як же так, голубочко,
Февросіє-любочко?
Де ж твої вихóванці,
Дукачі, карбованці?»

«Всі пішли, мій синчику,
Всі пішли, русинчику,
На гармати нóвії,
На довги банкóвії,
Німцям за муніцію,
Дома на поліцію».

«Пошукай, голубочко,
Февросіє-любочко!

Ти хоч не оглядная,
А була ж ощадная».

«Ох, дарма, мій синчику,
Не знайдеш, русинчику,
Як у місі драному!
Все пішло по-п'яному,
Вся я обідралася,
Спилась, розікралася».

«Сором же, голубочко,
Февросіє-любочко!
Як сусіди зловлять раз,
Обсміють, обмовлять нас».

«Взнали вже, мій синчику,
Взнали все, русинчику!
Наче біс їх всіх жене,
Підняли на сміх мене
І плюють, і лаються,
Ще й побить збираються».

«Ти сама, голубочко,
Февросіє-любочко,
Вшанувавши день святий,
В зуби їх телень та бий!»

«Я й не сплю, мій синчику,
Не мовчу, русинчику,
Серджуся, що й дзусь собі!
Плюнуть — обітрусь собі,
Копнуть — я не лаюся,
До землі хиляюся».

«Дрантя ж ти, голубочко,
Февросіє-любочко!
Дрантя, не красавиця!
Треба геть поправиться».

«Поправляюсь, синчику,
Заходжусь, русинчику:
Віддаю юстицію
Під дозір в поліцію,

Обриваю армію,
Заводжу́ жандармію».

«На кого ж, голубочко,
Февросіє-любочко,
Та орда татарськая,
Ватага жандармськая?»

«Та на мене ж, синчику,
На саму, русинчику,
Щоб хилилась, гнулася,
Щоб не ворухнулася,
Волі не бажала вже,
Лиш «ура́» кричала все!»

ЖЕНЩИНА

Алегорія на привітання товариства «Руських женщин» у Станіславові

В пустині темній, вбогій і сумній
Мармуру білого лежала брила,
Поблискуючи в білизні сніжній.

Тим блиском своїм здалека манила
Кочуючі ватаги дикарів,
Між ними свари й бої розбудила.

Бо кождий дивним жаром розгорів,
Бажаючи її для себе мати,
Мов найдорожчий скарб у ній уздрів.

В ту пору геній пролітав крилатий
Понад пустинею, побачив бій
Тих дикарів і пожалів їх страти.

І притулив до брили скипетр свій,
Перетопив її по своїй творчій волі
І світу в формі показав новій.

Ось разом блисла на пустому полі
Чудова статуя, краси взірець,
Богиня, пані долі і недолі.

Всі дикарі враз стали мов сліпець,
Лице руками вкрили, ниць упали,
Молилися до неї, хоч з сердець

Пекучий жар не щез. Вони благали
У неї ласки, клали дари їй,
Та всі для себе видерти бажали.

І швидко знов новий почався бій,
Та статуя стояла вічно зимна
І безучасна в білизні сніжній.

І не один, кому борба нестримна
Глибоку рану задала, повзав
До статуї, ревучи ревом скимна;

Їй в жертву кров свою він проливав,
Клав перед ню відтяті члени тіла,
Конаючи, пред нею серце клав.

Та статуя стояла, мов не здріла
Тих жертв. Тож інші попадали в гнів
І прокляли «її» кровавi діла.

Посипали на ню град каменів,
Болотом побойовища кривавим
Обкидали її. Та все горів

В грудях людей пожарищем іскравим
Огонь таємний. Бачив з-під небес
Усе те геній поглядом ласкавим.

«Час довершить найбільшого з чудес! —
Сказав він.— З каменя зробить богиню -
Що се значило? Через те не щез

З землі роздор. Тепер я більш учиню!
Богиню людським духом я натхну,
З богині женщину зроблю, людину,

І з п'єдесталу божества зіпхну.
Зате у груди серце дам любляче
І в мозок вложу думку запальну.

Хай чоловік її своєю баче,
У всьому рівною собі, і к ній
Не молиться, та не клене й не плаче.

Нехай вона по стежці життьовій
Іде з ним спільно, думає і вчиться,
Учасниця всіх трудів, втіх, надій.

І хоч сльозами вмиються їх лиця,
Стрясе серця їх жаль, і біль, і страх,
Зате ж і щастям вік їх проясниться».

І все те він зробив у наших днях.

О. ЛУНАТИКОВІ

Квилить поезія німа, безрука:
«Не геній ти, а взір лиш продуцента!»
Глум і безсилля — труду мого рента.
Всьо рветься, гасне. Ох, тяжка розлука!
«Без маски», стор. 6.

Я не геній, синку милий,
Тим ніколи й не хвалився;
Працював, що було сили,
Перед сильним не хилився;
Фарисейству й лицемірству
Я концесій не робив;
Людській кривді, злості й звірству
Я ні раз не підхлібив.
В долі добрій чи злиденній
Чесно, просто йшов весь вік
І йду досі. Я не геній,
Я звичайний чоловік.

Я для геніїв грядущих
Поле дикеє орав,
Шлях серед хащів найпущих
Просікав і протирав;
Для голодних пік сквапливо
Разовий, не панський хліб,
І ставав на всяке жниво,
І в'язав свій скромний сніп.

В сніговійниці студеній
Рук не закладав назад.
Я не плачу, що не геній,
Та чом ти так сьому рад?

А що часом стогну з болю
І в зневірі сльози ллю,
Се тому, що скрізь по полю
Так багато кукілю,
Що царює баба Бляга,
Так що й краю їй не знать,
І немає ліски мага,
Щоб потвору сю прогнать;
Що характери й сумління
Підгриза якийсь черв'як;
Що молодші покоління
Схнуть і в'януть вчасно так.

Правда, синку, я не геній...
Ех, якби я геній був!
З тих істерій, неврастеній
Я б вас чаром слів добув;
Я б, мов вихор, вас з собою
Рвав до ясних, світлих мет
І до жертви, і до бою
Вів би ваш я смілий лет!
Я б вам душі перерóдив,
Я б вам випрямив хребти,
Я б мужів з вас повиводив —
Навіть з мавп таких, як ти!

I. MODERNE [1]

Вольні!
Мов оси у літнюю спеку
З гнізда —
Лиш миг — і вже не видно;
Мов стріли з нап'ятого лука,
Мов слово, окрилене гнівом,
Сердиті,
Мов усміх дівчини, принадні,
Мов жало гадюки, отруйні —
Летіть!
«Ся хвиля — наша!» —
То ваш девіз.
Хвиля, мов чарка.
Повну, гей, повну!
Вермут!
Гірко, та іскри заскачуть в очах...
На погибель!

II. ANIMA SALTANS [2]

В плюшах і газі,
В пудрі рожевім,
З волоссям, розпущеним на знак жалоби,
На чолі
Тінь меланхолії,

---

[1] Modern *(нім., франц.* moderne) — модерн, новітній, сучасний.— *Ред.*
[2] Душа, яка скаче *(лат.).— Ред.*

В груді серце,
Пробите стрілою
Таємного смутку,
А на устах
Загадковий шепіт,
Ніби докори,
Ніби любовні закляття,
Ніби несвідоме лепотання дитини,
В очах матовий блиск
Утоми,
В голосі зимна м'якість,
Претензіональна кокетерія —
Отак я лину,
З шелестом шовку,
З рухами напівситої гадюки,
Отак зриваюся,
Мов зозуля з чужого гнізда,
Розводжу руки —
Символ розпуки,
Захлинаюся від дикого плачу —
І скачу,
Тупочу,
Фуркочу,
Сміюся,
На одній нозі верчуся,
Принадна,
Ненаглядна,
Зефірова,
Наскрізь змислова
І все пороть безмислицю готова —
Anima saltans.

III. ДО МУЗИ

Музо! Коханко!
Ох, дай мені! Дай мені
Любощів, пахощів, чарів-солодощів,
Мрій неосяжних і снів,
Солодких слів,
Соловейкових трелів,
Римів, мелодій, щоб гучно лилися рікою!
Настрою! Настрою!

Думок — байдуже!
Помислів — обійдуся.
Заглядать у людські душі —
Я не астроном!
Потрясати серця народні —
Я не землетрясець.
Ловити рухи душ високих —
Я не сейсмограф.
Хочу співати!
Розливатися гармонійними хвилями,
Затопляти в них усі турботи.
Геть думи! Геть ненависні!
Соловейкові трелі!
Безпредметова туга,
Безцільне зітхання,
Меланхолія, мов осіння мряка,
І я серед неї,
Мов човник на морі,—
Байдужний!
Співай мені, Музо!
Обснуй мене мріями-чарами,
Мов срібним павутинням,
Нехай я полину
Рожевою хмаркою понад степами!
Нехай покочуся
Перекотиполем,
Що стежки не знає собі, ні мети!
А ти
Хоч смійся, хоч грійся,
Хоч грайся, хоч кайся,
Хоч сонцем пишайся,
Хоч в пітьмі лишайся —
Мені байдуже!
Чи плачеш, чи скачеш,
Чи в'янеш, чи встанеш,
Чи тужиш, чи квилиш,
Чи губи копилиш,
Аби лиш, аби лиш
Без тенденції!

БЛЮДИТЕСЯ БѢСА ПОЛУДЕННАГО

Струєю різнобарвною
По тротуарі плив та плив
Потік людський, а літній пал
Усіх до поспіху наглив.
Дванадцята ударила,
Іще збільшився сонця вар,
В повітрі затремтіло щось —
Чи втома дивная, чи чар.
Я смугою тінистою
На другім тротуарі йду
І течію барвистую
Байдужим поглядом веду.
І враз мій зір спинивсь на мить
На білій постаті дрібній,
Що тихо йшла в противний бік
В палючій пасмузі літній.
Зирнула, вгледіла мене
І стала, вхопилась за грудь,
І півотворені уста,
Здається, віддиху жаждуть.
І звільна поверта лице —
До мене, біле, наче сніг,—
Мене кольнуло в серце щось,
Я похилився, пішов, побіг.
Іду — і думка блиснула:
«Невже направду се вона,
Моя колишняя любов,
Моя богиня осяйна?!»
Я напруго вернувсь назад
І оком по юрбі веду:
Он тут би бути їй... Нема.
А може, онде? Ні сліду!
Біжу щодуху. Серце б'єсь...
Зір сквапно ловить кожду стать,
Та білої з сніжним лицем
Ані слідочка не видать.
І весь задиханий, я став,
І зимний піт з чола потік,
І думка блиснула: «Вдурів!
Вона ж умерла, нині рік!»
Я тямлю смерть її. Шпиталь.

Гарячка... Кашель... Хрипота...
Худенький трупик в білому...
І згірдний буркіт: «А, се та!»
І жах мене проняв під сим
Палючим сонцем, в тій юрбі
Живій, що все плила й плила
Й мене несла кудись в собі.
Та в серці я на все життя
Болючий той укол поніс...
Отак із мене без пуття
Закпив собі південний біс!

Сей вірш написаний у Криворівні в вересні 1907 р.

МНОГОНАДІЙНИЙ

Як родився наш многонадійний,
То прийшли судильниці чотири,
На вікна варцабі посідали,
На дитя уважно погляділи,
Залюбки поцмокали губами,
І гарненько зажили табаки,
І собі поклали на коліна
Калитки свої неспорожнимі,
І розважно, шамкаючи, звільна
Стали викладать йому дарунки.

Перша

Ось я дам йому наймення львине.

Друга

Ось я дам Адоніса подобу.

Третя

Ось я дам блискучі чорні очі.

Четверта

Я додам ще голосок носовий.

Перша

Ось я дам ораторську позу.

Друга

Ось я дам відвагу і завзяття.

Третя

Я додам ще пильність трудолюбну.

Четверта

Я додам амбіцію безмежну.

Перша

Я дам жіночку йому прегарну.

Друга

Я зроблю артистом драматичним.

Третя

Я редактором ще політичним.

Четверта

Я співцем вдодатку оперовим.

Перша

Я ввіткну перо критичне в руки.

Друга

Я штовхну поезії писати.

Третя

Я дам премії йому за драми.

Четверта

Я... та ні, сього вже забагато
Для одного. З того, що я мала
Дать йому в остатнім подарунку —
Таланту,— не дам йому ні дрібки.

Написано в році 1907, досі не друковано.

ПІСНЯ РУСЬКИХ ХЛОПІВ-РАДИКАЛІВ

Який-то вітер шумно грає
Від Сяну, Прута до Карпат?
Яке-то диво визирає
Із тих нужденних хлопських хат?
Гей же враз, гей же враз гукнемо,
Аби й сліпі нас пізнали:
Ми є ті, що вас всіх кормимо,
За всіх вас терпимо,—
Ми руські хлопи-радикали,
Що звергли темноти ярмо!

Ми ті, що гнулися, як лози,
Були покірні, як вівця,
Котрим неволя, кров і сльози
Ще не доїхали кінця.
Гей же враз і т. д.

Ми ті оферми, ті рекрути,
Гарматне м'ясо на війну,
Ті, що їх кривда й голод лютий
Жене за море в чужину.
Гей же враз і т. д.

Ми ті, що платимо податки,
Собі ж лишаєм труд і плач,
Котрим державні всі порядки
Є тільки кривда, тільки драч.
Гей же враз і т. д.

Ми ті, котрим заперті двері,
Запертий до свободи шлях.

Ми маєм права на папері,
А обов'язки на плечах.
Гей же враз і т. д.

Та вже не довго тої муки!
Нам час не датися на глум.
Здіймуться дружні хлопські руки,
І просвітліє хлопський ум!
Гей же враз і т. д.

ДЕ ЄСТЬ РУСЬКА ВІТЧИНА?

«Де єсть руська вітчина?
Де пшениці, ячмена
І де жита єсть досить,
Куди голод не гостить?»
Ой, ні-ні! Ой, ні-ні!
Зовсім в іншій стороні.

«Там, де воля, власний суд,
Де науки все цвітуть,
Де в достатку кождий стан,
Кождий в своїй хаті пан?»
Ой, ні-ні! Ой, ні-ні!
Зовсім в іншій стороні.

«Де ж та руська вітчина?»
«Де всі п'яні без вина,
Де голоден оре хлоп,
Де всі смирно хилять лоб».
Ой на-на! Ой на-на!
Там-то руська вітчина.

«Де плює на правду лож,
Де пророком стати може
Без знання і без ума,
Хоч ще й видержки нема.
Ой на-на! Ой на-на!
Там-то руська вітчина.

«Де незгода з давніх пор,
Б'ються лиш за «ь» та «ъ» [1],

[1] Читай: «ір» та «йор».— *Ред.*

Де безладний блудить мир,
А хто сліп, той проводир.
Ой на-на! Ой на-на!
Там-то руська вітчина».

МАРШ ГАЛИЦЬКО-РУСЬКИХ «ТВЕРДИХ»

Далі, браття, буки в руки,
Муж до мужа, остро в бій!
Хоч би сікли нас на штуки,
Кождий твердо стань і стій!
Уставайте з гробу мари,
Вилізайте, раки, з нор!
Загукайте аж до хмари:
«Йори, єри, йор-йор-йор!»

Фонетичну бийте гідру,
Щоб і духу не було!
За омегу очі видру,
Зуби виб'ю за зело.
А за фтиту бий в ланіту,
Щоби знати пальців п'ять!
Наша пісня звісна світу:
«Кси-пси, кси-пси, ять-ять-ять».

Хто нам іжицю відчахне,
Того в'міх та й у ріку!
Буде знати, чим то пахне,
Хто нарушить унику.
Щоб на небі сонце згасло,
Щоб уся пропала Русь —
Нам найстарше наше гасло:
«От-ѧ, от-ѧ юс-юс-юс!»

ІЗ ЗБІРКИ „ІЗ ЛІТ МОЄЇ МОЛОДОСТІ“

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

Дня 3 (15) мая 1913 р. мине сорок літ від того часу, як у студентськім часописі «Друг» появився перший мій вірш «Народні пісні». Перед тим уже, майже від самого 1868 р., я писав немало віршами й прозою, бувши учеником гімназії в Дрогобичі, та все писане в тих часах попропадало чи то в мене самого, чи між добрими людьми. Мені не жаль тих плодів молодечої фантазії, і я не бажаю, аби хтось колись, знайшовши дещо з них, подавав їх до друку. Зате вважаю не зайвим відновити тепер пам'ять тих моїх перших поетичних творів, що появилися в друку в перших п'ятьох роках моєї літературної діяльності 1874 — 1878. Вони появилися в згаданім уже часописі «Друг», 1874—5, один (ч. 8) друкований окремо в р. 1875, без мойого підпису, в місячнику «Громадський друг», 1878, і в окремій збірці п[ід] з[аголовком] «Балади і розкази», виданій 1876 р. Небагато тих віршових плодів із моїх молодих літ, усього 30, і вони досі майже зовсім невідомі не тільки ширшій громаді, але навіть тим більш або менше вченим критикам та історикам літератури, що займалися оцінкою моєї літературної діяльності.

Я не з тих письменників, що звикли нарікати на суспільність та на читачів, ані не з тих, що звикли підладжувати свою працю під пануючий смак своєї громади. Занадто високо розуміючи покликання письменника, я не раз у критичних хвилях не вагався стати вперекір пануючим напрямам і ніколи не переставав виступати проти безтямності, тупоумія та заскорузлості не лише серед суспільності, але також і, особливо, серед тих, що беруться провадити та просвічувати її. Не можу сказати,

аби ті могутні противниці не платили мені щедро глухою ненавистю, завзятими нападами та клеветами, явним і таємним поборюванням моїх змагань і моїх праць. Так воно, мабуть, і мусить бути. Та, проте, я не нарікаю ані на своїх противників, ані тим менше на свою суспільність, у якій бачу та почуваю чимраз більший зріст духового життя, культурності, дружності та жертволюбності, що творить окрасу всякого життя.

Жию вірою й надією, що ті високі духові прикмети будуть розвиватися чимраз краще серед нашого народу і що я дожию ще часів, далеко щасливіших та радісніших від тих, які прожив досі.

В своїй оце вже близько 40-літній літературній діяльності я переходив різні ступні розвою, займався дуже різнородною роботою, служив різним напрямам і навіть націям, бо доводилося попрацювати немало, крім нашої української, також польською, німецькою та російською мовою. Та скрізь і завсігди у мене була одна провідна думка — служити інтересам мойого рідного народу та загальнолюдським поступовим, гуманним ідеям. Тим двом провідним зорям я, здається, не спроневірився досі ніколи і не спроневірюся, доки мойого життя. Може, власне тому, що я непохитно стояв на тих основах і йшов за тими провідними зорями, я не міг удержатися на все ані при галицько-руських русофілах, ані при галицько-руських народовцях, ані при галицько-руських радикалах, ані при польських демократах та поступовцях, ані при німецьких поміркованих соціалістах, ані при соціальних демократах польських, німецьких та руських, і завше виходив із їх рядів, коли побачив у них недобір чи то сумління, чи то знання, чи то почуття обов'язку.

Випускаючи в світ новим, поправленим, виданням оті перші твори моєї Музи, що побачили світ 40 літ тому назад, я чиню се в тім переконанні, що вони не принесуть їй сорому і кинуть деяке світло на початки моєї поетичної діяльності, про які тепер мало що кому відомо. Випускаю їх у світ у поправленій та язиково підчищеній формі, не зміняючи, одначе, їх змісту. Тільки до деяких історичних оповідань додаю ті історичні джерела, що послужили їх основою; так само до одного вірша, що являється парафразою одного уступу з посланія апостола Павла до коринфян, подаю той уступ у церковнослов'янській мові. Чиню се з педагогічною метою, аби

привчити не лише молодіж, але також ширшу громаду інтелігентних читачів до порівняного студіювання поетичних творів, у чім бачу одиноку забезпеку перед легкомисними або й зовсім безмисними осудами, якими так часто наші та й інші критики стрічають незрозумілі для них поетичні твори, обсипаючи закидами або й наругами те, чого не могли або не захотіли гаразд зрозуміти.

До тих віршів, друкованих давніше, я додав у оцьому виданні ще 4, не друковані досі, написані в рр. 1876—8. Із них три, сатиричного змісту, можуть видатися декому передавненими, бо натякають на відносини, давно пережиті та на особи, що в значній часті перейшли вже до історії. Проте я вважав потрібним помістити їх тут, як зразки моєї суспільно-політичної сатири з тих давніх уже літ, а також тому, що основна ідея та тенденція тих сатиричних поем у нас, мабуть, не перестаріється ніколи.

Писано дня 2 мая 1913.

НАРОДНА ПІСНЯ

(СОНЕТ)

Глянь на криницю, що із стіп могили
В степу сльозою чистою журчить;
В їй оці личко місяця блищить
І сонця промінь грає в чистій хвилі.

З грудей землі б'ють водяніі жили.
Струї живої рух не кінчиться й не спить,
Вода ж погожа тисячі живить
Весни дітей, що вкруг її обсіли.

Криниця та з чудовими струями —
То люду мого дух, що, хоч у сум повитий,
Співа до серця серцем і словами.

Як початок тих струй усім закритий,
Так з темних джерел ті слова постали,
Щоб чистим жаром серце запалити.

МОЯ ПІСНЯ

Весна воскресла й облила
Природу морем красоти,
Мов мати доню вквітчану взяла
В любві обійми й доброти.
Її вже подув благодатний
У джерелі життя скупав,
Барв тисячами землю-матір,
Втіх тисячами душу вбрав.
І молодії весни діти
Красуються і світ красять;

Душа їх — запах, а одіті —
Що й Соломона застидять.

Одно лиш пізно в землю впало
Мале зерно. Весна цвіла,
Воно ще спало; з гробу встало,
Розвилось — ох, весна пройшла!
Дитя весни, воно не знало,
Що спеки літа не вдержить;
Все підіймалось, зацвітало,—
Ох, але сонце страх палить.

За що ж, о боже, тая доля
Малій тій цвітці весняній?
Чи так їй гинуть серед поля
В гарячій спекоті літній?
Пошли, о господи, з росою
Їй свого ангела, нехай
Не в'яне тут перед порою,
Їй сили, отче, покріпляй!

І рос небесних краплі впали
На цвітку, що вже гнулась вниз,
Що пупінки вже завмирали
І налягав на неї хмиз.
Але роси небесна сила
Малую цвітку підняла;
Жадібно той напій солодкий пила
Й, освіжена, жару літню знесла.

Сей пізній цвіт, що зав'ядає
У спеці сонячній,— се я!
І як той цвіт, така сумная
Душа моя і жизнь моя.
Всміхалась доля — серце спало,
Прокинулось — а щастя ніт мені!
Чи то згоріло, чи пропало
Посеред хвиль на моря дні?

О боже, чом не сталось так,
Як я благав? Чи я у неба
Просив багато? Мало так
Мені до щастя було треба.

Мов любий сон, усе пропало.
Зістав я сам в самотині,
Рукою зимною обняло
Життя мене в життя весні.

Та вдяка й слава тобі, боже,
Бо мудра воленька твоя,
Нещастя жадне не спроможе,
Щоб нарікав на тебе я.
У вир життя мене ти кинув,
Та серце жаром запалив,
І, мов на цвітку ту, краплину
Роси небесної спустив.

Любов і пісня — тов росою,
Що покріпля на шлях життя;
Я, нею сильний, перестою
Негоди земного буття.

ДВІ ДОРОГИ

(СОНЕТ)

Ввік до заслуги дві ведуть дороги,
І дві корони жизнь нам може дати:
Одна — трудиться і калічить ноги,
А друга — з вірою й молитвою страждати.

Щаслив муж і народ, якого воля
Судьби веде з одної та на другу,
Із поля праці до терпіння поля,
Щоб мовчки йшов через огні й наругу.

Аби ступав, мов ніччю путник в полі,
З сльозою в оці та з надією в душі,
Що ще діждеться ранку, світла й волі.

І нас, брати, отак веде рука судьби:
Йдучи з молитвою наперекір недолі,
Ідім до світла, щастя та любви.

НАШ ОБРАЗ

(СОНЕТ)

Чи бачиш, брате, ниву, що широко
Покосом встелена, як лиш засягне око?
Цвітки враз із шовковою травою
Упали, стяті, й лан покрили весь собою.

Чи бачиш лісу ти сумну руїну,
Щербаті пні, сяги, і зломи, й трами?
Де велетень стояв, там за малу хвилину
Тріски, колоди, давньої краси відлами.

Та стій, часу пройде немного, і травами
Буйними вкриється простір і пестрими цвітами,
А зруб одягнеться у свіжу деревину.

Так, брате, діється і з нами, русинами.
Стяла нас доля, та не вбила силу
Живу; ми встанемо й закрасимо могилу.

МОГИЛА

Кругом пустиня, піски й жар,
Блідеє небо наче тліє,
Цвіт похилився, лист зів'яв,
Трава жовтіє, паленіє.
Серед степу, серед пустині
Могила чорна та горда
Глядить понуро в небо синє,
Пустиню сумно огляда.
Кругом, як в гробі, душно, тихо,
Життя поникло, жар палить;
Мов в серці схованеє лихо —
Не чути, а душа болить.
Ніде далекими степами
Сльоза-криниця не блищить,
Мов серце стислося від рани,
Немає сліз, душа болить.

І відки ж та в степу могила?
Хто пам'ять тут сумну лишив?
Чиє гаряче серце вкрила

Серед пустині та пісків?
Кого шляхами сліз та горя
Судьба гонила жизнь цілу
І серед піскового моря
Приталанила тут до сну?
Чи, може, зрадник окаянний,
Що своїх відцуравсь батьків,
Розпукою й прокляттям гнаний,
Тут вік скінчив серед пісків?

О, ні, не зрадник пробуває
В тім домі смерті, впавши в кут!
Святе тут серце спочиває,
Святе зотліло тіло тут,
Пророк, що слів огненних жаром
Будив народ свій до життя,
Будив, співав, та все те даром,
Люд не довів він до пуття.

Пророк, що пісні сильним громом
До серць братерських говорив,
Що правди віковічним дзвоном
В серцях свободи звук будив,
Не встояв... вороги неситі
Народ скували, а співця
Прогнали з краю і зложити
Кісток не дали край вітця.

І виросла над ним могила,
Пісок вкрив віщеє лице,
Померли ті, що чтили та любили,
Ніхто тепер не сплаче, не спімне.
Кругом, як в гробі, душно, тихо,
Життя поникло, жар палить;
Мов в серці схованеє лихо —
Не чути, а душа болить.

ВІД'ЇЗД ГУЦУЛА

Бувай здоров ти, світе мій!
Верховино, тебе прощаю.
Прощай, зелений, пишний раю!
Далекий світ, широкий край,

Рівнини, гори і Дунай
На мене десь чекають.

Бувай здоров! Тривожно вдаль
Гляджу, а в серці тяжкий жаль,
О Чорногоро, за тобою,
Хоч там багатий, пишний край,
Хоч сріблом там пливе Дунай,
Нема мені спокою.

Бувай здоров! Ох, за тобою,
З якою-будь стрінусь судьбою,
Не втихне туга в моїй груди
Хоч там країна й золота,
Я серед неї сирота,
Бо там тебе не буде.

Бувай здоров! Немного хвиль
Мине, ти щезнеш із очей,
В даль паровіз помчить моє те тіло;
Та серце тут лишаю я,
І плистиме сльоза моя
За щастям, що колись тут пролетіло.

Бувай здоров! Вже час минув.
Я там в далеку чужину
Жену, над хвилями Дунаю
Колись усяду й сліз ручай
Проллю з очей в срібний Дунай,
Коли тебе згадаю.

ЛЮБОВ

Хоч і пізнав би я всі мови
І ангелів, і всіх людий,
А якби я не мав любови,
Був би, як кимвал той твердий,
Був би, як мідь гучна й пуста,
Й мертві були б мої уста.

Хоть міг би я пророкувати,
Знав тайники подій усіх

І віру міг могутню мати,
Що й гори порушати б міг,
А в серці б я любві не мав,
Нічим би був, нічого б не здолав.

І хоч би все добро своє
Віддав я бідним без принуки,
Хоч би і тіло та життє
Віддав на смерть, на тяжкі муки,
А в серці би любві не мав,
Нічим би був, нічого б не здолав.

Любов-бо довготерпелива,
Ласкава, й смирна, й знає честь,
Независна, не пакіслива,—
Любов за нас пішла на хрест.
Негорда, честі не бажає,
Терпить, відплати не шукає.

Гнів їй далекий і все зле,
Неправда й раз її не тішить,
Лиш правда потішає все;
Все зносить, кождому все лишить,
Все вірить, все надію має,
І все, і все перетриває.

Любов ніколи не загине!
Хоч всі пророцтва заніміють,
Хоч людська мова в безвість злине,
Всю мудрість в пил вітри розвіють,
Вона жиє, все оживляє,
Вона все-все перетриває.

БОЖЕСЬКЕ В ЛЮДСЬКІМ ДУСІ

Коли ти в світ слав рід людський,
Життя людей зробив борбою,
Свою ти божескість їм дав —
Дух, творчу силу із любвою.

Людськеє серце гріх сплямив
І роз'єднав людей з тобою,

І помрачилась в їх серцях
Та творчість духу із любвою.

Та встало світло по тьмі ночі,
Ти поєднав людей з собою,
Нове життя у світ живий влила
Знов творчість духу із любвою.

Дух наш із твого духу родом
І вічно зв'язаний з тобою,
А вічної огнива ті —
Лиш творчість духу із любвою.

БУНТ МИТУСИ

I

Князь Данило, світ Романович
По кімнаті походжав:
Князь Данило, світ Романович
Важку думу розважав.

Прийшли вісті в Галич до двора
Про нову гризню-змію,
Що збирається на нього знов
У підгірському краю.

Йому пише Лан Данилович,
Вірний боярин його;
«Вставай, княже, і часу не трать,
Здави зло, щоб не зросло.

Се Митуса із села в село
Ходить, словом люд манить;
Його гнів то іскра — де лише
Впаде, там огонь горить.

Поспішай же в наші сторони,
Поки ще пожежа не горить,
Не бери ти війська сильного —
Сила лютість роз'ярить».

Ой не довго світ Романович
Думу думав — зве бояр

І з трьома в підгірський край спішить,
Бунту щоб гасить пожар.

А в дорозі Лан Данилович
Їм назустріч ось спішить:
«Ідьмо, княже, в замок Слободу —
Там десь ворог наш сидить».

II

Шумно-тлумно в замку Слободі.
Тут з усеї сторони
Назбігалось люду простого
І бояр, і старшини.

Всі киплять гнівом-ненавистю
На Данила, на князя,
Всім гаряча в жилах кров кипить
І Митусині слова.

А Митуса старшину зазвав
На нараду до кімнат:
Там Митуса з ними міркував,
Як війну розпочинать.

«Трудна справа і тяжка борба,—
Рік Митуса до бояр,—
Як не з нами Лан Данилович,
Витязь і Литви й Татар».

Аж нараз слуга в кімнату йде
І Митусі лист дає,
А співак, читаючи письмо,
Ярий, то блідий стає.

Він скінчив і сплеснув в руки враз.
«Радуйтесь! — рік до старшин.—
З нами в спілці Лан Данилович,
Перший краю сього син».

І читали старшини письмо,
И радість в кождого з лиця
Заясніла, як у мандрівця,
Що доходить до кінця.

Як було їх десять, так усі
Із кімнати враз спішать,
І сідають на буй-комоні
К Яру Вовчому летять.

І чого ж вони погнали там?
Лан Данилович їх зве.
На кого ж вони лишили й як
Замок і житло своє?

Чом так прикро, сумно стало їм
Серед поля і ланів?
Та й Митуса чом не тішиться,
Лиш мовчить, мов занімів?

III

В Вовчім Яру, коло джерела,
Лан Данилович сидить;
В Вовчім Яру, по гущавинах,
Що так листям шелестить?

Чи се вітер теплий, весняний,
Чи звір лісовий, чи птах?
Чом сидить так Лан Данилович,
Мов його проймає страх?

Шелест чує, та не слухає,
Яру темного не зрить:
Його око в чисте джерело,
В небо синєє глядить.

Його думи у минулее
Та прожитее летять,
Молодості бої й радості
У душі його стоять.

І він бачить: над тим джерелом,
Де сидить він німо знов,
Лежить лицар гарний, молодий.
З ран глибоких ллється кров.

Ранений в борбі з татарами
Стратив сили, смерті жде,

Коли, втім, з яру, з гущавини,
Старий дід до нього йде.

Вправною рукою лицарю
Рани змив, спиняє кров,
І в обійми взяв недужого,
І поніс у свій покров.

Незнайомому життя вернув
І вертає сонця світ,
Вітчині героя він спаса
Для діл славних і побід.

Тяжко образ сей минулості
Душу Лана зворухнув:
Той недужий — Лан Данилович,
А той дід Митуса був.

Сльози дві важкі й гарячії
Блиснули йому в очах,
І до неба він лице підняв —
Небо тихе, в серці страх.

Сильно в груді б'ється серденько.
Та ось чути стук копит.
Се Митуса! Лан Данилович
Весь поблід, та не дрожить.

IV

Князь Данило світ Романович
По кімнаті походжав,
А співак Митуса перед ним
В пута вкований стояв.

«Що ж, Митусо,— відізвався князь,
Де ж поплічники твої?
І як ти відповіси мені
За діла й слова свої?»

Відказав Митуса сміливо:
«Нічого не відповім,
Бо діла й слова мої тепер
Відомі і скрізь, і всім.

І не думай, що ти ворога
Свого в мені побідив!
Моя дума буде ввік жива,
Поки рід твій буде жив.

І вовік дрожатимуть князі
Перед громом тим страшним,
І всі сили їх щезатимуть
Проти нього, наче дим».

«Загорільче ти безумний! — рік
Князь Данило співаку.—
Ти ще грозиш? Та почуєш міць
Справедливості тяжку.

Що зробив тобі я і мій рід?
Чим твою ненависть ми
Заслужили, що гонив ти нас,
Наче лютих духів тьми?»

«Княже, не мене питай про се,
А волів би допросить
Міліони костей, крові й сліз,
Ще вам того не досить?

Запитай неволю, у яку
Через вас народ попав!
Селам і містам зруйнованим
Те питання ти постав!»

«Ти сліпий? Чи ж я зробив те зло? —
Знов спитав Данило-світ.—
Чи ж не знаєш, як старався я
О добро всіх з юних літ?»

«Так, щоб те добро тобі
На життя славетне йшло;
А як людові живеться з тим,
Не в догад тобі було.

Провинився я й на смерть готов,
Та не кину своїх дум.
Можеш ти мою пролити кров,
Але не зігнеш мій ум.

Та кривавий, безголовий труп,
Жити буду я вовік,
Пострах самовладникам усім,
Я — свобідний чоловік.

І на смертнім ложі ти уздриш
Те страховище бліде,
І заплачуть ніччю діти в сні,
Як воно край них пройде».

Князь Данило світ Романович
Слухав мови співака,
І по дзвоник срібний простяглась
Богатирськая рука.

Срібним звуком дзвоник задзвонив,
Двер розкрилась тисова,
І заблис у ній широкий меч
І катівська голова.

СХІД СОНЦЯ [1]

З рамен тіні, з рамен ночі
Із солодких сну обнятій
Вирвись, серце! Край багатий
Блиск свій ось тобі розточить.
Встань, о глянь, вже ніч минає!
Встань, о глянь, вже день світає.
Встань схід сонця привітати,
Пісню раннюю співати!

Бо великий день вітаєм:
Він заблисне над сим краєм.
Се день світла, се день слави,
Се день ясний, не кривавий,
Се день миру, не день бою,
День пісень і день любови,
О мій краю, над тобою,
Тож вітай в нім день обнови!

---

[1] Сей вірш, зложений на пам'ять першого з'їзду «Общества імені М. Качковського» в Галичі, виголосив я на декламаційнім вечерку д[ня] 8 (20) січня 1875 у великій залі Народного дому.

О, ще темно! Під покровом
Ночі спить весь світ, а в морі
Неба вічнім, лазуровім
Тонуть і бліднюють зорі.
І сльозина за сльозою
Із очиць їх золотих
На наш край паде росою.
Тихо скрізь, і вітер втих,
Тиша всю природу вкрила...
Ніч іще останній раз
Сил останки напружила,
Аби в сні вдержати нас.

О, сильний предків наших боже!
Чи за тяжкую нам вину
Зміниться має ложе сну
Тут на холодне смерті ложе?
Твоя рука цілий світ водить
Тим шляхом, що ти призначив;
Сини твої — усі народи;
Чому ж їх ворог розлучив?
Забулось їм, що перед твоїм
Лицем усі одна рідня;
На брата йдуть зрадливим боєм,
Йому вже й заздрять світла дня.

О, сильний предків наших боже!
Ти ж нам іздавна призначив
Супроти тьми стояти на сторожі.
Глянь, ворог тьмою нас укрив.
О доки ж, доки виглядати
Нам з пітьми ночі світла дня?
І доки ж, доки нам ридати,
Що тьма нас тисне і гризня?
О доки ж, доки світ дрімає,
Не розкрива зі сну очий?
Доки не бачить і не знає
Того, що ти велів, святий?

Любові, братньої любови
Поміж народами нема!
Устами всяк про неї мовить,
Але до діл душа німа.

Збуди, о отче, своїм словом!
Сей світ з важкої дрімоти!
А хоч би і могутнім громом
Збуди, безсильних захисти!
Чей, грім, що гори в порох крушить,
Перед котрим земля дрожить,
Ті серця кам'яні порушить,
З них сон зжене і їх заставить жить.

Або пошли їм серед ночі
Свій промінь світла, отче мій,
Най поразить їх сонні очі,
Бездільний прожене спокій!
Най блиск такий яркий засяє,
Аби зі сну увесь зірвався світ,
Ачей, при блиску тім пізнає,
Що в тьмі йому спасення ніт.

Тихо скрізь. Глибінь простору
Блідне, світло прочуває.
Вгору, серце, вгору, вгору,
Бо там скорше світло сяє!
Вгору, серце! Там щезають
Сили ночі, сили тьми;
Лиш долами залягають
Довше, тяжче мрачні сни.
Вгору, серце, на вершини
Тих Бескидів темно-синіх,
Вгору, хоч тяжка дорога,
Ближче світла, ближче бога.

А тепер поглянь довкола,
Вдаль полинь крильми сокола!
Серце швидше б'ється в груди,
Щось пречисте в душу ллється.
Чуття нові в серці будить,
Понад краєм геть несеться.

І в даль безконечну душа поринає
І рамена сильні в безмір отвирає,
Всю землю, людей всіх хотіла б обняти,
Весь край свій багатий до серця прижати,
Братів з'єднити союзами згоди,

Піднять їх високо між інші народи;
Та — ах, іще мряки густі туманами
Розсілися гордо над Русі ланами.

Земле пречудна, земле широка,
Мій рідний краю,
Чом тебе досі для серця й ока
Мряки вкривають?
Чом не встаєш ти, чом не спішиш ти
Довгим походом
Там, де блиск сонця сяє огнистий
Над світлим сходом?

Тихо, серце! Бач, широко
Виринає світла око!
Глянь, о глянь, уже й над нами
Відчинились неба брами!
Глянь, уже щезають мли!
Глянь, орли вже шлях знайшли
В ясну світла вітчину;
Голосів вже тисяч зве:
«Гей, вставайте всі зо сну,
Бо проклятий, хто засне!»

На руїнах предків слави
Новий цвіт нам процвіта:
Любов братня, що світ збавить,
Згода — доч небес свята.
На землі отій кровавій
Цвіти, цвітко, і живи!
Не дзвони нам предків слави,
Лиш до діл потомків зви!
О, вітай нам, нова зоре,
Братня згодо, нам вітай,
Бо з тобою світла море
Розіллється на наш край.

ЗАДУНАЙСЬКА ПІСНЯ

Над Дунаєм тиха зоря сходить,
З-за мли сумно на край поглядає.
«Чом ти, чом ти рум'янишся, зоре?» —
«Кров слов'янська так лице вкрасила».

Слов'янська кров пливе струями
Так, як століття вже плила;
Та вже огнем, а не сльозами
Слов'янську землю заняла.
Хоч кров пливе, то дмуться груди,
Пожар горить — з ним месть і гнів;
І хоч тиран лютує всюди,
То час свободи вже наспів.
Крізь кров, пожежі, й меч, і месть
Свобода йде, і слава, й честь.

Стоять гори довгими рядами,
На Герцоговину поглядають.
«Чом ви, чом ви задрожали, гори?» —
«Марко Кралевич, герой наш давній,
Се здригнувся зі сну вікового;
Меч сталевий угору підносить;
Богатирський кінь копитом тупнув —
Сон кінчиться Кралевича Марка [1]».

О встань, о встань, герою сонний,
І глянь на край коханий свій,
На залив ворогів бездонний,
О встань і ворогів розвій!
Тебе пізнають, хоч минули
Вже літ сотки, як ти заснув;
Вони меча ще не забули,
Що в крові їх не раз тонув.
Лиш меч, пожежа, й кров, і месть
Смерть принесе врагам, нам честь!

Та ні, ти спи! Благий твій сон
Най не мутить кров, месть, прокльон!
Ти спи, про щастя наше сни,

---

[1] Марко Кралевич — національний герой задунайських слов'ян, про якого переказ говорить, що від часу перших турецьких нападів він лежить заклятий у одній печері в горах. При його ногах стоїть кінь, а в головах стримить меч, який сей герой у остатній хвилі вбив по рукоять у скалу. Коли меч зовсім вилізе зі скали, а кінь з'їсть усю в'язанку зачарованої трави й тупне ногою, тоді встане Марко, аби знов боротися з турками і освободити придунайських слов'ян.

Бо ще живуть твої сини.
Їх не убив Востока пан,
Їх не зламав тягар кайдан,
Ні рабський спідлив їх поклін,
На них не спаде твій прокляття.

Неволя їм огнем була —
З огню виходить сталь ціла;
Неволя — хмара, над котрою
Вони розблиснули дугою.
Вони хоч гнулись, та не впали,
І хоч терпіли, то мовчали,
І хоч мовчали, меч острили,
В молитві набирали сили.

Ти спи, герою наш, о спи!
Про ліпше щастя-долю сни!
Про ліпше щастя, як у нас,
І про час ліпший, як сей час,
І про світ ліпший, як сей світ,
Про бої, як за давніх літ.

Вітер віє понад мур Требіння.
«Що на вас так червоніє, мури?»
«Се турецькі хоругви криваві,
Що їх вітер раз у раз колише».

Шумно, буйно колиши ти,
Вітре, ті прапори!
Незадовго з-під них блисне
Огнянеє море.
Незадовго за тобою
Злетять слави діти
Ворогів скупати в крові,
В пожежі загріти.
Незадовго над півмісяць
Хрест тут підійметься,
А о хрест той вся турецька
Сила розіб'ється.
Незадовго встане пімста
З Косового поля,

Мілош Обіліч устане,
Підійметься воля.
Незадовго серби-браття
Злинуть у ті гори,
Ляжуть голови турецькі,
Впадуть їх прапори.

О, сербська земле, де ж ти діла
Гарячу пам'ять старини,
Що в дітей твоїх серцях тліла?
Чому не бухне жар страшний,
Щоб спільного врага спалити,
Що рад би всіх слов'ян залити?

Подайте руку угнетенним
У поміч братнюю братам,
Потіху в горі всім нужденним,
Оружжя свободи борцям!
Ступіть слідами Чорногори,
Мстіть пам'ятку Косових піль!
Ваш бог — бог свободи. По морі
Страждання шлях, свобода — ціль.

Мілане, трон щоб удержати,
А на тім троні лиш себе,
Ти грабарем волишся стати,
Що братню вільність в гріб гребе.
Покинь лукавую дорогу!
Огонь горить, він розіллється;
Огонь дійде до трону твого,
Від нього й власть твоя займеться.

Брати слов'яни, бог свободи
І вас зове на бій святий!
Вставайте, братнії народи,
Зваліть тирана з висоти!
Він не опреться вам, він хорий.
В Європі встане день новий.
«Герцоговина й Чорногора»,—
Най буде клич ваш бойовий!

ПОСТУПОВЕЦЬ

Фаддей роди Ивана,
Иван роди Петра;
От дедушки-болвана
Какого ждать добра?
А. С. Пушкин.

Він щирий чоловік — ні слова проти того!
Він любить все своє і не попустить свого,
Хоч рака лазь!

Він кождому якраз у очі скаже сміло:
«Се зле, а се дурне!» і «Не твоє в тім діло».
«До сього зась!»

Він чесний чоловік. Коли свариться з вами,
Доказувати вам не стане кулаками,
Що «Ось я прав!»

Він чесно вас зганьбить, хоч в запалі не знає,
Що правди й логіки в словах його немає,
Мов біс їх взяв.

Та лиш одно біда, що хоч іще й півкопи
Не числить літ, уже одну незмінну вхопив
Ідею він:

Уже якраз дійшов до джерела науки,
Всю мудрість висьорбав без праці і без муки
І лиш гуде, мов дзвін.

Тепер уже ні кус! Він чоловік скінчений,
Йому й які думки, аби й який учений —
Не новина.

Хоч думаєш: «Де він того ума набрався?
Хіба тоді, як ще із букваря навчався,
Що и а ш - а з — на».

Та жарт набік! Він муж май-моцно серіозний.
Для нього весь ваш труд нікчемний, куріозний,
Дитяча гра.

Він виріс вже давно із праці для народа:
«Гм-гм, бо то мені часу і труду шкода.
Робить на себе тра!»

Та хоч не Ціцерон, хоч не оратор славний,
Він на слова скупий, та ворог вічний, явний
Екстремів всіх.

«Я, я за поступом. Та ті гадки нові —
То згуба наша. Гм... і на екстреми тії
Пристати — гріх.

Люблю я свій язик, та хто 'го «коверкає»,
Де можна, там якісь провінц'ялізми пхає,
Той ворог мій.

Я зґоди хочу, та не зміню гадки свеї,
Бо так чіпатися раз тої, а раз сеї —
То... гм... застій!

Люблю я свій народ! Та хто ъ викидає,
Той — будьте ласкаві! — усе тут упадає!
То... то — дарма!

Най буде поступ, та екстреми — храньнас, боже!
А впрочім, говоріть хоч сто літ — не поможе!
Даруйте! Коли так, то ради вже нема».

ЛИЦАР

(ЗА ГЕЙНЕ)

Ой, був то раз лицар понурий, німий,
Лице мав бліде та запале!
Ходив і хитався й дрижав, мов старий,
Мов сни його вдень обіймали.
Нездара він був, недотепа такий...
Куди лише плівся, дівки і квітки
Уголос за ним реготали.

Людей він боявся. Звичайно сидів
Сам в темному кутику дому;
Там тужно когось мов обняти хотів,

Та не говорив ані слова.
Та скоро лиш північ наляже на світ,
Щось дивно, чарівно дзвенить і бринить,
І двер відчиняєсь тисова.

Тихесенько входить кохана його
У сукнях із морської піни;
Лице, наче рожа, як мармур чоло,
У чілці брильянти й рубіни.
А коси, мов золото, з рамен пливуть,
А очка у серце жар розкоші ллють —
Обійми їх бачать лиш стіни.

Він сильно-любовно її обніма,
Холодний — огнем він палає;
Блідий — паленіє, задуми нема,
Несмілий — відвагою сяє.
Вона з ним пеститься й — хитруня — нараз
Підходить тихенько і виглядить час —
Завоєм лице закриває.

І враз зачарованим бачиться він
В підводні хрустальні палати;
Здивований зір осліпля йому стін
Несказанний відблиск багатий.
В обіймах русалки, мов п'яний лежить,
В очах їх любов, страсть і розкіш горить
Під духів веселі кантати.

І музика й спів переливами ллєсь,
В танках летять духи, мов носять їх крила.
Та він забуває себе й світ увесь,
Бо в нього в обіймах спить мила.
Втім світла погасли, хор духів утих,
Оглянувся лицар по стінах пустих —
Його се комірка похила.

ДАНИНА

Хозарська дружина розбоєм жила,
Вона над Дніпро за розбоєм прийшла.

На горах Дніпрових град Київ стоїть,
А в городі тім троє братей княжить.

Послали хозари сказати братам
Данину платить степовим хижакам.

«Війна, як данини ви нам не дасте,
А де ми проїдем, трава не зросте».

Кий, Хорив і Щек там князями були,
Вони таке слово хозарам рекли:

«Життя наше мирне, війна не для нас;
Данину ми дать вам готові сей час».

Хозари під містом табором стоять,
І острять оружжя, й на місто глядять.

А з міста посланці передом ідуть,
За ними на возі данину везуть.

Данину до хана шатра завезли,
Начальники там на пораду прийшли.

«Яку ж ви данину від міста взяли?» —
«Князі по мечу нам від диму дали».

Начальники смотрять, дивується хан.
«Недобру, о хане, прислали нам дань.

В один лиш бік наше оружжя стальне,
А зброя полянів у два боки тне.

Коли ж вони з нами бороться почнуть.
Поки ми їх сто, наших двісті уб'ють.

І, може, прийде ще такий на нас час,
Що дань побирать вони будуть від нас».

*

На київських горах розсілася тьма,
Та війську полянів спочинку нема.

Тихесенько з Києва ряд за рядом
Спішить, де хозари вколисані сном.

І рикнули роги, крик бою гуде...
Отсе ж то загибель хозарам іде!

Страшний там був бренькіт мечів тих стальних,
І годі спасаться хозарам від них.

Ой голосно вили вовки із лісів —
Хозарам, мабуть, похоронний се спів.

А рано Хорс ясний піднявся з-за хмар —
Все поле покрилося трупом хозар.

Лиш хан їх полонений в путах сидить,
Здивованим оком на трупи глядить.

І вниз похилилась його голова,
А слух наче ловить зловіщі слова:

«Мабуть, незабаром настане той час,
Що дань побирать вони будуть від нас».

АРФ'ЯРКА

В о н а

Поцілуї твої,
Мов пожежа, палять!
Скажи, милий, чому
Так ті очі горять?

В і н

Пригорнись, поцілуй.
Не розпитуй мене!
Таж ти знаєш, душе,
Як люблю я тебе.

В о н а

Знаю я, милий мій,
Щирість всіх твоїх слів...

Та скажи, крім мене,
Інших ти не любив?

В і н

Сотий раз вже кленусь,
Що, крім тебе, в життю
Нікого не любив
І любить не хотю.

В о н а

Вірю вже. Не кленись!
Пощо ж клятва в любви?
Та послухай, се хто
Там співа за дверми?

В і н

Се арф'ярка якась!
Мила, йди скажи ти
З співом, бренькотом тим
Геть арф'ярці іти.

В о н а

Ні, мій милий! Той спів
І бреньк арф я люблю.
Най арф'янка ввійде,
Співа пісню свою!

І арф'ярка бліда
У світлицю ввійшла
І по ній і по нім
Оком враз повела.

І всміхнулася раз,
І всміхнулася знов,
І з струн арфи різкий,
Острий бренькіт пішов.

Забрязчала одна
Голосная струна...
А арф'ярка? Ось що
Заспівала вона:

„Ktera holka bledá,
Та se zamuž ne vda;

A ktera jako růze,
Та je dobra dla muže,
Bude hezka žena"[1].

Втім, здригнула чогось,
І в руках їй худих
Арфа стала німа
І струн бренькіт затих.

В і н

Вели, мила, сей час
Геть арф'ярці іти!
Що за пісню якусь
Почала тут вести!

В о н а

Ні, най грає, як зна!
Най співає, що втне!
Та чом в тебе лице
Так бліде та хмарне?

В і н

Ет, пусте! Таких арф
І таких арф'ярок
Я не можу знести. *(До арф'ярки)*.
Геть ти! Тут не шинок!

В о н а *(до арф'ярки)*

Ні, не слухай його!
Заспівай ще що-будь!
Про любов чи про жаль,
Най хвилюється грудь!

Та арф'ярка бліда
Обернулась, пішла
І, стиснувши в руці
Арфу, стиха рекла:

«Нині рік, нині рік —
Він менс так стискав!

[1] Котра дівчина бліда, та не вийде заміж; а котра, як рожа, та добра для чоловіка, буде гарна дружина *(чеськ.)*.— *Ред.*

Завтра рік — він мене
Відіпхнув і прогнав».

Чув і він, і вона
Ті страшнії слова;
Він до неї схилився —
Відвернулась вона.

АСКОЛЬД І ДІР ПІД ЦАРГОРОДОМ

Чого царгородці тривожно біжать?
Наїзники Русі напали Царград.

Народ весь у храм у Софійський вбіга,
Слізьми, молитвами спасення блага.

Наїзник у місто вже пре свої сили;
Варягів змій-човни всю пристань укрили.

Вже греків надія у крові втопає;
Наїзник із пристані мури чіпає.

А втім чи се військо, чи хрестовий хід
Іде поза місто на Босфор в похід?

Старий патріарх, а з ним клір і народ
В одежах покутніх підходять до вод.

Всі клякли. Їх сльози, молитви та спів
Дивують наїзців з далеких країв.

А втім, патріарх вгору зносить зір свій,
В Босфор погружає чудовий завій.

Завій сей носила за свого життя
Заступниця вірних, пречиста свята.

Сміються варяги й гукають: «Дарма!
Завій не поможе, як сили нема».

Нараз що за трус, що за крик постає?
Босфор мов сказився, берег хвилями б'є.

І стогне, і приска, й клекоче вода,
Лупається берег і в воду спада!

В вирах потопились варягів човни,
Наїзників сили щезли без війни.

Лиш їх воєводи та Аскольд і Дір
Вертали зо стидом до київських гір.

*

В Босфорі не раз ще шаліла війна,
Та кістьми варягів біліла стіна.

Минали століття, Царгород упав,
А костей варягів Босфор не забрав.

Мов сторож, що нагло на чатах умер,
Вони ще біліють в пристані й тепер.

ШОТЛАНДСЬКА ПІСНЯ

(ІЗ ПУШКІНА)

Проти крука крук летить,
Крук до крука так кричить:
«Круче, як би нам те знати,
Де обід будемо мати?»

Крук до крука у одвіт:
«Знаю я, де нам обід.
В чистім полі жовте жито,
Там козаченька убито.

Хто і за що вбив його,
Знає лиш сокіл його,
Кінь вороний та хіба ще
Його люб'ятко гуляще.

Сокіл в пущі улетів,
На коника ворог сів;
Любка милого жде свого —
Не вбитого, а живого».

РИБАК СЕРЕД МОРЯ

Розігралось Чорне море,
Розігралося, мов звір,
Темний воздух перун поре,
Крутиться й бушує вир.

Мов криваве тигра око,
У якім і злість, і страх,
Грає скісний промінь сонця
На розбурханих вирах.

Серед хвиль, і піни, й шуму
Чайка утлая несеться;
Крутить нею й кида море,
Ось-ось чайка розіб'ється.

А на чайці одинокий
Без весла рибак сидить
І спокійно, мов байдужно,
На тривогу хвиль глядить.

Його серця не тривожить
Образ смерті серед фаль.
Чи життя йому набридло?
Чи життя йому не жаль?

Я не знаю. Він на хвилі
Погляда, мов на рідню.
«Грайте, милі! А мій човник
Видержить ще не одну».

Серед шуму, клекотання
Тужну думку він завів,
Хоч глушить, мов голос мушки,
Страшна буря його спів.

Він співає про вік давній,
Про щасливий предків час,
Про лицарські бої славні,
Про блиск слави, що погас.

Довго, тужно він виводить
На хисткім, слабім човні,
Хоч в найближчій, може, хвилі
Втихне спів на моря дні.

КНЯЗЬ ОЛЕГ

Князь Олег по боях тяжких відпочив,
В задумі по пишній кімнаті ходив
І нетерпеливо в вікно поглядав:
Князь Олег, як видно, когось дожидав.

Втворилися двері, в кімнату йде
Старець і князеві поклін кладе.
Князь бистро поглянув йому в лице.

«Здоров будь, віщуне! — йому рече.—
Скажи мені правду по свому дару:
Чи скоро й якою я смертю умру?»

Покірно вклонився віщун князю.
«Покинь відслоняти будучність свою!
Не знайде потіхи, хто її покров
Посміє зірвати зухвалов руков».

Князю мовби жару насипав у кров,
Він глянув на діда, наморщивши бров.
«Чи думаєш, що я дитина така,
Що слово марнеє мене вже й зляка?
Як знаєш будучність, то всю й відкрий!
Як ні, я скажу: «Ти дурисвіт старий!»

«Мій княже, дурити не вмію я.
Сумна, невесела будучність твоя.
Твій кінь, що найбільше його любиш ти,—
Той має загибель тобі принести».

«Як так, на Перуна кленуся я,
Що більше не сяду на того коня».
Летіли літа, мов Дніпра бистрота,
Князь Олег з війни знов додому верта;

В далекий похід він із військом ходив,
Хозар, степових хижаків, побідив.

Народ веселиться, настав уже мир;
Князь Олег дружину ззиває на пир.
Весело три дні і три ночі пройшли;
Вони погуляти на лови пішли.

Дніпра узбережжям біліє пісок;
А поза піском тим сосновий лісок;
На краї ліска, на тім білім піску
Біліший кістяк, кому він по знаку?

«Любимець твій, княже,— конюх відповів,—
Твій кінь, що прогнать його в степ ти велів,
Що ми його гнали, не хтів він до тих
Свобідних вертать табунів степових,
І все лиш маячив пісками він сам,
Аж раз ми здохлого знайшли його там».

«Мій щирий приятель! — князь Олег сказав,
На білії кості з жалем поглядав.—
Я смерть йому вдіяв, прогнав його сам,
Повірив дурисвіта-діда словам».

Князь Олег до лоба ногою діткнув,
В тій хвилі в нозі біль страшенний почув,
Бо в лобі тім краса сиділа змія
І зубом отруйним шпигнула князя.

Князь Олег хитнувся і весь задрижав.
«Проклятий віщуне, ти правду сказав!»
Князь Олег посинів, зір в небо здійма,
Дружина до нього — в нім духу нема.

КЕРМАНИЧ

Черемошем бистрим, шумливим
На доли дараба летить,
Керманич на ній молоденький
В Черемоша води глядить.

В керманича серце мутиться,
А з ока спливає сльоза,

Лиш керму поводить поволі
По хвилях робуча рука.

Мов утка, дараба ось поре
Спокійну, широку глибінь,
І в воду, понуривши очі,
Вдивився керманич-легінь.

А втім — чи се сон, чи се явa? —
Крізь сльози ввижаєсь йому,
Що ось надплива над чудесну
Підводну палату скляну.

З вікна її очі до нього
Дівочі якісь піднялись;
Дівчина та — боже єдиний! —
Та, що він покинув колись.

І слухає пильно керманич...
Дівчина та плаче й співа:
«До мене, мій милий, до мене!
Чекаю на тебе жива...

Хоч нас розлучили злі люди,
А смерть принесе нам спокій.
Ходи, тут твоя я навіки!
Ходи, тут навіки ти мій!»

Черемошем бистрим, шумливим
На доли дараба пливе;
В ній зламана керма, о берег
Черемош дарабою б'є.

Глибоко керманич, глибоко
Лежить у скляному дворі;
Що присне о скелі дараба,
Йому вже то й не в голові.

НЕЩАСЛИВА

(із о. к. толстого)

Чому ж ти мене, тяжке горенько,
З світу не звело, нещасливую,
Лиш роздерло в мні серце на́двоє?
Як не зійдеться ранок з вечором,
Так не зжиться двом добрим молодцям;
Із-за мене все вадяться вони,
І оба мене лають-коренять.

Братик ось мені дорікає так:
«Пощо ти пішла за паничика,
Втрутилась в рідню, у нерівную?
Ти, відступнице, перевертнице,
Від рідних своїх ти відстайнице!»

«Бадічко ти мій, рідний братику!
Я в рідню йому не вбивалася;
Сам ти, братчику, намовляв мене,
Намовляв мене, віддавав мене».

А тут муж мені дорікає знов:
«Із якого ти роду-народу?
Яке віно ти принесла мені?
Та й і чим мене вчарувала ти,
Приговірнице, чародійнице,
Мене з моїми ти розлучнице?»

«Ой ти, пане мій, милий мужу мій,
Нічим я тебе не пристрітила,
А взяв ти мене з волі вільної.
Невелике то й віно за мною;
Всього серденько те покірливе,
Голова, тобі все послушная».

*

Переріс же хміль через річеньку,
З дуба одного та на другий дуб
І колишеться поміж обома,
Над водицею зеленіючи,
Туги-горенька та й не знаючи,
Оба дерева обіймаючи.

СВЯТОСЛАВ

Прощається з матір'ю князь Святослав:
«Ой, їду я, мамо, та в Переяслав.
Щасливий, веселий Болгарії край,
І пишно там котиться срібний Дунай».

А в Ольги пустилися сльози з очий:
«Не кидай рідні, сину мій дорогий!
Не бідний, а рідний і руський наш край,
Дніпра не замінить вам срібний Дунай.
В чужині там скарби, та й зрада ж бо є!
Чужого забагнеш, а стратиш своє».

Та дарма ридає і дарма благає;
Князь буйний дружину в похід закликає;
І неньку стареньку у сльозах лишив,
За славою й сріблом в Болгари спішив.

Ой правду сказала та мать Святослава.
Де скарби, там зрада, а гіркість, де слава.
Воює в Болгарії князь Святослав,
Багато там горя і лиха зазнав.
Втім з дому доносять: «О, княже, вертай!
Орда печенігів воює твій край».

Ой скорим походом на Русь повертав
З багатим здобутком буйний Святослав.
А хвилі Дніпра по порогах шумлять,
В густих очеретах вороги сидять.

А Свінельд, стар лицар, сказав до князя:
«О княже, не видержить сила твоя.
Як нас у степу нападуть вороги,
Не зможемо їх удержати ваги.
У Корсунь хіба на зимівлю вертай,
Весною ж у рідний повернемо край».

«Мій край нападають поганські сини,
А ми маєм ждати спокійно весни?
Ні грек не злякав нас, ні військо болгар,
А тут степовий би злякав нас дикар?»

Пливуть Дніпра води то тихо, то з шумом,
А військо князеве огорнене сумом.
А скоро ніч темна на степ налягла,
Орда печенігів страшна надтягла.

Кровава була там і люта борба,
І падали трупи, в покіс мов трава;
І кровця лилася рікою-рікою,
Заледве де сотий уйшов з того бою.

Уранці кривавеє сонце сходило,
І Русі великеє горе звістило;
Ось війська останки знесилені йдуть,
Князя безголовий труп коні несуть.

А хан печенігів в степу пирував,
На пир старшину свою всю завізвав.
Побіди він празник з ними обходив,
Із срібної чаші на пирі тім пив.

Ся чаша — то череп князя Святослава!
Оправлений в срібло,— ось вся його слава!
На чаші тій напис лиш знати дає:
«Чужого забагнеш, утратиш своє».

РУСАЛКА

(ІЗ ПУШКІНА)

Над озером в глухій діброві
Спасався десь-колись монах,
Все в праці тихій і суровій,
В задумі, пості й молитвах.
Вже смерті ждучи леда-хвилі,
Старий і гріб собі копав
І, щоб з життя ослобонили,
Святих угодників благав.

Раз в літню пору край порога
Своєї хаточки старий
Анахорет молився до бога.
Смеркало. Пінився чорторий
На озері і дихав млою.

Бір почорнів. У небесах
Плив місяць смугов світляною.
Вдивився в хвилі наш монах.

Глядить, і страх його проймає,
І сам не зна, що пізнає.
І бачить: хвиля бризка, грає
І тиха знов, гладка стає.
І враз легенька, мов тінь ночі,
Біленька, мов маєвий сніг,
З хвиль діва виплила, плюскоче
І мовчки сіла на моріг.

На монаха глядить тужливо
І пишні коси чеше влад...
Старий із острахом на диво
Глядить на ту чудову стать.
Вона головкою хитнула,
Рукою старцеві кивнула
І враз падучою звіздою
У сонних хвиль глибінь пірнула.

Всю ніч не спав старий понурий
І не молився цілий день;
В думок зворушених він бурі
Вбачав ту дівчину лишень.
Знов мла на бори ляговиться,
Крізь хмари місяць прогляда,
І знов на березі дівиця
Сидить, чарівна та бліда.

Глядить, манить його до себе,
Цілує, мовби знехотя,
То грає, плюскається в водах,
Регоче, плаче, мов дитя.
Монаха кличе й мов зітхає...
«Сюди! Сюди!» І звук бринить
І знов у хвилях поринає
Серед нічної тишини.

На третій день пустинник сивий
До праці й труду вже не йшов,
Сидів над озером до ночі,

Аж бір покрила мряка знов.
Розвіяв ранок тьму нічную —
По монасі пропав і слух,
Лиш сиву бороду у хвилях
В час бурі бачив раз пастух.

ПІМСТА ЗА ВБИТОГО

(АРАБСЬКА ДУМА, З ГЕТЕ)

I

На стежці вбитий він
Під скелею лежить,
А кров його пливе,
Каміння червонить.

Вмираючи, мені
Тягар він наложив,
Не діжде враг, аби
Присягу я зломив.

«Сестринче любий мій!
Грізний, хоробрий ти!
Я гину зрадою...
Ти смерть мою пімсти!

Хай лютий буде зір
Твій, як змії отруя,
А стяг розвитий твій
Хай смерть врагам віщує!»

І впали в грудь мені
Слова ті, мов скала,
І, мов під тягарем,
Душа нить почала.

Ох, бо порадника
Судьба мені забрала
І найщирішая
Душа світ попрощала!

В холодний день він був,
Мов сонця теплота,

А в спеку — наче тінь,
А в спрагу — мов вода.

Мов олень, бистрий був,
Веселий, мов дівчина,
Героя сміліcть в нім,
А в тілі сила львина.

До цілі простий шлях
Вмів він усе знайти,
А зради він не знав,
Не хтів підступно йти.

Мов дощ з небес, так він
Лив щедро дари нам,
Мов грім з небес, ніс він
Загибель ворогам.

А чорний волос у його
На плечі аж спадав,
А пишний перський плащ
До стіп йому спливав.

Та скоро в полі знак
До бою загримів.
Мов вовк голодний, він
На добич так летів.

Він їздив сам, лиш меч
Йому товариш був,
В Йємені кований,—
Враг силу його чув.

Той плащ, той меч не раз
Пізнать могла горда
Вся гудзейлітськая
Хижацькая орда.

На плащ той шайка їх
І на той меч стальний
Засіла — і мій друг
Згиб від тих лютих змій.

Глядіть, яку йому
Враг постіль зготував!
Верблюд би в скалах тих
Сам ноги поламав.

Сходяче сонечко
Злякалося того,
Обдертого, в крові
Побачивши його.

Не радуйся перед часом,
Погане плем'я злеє,
Бо в твоїй крові втопиться
Весь біль душі моєї.

II

Полудне жаркеє.
Наш відділ хоробрий вже збився
У купу тісную. Рушаєм!
І ген за піски вже бог сонця
На сон свій склонився —
Ми тягнем, мов хмари над гаєм.

А кождого дух, наче меч;
А вірні мечі у піхвах.
При боці його кождий чує...
А кождого кінь, наче тигр...
На сірих, далеких степах
Шакал лиш наш похід вартує.

Ой ворог сон-зілля [1] немало
Увечір хлистав
І спить непробудно в таборі...
Гей, тут його відділ наш смілий
У самую пору напав!
Не вздрить уже ранньої зорі.

Зачніте ж кровавеє діло!
Смерть трупи валйть....
Два плéмена впали в могили,

---

[1] Сон-зілля — опіум, якого вживають східні народи для спровадження приємних снів.

А лиш небагато втекло. Увесь степ
Їх крові потоки скрасили,
А вид той убитому милий.

Їх кров'ю вгасили ми спрагу
Тяжких наших спис,
Гарячий пісок напоїли...
З різні тої кождий із нас
Лиш меч весь у крові приніс,
А ран ми на тілі не вздріли.

Тепер нам сорбетів, вина подавай!
Я не знаю про заказ Корана!
По труді заплата! По битві страшній
Скуштуємо розкошів раю.
І втіх ні одна не вменшає нам рана.

Най меч мій булатний,
Най кінь вороний і усі
Сьогодні зазнають, що радість і згода!
І як та пустиня в крові ворогів,
Так най же купається нині в вині
Побіда мойого народу!

Подай мені чашу тяжку, золоту,
Гей, Савар бен-Амре, мій друже!
Та все ж і убитого жаль,
І серце болить мене дуже.

З сталевої чаші ми смерті напій
Ворогам дали нашим,
Гудзейлітам, тут нині!
І гляньте, як твердо поснули вони!
Не грозить вже нам ані разу
Їх шайка посеред пустині.

А чуєте там, як пустиня
Уся гомонить
Гієн прошибаючим риком?
Он стадо вовків блискооких
До трупів ворожих летить,
Шакали їх шарпають з криком.

Глядіть, онде кречети як
Із синього неба падуть
І гордо по трупах ступають!
Ось тут їм пожива! Ось тут
Нажруться досита вони,
Що вже й підлетіти вгору не здолають.

ХРЕСТ ЧИГИРИНСЬКИЙ

Гей, в місті Чигирині
Там церков — Спас святий,
В тій церкві хорониться,
Козацький хрест старий.
На тім хресті донині
Ще давній напис єсть:
«Мир мирним! На враждущих
Сам бог і його хрест!»

У при́творі донині
Старий той хрест стоїть,
Мов свідок літ минувших,
Страшних забутих бід.
І лиш сліпці старії
З піснями на устах
Сидять, мов сум могильний,
У стіп того хреста.

І не одну співають
Вони старую вість
Про наше горе-лихо
Та про ворожу злість.
І серце смуток тисне
На вісті з тих часів,
І відірваться тяжко
Від тих старечих слів.

*

Весна настала красна,
Зацвів пахучий крин [1];

[1] Крин — лілея.

Немов козак гулящий,
Прибрався Чигирин.
Мов дівчина в неділю,
Природа вбрана вся,
І наче щастя в серці,
Така її краса.

Болоня край Чигрина
Не мряки залягли —
То два війська ворожі
До бою надтягли:
Брати два, ворогами
Роз'єднані з собов,
Прийшли, аби пролити
Річками братню кров.

І стали проти себе
Тут лях, а там козак,
Тут гордий пан, там низький,
Погорджений бідак;
Тут певність, там зневіра,
Тут жáдоба, там жаль...
Ірзають бистрі коні,
Блищить до сонця сталь.

Гей, гордо пан Жолкевський
На конику жене!
Гей, гордо лядське військо
Рядóм стоїть страшне!
А сугорби понуро,
Мов поле сиві мгли,
Невéселі козацькі
Ватаги облягли.

«Заждіть,— кричить Жолкевський,—
Раби, навчу я вас!
Не прийде вам охота
До бунту другий раз!»
Три шибениці ставить
На горб, щоб кождий здрів,
І напис понад ними:
«Се жде бунтівників».

«Гетьмане Наливайку! —
Озвався Лобода.—
Се що таке на горбі?
Яка нова біда?
Чи стяг се, що в бій шляхту
Веде? Ану, смотри!
Мені здається, бачу
Там шибениці три».

А Наливайко каже:
«Щасть боже їм і з тим!
Та ми підéм до бою
Під знаменем святим.
Гей, браття, хрест поставте
На горб, на нім письмо:
«Мир мирним! На враждущих
Сам бог і хрест його».

Знов день настав, страшная
Знялася боротьба;
Немов огонь з водою,
Так перли війська два.
Чим вище світле сонце
По небу вгору йшло,
Тим більш братськóї крові
На землю там плило.

І стала послабати
Козацька сила вже...
Лютує пан Жолкевський
І в пень козацтво тне.
«Ось вам наука, хами,—
Так грізно він кричить,—
Як різать нашу шляхту
І села нам палить».

І всі козацькі очі
Звернулися нараз
До видного на горбі
Хреста в страшний той час.
І бачать: чи се привид,
Чи правда? Із землі

Хрест двигається звільна
І мов пливе у млі.

Мов невидимі руки
Несуть його — пливе
Аж там, де пан Жолкевський
У пень козацтво тне;
І серед бойовища
Той хрест чудесний став,
Мов раменами, кріпко
Козацтво заслоняв.

Всі, бачачи те диво,
Стоять, мов умерлі...
Не гримають мушкети,
Не блискають шаблі.
В тривозі пан Жолкевський
З рук шаблю опустив;
Дивився, мов не бачив,
Стояв, мов і не жив.

А Наливайко крикнув:
«Так, браття, так і есть!
Мир мирним! На враждущих
Сам бог і його хрест!
За мною! Най пізнають
Ляхи, що з нами біг,
Що проти бога змігся,
Хто проти нас ся зміг!»

На захід вже сідало
Святеє сонце вниз;
Кінчився при Чигрині
Бреньк сталі, ломіт спис.
При шибеницях військо
Шляхетське полягло,
Рікою трупів много
І крові поплило.

Один лише Жолкевський
Уйшов, не згинув він;
За ним козацтво довго
Ще гналося вздогін.

«Зажди,— кричить козацтво,—
Жолкевський, та смотри!
А для кого ж лишив ти
Ті шибениці три?»

*

Кроваве бойовище
Травою поросло;
Могили вкрили трупів,
Мов буря, все пройшло.
Козацькі й лядські сили
Розвіялись, мов прах,—
Не згибла лиш незгода,
В вражді ще Русь і лях.

І чи коли настане
Нам щасливіший час?
Чи завітає єдність
І згода, й мир до нас?
Бог знає. Та ми слова
Не зречемось того:
«Мир мирним! На враждущих
Сам бог і хрест його».

А. ДІЯЛЬНІСТЬ

Була десята. Люд по вулицях глотився.
До своїх діл давно усяк уже манджав.
Зі сну здорового я йно що пробудився
І в по́стелі м'якій ще у півсні лежав.

Заледве снідання, що служниця внесла ми,
Вигідно лежачи, спожити я поспів,
Аж тут приятель мій, мов звіяний вітрами,
До мене напруго, мов блискавка, влетів.

«Добрий день! Ти ще спиш? Чи стиду ти не маєш?
От, знаєш, новину тобі спішу сказать!» —
«Ну, що?»—«А наших письм остатні числа знаєш?»
«Ні! Онде, як прийшли, нерушані лежать».

«Чому ж ти не читав?» — «Так якось відвелося».—
«Ах, голово дурна! Ану лиш прочитай!
Там ділання таке на Русі почалося!
Тепер напевно в нас правдивий буде рай!

Ади, у руху все! Тут «Слово»: «Разом,— кличе,—
Візьмімося до діл і «русскость» боронім!
А ти, ізящний наш, руссійскій наш язиче,
Стань чистий, як вода, гучний, не́наче грім!»

А там «Наука», бач, премудро як навчає
Про Іллю Муромця наш темний, бідний люд,
Як тепло, гаряче і твердо «защищає»
Вірнопіддательний, консервативний труд!

Про «Раду русскую» вже й не казать. Усюди,
Де лиш читать почнеш, наскакуєш якраз
На звороти: «Не спім! Благословенні труди!»
Та «Вже прийшов і нам свобідний праці час».

Де-де! Вже й «Ластівка» про працю скрізь цвіркоче,
Качковське Общество діяльне, що аж страх!
«Народний дом» собі ж до діла браться хоче
І «Русска матица» стрясає «лѣни прахъ».

Душа втішається, і серце в груді скаче,
Коли подумаю, що се зачнеться в нас.
Бігме, вже видиться, як все стає іначе,
Як все росте, цвіте! Та час-бо вже, ой, час!

А ти лежиш та час марнуєш! Чи не стид же
Тобі, не хочеться йти також їх слідом?
Ну, рухайся лише! Вставай, збирайся швидше!
Пора занятися і нам яким трудом».

«Ти правду кажеш, а! — сказав і я огнисто.—
Вставати — ну, встаю. І знаєш, що? Ану,
Для «Друга» втну статтю відразу ось начисто:
«До діла!». А потім ще на часок засну».

Б. ПАТРІОТИЗМ

Паночик наш, го-го! Дай боже їм прожити!
За руськістю стоять так твердо, як скала.
З ляхом вони — та де, й не стануть говорити.
Лиш Русь у них одна, велична та ціла.

Я при виборах їх раз бачив. Серце в груди
Росло, коли я чув, як мовою твердою
Виборців гріли на ті виборóві труди,
А люд довкола них стояв, мов під скалою.

І бачив потім я, всім серцем сокрушенний,
Як лютились вони і лаяли весь світ,
Що чернь та темная, гидкий той люд мерзенний
Не слухав ради їх, відкинув їх совіт.

«О, ганьба русинам! — кричали патетично
Паночтик, за столом сидячи при вині.—
Послом у нас ляшок, «избранный вже вторично,
Хоча посольство те належиться мені».

Та де там! Тих волів хоч довбнею між вуха —
Дарма! Послухає, притакне, ще й кивне.
А зробить так? Ні руш! Жидів, панів послуха!
Мов цап, за іншими в чужий город майне.

І що я їм не раз наклепчу, наговорю
І в карк не одному катюзі натовчу:
«Ти русин! Лях твій враг! Ти голосуй за мною!»
Куди там! Дурнів тих ніколи не навчу».

І довго так іще паночтик глаголали.
Зворушила мене їх мова аж до сліз.
Та як додому ми із міста повертали,
Я з хлопом здибався, що в плахті хопту ніс.

Зайшов у бесіду я з ним. Він таки з того
Самого був села, що й наш той панотець.
«Як там у вас?» — «А як? Все добре, слава богу.
Паночтик наш — го-го! Вони всім нам отець.

У них і пасіка, і сад, будинки ладні,
Що господи! Вони господар! А яка
Худібка! В домі їх хати які порядні!
Наслухався не раз я дива від дяка».

«А що? Хіба самі в покоях не бували?» —
«Бог з вами! Як же се? Хто вигадав? Таким
Замурзаним, брудним, як ми! То ми б ся мали,
Якби котрий посмів ввійти! Он раз Яким,

Братанич мій, зайшов... Не дай же, Христе-боже,
Якої лайки він від панотця набрав!
А Мирона колись як випхнули, то, може,
По сходах разів п'ять униз він карбуляв.

О ні, паночтик наш порядок люблять дуже.
Ну, знаєте, що ми? Простацтво. Де нам знать

Звичаї добрії? Звичайно, нам байдуже.
Вони ж то день у день дурних розуму вчать.

Не раз то й прикро нам. Звичайно, в чоловіка,
Хоч і який неук, а честь своя то й є.
Та що робить? Не раз то й гірша ще публіка,
Як прийде дати що, а тут ось не стає».

«Що дати?» — запитав я, так собі цікавий.
«А так, от трафиться — народиться, умре...
У панотця то вже порядок на ті справи,
Як зажадають, то хоть круто, дати тре.

Та й ще останніми роками от настала
Нова біда... Якісь книжки. Христос там зна,
Пощо і від чого. Громада вже складала
Щось десять раз на них. І най би хоч одна

Здалася до чого! А я вже й допитався
Дяка, що в тих книжках написано. Сказав:
«Казета. Там стоїть, який де в світі стався
Припадок, всячина». Одну, мабуть, назвав

«Наука», другу знов, здається, «Руська рада».
Але пощо й нащо складалася на них
З посліднього не раз у нас уся громада,
Бог знає! В нас ніхто не знає, що там в них».

Багато говорив той селянин. «Та що то,—
Подумав я,— от хлоп, плете, аби плелось!
І на найліпшого чернь кидає болото.
І слухати брехні такої не ялось».

І справді, він брехав. П'ять неділь нині тому,
Я був у панотця. Гай-гай, таких людей
Не много начислиш у нас, відданих свому
Краєві, щирих та сердечних, як оцей!

Який смачний обід! І як чудово грає
На фортеп'яні їмость! Найстарша дочка
Французькі повісті як ніч, так день читає...
Жаль тільки, що в селі біднота там така,

Говорять, уперед не так там зле бувало.
Ну, та тепер і скрізь настав недобрий час.
Йому б на кращу де параф'ю випадало,
Аби не бідував заслужений у нас.

Обід, говорю, був предобрий. Лиш припадок:
Десь служниця таріль розбила. Ну, за се
Взяла поза вуха три рази. То порядок!
На другий раз нехай обережніш несе!

Надвечір там якийсь хлопчисько приволікся.
«Я бідний сирота,— говорить,— вже три дні
Не їв... Шукаю служби де... Змилосердіться,
Найміть та накорміть, бо вже я геть зомлів».

Паночтик у лице йому зирнув спокійно.
«А русин ти?» — «Ая!» — «Ну, йди ж у божу путь!
Он, може, арендар прийме... Та стій-но, стій-но!
Затям се: русином твердим весь вік свій будь!»

В. ЗГІДЛИВІСТЬ

Безсонниця — крий біг,— що за погана річ!
Що диких-диких дум в одну безсонну ніч
По голові пройде! Не раз і дивно, брате,
Як ті думки могли в умі тобі повстати.

От раз в безсонну ніч прийшов мені на ум
Наш Безумович, стовп преславний наш Наум,
І поклик голосний його, яким до згоди
Він звав Рутенію. Згадав я короводи

І звади всі, які потім пішли у нас,
Як славний Глоджимір Фарбінський був сей час
Готов рутенським всім стовпам подати руки
І бесіду уже приладив для принуки.

Як наші молоді стовпки на тім, здається,
Сварились лиш, де той рутенський збір збереться;
Як «Сім братів святих» (всі сім в одній особі)
«До згоди» кликали, «коли не тут, то в гробі».

І як вкінці на те преславний Плосколоб
Рішуче відказав, що Безумович — «чоп»
І що про згоду в нас немає доти й мови,
Поки весь руський мир не стане, «аки Слово».

Все те, мов хмари, йшло по голові мені;
Коли ж над раном десь заснув я, то й у сні
Не щезли ті думки, хоч не гули словами,
А просувалися чудними образами.

Ось бачиться мені, що все так-так, ніщо,
Рутенія хропе, а свари йдуть, як бог
Від віку приказав... Аж десь з дебрі виходить
Великий глас і зве: «До згоди, Русь, до згоди!»

Я озирнувся — хто і відки се кричить?
І бачу — се не тур, ані медвідь ричить,
А Безумович наш, рутенців всіх відрада,
Дебра ж, де він кричить, зоветься «Руська рада».

Гляджу, аж бачу враз, ворушиться весь край,
І божий мир гуде, немов ті пчоли в май,
І тягнуться усі, немов пшеничне тісто,
«До згоди!» — кричачи, у славне Лева місто.

Поперед усіма панотчики в бричках,
Миряни позад них верхом на паличках
З усіх боків пливуть, мов води напливають,
Собою місто все, мов хмари, покривають.

Між ними бачу я щонайзнатніших всіх:
Ось тут і Плосколоб, тут і Ковальський Міх,
Василько Мудрагель, Хвостовський Осмогласник,
Святий Митро Полит, Нічомунепричасник,

І Глоджимірко там Фарбінський, Аввакум
Многоглаголющий, там і старий Наум,
Преславний Безумович, всіх рутенців слава,
І чесний наш отець Курендович Халява.

Всіх бачу, всіх ураз, і радуюся й сам,
Що ось, мовляв, кінець вже буде всім сварням,

Що вся Рутенія зіллється, хвала богу,
Мов борщ, із всіх горшків зіллятий до одного.

І дар пророчення у собі я почув,
Коли весь той собор на площі ось загув,
І, духом злетівши над тих людей юрбами,
Озвався я до них такими ось словами:

«О дай вам господи, рутенські вівці, всім
Зійтися радісно у стадові однім,
А тому стадові дай пастиря благого,
Який би порівну стриг всіх вас до одного!

Дай боже верем'я, щоб вуха в вас росли!
Дай боже час сухий, щоб вам язики всхли!
Дай боже повінь, щоб ваш бруд ополоскала
І швидко щоб по вас лиш тая слава стала!»

Сказавши се, я знов на землю лет спустив,
А здвиг весь за той час гудів, шумів і плив
На ринок тиснучись широкою рікою,
Мене стис на камуз і поволік з собою.

ТОВАРИШАМ ІЗ ТЮРМИ

Обриваються звільна всі пута,
Що в'язали нас з давнім життєм;
З давніх брудів і думка розкута —
Ожиємо, брати, ожиєм!

Ожиємо новим ми, повнішим
І любов'ю огрітим життєм;
Через хвилі мутні та бурливі
До щасливих країв попливем.

Через хвилі нещасть і неволі,
Мимо бур, пересудів, обмов,
Попливем до країни святої,
Де братерство, і згода, й любов.

Ми ступаєм до бою нового
Не за царство тиранів, царів,

Не за церков, попів, ані бога,
Ні за панство неситих панів.

Наша ціль — людське щастя і воля,
Розум владний без віри основ,
І братерство велике, всесвітнє,
Вільна праця і вільна любов!

Треба твердо нам в бою стояти,
Не лякаться, що впав перший ряд,
Хоч по трупах наперед ступати,
Ні на крок не вертатися взад.

Се ж остатня війна! Се до бою
Чоловіцтво зі звірством стає,
Се поборює воля неволю,
«Царство боже» на землю зійде.

Не моліться вже більше до бога:
«Най явиться нам царство твоє!»
Бо молитва — слаба там підмога,
Де лиш розум і труд у пригоді стає.

Не від бога те царство нам спаде,
Не святі його з неба знесуть,
Але власний наш розум посяде,
Сильна воля і спільний наш труд.

НЕВІЛЬНИКИ

Лежу я безсонний. Ніч темна,
І дощ цюпотить у вікно...
Бог зна що верзеться наяві,
А думка усе про одно.

Усе про ту волю святую,
Що, страчена, так дорога́,
Так чудно хороша! На серце
Знов сум цілоденний ляга.

Розпука обхоплює душу
І чорні думки шевелить:

«Ні, воля — то сон, а на світі
Ніхто не зазнав і не вздрить.

Гляди у вікно лиш щоденно,
Де вулиці видно цяту,—
Там люди проходять усякі,
Ти їх придивися життю!

Ось бідний, обдертий зарібник
Голоден стоїть, як туман,—
Се черева свого невільник,
А черево — на́йстарший пан.

Там служниця зранку на ринок
Із кошиком пильно біжить —
Невільниця пані лихої,
З добра не пішла, чей, служить.

А онде бабуся старенька,
В руках молитовник — пішла
У церков — не бога святого
Невільниця, але попа.

Он в повозі муж із жоною,
Напевно, в театер імчать,
Держаться за руки, а з рук тих
Невольничі пута бряжчать.

Чи се ж та захвалена воля,
Де тисячі, тисячі сплять,
Жиють і вмирають, і навіть
Як ти, про свободу й не снять?»

Ні, що ж то? Хіба ж я не бачу?
В блискучих колясах летять
Построєні дами й панове,
Колеса о брук гуркотять.

Построєні дами й панове
Глядять так свобідно на світ,
Сміються так голосно... Сміх їх
В мою аж доноситься кліть.

«Се ж вільнії люди!» — згадав я
На хвильку. Та ні-бо, й вони
Невільники забагів своїх,
Дурниць, зіпсуття та нудьги.

А втім погадав я про сльози,
Про тисячів працю та кров,
Що ллється в рабів тих кишені
Горючов ріков золотов.

І довго я мучився думками
Про світ той, домівку рабів;
Кров стукала сильно о мозок,
Неначе палив її гнів.

Кров стукає сильно о мозок,
І чорнії думи летять,
Мов панські коляси блискучі
По тім'ю в бігу торохтять.

НАУКА

СОНЕТ

Хоч вічно злий тиран її вбива
І переслідують підніжки власти,
Хоч пітьма рада в гріб її укласти,
Проте вона вовік-вовік жива.

Хоч вихор злоби, знай, при ній шаліє,
Хоч божим іменем і піп її клене,
Хоч деспота рука її визнавців гне,
Вона все проста, все росте й міцніє.

Хоч людськість блудить часто манівцями,
Вона — спокійний, щирий провідник,
Шукає виходу з стежок блудних.

Хоч в горі й тьмі розпучними словами
Кленуть її людці, вона проклять не чує
І для добра їх раз у раз працює.

ПОЕЗІЇ, ЩО НЕ ВВІЙШЛИ ДО ЗБІРОК

1900

*

Всякий легенди співа: атеїсти про муки месії,
Аморалість про чернечу мораль, радикал про покірність,
Про самозречення й про занехаєння дійсного світу.
Окрик: життя — то чуття! Моє я — то мій світ, а у ньому
Стільки незвісного, тайн і безодень, Америк багато!
Гей же, Колумби! Нові каравели готуйте, на вітер
Пніте вітрила. Рушай невідомі світи відкривати!
Світ дотикальних появ, отих грубих, важких елементів
Звісний нам добре наскрізь, перемірений, зважений точно,
Бридкість його і красу описали нам і змалювали
Вже на стосотні лади. Надокучило! Годі! Давайте
Свіже! Ведіть нас туди, де ніхто ще не втоптував шляху,
Де непридавлені тілом лиш нагії душі буяють!
Нуте, поезію слів і незайманих звуків давайте,
Мовою душ говоріть до душі, підіймайте уяву
На висоту, де горить віковічна ідей оріфлама!

МАЙОВІ ЕЛЕГІЇ

I

Весно, ти мучиш мене! Розсипаєшся сонця промінням,
Леготом теплим пестиш, в сині простори маниш!
Хмари вовнисті, немов ті клубочки, шпурляєш по небу
І, мов шовкові нитки, дощ із них теплий снуєш.
Сірую грудку з землі ти підкинеш під небо блакитне,
І в жайворонкову трель грудка розсиплеться вмить.
Ти журавлиним ключем навертаєш нестерпную тугу,
Мрії про вольний простір, щастя далеке моє.
Ти лебединим крилом кришталевії хвилі скородиш —
Чую їх плеск аж у сні на лазуровій ріці.
Бачу, як чайкою ти колихаєшся над глибиною,
Як над широким Дністром гнешся лозою к воді.
Весно, ти мучиш мене! Міліонами кольорів, тонів,
Ліній і творів кричиш: воля, і рух, і життя!
І, мов безсильне стебло в бистрину ту, ти рвеш мою душу,
В серці зав'ялім, черствім будиш нові почуття.
Будиш бажання, яким не сповнитись; освітлюєш пустку;
Ніжно гойдаєш в гілках осамотіле гніздо;
Пильно схиливши лице, роздуваєш погасле огнище;
Свистом від гаю зовеш, наче мій друг молодий.
Ні, не мені вже гулять по тім гаю, мій друже-соколе!
Ні, не мені вже зайцем в зелень пахучу нирять!
Серце тріпочеться ще, і у груді кров б'ється живіше,
Та напосіли літа, давить життя тягота.
Мрії безумні, немов той табун, вигравають по полю,
Гриви на вітер, і ржуть, дзвінко копитами б'ють.
Ах, та се мрії, чуття легкокрилі, барвистії діти,
Але тверда їх рука в поводах цупко держить.
Хвилька — і ляск батога, і жорстоке, понуре «ніколи»...
Праця! І чар весь мине. Весно, ти мучиш мене!

II

Бачив рисунок я десь — і забув уже, де його бачив,
Чий то рисуночок був — Бекліна чи Мейсоньє.
Мушля перлова — то віз, а метеликів чвірка — то супряг,
Два аморети малі — то два погоничі їм.
Пурпуром, золотом і ізмарагдом, сапфіром набитий,
Стелиться геть у безмір круто веселчаний шлях.
Поле внизу, непривітна стерня, тогорічне будяччя,
Пара худих шкапенят тягне, зігнувшися, плуг.
За плугом, згорблений теж і спотілий, орач поступає,
Тисне чепіги грудьми, істиком скибу труча.
Та вже спинили його аморети, вже тягнуть за поли,
Просять і тягнуть, манять в поїзд перловий сідать.
З острахом бідний орач позира на незорану ниву,
На коненята свої, на мозолі на руках.
Але нога вже сама піднялась і не слуха розсудка,
Так і здається — тремтить в поїзд перловий ступить.
Весно, се твій екіпаж! І твоя се вина, коли серце
Ще раз розсудок злама, ще раз зо шляху збіжить.
Так усміхаєсь йому променястий той полет Ікарів,
Навіть Ікара судьба не налякає його.

III

Ні, аморети, мені за погоничів ви вже нездалі:
Надто ви, хлопці, палкі, надто в їзді нетривкі.
Надто бурливі у вас поривання: раз блисків, пожежі,
А за хвилину вам бур, громів і трусу давай.
Надто, голубчики, ви патетичні, засліплені трохи
В своєму власному «я». Се не до ладу мені.
Я вже старий мореплав, як смакують ті громи і бурі,
Знаю докладно! Нехай робить собі їх Зевес!
Досвідний нурок із мене: що в власному «я» там таїться
На болотистому дні — знаю, голубчики, й се!
Черепи стовчених мрій, кістяки неоправданих планів,
Зломки дрібних пожадань, трупи обманних надій.
Ах, а крім того, гидкі слимаки самолюбства, медузи
Завісті, хроби гризот, кефалоподи підлот.
Ні, аморети, не вас за погоничів взять я бажаю:
Сонце, погоду люблю, ясність і радісний сміх.

Хай уже лучче дідусь, сміхотворець отой бородатий,
Супряг летючий жене, золотосяйний гумор.
Нам ні пощо поспішать — не втече від нас чорна могила;
Нам нікого проклинать, нам нікому докорять.
Пристрасті в нас уляглись, скороспілки ілюзій обпали,
З ран, що життя завдало, ще хіба шрами болять.
Та з життьової борні ми не вийшли каліками: серце
Не відучилось любить, іскри не згасли в очах.
Нумо ж, дідусю! Хапай за ті поводи, з променю ткані,
На романтичнім візку в край реалізму майнем!
Сонцем маєвим нехай наше слово заблисне, заграє,
Жаль наш маєвим дощем хай на лани капотить.
Наша любов, мов маєва погода, хай гріє-голубить,
Гнів наш хай буде мов грім, що лиш міазми вбива,
Але ненависть гонім і зневіру далеко від себе!
Біль наш і сумнів на сміх, слізьми облитий, змінім.

IV

Стаяли живо сніги, розірвала морозні окови
Річка і вниз понесла, повінню грає в руслі.
Зм'якла землі заморожена шкіра і руном шовковим
Сонячний усміх палкий швидко її покрива.
Гай ожива, і хоч голим ще гіллям махає до сонця,
Та на гілках уже скрізь поналивало бруньки.
В селах лише ще, здається, зима коморує: не чути
Радісних криків дітей, гейкання плугатарів,
Мокро ще в полі, нема для худоби ще паші на лузі;
В стайні худібка стоїть, трухлу солому гризе;
Діти у затхлих хатах ще сидять, визирають у вікна,
Личка бліді, лиш горять очка, немов вуголькн;
Тужно крізь шиби мутні визирають вони на подвір'я,
Німо питають: коли висхне болото грузьке?
Сонце, коли ж ти осушиш поля, і луги, і обори?
Швидко з обслонок липких випустиш гладишу цвіт?
Сонце сміється, і небо сміється блакиттю і вабить
Бідних із хати на світ, вабить зрадливо дітей.
Босі, в одних сорочках вибігають вони і назустріч
Сонцю і небу несуть радощів рій і надій.
Але з Хребта-гори ще потягає проймаючий вітер,
Криє ще маска весни злюще жало зимове.
Виснажене нерухливим чапінням у запічку, й постом,

І ще повітрям душним у нездорових хатах,
Тіло дитяче тремтить під тим подихом вітру зрадливим,
І повертають до хат діти, немов качани.
Личка поблідли ще дужче, посиніли руки і ноги,
Тільки головка пала, очі ще дужче горять.
Ніччю ж музика нова: шкандибає від хати до хати
Сум і жура: дифтерит, коклюш і тиф черевний.

V

Щезла з Хребта-гори вже сніговая блискучая кучма,
І святий Юрій убив злого дракона — мороз.
Радісно бузьки до дня клекотять на стодолі; під стріхи
З глиною в дзьобах дрібних шмигають скрізь ластівки.
На пасовиську рябиться худоба, і бігають діти
Ті, що їх чудом якимсь ще не замів дифтерит.
Звільна, немов мурашки, розриваючи землю розбухлу,
Ледве волочачи плуг, лізуть конята худі.
Також і я, давши дань свою демону злої хороби,
Вперве на світ виходжу, ледве ногами плету.
Крутиться ще голова, і трясуться коліна і руки,
Наче крізь сито лише бачу довкола я все.
Але зцілющим бальзамом у груди пречисте повітря
Ллється, й тепло весняне так і підносить мене.
І у зболілому серці — зболілому видом отсеї
Нужди, і горя, і сліз, що зветься руським селом,—
Теплі, гуманні чуття постають, і вітаєш, як брата,
Все, що живе на землі, любиш, голубиш усе...
Навіть на тих, що...

В АЛЬБОМ П[А]НІ О. М.

У безсонну ніченьку,
Де сум — твій товариш,
Скільки передумаєш,
Скільки перемариш!

Всі прожиті радощі,
Всі пробуті муки
Йдуть, мов тіні тихії,
Держачись за руки.

Йдуть, сміючись, плачучи —
Не о власних силах,—
Мрія-бо тужливая
Їх несе на крилах.

Та мені в борбі важкій
З темними думками
Навіть у країну мрій
Шлях заріс тернами.

Криворівня, дня 24 серпня 1902

*

Недаром сказано: голодний лях свистить,
А жид підспівує, а русин жінку б'є.

Муляр Никифор рано встав: гуркотання
Його збудило невгамовне в животі.
Він злий був. У нужденній буді, де він спав,

Було так душно, брудно, гидко; жінка так
Хропла, простягшись на долівці; в сутінку
Її лице пожовкле та поморщене,
Розпатлане волосся, синії уста —
Все те його дразнило, бридилось йому.
Штовхнув її, не думавши. Прокинулась
І крикнула сердито: «Ти здурів, старий?»
Той голос, ті слова, оте лице її
Сердите гірше ще розсердило його.
Відбуркнув; не змовчала жінка, бо й її
Крутив нутро той самий гість докучливий,
Неситий голод. «Лежню! — крикнула.— Отсе
Два тижні вже страйкуєш! Що ти думаєш?
Вже третій день ні кришки хліба не їмо!
А він ще штовхається! Краще б ти волів
Повіситись!» —
«Мовчи, стара!» —
«Мовчати ще?
Ні, я ревтиму, я кричатиму, щоб бог
У небі вчув! Се ж мука жить отак!» —
«Мовчи!»
Та розходилася стара! Вся злість її,
Все горе вбогого життя, нестатки всі,
Всі ночі неспані, пролиті сльози, всі
Розбиті плани, неосяжні радощі —
Все те прорвалося тепер, немов потік,
Що вирве гать, клубиться, і реве, й бурлить.
Вона кричить, і плаче, й лається, й клене;
Живіт порожній, мов пневматика, збільшав
Рухливість, силу й острість язика її.
Не видержав Никифор, сам стиснувсь кулак,
Сама рука знялась — і він не стямився,
Як жінка впала з попідбиваним лицем,
Як сині губи кров'ю закрасилися...
Він плюнув і пішов, щоб не дивитися
На всю ту нужду.
«Щоб я радше здох,
Ніж мучитись отак!» — крізь зуби воркнув він.

І йшов на ринок. Пощо? Надіявсь чого?
Два тижні вже ходив туди щоранку він
І з іншими голодними й обдертими
Вистоював ямки тут перед ратушем.

Слідив голодними очима, як ішли
До магістрату депутації просить
Голодним праці і, вертаючи, усе
Впевняли: «Люди, будьте лиш спокійні!
Пан президент готов усе зробить для вас!»
Ах, кілько раз він чув уже ті впевнення!
Бували й зміни: інколи впевняв про се
Намісник; чутка йшла, що навіть сам
Міністер має вдатися в се діло. Лиш
Потрібно, щоб вони спокійні, знай, були.
Ох, він спокійний! Боже, як спокійний! Він
У гробі б рад спочити, щоб не докучать
Нікому й щоб йому не докучав отой
Неситий ворог, що бунтує в животі,
Що труп'ячим страшенним оком позира
На нього з жінчиного висхлого лиця,
Із синіх губ її, з пустих хатніх кутів!..

Він перед ратушем. Тут гамір, метушня,
З усіх сторін біднота безробітная
Пливе, гуде, розмахує руками, скрізь
Якесь напруження. Що сталося? Прийшла
Підмога відки? Чи наказ від цісаря,
Щоб будівничі уступили? Що таке?
Ніхто не знає. Голоси мішаються.
«Незмога нам терпіти! Праці! Хліба нам! —
Вже пристають! — Не пристають! Примусили
Їх наші відпоручники! — Не думайте!
Пристали ніби, а прийшло до діла — ні,
І не явилися! Хороба на них всіх! —
Ні, не дамо водить себе, дурить себе!
Се мусить закінчитися! — Чекайте ще! —
Дарма чекать! — Із Відня нам обіцяно...—
Ага, обіцяно діру з обарінка! —
Гей, на Стрілецьку площу! — Що там? —
Зібрання!—
Чували вже! — Держітеся спокійно! — Все
Брехня! — Ходім! — Не йду.— Я йду! —
На чорта се?»

Одна юрба посунула, друга юрба
Стоїть, товпиться перед ратушем. У ній
Немов у хмарі клекотить, як здалека

Зближаєсь буря. Окрики, погрози, знай,
Вискакують і рвуться вгору дужче все,
Частіше, голосніше. Шниряють кру́гом
Агенти поліційні, тут намовою,
Там окриком утихомирюють людей.
Та годі. Страх минув, спокій минув,
Пропало те важке пригноблення, що всіх,
Мов сонна змора, натискало. Щось таке
В людей вступило, хто його зміркує що.

Десята. Сонце пряжить. У крові в юрби
Немов огонь все дужче розгоряється.

Втім: тра-та-та, і тра-та-та, і тра-та-та!
Затуркав барабан, важкії чоботи
Застукали по плитах — се компанія
Піхоти з маршу йде. Голодні, втомлені,
Покриті пилом, злиті потом, вояки
За барабаном тягнуться.
«Чого! Адіть!
Се нам рятунок! Се на нас покликано!
Шаблями й кулями голодні животи
Нагодувати хочуть! Га, прокляття їм!»

Отак реве юрба! І стиск. І метушня.
І вгору кулаки підносять стиснені,
І грозять, і кленуть.
Компанія, мов клин,
Іде в той стиск... «Набік! Набік!» Та де тобі!
Передніх тиснуть задні. «Геть, трупище ти!»
І вояк відіпхнув бабусю немічну,
Що, випхана юрбою, стала перед ним.
Та не могла вступитися стара. «Набік!» —
І другий раз у груди вояк пхнув її.
Лиш запищала з болю, й обернулася,
І зморщене, збідоване, пооране
Слізьми, й нуждою, й голодом лице своє
Звернула мов благально на Никифора.

СТРІЛИ

I

Лук металевий і стріл сагайдак, тетива дзвінкострунна —
Нум на все підле й гидке бистрії стріли пускать!

II

Весело інших стрілять, не болить! А візьми лише, стрільче,
Власнії хиби на ціль. Власну гидоту підстріль!

III

Εἰμί φιλάνθρωπος[1], — як казав колись Шеллі покійний,—
І в чоловіці люблю, що чоловічне найбільш».

IV

«Що чоловічне найбільш? А се що таке?» — може, спитаєш.
Матінка наша стара, вроджена нам глупота.

V

Ах, із Адамом ураз, перед Єви, росла вона в раї,
А як остатній з людей згине, й вона з ним умре.

VI

Спори, і свари людські, і програми, й цілі світогляди —
Се для Зевеса немов раків шептання в мішку.

VII

Ах, як же радо в житті значимо собі лінію просту!
Та байдуже се землі, крутиться з нами в кільце!

---

[1] Я чоловіколюбець *(грецьк.)*.— *Ред.*

VIII

Стільки дурниць я робив у житті, що тепер, де зирну лиш.
Бачу знайоме лице: кождий дурак мені брат.

IX

Деякі люди — немов ті блудній огні над болотом:
В тім їх життя, що раз в раз бігають і блискотять.
Та ненастанний їх рух нічогісько порушить не може,
Так, як і блиск їх огню, ані тепла не дає.

X

Деякі люди — немов порохно те, що світиться ніччю:
В тім їх і дотеп, і блиск, що непорушні гниють.

XI

Деякі люди — немов отой кремінь, що іскри пускає,
Лиш коли сталь його б'є, зрештою зимний лежить.

XII

Плачеш, що доля все б'є? А чи знаєш ти, кременю глупий,
Хто те кресило держить? Пощо він креше тебе?

XIII

Ти лишень іскри пускай! Може, світоч із них загориться,
Що поколінням усім вихід освітить із тьми.

XIV

Деякі люди — мов грім, що стрясає всю землю в посадах,
Страшить дітей і жінок, та освіжає весь світ;
Або мов блискавка, що розбиває дуплавого дуба,
Та міліони ростин озоном розвеселя.

XV

Ти не жалкуй, що не міг, наче блискавка, блиснути
в пітьмі;
Маєш огонь, то гори, хоч би в домашній ватрі.

МЕЛЕАГЕР

УРИВОК ПЕРШОЇ ПІСНІ

Нумо про гнів Мелеагра Ойнеєнка пісню співати,
І про завзяту борню в чистім полі і в серці людському,

Про богохульні слова й непохитність Ойнея старого,
І як карала його і зламать не могла Артеміда.

Сім уже літ, наче дим той над стріхою хати сільської,
Що затемня божий день і до сліз вигриза людям очі,
Або неначе та хмара вогка, що пропасниці плодить,
Висіла туга й печаль над двором королівським Ойнея.
Сім уже літ, як поплив Мелеагер, герой богорівний,
З Язоном Аізоненком шукать золотої Колхіди
Серед страховищ і бур на краях непривітного Понту.
І не приходила вість із чужини до батька, до неньки
Ні з ластівками, що все прилітали з-за моря весною,
Ні з журавлями, що враз із осінніми млами з півночі
З криком журливим тягли нерозривним ключем понад море.
Гнеться батьківське чоло від тих дум невеселих додолу,
А в своїм пишнім покої сидить безутішная мати,
Подушку мочить слізьми, кулаками б'є висохлі груди,
По неприсутнім рида і голосить, немов по померлім.
Або, зациpивши зуби і в серці журбу засклепивши,
Ходить по домі, немов тая Злоба із жалом гадючим,
Поїдом їсть і вітця, і всю челядь, і лає, й лютує,
І з королівських палат мов передсінок Тартара робить.

Разом прилинула вість, наче той соловій голосистий,
Що ти не бачиш його, де сидить, у гущавині скритий,
Тільки солодкі пісні зачуваєш і серцем радієш.
Чути: вертає Арго з небезпечного, довгого шляху.
Чути — героїв везе, несмертельною славою вкритих,
Хоч і не всім, що пішли, довелося вернути додому.
Чути предивні дива про пригоди в краях невідомих,
Та найдивніше — вони поплили проти сонця-півночі,
А се по довгих літах із західного моря вертають.

Заворушилося скрізь, загула на сі вісті Еллада,
Щезла понурая мла над двором королівським Ойнея.
Вперве по довгих літах чути: гарна весна завітала,
Вперве всміхнулося сонце, дихнув вітерець ароматом,
Вперве дрібний соловій до зболілого серця промовив
Співом своїм мелодійним і батькові й неньці журливій.

Ще, мов мороз весняний, пробігала по серцю тривога:
Ну ж Мелеагер погиб у далекому краї за морем?
Ну ж у неволю попав чи відбився де від товариства?

Та незабаром прибіг із Коринфа гонець скорохідний
До Калідона, приносить Ойнеєві радісні вісті,
Що Мелеагер живий і здоров бенкетує в Коринфі
І, як скінчаться лише многолюдні бенкети і грища,
Верне додому в обійми коханого батька і неньки
І нерахований скарб привезе, у походах здобутий.

Тут боговидний Ойней, первородний Портаона зчадок,
В серці великої пільги зазнав — не без ласки Зевеса —
Й щиро заходився дань, приобіцяну здавна безсмертним,
На многорадісний день повороту героя готовить.

Три гекатомби: з волів, і з кізлят, і з овець тонкорунних,
Три щирозлоті миски і дванадцять триніжків спижевих —
Дар королівський у храм світодержця Зевеса в Додоні,
Врешті дванадцять плащів, перетиканих пурпуром тирським,
Дар королеви Альтеї мандрівним співцям злотоустим,
Щоб, у солодкі слова їх божественним даром заклята,
Слава героїв і діл їх великих вовіки тривала.

Ось і настав уже день, коли радісний, в зброї злотистій,
На пурпуровім візку, що запряжений білими кіньми,
В рідний в'їжджав Калідон боговидий герой Мелеагер.
Наче той Геліос-бог із рожевої брами Титана
Вранці виходить і світ оживляє, красить, звеселяє,—
Так він стояв на теліжці, слоновою кістю оббитій,
В лівій руці пурпурові віжки, а правицю могутню
Вгору простяг — батога не терпіли безсмертнії коні —
Радісним криком вітав серцю милую рідну країну.
Довкола нього чвалав хто на конях, а хто на теліжці,
Почт немалий товариства — славутнії все аргонавти:
Перший Дріант з Калідона, кінник і Аресів потомок,
Потім Ідей і Лінкей, Афареєнки, родом з Мессени,
Далі могутній Тезей Аігеєнко, слава атенців,
І фессалієць Адмет, син Ферея, їздець незвитяжний,
Потім Анкей і Кефей, аркадійці, Лікургові чада,
Враз на спижевім візку, що дзвенів, пролітаючи шляхом,
А праворуч Мелеагра краса і оздоба Еллади —
Язон, Аізона син, що безсмертною славою вкрився
Там, у Колхіді сумній і в пригодах далекого шляху.
Тут іще славний Іфікл, Амфітріона син, був, тебанець,
І Пірітой Іксіоненко з щедрої хлібом Ларісси,

Ще й Еаченко Пелей із лісистої Фтії гірської,
І Теламон, його брат, з Саламіни, облитої морем,
Еврітіон Акторенко, Пелеїв і друг, і возниця,
Амфіарай, Оіклея синок із Аргоса міцного,
Врешті Схойнея дочка, Артеміді з постави подібна,
Перла аркадських дівчат Аталанта, що в стрілянні з лука
Перемага всіх мужчин, а всіх женщин умом і красою.
Гордо на своїм візку, сніжно-білими тягненім кіньми,
В білім хітоні вона, оперезана поясом срібним,
Їде, недбало віжки держачи, ліворуч Мелеагра.
Радісним окриком їх повітали у стін калідонці,
А поза ними, немов величезная сіра гадюка,
Курява з шляху встає, і жене, і ніяк не догонить.

Брама важка городська заскрипіла на мідних завісах.
Си́пнули купи людей у празничному вбранні назустріч,
Цвіти, й зелені гілки, і барвистії шати, й коверці
Стелячи втішно на шлях, куди їхало славне геройство.
Так серед окриків їх провели вулицями тісними
Вгору на площу, де дім королівський, а враз і фортеця
Горда стоїть, а спереду обведене муром подвір'я.
Тут і безсмертних богів кам'янії жертовники, чорні
Від ненастанних огнів і обризкані кров'ю довкола,—
Бо найлюбіша богам найсвятіша та жертва кровава.
Тут кінники й возові позсідали з теліжок і з коней —
Коні й теліжки у них королівськії слуги забрали,
В стійла просторі як стій повели й примістили дбайливо.
Але на пишному ганку вже ждали прибулих здалека
Старець поважний Ойней Партаоненко, Зевсів потомок,
Поруч його королева, богині подібна Альтея,
І Клеопатра Ідеївна, вірна жона Мелеагра,
Хлопчиків двох держачи, Мелеагра синків, коло себе.
По́заду них молоді Тестієнки, геройськеє плем'я,
Сильний Іфікл, Еоїп, і Плексін, і Евріпіл найменший,
Краю Евретів князі, наймилішеє браття Алтеї!

Вбачивши любих своїх, Мелеагер, мов блискавка з хмари,
Кинувсь до батькових ніг, проливаючи щедрії сльози;
Мами коліна обняв, а вона до грудей його тисла,
Хлипала важко, та все лише: «Синку мій! Синку!» — казала,
Інші ж слова їй у горлі душило важкеє ридання.
Тут його батько старий у обійми підхопив, і в нього

Сльози річками текли та на бороду білу спливали.
А як минула ота невимовна розкішна й болюча
Хвиля нестями, в якій аж до дна розворушене серце
Радо би вилити все, чим боліло і чим веселилось
Довгі літа, і зате виливає лиш хлипання й сльози,—
Вирвався з рáмен вітця, з материнських обійм конвульсійних
І до своєї жони повернувся герой Мелеагер.

Тілом усім тремтячи, в лихорадці дожидання, втіхи,
Туги й кохання, у вихрі міцних різнородних зворушень,
Раптом по гостях, що враз з її мужем прибули здалека
Глипнула наче крізь сон Клеопатра; спинивсь її позір
На Аталанти лиці, що, осяяне блиском злотистим,
Мірно рум'янцем облите, мов сонце на сході, ясніло.
І наче блискавка їй промайнула: в очах Аталанти,
Що з Мелеагра ні раз не змигали, сльозами перлились —
Скоро він плакав, то знов розіскрялись — коли він сміявся,
В тих темно-синіх очах, мов безоднях кришталю сапфіра,
Все відчитала нараз і душею збагла Клеопатра.
Тож коли ось підійшов Мелеагер до неї близенько,
І наче полум'ям щось спалахнуло на неї від нього,
І його тіла почувся їй запах, віддавна знайомий,
Стисло за серце її і, ридаючи голосно, жінка
Кинулась у розпростерті обійми й, стискаючи шию,
Руки його, і уста, і лице, і волосся пахуче —
Все поцілуями враз покривала й сльозами мочила,
Хлипала й все лиш одно повторяла: «Мій милий! Невже ж ти?»
І докінчить не могла... і нові поцілуї... і сльози...
«Милий! Невже ж ти?» І знов уривався за хлипанням голос.
Все там було, в тих словах: і кохання безмежне й утіха,
Страх за будýще й докір, і питання несміле й розпука.
Врешті, не маючи сил побороти і вилити в слово
Бурю свойого чуття, вона меншого хлопчика разом
Вхопила і підняла і в батьківські обійми вложила,
Потім другого, що вже одинадцяте йшло йому літо,
Лагідним рухом руки проти батька посунула живо,
Наче хотіла сказати: «Гляди, отсе те, що нас в'яже».

Тут привітання німе закінчила промова Ойнея:
«Синку, досить вже тих сліз, і обіймів, і лестощів! Буде

Час на те все. А тепер про важніше згадати годиться:
Жертву безсмертним богам принести. Завидющі олімпські
З кождої втіхи людей вимагають собі первотини!
Тож скороти її, щоб не розсердити батька небесних.
Три гекатомби для них із волів, і кізлят, і овечок
Я зготував на сей день, і кадило, й алой запахущий,
Щоб і безсмертним була за щасливий твій поворот дяка
І калідонський народ, бенкетуючи м'ясом жертовним,
Втішився, славив богів і душею до нас прихилявся».

Вже на жертовниках ось запалали огні, велетенські
Стовбури диму, немов превисокії щогли, простісько
В небо здіймалися — знак незвичайно щасливої хвилі.
Тут же красу пасовиськ, бугая, верховодника в стаді,
Що не зазнав ще ярма, круторогого, чорної масті,
Слуги чотири ввели: в нього роги були золочені,
Шия могутня в вінцях із барвінку й квіток запахущих.
І, приступивши, Ойней помолився небесним душею,
Острую шаблю добув, і з чола бугаєвого врізав
Жменю волосся, і верг у огонь, і отак помолився:
«Зевсе, найвищая сило, керманичу божий і людський,
Світло і розуме, ти, що в руках держиш всього причини,
Вислухай просьбу мою і прийми оцю чистую жертву,
Вдячну за поворот сина й за славу, якої добув він.
Ти се вчинив, бо ж ніщо без твоєї не діється волі,
Та й синьоока твоя наймилішая доня Атена.
Вам оця жертва моя й первотини батьківської втіхи...»

Написано в р. 1905.

БУРКУТСЬКА РОМАНСА

Лукавиця і Лядескул
Полягали скоро світ
І, простягшися до сонця,
Кожде парить свій живіт.

І Лядескул на сусідку
Одним оком позира
Та під ніс буркоче стиха:
«От ще дівка, як гора!»

А там Лукавиця хитро
Усміхнеться й шепотить:

«От ще завалидорога!
Нуко, чи його скортить?

Обзивається Лядескул:
«Ну, та й твердо ж тут лежать!
Може, там при тобі м'якше,
Де поточини біжать?»

«Може, й м'якше,— кокетує
Лукавиця,— але ти
Залінивий, щоб до мене
Ті два кроки підійти».

«Залінивий?! — їй Лядескул
Воркотом відповіда —
Нібито й сама не бачить,
Що за дня не випада».

Знов хихоче Лукавиця:
«Певно, вдень тобі не влад,
А вночі заснеш, не згонить
Твого сну і сто гармат».

«Ну, пішла! — бурчить Лядескул.
Вже ж я встав би, що за біс,
І до тебе тих два кроки
Хоч насилу би підліз,

І з тобою б на всі гори
Ми крутий танок втяли,
І була б нас гарна купка,
Небу б трусу завдали!

Ге! якби той чорт Черемош
Там в долині не гарчав,
Мов вітчим лихий, глибоко
Нас навік не розлучав».

А Черемош тее чує:
«Тю-тю, дурня!» — та й у сміх:
«Чи я, може, тому винен,
Що ти хтів, але не міг?»

1906

*

Ходить туга по голій горі,
Як туман по долині,
Сіє мрії й бажання свої
По широкій пустині.

Розлітайтеся, мрії мої,
Будякове насіння,
А де стрінете серце живе,
Запускайте коріння!

Запускайте коріння ціпке
Аж у серце до грунту,
Проти плісені, сну, мертвоти
Кличте духа до бунту.

СІЙТЕ БІЛЬШ

I

Посіяли трішки — та й страшно:
Чи зійде?.. чи ще присівати?
Та сійте ж! — минає посуха —
Не дурно ж тим хмарам снувати...
Не дурно ж так дощиком пахне...
Он хмара згущається чорна,
Край неба весь скоро обгорне...
От блискавка блисне і грім як не трахне!
Не дурно ж так дощиком пахне!
. . . . . .
Та хай би ж ся хмара і дурно пройде,

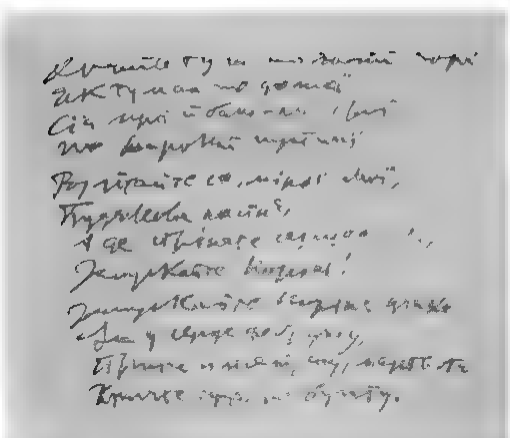

Автограф поезії І. Франка «Ходить туга по голій горі» (1906)

Нова після неї сильніша прийде:
Не дурно ж по небу тим хмарам снувати..
Не бійтесь, не бійтесь іще присівати!

II

Ой, як мало, як мало проснулось!
Хай би море скоріш сколихнулось!
Якби зміг да Перуном я зараз же стати,
В одну мить зміг життя б розбудить!
Якби зміг в свої руки всю силу зібрати,
Що в вас сонною й досі лежить —
Одна мить... Я б примусив вас жить!

[З КНИГИ ПРОРОКА ЄРЕМІЇ]

І

Я Єремія, син жерця Гількії.
У Анатоті молодість моя
Пройшла, немов рожеві, тихі мрії,—
Незвісний світу, був щасливий я.

Хлопчиною гуляв я по долині,
А потім пас батьківської стада,
А потім — наче сонний привид, нині
Той час мені короткий вигляда.

Я полюбив святу красу дівочу,
Що винниць батька сво́го стерегла,
І вже єднав дружину парубочу,
Щоб нас до шлюбу в парі провела.

В душі моїй щось грало і світало,
Було в ній щось дорожче над алмаз.
Ще лиш три дні, три дні лише не стало,
І шлюб святий мав нас злучити враз.

О, як тремтіло серце молодеє!
О, як горіли спраглії уста!
Де ти тепер, моя хистка лілеє?
Чий дім тебе держить? Чий сад віта?

Нагадую ті дні, немов було се
Із кимсь чужим, а не зо мною, ні!
Те щастя тихе, мозолясте, босе,
Ох, чом же не судилося мені?

III

По краю йду. Сади та виногради,
Плідні лани, пасовиська кругом,
І гори, мов рожеві колонади,
Чіпляються довжезним ланцюгом.

Край шляху смокви листям тихо мають,
І тамариски любі пахи ллють,
В пекучім сонці цвіркуни співають,
Йордан шумить, і скелі воду п'ють.

О краю мій, перлино в божій скрині,
Що вибрав бог над всі краї землі
І найулюбленій своїй дитині
Як віно дав, як кріпость на скалі!

Як я люблю тебе, мій рідний краю,
Як я люблю красу твою, твій люд,
Як гаряче молюся і бажаю
Для твого щастя свій віддати труд!

Як радо я життя свого зречуся,
І щастя, і вдоволення, й житла,
Прийму все горе, в муках і скінчуся,
Щоб тільки ти не знав руїни й зла!

Що я? Черв'як, марная порошина.
Життя моє — листок, що ріс і зв'яв.
Коб лиш цвіла й пишалась деревина,
Листок собою дорожити б мав?

Написано р. 1906.

ПАТРІОТ

Усе я бистро виджу,
Все оплюю, все збриджу,
Все сквашу, все розстрою,
Всіх гіркістю напою.

Де треба, влізу в душу,
Де схочу, честь нарушу,

На кождого подвір'я
Посію недовір'я,

На кождого підсіння
Положу підозріння —
І все те, все буквально,
Я вчиню так формально,

Спокійно, і прилично,
І вповні методично,
Що все уйду скандалу,
Не нюхну криміналу.

А хто би мав охоту
Назвать мою роботу
Яким поганим словом,
Я судом гоноровим

Йому прикручу роги
І чистий, без тривоги,
Неначе пес за плотом,
Все буду патріотом.

Писано 1906 р

Д. Б.

Я стовп, поставлений на роздорожжю
На п р а с т а р и х України полях,
Взад і вперед показую я шлях,
А сам ні кроку поступить не можу.

*

Посварилась сойка з дубом,
А за що — бог знає;
Грозить кігтями і дзюбом,
Верещить і лає.

«Ти сякий-такий, і всякий,
І такого роду,
Не хочу тебе я знати
І твойого плоду.

Думаєш, в тім твоїм плоді
Страх які пожитки?
Досі їла, тепер годі,
Не хочу на збитки!

Я то здавна помічаю,
Що та жолудь підла
Притупля у сойок мозок,
Наближа до бидла.

О, ти їх навмисно плодиш,
Най, мов, сойка лига
І від того отупіє!
Чортівська інтрига!

Ні, не на таку наскочив!
Годі нас морочить —
Відтепер хай плід твій клятий
Хробак в землі точить.

Швидко весь свій рід покличу
І сю жолудь глупу
Позриваємо дочиста
На велику купу,

Порозносимо по лісі,
Не матимем серця,
Позакопуємо в землю,
Щоб і слід затерся!»

Так зробила люта сойка,
Дуб лише хитався,
Шелестів палькатим листям,
Стиха мов сміявся.

А прийшла весна, по лісі
Кільці землю вкрили,
Наче кожда жолудина
Устала з могили.

А за пару літ круг дуба,
Мов діти, здорова
Рвалась весело до сонця
Молода діброва.

Є такі сойки й між нами,
Що люто, раптово
Раді б вбити, закопати
Плодотворне слово.

Грозять, лають, обкидають
Болотом і густо,
Мов живцем у гріб пакують,
Та все дурно-пусто.

Не вмира живая думка,
Що душами править,
Ні кропило, ні крутило
Її не задавить.

Із тюрми, із нор підземних
Вирине здорова,
Як із жолудів заритих
Вироста діброва.

ПРИТЧА ПРО ДВОХ РАБІВ

Присвячую Ользі Альбранд

Один могутній цар багато мав рабів,
На двох із них упав його великий гнів:
Від служби їх як стій відкликать він велів.

По справедливості чи лиш через помилку
Він, не вагаючись ані малую хвильку,
В далекий край обох заслать велів у зсилку.

До зсилки царський був прилучений наказ:
«У краю тім живіть, як кождий хоче з вас,
А цар покличе вас в йому догідний час».

То перший з тих рабів тій зсилці рад не рад,
Розжився в краю тім, поставив дім на лад,
Хазяйство там придбав, і сад, і виноград.

А другий, що себе невинним почував,
Про царський той наказ докладно міркував
І в краї тім себе у наймити наняв.

Зароблене складав, не тратячи нічого,
А як зарібку вже зложилось досить много,
Золотаря собі він напитав старого.

«О майстре, ось тобі за труд твій червінець!
Ось десять ще на відомий мені кінець:
Із них зроби мені ти золотий вінець».

«Твоєї, сину мій, догадуюсь біди,—
Промовив золотар.— Три місяці пожди,
По діло рук моїх тоді, здоров, прийди!»

Три місяці пройшли. До майстра раб прийшов.
«Вінець готов». Вагу в порядку він знайшов.
«Гаразд! В потреби день прийду по нього знов».

За роком рік минав. Про засланих рабів
Згадавши, цар обох покликати велів
І шле гонця, щоб їх обох назад привів.

Гонцеві тому дав такий твердий наказ:
«Тих засланих обох поклич вертать ураз
І під конвоєм їх сюди веди сей час».

До першого раба прийшов отой гонець.
«Здоров був! Вислілці твоїй прийшов конець,
І кличе цар тебе у царський свій дворець».

Змішався раб. «Мене? Не в ласці я в царя.
Не відаю, що цар зо мною наміря,
Та ще боюсь, що він мені не довіря».

«Пусті твої слова,— гонець йому відрік,—
Твердий царів наказ, а ти служебний чоловік,
Під вартою підеш сей час, аби не втік».

«Помилуй! — скрикнув раб.— До царського двора
Мені вертать тепер не можна й не пора,
Бо тут надбав я гурт усякого добра.

Тут дім у мене свій, і сад, і виноград.
Царського наказу послухати я рад,
Дай тільки час мені з тим всім зробити лад!»

«Не можна, друже мій! Слова царя грізні,—
Відрік гонець.— Якби тебе я в чужині
Лишив тепер, то буть без голови мені».

А другий раб, наказ провідавши царя,
Вмить до знайомого побіг золотаря,
Ще як лиш ранняя заблиснула зоря.

«Добрий день, майстре! Будь з тобою ласка неба!
Веде мене в твій дім стара моя потреба:
Того, що в тебе я лишив, мені сьогодні треба».

Одержавши вінець, він з майстром попрощався,
І з хлібодавцями своїми розщитався,
І царському гонцю назустріч сам подався.

Зустрів його в півшляху. «Будь здоров!
Я знаю, що ти йдеш по мене. Я готов».
І, не вагаючись, з гонцем ураз пішов.

Отак оба вони в путь рушили вночі:
Один — сумуючи, кленучи й плачучи,
А другий — золотий вінець при собі несучи.

Прийшли перед царя із виразом тривоги.
Раб перший кинувся як стій цареві в ноги.
«О царю, твій гонець жорстокий був і строгий!

Не дав мені добро набутеє продать,
Не дав свій дім і сад віддать чи промінять,
Не дав для тебе дар достойний там придбать».

А другий раб стояв, ні слова не сказав,
А потім до царя зблизивсь, поклін віддав
І золотий вінець до ніг його поклав.

«Від твойого слуги отсе тобі привіт!
А ось тобі у дар моєї праці плід
Для сина твойого! Пануйте з роду в рід».

До першого рік цар: «Ти сердишся? Чому?
Гонець мій те зробив, що я велів йому.
Твій злочин ясний нам. Ведіть його в тюрму!»

Другому мовив цар: «В нелегкій пробі тій
Простояв вірно ти. Отак і далі стій
І будеш відтепер друг і дорадник мій».

На шляху життьовім ми всі в такім засланні.
Життя проводимо в борні, дбанні й старанні.
Хто з нас готов вертать по божому візванню?

ПРИТЧА ПРО СЛІПЦЯ І ХРОМЦЯ

Багатий пан, господар домовитий,
На довший час мав дім свій полишити
Та виноград — та як би се зробити?

«Як виноград полишу на сторожу,
На неї я спуститися не можу —
Все об'їдять, змарнують ласку божу.

Одно, чи взять старця, чи молодця...
А ось візьму сліпця собі й хромця,
Чей, так дійду до ліпшого кінця.

Чого не вздрить сліпець, те вздрить хромець;
Де не дійде хромець, дійде сліпець;
Їх спілка ділу добрий дасть кінець!

Оба мій допильнують виноград:
Сліпець не бачить, хоч ввійде у сад,
Хромець же не дійде туди, де взять би рад».

Поїхав пан за своїми ділами,
Обох калік лишивши біля брами,—
Сей дуж очима, а другий ногами.

Сиділи сторожі в саду ні в сих ні в тих.
Хто б їх не знав, приняв би за святих
Аж восени, як виноград достиг,

Нудьгуючи, порік сліпець раз до хромця:
«Чи справді, чи лиш так мені ввижається,
Що чую пахощі від свіжого винця?»

«А ба, вважається,— хромець сказав.—
Я часто вже крізь тин очима попасав,
Який чудовий плід там скрізь понавішав».

«Чому ж ти скорше не сказав мені? —
Відрік сліпець.— А то ми, мов дурні,
Тут служимо при панському вині.

А за той час могли б не дармувати
І виноградом порозкошувати,
Щоб пан на нас не міг би кривдувати».

«Як ти се думаєш?» — хромець пита.

Сліпець

Берися скрива, як не йде спроста!
Не мож від голови, то зачинай з хвоста.

Хромець

Та по-якому ж се?

Сліпець

Бач, я сліпий, а ти
Хромий, ні вгору лізти, ані йти,
Але тебе я можу понести.

Двигну тебе, ти влізеш на паркан,
Пересадиш мене, ми в сад, і там ти пан:
Наріжеш винограду повен збан.

Отак вони день поза день чинили,
Що їли, а що продавать носили,
Но більшу часть саду опорожнили.

Ось осінь до кінця вже стала добігать,
І почали в дворі всі пана дожидать,
Почав хромець вночі не спать і сумувать.

І раз, сумуючи, сказав сліпцю хромець:
«Спустошили ми сад! А пан наш сгрогий грець!
Боюся, що лихий чекає нас кінець».

«Обдумав я се все,— сліпець рік без жури.—
Лиш мудрий будь, мене й себе не одури,
Як пан питатиме, ось як ти говори:

«Були грабівники в саду, я часто бачив їх,—
Та що ж, за ними я ні разу не побіг,
Сліпець хоч би й побіг, то б не побачив їх».

Вернув з дороги пан, своєму ділу рад,
І, дім оглянувши, пішов у виноград
І зараз розпізнав, який у ньому лад.

Побачив на грядках криві сліди хромця,
Під парканом сліди великих стіп сліпця
І знав, якого мав до своїх грон купця.

Побачив і хромець, що пан їх у саду,
І зараз зміркував: «Попали ми в біду».
Але сліпцеві він про сеє ні-дуду.

І пан велів у двір покликати сліпця
І, мов ніде ніщо, питає молодця:
«Ну, як же стерегли ви мойого винця?»

На се запитання сліпець, мабуть, не ждав
І рік: «На місці я при вході все сідав,
Нічого не чував, нікого не видав».—

«Се правда,— мовив пан.— При вході все гаразд.
Але ж із пробока була якась напасть».

Сліпець

Не знаю. Най про се видющий звіт вам дасть.

Пан

А від видющого нічого ти не чув?

Сліпець

Та чув. Щоніч в трубу сторожову він дув,
А вдень при мні на варті рідко був.

Пан

Значить, не обходив саду з тобою він?

Сліпець

Та як? Таж він хромий, я теж не вітрогін,
Хіба б напомацки ступав довкола стін.

Тоді пан повелів приберегти сліпця
І перед себе в двір покликати хромця,
Аби все вивідать в нього, як у видця.

Сей перед паном став, запитання не ждав,
Як стій на землю впав і тяжко заридав.
Пан, усміхаючись, на нього поглядав.

Пан

Я так і знав. Ну-ну, вставай і сльози втри,
І як і що було, по правді говори!
В тім мусило вас буть не два, але хоч три.

Хромець

Ні, лиш два нас було. А як на нас зайшло,
То най би з тим часом поганим прогуло.
Я знаю лиш, що я зробив найбільше зло.

Я різав виноград. Сліпець би був не вдав.
Я різав виноград і до збанка складав,
А що не з'їли ми, купцеві я продав.

«Ну, що се ти верзеш,— ніби озлився пан,—
Адже хромий ти, то як переліз паркан?
І нічого про те не знає твій кумпан.

Хромець

А пан питали, що він знає?

Пан

Не питав.
Але при допиті він без вини зістав.
Бо все, що він сказав, я справді так застав.

Хромець

Се пану ліпше знать. Я чоловік убогий.
Безсильні в мене, а здорові в нього ноги,
Не переліз би в сад я без його підмоги.

Пан

Ну, ще що вигадай. Се ж просто сміх!
Безсильний в сильного ти запотребив ніг;
То й як же ти його присилувати міг?

Хромець

Там, панцю, й силування не було,
А трафилося нам такеє зло,
Що не від мене, а від нього се пішло.

Пан

Ну, справді, ти не лиш хромий, але й дурний,
А той хоча сліпий, але умом міцний,
І заслужили ви оба на суд страшний.

І пан сліпця покликати велів,
І на судейський свій престіл засів,
І так обом оповістив свій гнів:

«Тому, що ти, сліпий, розумним показався,
Хоч винен, до провини не признався,
Ти нагороди в мене гідним стався.

В дворі тут дівка є, що носить воду;
Давно вже ласиться вона на твою вроду,
Її за жінку ти візьмеш у надгороду.

Вона тобі дасть раду і розраду,
А ти, не бачачи її ні спереду, ні ззаду,
Стерегтимеш її, як мого винограду.

А ти, хромий, що так мене тяженько укривдив,
Свій зиск над панську користь полюбив,—
Чи много ти на моїм винограді заробив?»

Хромець

Шість гривен, пане мій.

Пан

За сю тяжку провину
Сліпцеві дай із того половину.

Хромець

За поміч взяв її він в ту ж годину.

Пан

А, так? То ти з ним зразу й поділився?

Хромець

Та ні, се сам він із купцем згодився,
Мені ж три гривни дав за те, що я трудився.

Пан

А, так? Се збільшує іще твою провину.
Де ті три гривни?

Хромець *(кладе на стіл)*

Ось вони.

Пан

У сю ж годину
Віддай сліпцеві й другу половину!
Тебе ж за те, що ти у своїй злобі
Так провинився, по своїй уподобі
Довіку я задержую при собі.

А виклад сеї притчі? Вибачайте!
До власних діл і змагань прикладайте
І як вам випаде, так викладайте.

Розпочато (перших 8 строф)
у Криворівні д[ня] 11—12 вересня 1913,
решту дописано у д[ні] 8—9 січня 1914.

ПРИТЧА ПРО КОЛЕСО

В Єгипті в давнину — не вадить тее знати —
Жив цар преславний, сильний і багатий,—
Сезострісом його я буду називати.

Той цар так загордів могутністю своєю,
Що їздить на коні, ані ходить землею
Не захотів, пиха ж його оповила змією.

Велів собі віз золотий зробити,
Камінням дорогим його приоздобити,
Та в упряж коней він не захотів гнобити.

Царів і королів, що мав в полоні много,
Він по черзі велів впрягать до воза свого,
Коли мав їхати до місця де святого.

А був він на язик проречистий, вимовний,
І часто, їдучи, пихи та злості повний,
Він пік царів-рабів, хто чим йому виновний.

Раз якось, їдучи в храм бога Сонця — Ра,
Завважив він, що віз набік все допира,
Немов при молодій йде в парі кляч стара.

І бачить, з тих один, що віз його тягли,
Понурився, мов чогось шукає на земли,
А потім озирнувсь, куди колеса йшли.

«Се що таке? — його Сезостріс запитав.—
Чи думаєш, що вже рабом буть перестав?
Чи, може, б з нагоди до втеки скористав?»

«Ні, царю,— мовив той,— свій стан я добре знаю,
Пільги не надіюсь і втеки не бажаю,
А ось на колесо уважно поглядаю.

Як правильно воно змайстроване! Дивись!
Кождіська часть його, що на вершку колись
Була, незмінно йде за нашим рухом вниз».

«Та се звичайна річ, не першина мені»,—
Сезостріс відповів.— «А нам же хіба ні?
Тепер ось ми внизу, а ти на вершині».

Ще раз на колесо уважно глянув цар,
І був йому немов якийсь від бога дар:
Царів-рабів звільнив, взяв у свої палати,

А в віз свій повелів лиш мулів запрягати.

Писано д[ня] 17 вересня 1914.

НЕ АЛЕГОРІЯ

Застрекотало в дерева вершині,
Якийсь там звірик мав гніздо в дуплі;
Підстерегли його дві хижії пташині,
На нього дружно кинулись у млі.

Він шарпнувся, їх крила злопотіли,
Та кігті міцно впились йóму в тіло,
Всі троє враз униз вони злетіли;
Шуліки зараз принялись за діло.

Без крику, гладко постулявши крила,
Мов раді, що перемогла їх сила,
Швиденько дзьобають у нього очі.
Оце мені приснилось сеї ночі.

Писано 22 падолиста 1914.

ВІЙСЬКО ТІНЕЙ

ВОЄННА ПРИГОДА З р. 1167

Пішов Володар Глібович
На Полоцьк воювати;
Пішов Всеслав Василькович
Із мужами полоцькими
Супроти нього стати.

Володар же, дізнавшися,
Що виступа Всеслав,
Не дав йому зладнатися,
Із силами зібратися
Полкам його не дав.

Зненацька вдаривши на них,
Багато їх побив,
Ще більше у полон побрав,
І села їх палив та драв,
Шкід много їм робив.

Всеслав же скоро зміркував,
Що справа дуже кепська,

Що міг, дружини позбирав
І рушив до Вітебська,
В Давида Ростиславича
Він помочі благав.

Всеслав у Полоцьк увійшов,
Грізним тим полочанам
Присяг і хрест поцілував,
Що буде берегти їх прав
І буде добрим паном.

Та скоро запевнив себе,
Що з ними певна справа,
Він рушив на Вітебськ проти
Давида та Всеслава,
Щоб з ними до кінця дійти.

Прийшовши над ріку, що край
Вітебська обливає,
Став визивать до бою їх,
Але Давид, немов на сміх,
На бій не виступає.

Ріка — глубінь, мостів нема,
Перебрести нікуди.
«Чому Давид на бій не йде?» —
«Від брата помочі він жде»,—
Місцеві кажуть люди.

Був у Давида брат Роман,
І був він князь Смоленський,—
Його то звали і смольнян,
Не спішачи до бою й ран,
Давид чекав день-денський.

Аж раз опівночі було
Страшне, велике диво:
Від вечора ревло, гуло,
Гриміло, й блискало, й мело,
Аж раптом стихло живо.

Ряд за рядом, ряд за рядом,
Мов хвилі над рікою,

Помалу, мов з важким трудом,
На конях військо йде ладом
Над корчами й над осокою.

І тягнеться через ріку
Понад бурливі хвилі,
Немов Володаря полки
Приперти хоче до ріки
Валом на штири милі.

І наглий страх напав на всі
Володареві вої;
Ніхто не спав, а кождий ждав
Того, про що й не погадав,—
Руки холодної, мертвої.

І мовили Володарю
Ті, що при нім стояли:
«Чого ждеш, княже? Хочеш ждать
На те, чого ми ждали?
Ногам би радше знати дать!

Се військо йде Романове,
А там Давид чатує.
Сей до ріки притисне нас,
Той гріб нам у воді зготує.
Пропала наша справа всує!»

Тепер Володар зміркував,
Що справа справді кепська,
П'ятами швидко накивав.
Тікаючи з Вітебська.

Лиш страх сліпий за ним гонив,
А з війська тіней не зронив
Ніхто ані одного слова.
Воно повітрям потягло,
Невідомо куди пішло,
Немов розвіяна полова.

А вранці вигледів Давид,
Що втік Володар від облоги,
Пустив йому погоню в слід,

А він — дай боже ноги.
Погнав його дружину страх

По болотах та по лісах,
Там вігебщани й побрали
В полон усіх, що ще жили,—
Всеслава в Полоцьк привели
Й веселої музики звали.

22—25/XI [1914]

ІЗ ПОУЧЕНЬ БАТЬКА СИНОВІ

Ти питаєш, мій синочку,
Що значить зробити бочку?

Виберися в темний ліс,
Не шукай осик, беріз,
І не буде тобі згуба,
Як знайдеш старого дуба,
Що до сонця пишається,
В світлі й теплі кохається,
Стоїть простий, конаристий
І зимою не безлистий.

Як знайдеш такого дуба,
Шукай майстра-дроворуба,
Щоб зрубав його гарненько,
З гілля обібрав чистенько,
Пень порізав для вигоди
На метрові колоди.
Ті колоди з лісу взяти,
В сухім місці поскладати,
Ціле літо сохнуть дати,
Та кори з них не здіймати.

Зимова прийде пора,
Шукай майстра-бондаря;
Він поколе ті колоди
Рівно після їх уроди,
Потім зручно й вправно дуже
Їх вісним ножем поструже,

Так, щоб кожда в кінцях вужча,
В середині була тужча,
В кінцях шпуги пошпарує
Й два дубові дна зготує.

Коли каса позволя,
Поклич майстра-коваля;
Він тобі за півгодини
Дві тонкі залізні шини
В обручі зігне й знітує,
Для двох кінців приготує,
І ще два для середини.

Тоді бондарі два в спілці
Дно розложать на долівці,
А над ним обруч тримають,
В шпуги скалля дно вкладають;
Як довкола допакують,
Обручем усе змоцують,
А як перший в місці мають,
Вищий, ширший набивають.

Пройде добрая година,
Поки бочки половина
Зложена і щільно збита;
Далі праця знаменита:
Скалля рівно позгинати,
Обручі понабивати,
Дно другеє поладнати,—
Се далеко вже трудніше —
І струментів треба більше,
Скалля шрібами стягати
Та довбнями намагати,—
Бондарям се все не штука,
В тім їх досвід і наука.

А хазяїн домовитий
Гляне, втішний, не сердитий,
Гроші з гаманця виймає
І майстрів задовольняє,
Вмівши труд їх оцінити.

Бочку радісно огляне,
І йому враз ясно стане:

Ось яка її ціна...
Й скільки буде в ній вина,
А в вині тім для похмілля
Скільки шуму та весілля,
Скільки радості нової,
Скільки втіхи життьової.

Писано д[ня] 26.XI 1914.

ВІДДАНИЦЯ

Чи то в зимнії м'ясниці,
Чи на переднівку
Шкандибає кум до кума
Висватати дівку.

Оба були не близенькі,
Оба не багаті;
І застає кум у кума
Саму дівку в хаті.

«Нема твого тата дома?
Шкода мого ходу».
«Ні, вони пішли робити
Самим собі шкоду».

«А де ж мама?» —
«Та от вийшли
До третьої хати;
Лиш масності до тлустості
Треба їм дістати».

«І нема нікого більше?» —
Кум до неї мовить.
«Є ще в мене менший брат,
Та пішов на лови».

«О, то він собі стрілець?» —
«Стрілець, та не досить!
Що вб'є, то геть відкидає,
Що не вб'є, приносить».

Слуха кум, але самому
Якось дивно стало:
«Нібито розумно, але
Зрозумів я мало.

Чи твій тато одурів,
Став несамовитий,
Аби мусив якусь шкоду
Сам собі робити?»

«Ні, вони не одуріли,
Лиш там поза хати
Поперек своєї ниви
Пішли рів копати.

А мамуня рано встали
Та й пішли поволі
Аж до третьої сусідки
Позичити солі.

А браток собі нероба,
Та ловець хороший:
Сидить онде коло клуні,
Б'є в обшивці воші [1].

А ви, певно, загостили
До нашої хати
Мого тата й мою маму
За мене спитати.

А питати у вас тая
Лиш одна причина,
Чи дасть мене тато й мама
За вашого сина.

---

[1] Наша народна анекдота про стрільця, що відкидає те, що вбив, а несе додому те, чого не спіймав, належить до найдотепніших вигадок людового дотепу і має собі широку рідню в традиціях різних народів. Найстаршим оказом, а може, й джерелом тої традиції можна вважати старогрецьку епіграму «Рибаки», приписану Гомерові.

А той син у вас нероба,
Байдики збиває,
Та не знак вам, що талан він
Незвичайний має.

І гостює тепер часто
Біда в вашій хаті,
Але вам самим не звісно,
Які ви багаті.

Ось надходять тато й мама
Переговоріться!
А за придане за мною
Не дуже сваріться.

Що вам тато схоче дати,
Все те відкидайте,
Що не схоче дати мати,
Того лиш жадайте!»

Слухав кум тієї мови
Витріщивши очі,
Вона ж йому побажала
Спокійної ночі.

Ввійшли старі, і кум з ними
Розпочав розмову,
Та відразу від старого
Одержав відмову:

«Хоч ти кум мій і товариш,
Мені не подоба
Дать дочку за твого сина,
Бо твій син нероба».

Дочка на те: «Не дам йому
Жодної догани;
Коли хто не має воза,
То добро і сани».

Тут старий в язик вкусився —
Ой, та й заболіло!
«Як ти, доню, так говориш,
Зовсім інше діло —

Не пожалую нічого
Для твойого віна:
Тобі — грунту половина,
А друга — для сина».

А кум каже: «Се ти, куме,
Не гаразд говориш.
Тим дочку не запоможеш,
Сина дідом зробиш».

«Як не хочеш мого поля,—
Став отець казати,—
То не знаю, що тобі вже
За дочкою дати.

Нема в мене волів зайвих,
Зайвої худоби:
Годі ж дочку віддавати
Отак для подоби».

Мати каже: «Як на добру
Личить господиню,
Маю для дочки готову
Шмаття повну скриню».

Дочка каже: «Не потрібно
Мені шмаття, мати;
Можете се для невістки
Своєї сховати».

Розсердилась стара мати:
«Ти, лиха личино!
Що ти з мене дурня робиш,
Недобра дитино?

Як не хочеш дівувати,
Треба ж вінувати.
Хіба маю за тобою —
Суху вербу дати?»

Дочка каже: «І так ваше
Життя незасібне;
Дасте нам лиш те по шлюбі
Що вам не потрібне».

На тім вони й розійшлися
І так ізійшлися.
У неділю до попа
Старі подалися.

Голосили оповіді,
Молодих звінчали,
Пообідали по шлюбі;
І музики грали.

Як прийшло благословиться,
Встали батько й мати.
Дочка каже: «Прошу мені
Суху вербу дати».

Заридала стара мати;
«Укрій, боже, віку!
Зробила ти мені, доню,
Велику публіку».

А староста дружбам каже:
«Одну раду майте,
Беріть пилу та сокири,
Ту вербу зрубайте!»

Ізрубали суху вербу
І внесли до хати,
Розкололи, аж із дупла
Сипнули дукати.

Отак мудра відданиця
Заміжньою стала
І в нероби-парубіки
Талан відгадала.

Бо ж із нього незабаром
Став купець багатий,
Що вмів не в одній потребі
Люд свій рятувати.

Писано д[ня] 27 падолиста 1914.

ТРИ СТИРТИ

Там під горою, під бором
Їхали купці з набором.
Їхали звільна, не бігом;
Кругом рівнина під снігом,
Скрізь ниви й луги благодатні -
З гір чути стріли гарматні.

Слухають купці й міркують,
Стріли не перший раз чують.
Вже ось півроку минає,
Як в нашім краї гуляє
Марс той огнисто-червоний...
Їх він у крові не втопить,
Їм лиш один тепер клопіт:
Не стало паші для коней.

Коршми нема, ні оселі.
Купці бредуть невеселі,
Коні, знай, форкають різко.
Глянь, серед поля ліворуч,
Наче сестриці три поруч,
Три стирти сіна ось близько.

Купці вози зупинили,
Змови собі не чинили,
Скочили всі три у один.
«Ось нам підмога нежданa!
Сіно якогось-то пана,
А пан же, чей, не голоден.

Пану ніяка там шкода,
А нашим коням вигода,
Надберем з кождої купи».
Що котрий сіно те рушить,
Зараз і ахнути мусить —
В кождій під сіном лиш трупи.

Писано д[ня] 26 січня 1915.

НА СМЕРТЬ М. ПАВЛИКА

Д[ня] 26 січня 1915 р.

Не жаль по страті друга з довгих літ,
Горожанина та письменника,
Товариша та співробітника
На вбогій ниві нашого публічного життя
Примушує мене в тій хвилі промовчати
Те, що належало б сказати
Над свіжою могилою його,
А та велика, постороння сила,
Якій тепер всі мусимо кориться.

В його особі всі ми втратили
Талановитого робітника, живу,
Чуткую силу, сівача зерен плодючих,
Завзятого поборника неправди
Та кривди людської, одного з тих
Будителів народної душі
Та свідомості, про яких ніколи
Не гасне пам'ять.

Належав він до тих людей, котрих
Хоч і зігне, але зломать не може
Нужда сього життя, котрі не бачать
Противностей і небезпеки там,
Де в душах їх присвічує ідея;
До тих, що не щадять противників,
Ані приятелів, де можуть на свій погляд
Добру загальному зробить прислугу.

Був щиромовний він, та щиромовність
Не все те самеє, що правдомовність.

Терпів багато, та терпів немало
Такого, що при іншім розумі
Міг оминуть, якби з чуттям палким
У парі йшла розвага.

Мир пороху його! Його заслуги
Історія оцінить, його ж хиби
Зі смертним тілом хай покриє ся могила!

Написано в днях 28 і 30 січня 1915 р.

SIC TRANSIT...[1]

Безхмарно, виразно, немов на тарелі
Твоя юність весела промчала;
Розсипалися твоїх утіх солов'їнії трелі,
Але твоя цнота мовчала.

Гаряче, бурливе було твоє літо,
Авантюр довелося немало прожити;
По хвилях фортуни твій човник скакав розмаїто,
Не час було взад оглядаться й тужити.

Була твоя осінь спокійна й багата,
Від бур життьових у безпечний сховалась ти куг;
Часом лиш грижа до твоєї загляне кімнати,
Загляне й відійде, немов скаже до себе «не тут».

Зима надійшла. Ти сидиш у тісній, теплій кліті.
Хоч хуга надворі, а в тебе тиша й благодать.
Глядять за тобою чужі та привітнії діти,
Забула й грижа в твій покій заглядать.

Та ось на поморщенім твоїм чолі
Щось замиготіло, мов споминка мила.
«Був вечір маєвий. Наш двір у багатім селі...
Чудовий сусід... І що я там, щось я згубила».

Писано д[ня] 19 цвітня 1915 р.

---

[1] Так минає *(лат.)*.— *Ред.*

ТАКОЖ ЗНАННЯ

Знай, коли де йти,
Щоб добро знайти;
Поки не знайшов,
Хоч лицем світи.

А як не знайшов,
Влад се, чи не влад,
Як раз відійдеш,
Не вертай назад.

15/IX 1915

*

Ой, брязнула шибка
І збилася;
Се в вікно газдиня
Дивилася.

Ой, свиснула кулька,
Не злилася,
А газдиня кров'ю
Залилася.

На лаві дитина
Дивилася,
Як мама додолу
Звалилася.

Д[ня] 2/XII 1915

1916

ВО ЧЕЛОВІЦІХ БЛАГОВОЛЕНІЄ!

Нема ще миру, і не видно ще кінця
Великої, всесвітньої війни,
Якій рівні не знаю;
Вже міліони мученицького вінця
Вдостоїлись трохи не в кождім земнім краю,

І ще мир не достиг, не скоро й засвітає,
І віє в тій війні якийсь дух не ворожий;
Вояк про обов'язок свій питає,
Гинучи, кращий, ліпший час вітає,
Понад спустошенням щось віє, мов дух божий.

Надихані великим, світлим миром
Слова монархів та звитяжців у тім бою,
А поклики про мир підбиті чимсь нещирим,
Укритою ненавистю й злобою,
Чи фарисейством та самохвальбою.

Нехай же йде війна та своїм ходом,
Як повінь, розгулявшись поверх поля,
Хай розраховується тут і труду свого плодом,
І кровію дітей своїх народ з народом,
Поки достигне плід — велика добра воля!

Написано д[ня] 3 січня 1916 р.

ЩЕ НЕ ПРОПАЛО

[1]

Не раз думка гуляє
По ярах, по долинах,
Гриби в лісі збирає,

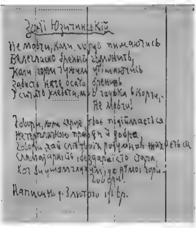

Зоні Юзичинській

Не мовчи, коли гордо пишаються
Величаво брехні гомонять,
Коли горем чужим утішаються
Завість [illegible] осата [illegible]
І сичать клевети, мов гадюка в корчі, —
Не мовчи!

Говори, коли серце твоє підіймається
[illegible] правди й добра,
Говори, хай [illegible]
[illegible]
Хоч би [illegible] —
Говори!

Написано 9. лютого 1916 р.

Автограф поезії І. Франка «Зоні Юзичинській» (1916)

Зависа на вершинах,
Дише воздухом чистим,
Смерековим бальзамом,
Грає з сонцем огнистим
Над обваленим трамом,
Грає з мушок роями
Над потоком журливим,
П'є жадними устами
З джерела чисту воду
І вдиха прохолоду
Вдохом довгим, тужливим.
І дзвенить в душі повній
Оклик той невимовний:
«Чуй життя насолоду!
Чуй себе тут щасливим».

Але дійсність буденна,
Хоч зовсім не злиденна,
Хоч ту думку не гонить
З її раю земного,
Все-таки глухо дзвонить:
«Обійдешся й без того».

II

По ріці думка бродить,
Рибку-блискавку ловить,
На кленя поглядає,
Як хвостом він майдає,
Щупака тут підслуха,
Як з-під берега жбуха
Або як шмигнуть мусить,
Шуваром поворушить,
Чи на дні — о, відміно! —
Сит лежить, як поліно.
Інший раз, як забагне,
З кореня мнюха тягне,
Тягне й в сак заганяє,
Бо інак не спіймає.
Але дійсність сувора,
Вдаремнять усе скора,
Хоч ту думку не гонить,
Слово тихеє ронить:
«Бач, безсилеє тіло

Чого ще захотіло!
Бродів мало чи много —
Обійдешся й без того».

III

Часом думка не в гори,
А на народні збори,
На засідання ради,
На розправи громади
Заблукає несміла,
Чи нема їй там діла?
А колись там тривога
Була й слів перемога,
Були оплески й брава
Й не лиха була слава;
Тепер того не стало,
Та ніщо не пропало.

1.II [1916]

ЗОНІ ЮЗИЧИНСЬКІЙ

Не мовчи, коли, гордо пишаючись,
Велегласно брехня гомонить,
Коли, горем чужим утішаючись,
Зависть, наче оса та, бринить,
І сичить клевета, мов гадюка в корчи,—
Не мовчи!

Говори, коли серце твоє підіймається
Нетерплячкою правди й добра,
Говори, хай слів твоїх розумних жахається
Слямазарність, бездарність стара,
Хоч би ушам глухим, до німої гори,—
Говори!

Написано 3 лютого 1916 р.

ПРИЄМНИЙ ВИД

Приємний вид, коли бурхливе море
Після хуртовини втишається,
Коли після важких сльотливих хмар
Лазурем небо чистеє пишається,
Коли війна нелюдяна кривава
На мир переміняється,
І ворожнеча між двома людьми лукава
Щирою приязню устороняється.

Написано д[ня] 8 лютого 1916

КОМЕНТАРІ

До третього тому входять поезії збірок «Із днів журби» (1900), «Semper tiro» (1906), «Давнє й нове» (1911, за винятком творів із збірки «Мій Ізмарагд»), «Із літ моєї молодості» (1914), а також вірші 1900—1916 рр., що були опубліковані лише в періодичних виданнях за життя поета чи залишилися в рукописах і з різних причин не ввійшли до збірок.

ІЗ ДНІВ ЖУРБИ

Збірка вийшла під назвою: «Із днів журби. Поезії Івана Франка», Львів, Накладом автора. 1900 р. Подається за цим виданням Збірка складається з трьох ліричних циклів — «Із днів журби», «Спомини», «В плен-ері» та двох поем — «Іван Вишенський» і «На Святоюрській горі».

ІЗ ДНІВ ЖУРБИ

I. «День і ніч сердитий вітер...», II. «В парку є одна стежина...», III. У парку. Вперше надруковано в журн. «Літературно-науковий вісник», 1900, кн. 2, с. 118—119, у поетичному циклі «Із днів журби» за підписом *Марко В-а.*

«Літературно-науковий вісник» — художній, науковий і публіцистичний журнал. У період, коли до його редакції входив І. Франко (1898—1906), журнал мав демократичне спрямування.

Се Кальварія моя... — Тут у переносному значенні образ заспокоєння й душевного примирення. Кальварія — містечко в Галичині, місце прощі.

IV. «Коли часом в важкій задумі...». Вперше надруковано у кн.: «Із днів журби», с. 6.

V. «Де я не йду, що не почну...». Вперше надруковано в журн. «Літературно-науковий вісник», 1900, кн. 2, с. 119, у циклі «Із днів журби». Підпис: *Марко В-а.*

VI. «Не можу забути!..» Вперше надруковано в журн. «Літературно-науковий вісник», 1898, кн. 7, с. 71, під рубрикою «Із поезій

Марка В.». Зберігся автограф вірша в циклі «Із поезій Марка Ворони», ідентичний із текстом збірки (Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР, відділ рукописів, ф. 3, № 276) [1].

VII. «Вже три роки я збираюсь...», VIII. «Безсилля, ах! Яка страшная мука!..», IX. «Недовго жив я ще, лиш сорок літ...», X. «І знов рефлексії! Та цур же їм!..», XI. «Я поборов себе, з корінням вирвав з серця...», XII. «З усіх солодких, любих слів...». Вперше надруковано у кн.: «Із днів журби», с. 9—19.

СПОМИНИ

I. «Я згадую минулее життя...», II. «Заким умре ще в серці творча сила...», III. «О, бо і я зазнав раз щось такого...», IV. «П'ятнадцять літ минуло. По важкій...», V. «Маленький хутір серед лук і нив...», VI. «В село ходив. Душа щемить і досі...», VII. «Ось панський двір. На згір'ю край села...», VIII. «Найгірше я людей боявсь тоді...», IX. «Привіт тобі, мій друже вірний, гаю...», X. «Розмова в лісі», XI. «Я побачив її — не в зеленім садку...», XII. «Я не скінчу тебе, моя убога пісне...». Вперше надруковано у кн.: «Із днів журби», с. 23—43.

В ПЛЕН-ЕРІ

I. «Мамо-природо!..». Вперше надруковано в журн. «Літературно-науковий вісник», 1899, кн. 1, с. 1—5.

II. «По коверці пурпуровім...». Вперше надруковано у кн.: «Із днів журби», с. 52—53.

III. «Ходить вітер по житі...». Вперше надруковано в журн. «Літературно-науковий вісник», 1898, кн. 7, с. 71—72, під заголовком «Із поезій Марка В.». Зберігся автограф вірша в циклі «Із поезій Марка Ворони» (ф. 3, № 276) без істотних розходжень із текстом збірки.

IV. «Суне, суне чорна хмара...», V. «У долині село лежить...», VI. «Ой ідуть, ідуть тумани...». Вперше надруковано у кн.: «Із днів журби», с. 56—58.

VII. «Над великою рікою...». Вперше надруковано в журн. «Літературно-науковий вісник», 1900, кн. 2, с. 119—120, у циклі «Із днів журби». Підпис: *Марко В-а.*

VIII. «Дрімають села. Ясно ще...», IX. «Ніч. Довкола тихо, мертво...», X. Школа поета. (За Ібсеном). Вперше надруковано у кн.: «Із днів журби», с. 61—69. Останній вірш є вільним перекладом поезії Г. Ібсена «Сила спогаду».

Іван Вишенський. Вперше надруковано у кн.: «Із днів журби», с. 73—108.

Задум поеми виник у І. Франка в зв'язку з дослідженням життя і творчості українського письменника XVI—XVII ст. Івана Вишенського. Про видатного полеміста Франко написав ряд робіт, серед них велику монографію «Іван Вишенський і його твори» (1895).

---

[1] Далі у примітках вказується тільки номер фонду та одиниці збереження.

Пізніше поему надруковано з незначними поправками у збірнику «На вічну пам'ять Котляревському», К., 1904, с. 46—62.

У 1911 р. І. Франко надрукував поему у кн.: «Іван Вишенський» (Універсальна бібліотека, ч. 10, Львів). Крім передмови і самої поеми, у книжці вміщено переклад твору І. Вишенського «Обличеніе диявола-миродержця» під назвою «Лови сього світу», а також статтю «Іван Вишенський, його час і письменницька діяльність».

Прот, Ватопед, Есфігмену, Ксеропотаму, Зографу, Павлу, Іверон — назви афонських монастирів.

...Православні з України, зібрані у місті Луцьку..— йдеться про зібрання в Луцьку 1621 р. православних українців, на якому було ухвалено просити Івана Вишенського повернутись з Афону на Україну для захисту православ'я від католицької шляхетсько-польської експансії.

На Святоюрській горі. Д[ня] 30 жовтня 1655. Вперше надруковано у кн.: «Із днів журби», с. 111—127.

Святоюрська гора — гора у Львові, на якій збудовано кафедральний собор св. Юра (XVIII ст.).

Грондський, Любовицький — посли від польського короля Яна Казіміра до Богдана Хмельницького.

Калиновський Мартин (р. н. невід.— 1652) — польський магнат, коронний гетьман, взятий козаками Хмельницького в полон під Корсунем 1648 р.

Косов Сильвестр (р. н. невід.— 1657) —український церковний діяч і письменник, митрополит київський (1647—1657). Противник Брестської церковної унії 1596 р., відомий реакційними виступами проти возз'єднання України з Росією.

SEMPER TIRO

Збірка вийшла під назвою: «Semper tiro. Збірка поезій. Львів. 1906». Друкується за цим виданням.

Semper tiro, Сонет, Моєму читачеві. Вперше надруковано у кн.: «Semper tiro», с. 5—8. Зберігся автограф вірша «Semper tiro» (ф. 3, № 247), який має незначні розходження з текстом збірки.

БУРКУТСЬКІ СТАНСИ

І. «Кожда кичера в млі...», ІІ. «Дівчино, моя ти рибчино...», ІІІ. Ользі С., IV. «О, розстроєна скрипка, розстроєна!..». Вперше надруковано в журн. «Літературно-науковий вісник», 1901, кн. 9, с. 237—238.

Буркут — назва селища в східних Карпатах (тепер — Івано-Франківська область).

Конкістадори. Вперше надруковано в журн. «Літературно-науковий вісник», 1904, кн. 9, с. 218. Зберігся чорновий автограф вірша (ф. 3, № 205) без восьми прикінцевих рядків.

Лісова ідилія. «Посвята Миколі Вороному», «Пролог» — ці дві частини поеми вперше надруковано в журн. «Літературно-науковий вісник», 1903, кн. 1, с. 8—16. Збереглися уривки автографа поеми

(ф. 3, № 261, 262) Задум твору генетично пов'язаний із задумом поеми «Нове життя» (див. том 1).

Вороний Микола Кіндратович (1871—1942) — український поет, один із теоретиків українського декадансу. В 1920—1925 рр. перебував в еміграції.

В «Посвяті Миколі Вороному» І. Франко піддав гострій критиці модерністську декларацію «чистого мистецтва», з якою виступав М. Вороний у 1900—1903 рр. М. Вороний в альманасі «З-над хмар і з долин» (Одеса, 1903), навівши «Посвяту» І. Франка, тут же (с 4—6) надрукував відповідь на неї під заголовком «Івану Франкові. Відповідь на його посланіє». У ній він залишився на буржуазно-естетичних, антиреалістичних позиціях так званого «чистого мистецтва».

Герої... Панами — натяк на шахрайства капіталістів при будівництві Панамського каналу у 80-ті роки XIX ст.

НОВІ СПІВОМОВКИ

Цехмістер Купер'ян. Вперше надруковано у кн.: «Semper tiro», с. 57—60.

Сучасна приказка. Вперше надруковано в додатку до № 194-195 газ. «Діло», 1902, 13 вересня, с. 3. Підпис: *І. Ф.*

«Діло» — ліберально-буржуазна, згодом буржуазно-націоналістична газета. Виходила у Львові з 1890 р. до 1939 р.

Майстер Свирид. Вперше надруковано в журн. «Промінь» 1905, № 1, с. 2—3.

«Промінь» — педагогічний двотижневик ліберально-буржуазного напряму. Виходив у Вашківцях з 1904—1907 рр.

Що за диво? Вперше надруковано у кн.: «Semper tiro», с. 67.

Піхни, клерикали.— йдеться про Д. Піхна — редактора реакційно-монархічної газети «Киевлянин» (1864—1919).

Притичина. Вперше надруковано у кн.: «З-над хмар і з долин», Одеса, 1903, с. 10—11, під заголовком «З Буркутських пісень». Зберігся автограф (ф. 3, № 294), що має незначні відміни порівняно з текстом збірки.

Як там у небі? Вперше надруковано у кн.: «Semper tiro», с. 70—73.

Трагедія артистки. Вперше надруковано в журн. «Літературно-науковий вісник», 1902, кн. 7, с. 3—4, під заголовком «На старі теми» з епіграфом «Соловьи веселыми песними свѣт повѣдают» та датою «д. 20/V. 1902». Зберігся чорновий автограф вірша (ф. 3, № 204, с. 10—11).

НА СТАРІ ТЕМИ

І. «Чи не добре б нам, брати, зачати...». Вперше надруковано в журн «Літературно-науковий вісник», 1902, кн. 1, с. 1. Зберігся автограф вірша (ф. 3, № 275), тотожний із текстом збірки.

ІІ.«Блаженний муж, що йде на суд неправих...». Вперше надруковано в журн. «Літературно-науковий вісник», 1906, кн. 1, с. 3.

Відомий варіант вірша (фотокопія автографа — ф. 3, № 4993), під яким стоїть дата «23.IV — 1905 р.». Наводимо його:

Блаженний муж, що йде на суд неправих
І там за правду голос свій підносить,
Що безтурботно в сонмищах лукавих,
Заціплене сумління їх тормосить.

Блаженний той, хто в хвилях занепаду
Коли заглухне й найчуткіша совість,
Хоч диким криком збуджує громаду,
І правду й щирість вказує як новість.

Блаженний той, кого за тсє лають,
Кленуть, і гонять, і поб'ють камінням,
Нехай поб'ють, нехай лиш не дрімають,
Душі живої не вбивають тлінням.

Блаженні всі, котрі не знали годі,
Коли о правду й справедливість ходить.
Хоч пам'ять їх загине у їх роді,
То кров їх кров людства ублагородить!

III. Було се три дні перед моїм шлюбом...». Вперше надруковано в журн. «Літературно-науковий вісник», 1902, кн. 8, с. 91—92, під заголовком «Глас вопіющаго въ пустыни».

IV. «Ти знов літаєш надо мною, галко...». Вперше надруковано в журн. «Літературно-науковий вісник», 1902, кн. 5, с. 99, під заголовком «А галици свою рѣчъ говоряхуть» і з датою «22/I 1902». Зберігся автограф вірша (ф. 3, № 275) з незначними розходженнями порівняно з текстом збірки.

V. «Крик серед півночі в якімсь глухім околі...». Вперше надруковано в журн. «Літературно-науковий вісник», 1902, кн. 5, с. 99—100, під заголовком «Се оу Римѣ кричѧть под саблѧми половецкими». Зберігся автограф вірша (ф. 3, № 275) з незначними розходженнями порівняно з текстом збірки.

VI. «Де не лилися ви в нашій бувальщині...». Вперше надруковано в журн. «Літературно-науковий вісник», 1902, кн. 5, с. 100, під заголовком «Жены роусскыя восплакашася».

VII. «І досі нам сниться...». Вперше надруковано у кн.: «Semper tiro», с. 87—88.

Антошкові П. (Аз покой). Вперше надруковано в журн. «Літературно-науковий вісник», 1902, кн. 12, с. 179, під заголовком «Аще іѧзыки аггельскими глаголю, а любви не имамъ, каѧ ми есть польза?» і датою «15.XI 1902».

Антошко П. — Петрушевич Антоній Степанович (1821—1913), український історик, філолог та етнограф ліберально-буржуазного напряму, автор праць з історії Західної України та з історії церкви.

«Галичанин» — львівська щоденна суспільно-політична газета «москвофільського» напряму. Виходила у Львові в 1893—1914 рр.

IX. «Вийшла в поле руська сила...». Вперше надруковано в журн. «Літературно-науковий вісник», 1902, кн. 12, с. 179, під заголовком «Лисицы брешуть на черленыя щиты». Зберігся автограф

вірша (ф. 3, № 275), в якому викреслено три строфи, що не ввійшли до основного тексту:

Що у нас щити червоні,
Всі ми за рублем в погоні,
Чорно-жовті й розбишаки
Дикуни і гайдамаки,
Недоварені студенти,
Деструктивні елементи.

А вони святі та божі!
В їх садках самі лиш рожі,
В їх хатках лиш чесність строга,
В них ані на крок від бога,
В їх книжках все правда щира,
В їх церквах найкраща віра.

В їх минулім все найкраще,
В їх будущім все путяще,
Всюди трони, і корони,
І геройські оборони,
Сурми грають, зброї крешуть —
Та лисиці завше брешуть.

X. «На ріці вавілонській — і я там сидів... Вперше надруковано в жури, «Літературно-науковий вісник», 1902, кн. 1, с. 2—3, під заголовком «На рѣках вавилонских тамо сѣдохомъ...» і з датою «29.XI 1901». У тексті, друкованім у збірці «Semper tiro», відсутня десята строфа, що є у першодруці:

І хоч вирветься з уст крик: «Най гине тиран»,
То не крик се душі, тільки брязкіт кайдан.

XI. «Вже ж твоя святая воля...», XII. «Говорить дурень в серці своїм...». Вперше надруковано у кн.: «Semper tiro», с. 96—100.

ІЗ КНИГИ КААФ

Кааф — легендарна квітка, сік якої нібито відроджує людину

«Книга Кааф» — пам'ятка давньої літератури. «Книга, нарицаемая Каафъ, сирѣчь сборник..» діалогів на моральні теми (XV ст.).

I. «У сні зайшов я в дивную долину...», II. «Поете, тям, на шляху життьовому...». Вперше надруковано в журн. «Літературно-науковий вісник», 1904, кн. 3, с. 195—197.

III. «Гуманний будь, і хай твоя гуманність...». Вперше надруковано у кн.: «Semper tiro», с. 108. Зберігся автограф вірша (ф. 3, № 256), в якому є три викреслені строфи, що не ввійшли до тексту збірки:

Яка гуманність в Мошковій окрасі?
Стара се повість, та не кождий чув,
А хоч і чув, то може, в іншім квасі.
То в жабокруцькій коршмі Мошко був,
А коршма геть на одшибі стояла
В степу, де вовчик вив і вітер гув.
А як зима степами загуляла,
То Мошко з балабустою й дітьми
Був сам, немов весь світ чума приспала.

IV. «Як трапиться тобі в громадськім ділі...». Вперше надруковано у кн.: «Semper tiro», с. 109. Зберігся автограф вірша (ф. 3, № 256), в якому викреслено три строфи, що не ввійшли до тексту збірки:

Послухай притчі, якщо се не ясно.
В одному місті в дуже прикру хвилю,
Де вже грозив упадок каждочасно,

Один із горожан згромадив силу,
Дав лад, усім зневіреним додав відваги.
Відпер вороже військо аж на милю.

Тоді усе міщанство без розваги
Почуло в себе запал, в бій сипнуло,
Розбило в пух ворожії ватаги.

V. «Ти йдеш у вишукано-скромнім строї...». Вперше надруковано у кн.: «Semper tiro», с. 110. Зберігся автограф вірша (ф. 3, № 256), ідентичний із текстом збірки.

VI. Ф. Р. («Дівчино, каменю дорогоцінний...»). Вперше надруковано у кн.: «За красою», Чернівці, 1905, с. 24—25.

«За красою» — альманах, виданий групою українських декадентів (молодомузівців) у 1905 р. на честь Ольги Кобилянської, що мав стати своєрідною демонстрацією естетичної програми модернізму.

VII. «Опівніч. Глухо. Зимно. Вітер виє...». Вперше надруковано в журн. «Літературно-науковий вісник», 1902, кн. 11, с. 95—96, під заголовком «Із дневника» із датою «20. XI 1901». Зберігся автограф вірша (ф. 3, № 255), ідентичний із текстом збірки.

VIII. «Як голова болить!..». Вперше надруковано в журн. «Літературно-науковий вісник», 1902, кн. 11, с. 96—98. Дата — «2/XII—1901». Зберігся автограф вірша (ф. 3, № 255), в якому закреслено строфи:

А в серці квилить щось: «Та се ж про тебе
Написано! Хоть огляньсь! Схаменися!
Хіба тобі не видавлено очі,
Коли в'язався ти на все життя?
Хіба ти сам себе так много літ
Не напував дурійкою, пустими
Ілюзіями? Чи замісто хліба
Ти не кормивсь травою польовою,
Немов худоба? О, ридай! О, плач!

Та не за тим, що страчено навсе,
Не за тим світлом, що навік погасло,

Не за тим щастям, що перед очима
Мигнуло й затонуло у болоті!
А плач за тим, що, стративши се все,
Ти тямки ще не стратив, почуття
Своєї людськості!»

«А руки їх
Прив'язано до жолоба, на руку ж
Прив'язано табличку: скільки хто
Сидить в темниці і коли пора
Вести його на волю — на різницю».
А в тебе на таблиці що? Не можеш
Побачити, бо темний! І не бач:
Чекай черги своєї і не жди,
Що привезе якийсь чудовий вітер
Маленьку барку чудом через море
І в ній прибуде брат твій і апостол
Тобі на поміч! Чуєш? Ось ідуть
Кати твої — ось брязнули кайдани...
Ось шарпнули тебе за руку... «Три дні,
І вийде час його».
Мовчи і жди!

IX. «Якби ти знав, як много важить слово...». Вперше надруковано у кн.: «Багаття», Одеса, 1905, с. 91—92, під заголовком: «Якби ти знав».

Збереглися автографи вірша (ф. 3, № 204, 1620) з незначними розходженнями порівняно до тексту збірки.

«Багаття» — літературно-художній альманах, вийшов 1905 р. в Одесі.

Страшний суд. Вперше надруковано у кн.: «Semper tiro», с. 121—135. Збереглися автографи твору. Повний автограф (ф. 3, № 303) має незначні розходження порівняно з текстом збірки. Автограф початку поеми (ф. 3, № 304) має також незначні розходження з основним текстом твору. У незакінченій редакції поеми (ф. 3, № 305) є рядки, які не ввійшли до тексту збірки:

Міриш небо своїм ліктем і мене по собі судиш,
Рай видумуєш і пекло й сам у тих фантаз'ях блудиш.
Відколи важким зусиллям ти підбився над худобу,
Раз у раз собі ти твориш бога на свою подобу.
Він тобі страшна почвара, що в гущавині чатує,
Він огонь, тобі, що гріє, страву варить і лютує.
Він те сонце, що з рожевих подушок встає щорана.
Він зима, що, вбивши літо, світ кує в тяжкі кайдани.
Він стрілець, що в роги трубить, аж трясуться гір вершини,
Він пастух, що стада гонить понад гори й море сине;
Він могутній воєвода, що від сходу до заходу.
Блискає мечем кривавим,— пострах людському народу.
Він і патріарх старенький, що пестить свої внучата,
Він і месник невмолимий, що за сина ріже брата;
Він тиран і самодержець, шле на світ свої погрози,
Любить злото і кадило, запах крові й ревні сльози.
Він добряк, його вблагає плач, сирітське квиління;

Він лихвар, що довг стягає ще в десяте покоління.
Він баранчик неповинний, за провини світу вбитий,
Імператор у тріумфі, що йде славою окутий;
Він грізний вам інквізитор, що всі помисли нотує,
Мудрий рабин, що дні й ночі Тори-мудрощі грунтує;

Печчі Джоакіно — у 1878—1903 рр. папа римський, відомий під ім'ям Льва XIII.

ІЗ ЗБІРКИ «ДАВНЄ Й НОВЕ»

Збірка вийшла 1911 р. у Львові під назвою: «Давнє й нове Друге, побільшене видання збірки «Мій Ізмарагд». Поезії Івана Франка».

Незабаром після виходу збірки «Давнє й нове» І. Франко надрукував у львівському тижневику «Неділя» замітку (1911, № 19, с. 1—2), в якій сказано:

«Моя нова[1] книжка «Давнє й нове» — се друге, значно побільшене видання збірки «Мій «Ізмарагд», що вийшла 1898 р. і містила 66 поетичних творів. Нова збірка містить їх 114, причім 40 окремих строф числено за один номер. Коли давня збірка мала 6 розділів, ся нова має їх 9, причім тільки 2 розділи — «По селах» і «До Бразілії» — полишено без зміни, розуміється, крім дрібних язикових поправок; два розділи і вступний вірш «Замість пролога» прибули нові, а в чотирьох розділах пороблено більше або менше значні доповнення. Щоправда, сі доповнення тільки в часті нові, досі недруковані (таких у третім розділі 15 ширших поезій і 10 чотиристихових строф, у четвертім — три притчі, у п'ятім — дві легенди). Решта позбирана з давніших періодичних видань або окремих брошур, що давно зробилися бібліографічною рідкістю. Із таких передруків зложився особливо восьмий розділ «Із злоби дня», в який, між іншим, увійшли дві просторі сатири з року 1878 — «Дума про Маледикта Плосколоба» (була видана окремою брошурою) і «Дума про Наума Безумовича», та дві просторі віршовані хроніки з р. 1884, одна, п[ід] з[аголовком] «Сучасний літопис», гумористично згадує події з нецілого 1884 р., передрук із «Нового зеркала» з додатком двох сатиричних притч, уложених церковнослов'янською мовою, а друга — гумористична хроніка мандрівки руських студентів літом того ж року, друкована окремою брошурою. Останній розділ п[ід] з[аголовком] «Гімни й пародії» містить шість пісень національно-політичного змісту, переважно серйозних, а в часті гумористично-сатиричних. Вони всі були друковані по всіх періодичних виданнях, показаних при кождій вірші.

Розуміється, передруковано без зміни також передмову до збірки «Мій Ізмарагд», але вона попереджена новим переднім словом, написаним 30 марта 1911 р., з якого позволю собі тут навести тільки одне речення: «Переважна часть сеї збірки має метою популяризацію багатого скарбу поезії та життєвої мудрості, що міститься в нашім сгарім письменстві, досі так мало відомім не лише широким народним масам, але також, а може, навіть і ще в більшій мірі, освіченим

[1] В оригіналі помилково: давня.— *Ред.*

верствам нашого народу». З сього погляду позволю собі звернути увагу читачів на притчу про захланність (стор. 84—94), перероблену із староруського оповідання, на легенду «Свята Доместіка» [...] і на дві легенди про чуда св. Николая, держані в популярнім тоні, що являються тут уперве в друку.

Отся збірка обіймає більше як 30 літ мойого життя і може бути потрохи покажчиком важніших моментів та духових течій того життя, що при всіх своїх прикростях не пройшло марно ані для мене, ані для нашої суспільності. Певна річ, дещо в ній має принагідну, так сказати, хвильову вартість, а дещо, може, буде й незрозуміле для молодшого покоління. Та коли я пускаю її в світ, мені хочеться висловити своє бажання, щоб від неї повіяло здоровим вітром національної свідомості, тверезого, та при тім наскрізь поетичного розуміння життя, того найвищого скарбу чоловіка, в якім він ніколи не повинен зневірюватися. Струя зневіри в життя підіймається тепер сильно й болюче навіть у найліпших представників нашої літератури, і коли б моя книжка могла хоч трохи бути антидотом на сю духовну хворобу, то сповнила би натепер своє завдання.

Львів, 1 мая 1911».

У цьому виданні передруковуються твори із збірки «Давне й нове», які не входили до інших збірок.

«Н е д і л я» — літературно-науковий та громадський журнал ліберально-буржуазного напряму. Виходив у Львові в 1911 — 1912 рр.

«З е р к а л о» — ілюстрований гумористично-сатиричний журнал-двотижневик ліберально-буржуазного напряму, виходив у Львові 1882—1893 рр., з липня 1883 р.— під назвою «Нове зеркало».

ПОКЛОНИ

Неназваній Марії. Вперше надруковано в журн. «Літературно-науковий вісник», 1908, кн. 6, с. 417—418, без заголовка.

До музи. Вперше надруковано в журн. «Літературно-науковий вісник», 1908, кн. 6, с. 418, без заголовка. Зберігся автограф вірша (ф. 3, № 244) з незначними розходженнями порівняно з текстом збірки.

Честь творцеві тварі! (Уривок). Вперше надруковано в журн. «Літературно-науковий вісник», 1908, кн. 6, с. 418—419, із зазначенням місця написання твору: «Ліпік, Славонія». Зберігся автограф вірша (ф. 3, № 244), ідентичний із текстом збірки.

ПАРЕНЕТІКОН

П а р е н е т і к о н — збірка моральних повчань (від грецького «повчаю», «заохочую»).

БАГАЧ

1. «Свічку поставив ти в церкві перед образами, багачу...». Вперше надруковано в журн. «Житє і слово», 1895, т. 3, с. 325. Зберігся автограф вірша (ф. 3, № 219), ідентичний із текстом збірки.

«Житє і слово» — літературно-науковий і громадсько-політичний журнал революційно-демократичного напряму, виходив у Львові 1894—1897 р. за редакцією І. Франка.

2. «Вбогому даток ти дав, о багачу,— се добре зробив ти...». Вперше надруковано в журн. «Житє і слово», 1895, т. 3, с. 326. Зберігся автограф вірша (ф. 3, № 219), ідентичний із текстом збірки.

3. «Не мав багач що ліпшого робити...». Вперше надруковано у кн.: «Давнє й нове», с. 30.

«Поворож мені, циганко, чорноока Цоро...». Вперше надруковано в журн. «Літературно-науковий вісник», 1906, кн. 12, с. 385, в циклі «З нових співомовок».

«Не хвалися родом своїм...», «Інша слава сонцю, інша місяцю», «Як маю вірити тобі...», «Нема чоловіка, в котрого...», «Коли побачиш праведного в муках...», «На те птахам крила природа дарила...», «І се треба, брате, в повинність вмінити...». Вперше надруковано у кн.: «Давнє й нове», с. 38—41.

«Сам лицемірствує з собою...». Вперше надруковано в журн. «Неділя», 1911, № 2, с. 3, під заголовком «Сам лицемірствує...»

«Як сад зарослий хабазами...». Вперше надруковано у кн.: «Давнє й нове», с 42.

«Анастасій Синаїт говорить...». Вперше надруковано в журн. «Неділя», 1911, № 1, с. 2, під заголовком «Анастасій Синаїт...».

Ось тобі, мій друже, остороги...», «О чоловіче, коли спиш, чи чуєш...», «Хто славу світу осягнув...», «Отці святі отак заповідають...», «Так говорить стародавня повість...». Вперше надруковано у кн.: «Давнє й нове», с. 44—50.

Строфи. Вперше надруковано у кн.: «Давнє й нове», с. 57—59. Існує відмінна редакція строфи 7 («Хоч би ти попіл їв і землю гриз...»), вперше надрукована в журн. «Житє і слово», 1895, т. 3, с. 325, під загальним заголовком «Із чужих квітників. Із «Ізмарагду». Зберігся автограф цієї редакції (ф. 3, № 219, с. 28):

Хоча б ти і попіл сльозами місив,
А в серці на брата злий замисл носив,
То вся твоя люта покута
Не варта засохлого прута.

ПРИТЧІ

Притча про рівновагу. Вперше надруковано в журн. «Літературно-науковий вісник», 1906, кн. 10, с. 4.

Притча про захланність. Вперше надруковано у кн.: «Давнє й нове», с. 84—94. В основі цієї притчі лежить староруська прозова «Притча про гадюку в домі». Переклад цієї пам'ятки разом із поетичною обробкою її І. Франко надрукував у збірнику «Вибрані твори українських письменників», ч. 2-3, Львів, 1912, стор. 67—92, з таким «Переднім словом»:

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

З текстом староруської притчі про гадюку в домі я познайомився уперве, прочитуючи «Ізмарагд», що міститься в рукописі музею о. А. Петрушевича, № 1, в бібліотеці Народного дому, де вона

фігурує, як слово св. Йоанна Златоустого «О твари божіи и о кончинѣ смертнѣй о покаяніи» (д-р Іларіон Свенцицький. Опис рукописів Народного дому з колекції Антона Петрушевича, частина перша, Львів, 1906, стор. 8). Так само невластиво вона фігурує під іменем того самого святого в «Ізмарагді» найстаршої редакції, описанім Яковлевим (В. А. Яковлев. К литературной истории древнерусских сборников. Опыт исследования «Измарагда». Одесса, 1893, стор. 25), де титул її звучить: «Слово иже во святых отца нашего Иоанна Златоустого архиепископа Константина града. Повѣсть душеполезная в чину притчи, что есть житіе се настоящее, сказаніе о зміи и о дворе». Зауважу, що в копії Сваричівського рукопису, яким є згаданий вище нр. 1 збірки Петрушевича, заходить справді непорозуміння, бо стаття починається реченням, узятим із Слова Йоанна Златоустого, по чім безпосередньо йде текст притчі, в якому бракує початку; очевидно, у взірці, з якого переписувано сваричівський «Ізмарагд», видерто в рукописі одну або дві картки, на яких було докінчення Слова Йоанна Златоуста і титул та початкові рядки притчі.

Повний текст притчі, але в трохи коротшій редакції, міститься в рукописі монастирської бібліотеки Святоонуфрійського монастиря василіан у Львові, № 40; сей інтересний рукопис був писаний у першій половині XVII в. в Печерськім монастирі в Києві. Яковлев у цитованім місці своєї праці про староруський «Ізмарагд» дає про сю притчу ось які бібліографічні вказівки: «Притча взята із Слова, якого автором признають Христофора, патріарха александрійського. Грецькою мовою вона надрукована в Fabricii, Bibliotheca graeca, vol. XII, стор. 657—674, і Migne, Patrologiae cursus completus, series graeca, vol. c^1, стор. 1216 і далі. З Фабріцієвого видання зроблено російський переклад, друкований у «Христианском чтении», 1843, т. IV, стор. 24 і далі. В староруськім письменстві сю притчу стрічаємо досить часто, між іншим у Златоструї і інших збірниках, іноді з авторством Івана Дамаскіна. Церковнослов'янський текст був друкований уперве в Москві в «Сборнику» 1647 р. В іншій редакції, ближчій до грецького тексту, притча міститься в збірці «Златоуст» як глава 37.

Про дійсного автора сеї притчі, Христофора, патріарха александрійського, читаємо у Вільгельма Кавé, Scriptorum ecclesiasticorum historia litteraria, вид[ано] в Женеві, 1605, стор. 446, що він жив під пануванням цісаря Теофіла Іконоборця коло р 836 і написав один тільки твір, аскетичне і параболічне упімнення про життя людське п[ід] з[аголовком]: «Τίόμοιῶται ὁ βίος οὗτος ηαίείς ποῖου τέλος κατα φέτρει». Сей твір, як додає Каве, в грецькім і латинськім тексті був виданий у Парижі 1608 р. під іменем Теофіла Александрійського.

На староруську мову він мусив бути перекладений дуже давно, може, в XI або XII в., бо відома притча про хромця і сліпця, якої простора редакція, без сумніву, належить Кирилові Туровському, була по всякій правдоподібності писана на взірець греко-єгипетської притчі Христофора Александрійського. Найстаршу староруську копію тої притчі маємо в пергаменовім рукописі з кінця XII віку, що міститься в бібліотеці Святотроїцької Сергієвої Лаври під ч. 2027 як додаток до тексту деяких святих книг Старого завіту. Тут вона подана в коротшій Ізмарагдовій редакції без назви автора п[ід] з[аголовком] «Сказаніе въ образѣ притьчи о житьи человѣчьстѣ»

і починається словами. «Уподоби ся, възлюблені, нашь животъ в житьи»[1]. Повний текст притчі з доданням просторого, мабуть, старо-руського поучення, зберігався в паперовім рукописі тої самої бібліотеки з XV в., що містить збірку грецьких отців церкви і один твір Єфремія, патріарха Терновського, писаний болгарською мовою. Притча являється тут з повним і вірним титулом: «Иже въ святыхъ отца нашего Христофора архіепископа александровского повѣсть и поученіе душеполезно, явлѣющи, что уподоби ся житіе се» («Описание», № III, Москва, 1879, стор. 144). Притча разом з поученням, доданим на кінці і пропущеним мною в перекладі, що доконаний, власне, на основі сього тексту, займає в рукописі 36 карток письма. Завдяки ласкавій ввічливості завідателя бібліотеки Сергієвої лаври біля Москви Константина Михайловича Попова я одержав копії з сих обох рукописів, а надто копію найстаршого церковного друку московського «Сборника» з р. 1647, що має титул: «Иже во святыхъ отца нашего Іоанна Златоустого, архіепископа Константина града, повѣсть душеполезна в чину притчи о дворѣ и о зміи и что есть житіе се настоящее всякого человѣка». Нарешті, додано також копію рукописного «Ізмарагда» Сергієвої лаври, XVI, в № 204 (1626), що має титул: «Слово иже в святыхъ отца нашего Іоанна Златоустаго архіепископа Костянгина града, повѣсть душеполезна в чину притчи, что есть житіе се настоящее, сказаніе о зміи и о дворѣ». Всі ті тексти, за яких уділення висловлюю тут шановному К. М. Попову мою прилюдну подяку, будуть опубліковані і визискані науковим способом у спеціальнім досліді, який маю намір присвятити тій притчі.

В р. 1905 по газетах розійшлася вість, що бельгійський учений Ф. Кюмон у своїй подорожі по Малій Азії знайшов грецький текст притчі про гадюку в домі, яку він уважає твором св. Іполита. Тут же був поданий коротко зміст притчі. Зацікавлений сею звісткою, я удався листовно до проф. Кюмона і незабаром одержав від нього відбитку його публікації п[ід] з[аголовком] «Une parable attribuée á St. Hippolyte de Rome»[2], що була поміщена в журналі «Revue de l'instruction publique en Belgique publiée sous la direction de M. M. Ch. Michel et P. Thomas avec le concours de M. M. Cumont, L. Parmentier et H. Pirenne, Bruxelles[3], мала 8-ка, стор. 7, з доданням рисунка-фотографії монастиря Сумеля недалеко Трапезунта, де була знайдена рукописна копія притчі. Текст притчі тут короткий і відповідає нашим Ізмарагдовим текстам. Розуміється, догадка проф. Кюмона про Іполитове авторство притчі супроти всього сказаного тут не має ніякої підстави, та, проте, опублікований ним текст має своє значення при порівнянні з іншими друкованими та рукописними текстами. Львів, дня 29 марта 1910.

Свєнціцький Іларіон Семенович (1876—1956) — український радянський філолог і мистецтвознавець. Організатор Львівського музею українського мистецтва.

---

[1] Описание славянских рукописей библиотеки Свято-Троицкой Сергиевой лавры. Часть I, Москва, 1878, стор. 2.

[2] Притча, що належить св. Іполитові з Рима (франц.).— *Ред.*

[3] Журнал народної освіти в Бельгії, що видається за редакцією панів Х. Мішель та П. Тома з участю М. Кюмона, Л. Пармантьє і Г. Пірен, Брюссель *(франц.).— Ред.*

Яковлєв Володимир Олександрович (1840—1896) — російський буржуазний історик літератури.

Фабриційй Йоганн-Альберт (1668—1736) — німецький філолог.

Мінье Франсуа-Огюст (1796—1884) — французький буржуазний історик.

Туровський Кирило (нар. між 1130—1134, помер близько 1182) — письменник, проповідник і церковно-політичний діяч Київської Русі.

Притча про сіяння слова божого. Вперше надруковано у кн.: «Давнє й нове», с. 94—95.

ЛЕГЕНДИ

Два чуда св. Николая: I. Чудо з ковром. II. Чудо з утопленим хлопцем. Вперше надруковано у кн.: «Давнє й нове», 1911, с. 116—120.

Зберігся автограф легенди «Чудо з ковром» під назвою «Святий Николай і ковер» (ф. 3, № 301). Цей автограф має значні розходження порівняно з текстом збірки. Зокрема, шоста та сьома строфи мають такий вигляд:

Аж надходить день великий
Святого Николи,
А в хатині ані хліба
Ані кришки соли!

Журяться старі обоє!
Жінка й озиваєсь:
«Слухай, мужу! День Николи
Ось-ось наближаєсь».

Відмінна і 26-та строфа:

Здивувалася бабуся
Вже й гнівна на мужа,
Гірко жалуєсь на нього:
«От душа недужа».

Після 32-ої строфи йдуть дві відмінні:

«Що тобі, моя дружино?
Сліз яка причина?»
А вона йому: «Йди геть! Я
Не твоя дружина!

Ти для господа святого
И отця Николая
Пожалів ковер продати —
О, душе скупая!»

Різняться від основного тексту і дві прикінцеві строфи:

«Боже! Се ж святитель божий!» —
Разом закричали.
«Серце чуло, що се він був,
Очі не пізнали!»

Дякують обоє богу
За поміч ласкаву;
Рознесли ту вість по місту
Господу на славу.

Рука Івана Дамаскіна. Вперше надруковано у кн.: «Читанка руська для 2-ї класи шкіл середніх». Львів, 1895, с. 108—110 під заголовком «Св. Іван Дамаскін». У тексті, вміщеному в збірці «Давне й нове», відсутня 15-та строфа:

«Невже ти міг думать, що свого слугу,
Що свого співця я забуду?
Не бійсь. Що зробили враги — се тобі
На честь буде, їм — на осуду!»

Дамаскін Іоанн (помер 749 р.) — візантійський богослов, автор релігійних пісень.

Фуль, цар єгипетський. Вперше надруковано у кн.: «Січ», Львів, 1908, с. 28—29.

Зороастрова смерть. Вперше надруковано у кн.: «Січ», Львів, 1908, с. 174.

Зороастр (Заратуштра, жив між X — першою половиною VI ст. до н. е.) — пророк і реформатор давньоіранської релігії зороастризму, розповсюдженої в давнину і в ранньому середньовіччі в Середній Азії, Ірані, Афганістані та в ряді інших країн Близького і Середнього Сходу.

ІЗ ЗЛОБИ ДНЯ. ІЗ ТРИДЦЯТИЛІТТЯ 1878—1907

Дума про Маледикта Плосколоба. Вперше надруковано окремою книжечкою під назвою «Дума про Меледикта Плосколоба. Із старих паперів випорпав *Дждежалик*», Львів, 1878.

Збереглися два автографи твору (ф. 3, № 216). Перший є початком «Думи...» до рядка «Щоб не сталися з нами ще страшнішії речі»; другий має 112 рядків без закінчення. Обидва автографи мають незначні розходження із текстом збірки.

«Дума про Маледикта Плосколоба» — цікавий малюнок з історії громадського життя Галичини 70—80-х років XIX ст. В ній у сатиричних образах і картинах відтворені справжні події і факти, дійсні історичні особи і громадські інституції, які повністю ще не розшифровані. Відомо, наприклад, що князь Маледикт Плосколоб Капустяний Лоб — це редактор газети «Слово» Венедикт Площанський (1834—1902); Міх Ковальський — судовий радник, депутат віден-

ського парламенту і галицького сейму Василь Ковальський; Тихович Мовчальський — учитель львівської гімназії Гнат Тихович; Наум Безумович і Рак Поступович — діяч партії «москвофілів», редактор журналу «Наука», священик Іван Наумович (1826—1891); Митро Полита — галицький митрополит в 1870—1882 рр. Йосип Сембратович (1821—1900); отець Халява — прелат собору св. Юра у Львові Михайло Малиновський; не-«Други», чи фабриканти не-«Друга» — передова молодь, що вийшла з «москвофільського» «Друга» і почала видавати революційно-демократичний журнал «Громадський друг»; «Народний двір» — Народний дім у Львові тощо.

«П р а в д а» — літературно-науковий і політичний журнал. Виходив у Львові (з перервами) 1867—1897 рр. Орган «народовців». У ранній період — ліберально-буржуазного напряму. З кінця 80-х років став трибуною українського буржуазного націоналізму.

Р у т е н ц і — так у часи І. Франка глузливо звали реакційну частину галицької інтелігенції.

Дума про Наума Безумовича. Вперше надруковано у зб. «Молот», 1878, с. 110—113, за підписом «Джеджалик». Зберігся автограф твору (ф. 3, № 216), що має додаткові розділи (с. 50—51), які наводимо тут:

IV

Слухайте, мої панове,—
За лісами, за полями
Є там люд невчений, п'яний,
Що зоветься русинами.

Кажуть деякі між вами,
Що як ген-то світ валився
В сорок осьмім клятім році,
То народ той народився.

Се брехня, бо він походить
Від Адама ще старого,
А давно, говорять, всього
По достаткам було в нього.

Се була земля багата,
Стільки мала хліба й меду,
Що, наївшися, здуріла:
«Дай князя си,— мот [1], приведу».

Нині в тій землі багатій
Тільки діри, тільки лати,
Так що хоть і дуба станеш,
Ніц не візьмеш,— ніщо брати.

Люд там темний, злий і п'яний,
Все в потилицю ся чухат,
Жалується на податки,
Але як вели, то слухат.

[1] Мовить *(ред.)*.

Але є й народ в тім краї,
Є священики поважні,
Що стоять за руську мову
І в гоненіях відважні.

Ох, панове депутати,
Їм приходиться страдати,
Від колиски вни страдають,
Доки в гріб не ляжуть спати!

Весь вік щастя вни не знають,
Бо й яке ж їм щастя знати,—
Лиш одна у них надія
Вічно раді б тільки спати!

Ось вони мене післали
Про їх нужду вам донести
І про те, що погибають
Нещасливі в лядській мести.

І про те, що вни дозволять
Все до крихти з хлопа брати,
Щоби їх лиш не будити,
Та й щоби й їм дещо дати.

V

Ми досить уже терпіли,
Така була воля неба,
Та претерпимо ще більше,
Коли того буде треба.

Хлоп наш бідний, злий і п'яний,
Народ ся за руськість боре,
Лях нехтує наше право,
З усіх боків на нас горе!

Але все ми вірні діти
Власті й цісаря,— ніколи
Не спротивимся їх слову,
Не спротивимся їх волі.

Хоче гроші пан міністер,
Ми не посмієм не дати,—
За міністром голосуєм,
Бо ми руські депутати!

Але зважте, ясний пане,
Що на вас ми покладаєм
Всю надію,— нагороди
Ми від вас ся сподіваєм.

Правда, в імені народу
Ми за вами сміло стали,
Бо народ же не казав нам,
Щоб ми вам ся спротивляли.

Але все ж таки честь каже
Вірних слуг надгороджати,
І ми просимо вас клінно,
Руським послам трінгельд дати.

Як вода потрібна морю,
Зіллю сонце й дощ спосібний,
Як волам потрібна паша,
Так і трінгельд нам потрібний!

Як належить богу свічка,
Хрест належиться владиці,
Так нам трінгельд, ми ж спасаєм
Вас від сеї опозиц'ї.

Як дощу чекає каня,
А душа — спасіння з неба,
Так чекаєм ми трінгельду,
Бо трінгельду всім нам треба!

Відомий чорновий автограф другої і третьої частин твору, який зберігається під тим самим номером, що й названий вище чистовий (с. 48). Наводимо і його:

II

Пан міністер сеї ночі
Довго щось не міг заснути
І, дрімаючи, гадає:
Що би тут за штуку втнути?

Край давно уже в спокої;
Правда, мало доробився,
Люди в нужді,— та се байка —
Хто би там людьми журився.

Але ось біда, що наша
Вже повага упадає,
Лиш тоді-бо зух міністер,
Як отечество спасає.

А тут, мов мені на лихо,
І ні від чого спасати,
А добробуток народу
Підносити, підпирати.

Заводити переміни
І ощадність у бюджеті —
Чорт з таков роботов! Нудно,
Та й не мої се лепети!

Най там Гладстони над тим ще
Труть, потіючи чуприни,
Я дру, поки є що дерти,
А не стане — все покину.

III

Пан міністер так думає,
Та й сон його не береться
— Клята Австрія! Все глупе,
Всюди тонко, всюди рветься!

Хоть би бурі в парламенті,
Сварка, крики та погрози
Люд збігаєсь — гура, браво! —
Верещать крізь люті сльози.

Опозиція, мов буря,
Аж будинком потрясає.
Я виходжу, я говорю,
Все спокійне, все стихає...

От бодай по всій Європі
Чути б, ось де сила в слові!
А тут що! Я: «так»,— і вни «так»,
Я «ні»,— вни «ні»,— та й по мові.

Або щоб які там бунти
Глупий люд робив щороку,
Все було б що усмиряти,
Йшла би слава у Європу:

Се муж дільний, заслужений,
Той міністер австріяцький —
Край рятує від загуби,
Лад заводить, то муж хвацький!

Тут же (с. 47) зберігся ще автограф початку вірша під назвою «Славна бесіда Наума Безумовича о потребі всерутенського трінгельду»:

На Чорному морі, на білому камені
Рутенський орел крилатий тріпоче
А господь знає, чого він хоче.
Ой то не рутенський орел крилами тріпоче-махає,

То славний Наум Безумович голосу жадає
І славну бесіду говорити гадає.
А треба вам знати,
Що до одної хати
Зійшлися були панове штудерники,
Попросту звані живодерники,
Три дні і три ночі не їли, не спали,
А раду радили-гадали,
Як би їм велику штуку вдати,
З голої липи лико драти.
Один каже: «Тра нам зичити збоку,
А з дранням зачекати до нового року».
Другий каже: «Не завадить стрібувати,
Чи не мож іще й тепер дещо урвати».
Третій каже: «З голого дерти — не зовсім чесно».
Четвертий мот: «Се мож зробити тільки силов
чудеснов».
П'ятий каже: «Панове радні,
Нам щоб лиш урвати, а всі способи ладні!»
І так ішли бесіди без кінця, без міри,
А кожний зітхав: «Ех, коб то хлоп мав чотири шкіри,
То для нас би було клопоту мало,
Бо кождий би драв, доки би стало!»
І ось в тій хвилі важкої потері,
Коли вже отечество не може ні в кут, ні в двері,
Наум Безумович, славний дипломата,
Хоче велике слово сказати
І всьому лиху відразу кінець зділати.
Тож не диво, що вся Європа
Витріщила очі на великого рутенського хлопа.
Ось він устав, тричі перехрестився,
Цілому зборові поважно вклонився,
Відітхнув, кашельнув і почав говорити,
Мов на «достойно» в сигнатурку дзвонити:
— Панове радні, славні штудерники,
А мої чесні співживодерники!

«М о л о т» — літературно-громадський збірник революційно-демократичного напряму. Видавали І. Франко та М. Павлик в 1878 р. у Львові як продовження забороненого журналу «Громадський друг».

Г л а д с т о н Уїльям-Юарт (1809—1898) — англійський державний діяч, лідер ліберальної партії. Провадив політику колоніальної експансії в Азії та Африці.

Воронізація. Вперше надруковано в журн. «Зеркало», 1882, № 17, с. 133, за підписом *Мирон* ***.

Дрогобицька філантропія. Вперше надруковано в журн. «Зеркало», 1882, ч. 24, с. 186, за підписом *Мирон* ***.

«Нове зеркало». Вперше надруковано в журн. «Нове зеркало», 1883, № 2, с. 2, за підписом *М****. Зберігся автограф вірша (ф. 3, № 193).

Українсько-руська студентська мандрівка літом 1884 р. Вперше надруковано окремою брошурою у 1884 р. накладом студентського комітету як своєрідну «програму дії». Дещо пізніше І. Франко написав заклик «В дорогу!», опублікований у журн. «Нове зеркало».

Вміщуючи у збірці «Давнє й нове» весь цей матеріал, Франко додав до нього вступне слово.

У р и ч — село на південь від Дрогобича.

К о р ч и н — село Львівської області.

Б у б н и щ е — село недалеко містечка Болехова (Івано-Франківська область).

К а л у ш — місто Івано-Франківської області

Ч о р н о г о р а — найвище пасмо гуцульських Карпат з горою Говерлою.

Х у д и й Ю р — церква св. Юра в Дрогобичі.

Г і р к а — лісисте узгір'я біля Дрогобича.

С х і д н и ц я — селище на південь від Дрогобича (Львівська область).

Д і л — пасмо гір на південь від Дрогобича.

Б о й к и — етнографічна група українців, які населяють гірські райони Львівської, Івано-Франківської та Закарпатської областей.

З е л е м і н ь — гора в Карпатах.

С у к і л ь — притока р. Свічі, що впадає в Дністер.

Г у к — поріг на річці Сукіль.

Р о ж а н с ь к и й Г н а т (1844—1883) — «народовець», один із видавців «Кобзаря» Шевченка в Галичині (1867).

Ж е л е х і в с ь к и й Є в г е н (1844—1885) — український мовознавець-фольклорист.

П о к у т т я — східна частина сучасної Івано-Франківської області.

Б і л о у с М и х а й л о — видавець і друкар у Коломиї. Його видання мали здебільшого реакційний характер («Руський сонник», «Небесний лист» тощо).

Д і л я т и н — тепер селище міського типу Івано-Франківської області.

Д о р а, М и к у л и ч и н — села над Прутом Івано-Франківської області.

Д о в б у ш і в х р е с т — назва скелі на честь ватажка гуцульських опришків XVIII ст.— Олекси Довбуша (1700—1745).

Д о в б у ш а к р і с л о — камінь у вигляді крісла, де, за народними переказами, любив сидіти Довбуш, коли приймав якесь важливе рішення.

К р а т т е р і в к а м і н ь — скеля біля с. Дори.

М а н д а т о р Г р д л і ч к а — тогочасний поліційно-судовий урядовець в с. Устеріки над Черемошем, сумнозвісний своїм жорстоким поводженням з селянами.

К о д н я — містечко на Волині, де 1768 р. шляхта катувала гайдамаків.

С ю д и н а м Ф е д ь к о в и ч ж и в ц е м п е р е н і с Г а й н і в с ь к у Л о р е л е ю...— Йдеться про поезію Федьковича «Черемська цариця».

К о б и л и ц я Л у к ' я н (1812—1851) — кріпак, керівник антикріпосницького селянського руху у 1843—1844 та 1848—1849 рр. на Буковині. Після придушення повстання помер на засланні.

Пані Февросія. (Наслідуване). Вперше надруковано в журн. «Нове зеркало», 1884, № 17, с. 2, за підписом *Мирон* ***. Зберігся чорновий автограф вірша (ф. 3, № 194), датований «7.IX.84», із незначними розходженнями порівняно з текстом збірки.

Женщина. Вперше надруковано в журн. «Нове зеркало», 1884, № 23, с. 1, за підписом *Мирон* ***.

«Товариство руських женщин у Станіславі» — засноване письменницею Н. Кобринською в 1884 р. Згодом Товариство заходами Франка поширило свій вплив на всю Східну Галичину і навіть Наддніпрянську Україну. З допомогою Франка у 1887 р. вийшов у світ жіночий альманах «Перший вінок». Традиції його були продовжені в трьох випусках збірника «Наша доля» 1893, 1895 і 1896 років.

О. Лунатикові. Вперше надруковано в журн. «Літературно-науковий вісник», 1903, кн. 7, с. 5—6, під заголовком «Із циклу «Злоба дня». О. Лунатикові». Цей твір був відповіддю на вірш «Іван Хромко» Остапа Луцького, що виступив під псевдонімом О. Лунатик (див.: О. Лунатик. Без маски. Коломия, 1903).

Луцький Остап — український поет-декадент, у роки громадянської війни активно діяв у таборі націоналістичної контрреволюції.

ВОЛЬНІ ВІРШІ

I. Modern, II. Anima saltans, III. До Музи. Вперше надруковано в журн. «Літературно-науковий вісник», 1906, кн. 7, с. 1—2.

Збереглися чорнові автографи 16 останніх рядків вірша «Anima saltans» та вірша «До Музи» (ф. 3, № 240).

Блудитеся бѣса полуденнаго. Вперше надруковано в журн. «Літературно-науковий вісник», 1907, кн. 11, с. 226—227, за підписом *Невідомий*. У збірці «Давнє й нове» І. Франко засвідчив, що «сей вірш написаний у Криворівні в вересні 1907 р.».

Многонадійний. Вперше надруковано у збірці «Давнє й нове», с. 251—252, з приміткою «Написано в році 1907, досі не друковано»

ГІМНИ Й ПАРОДІЇ

Пісня руських хлопів-радикалів. Вперше надруковано в журн. «Радикал», 1895, № 4, с. 40—41. 1897 р. Франко зробив спробу надрукувати вірш у збірнику «Хлопські пісні». Проте спроба ця призвела до конфіскації усього збірника. Передруковуючи пісню у збірці «Давне й нове», І. Франко опустив дві останні строфи:

Ми хочем вчитись, поступати,
Бо кривда є сестрою тьми.
Для себе хочем працювати
І бути люди між людьми.
Гей же враз...

І всіх, хто явно або тайно
Нам ладить пута і ярем,
Всіх дармоїдів радикально
Ми з свого краю виметем.
Гей же враз...

Зберігся чорновий автограф твору (ф. 3, № 198).

«Радикал» — двотижневий журнал, орган радикальної партії, виходив у Львові 1895—1896 рр.

Де єсть руська вітчина? Вперше надруковано в журн. «Нове зеркало»,1884, № 20, с. 3, за підписом *Мирон* ***.

Цей твір є пародією на вірш І. Гушалевича «Где єсть руська Отчина?»

Гушалевич Іван Миколайович (1823—1903) — письменник-«москвофіл».

Марш галицько-руських «твердих». Вперше надруковано в журн. «Літературно-науковий вісник», 1899, кн. 11, с. 117, під заголовком «Етимологічний марш». У збірці «Давне й нове» І. Франко дав таку примітку до вірша:

«Етимологічний гімн». При нагоді 25-літнього ювілею «Общества Качковського» загостило до Львова чимало тих патріотів з-під сільських і священичих стріх, що в 1898 р. так гарно завершили ювілей знесення панщини пам'ятною бійкою на Високім Замку у Львові, а потім восени в Самборі так завзято нападали на «Просвіту» за заведення фонетики в популярних виданнях. Щоб звеличити прибуття тих патріотів до Львова на ювілейний празник і при тім передати потомним поколінням їх діяльність і ідеали, один з молодіжі зложив на звісну нуту оцей веселий гімн, що був співаний поки що в невеличких кружках, але варт ширшої популярності. Отим-то ми публікуємо уділений нам ласкаво текст сього гімна, перепрошуючи незвісного нам автора, що не даємо його підпису. Нехай се буде наша лепта на ювілейний празник товариства, котрого головним агітаційним моментом є власне т[ак]зв[ана]етимологія і все те стухле, ретроградне та антинародне, що в нас нерозривно в'яжеться з нею».

«Тверді» — так називали консервативних «русинів», що обстоювали етимологічний правопис, зокрема літеру «ъ» (йор).

Йори (єри), йор, омега, зело, фтита, кси, пси, ять, юс — назви букв кирилиці.

«Общество ім. Качковського» — просвітницьке «москвофільське» товариство, засноване І. Наумовичем 1875 р.

Новітні гайдамаки. Вперше надруковано в журн. «Поступ», 1903, № 42, с. 1—2, під назвою «Народна пісня під нинішню гарячу днину».

«Поступ» — науково-популярний тижневик ліберально-буржуазного напряму. Виходив у Коломиї в 1903—1905 рр. У деяких матеріалах «Поступу» відчутні буржуазно-націоналістичні тенденції.

ІЗ ЗБІРКИ «ІЗ ЛІТ МОЄЇ МОЛОДОСТІ»

Книжка вийшла під назвою «Із літ моєї молодості. Збірка поезій Івана Франка з п'ятиліття 1874—1878. Львів, 1914».

До своїх ранніх поетичних спроб Франко ставився критично, між іншим тому, що вони у переважній більшості писані «язичієм». Під кінець свого творчого шляху Франко вирішив дати їм нову мовну редакцію. Так постала книжка «Із літ моєї молодості» (1914), куди ввійшли вірші, друковані у збірці «Балади і розкази» (1876), в періодичних виданнях («Друг», «Громадський друг»), а також твори, до того не публіковані.

«Друг» — літературно-науковий журнал. Виходив у Львові в 1874—1877 рр. Спочатку мав «москвофільський» напрям. З приходом

у його редакцію І. Франка (липень 1876 р.) «Друг» став органом демократичної молоді.

«Громадський друг» — літературний і політичний журнал революційно-демократичного напряму, який видавали у Львові 1878 р. І Франко та М. Павлик

Народна пісня (Сонет). Вперше надруковано в журн. «Друг», 1874, № 3, с. 51, за підписом *Джеджалик*. Зберігся первісний автограф вірша (ф. 3, № 1058).

Моя пісня. Вперше надруковано в журн. «Друг», 1874, № 4, с. 67—69, за підписом *Джеджалик*. Зберігся первісний автограф вірша (ф. 3, № 1058).

Дві дороги (Сонет). Вперше надруковано в журн. «Друг», 1875, № 5, с. 120, за підписом *Джеджалик*.

Наш образ (Сонет). Вперше надруковано в журн. «Друг», 1875, № 5, с. 120—121, за підписом *Джеджалик*. Зберігся первісний автограф вірша (ф. 3, № 1062).

Могила. Вперше надруковано в журн. «Друг», 1875, № 11, с. 270—271, за підписом *Джеджалик*.

Від'їзд гуцула. Вперше надруковано в журн. «Друг», 1875, № 13, с. 315—316, за підписом *Джеджалик*.

Любов. Вперше надруковано в журн. «Друг», 1875, № 22, с. 513—514, за підписом *Джеджалик*. В примітці до вірша І. Франко вказує, що цей вірш є парафразою окремих рядків «першого послання ап. Павла до Коринфян, гл. XIII, зач. 1—7».

Божеське в людськім дусі. Вперше надруковано в журн. «Друг», 1875, № 23, с. 546, за підписом *Джеджалик*.

Бунт Митуси. Вперше надруковано в журн «Друг», 1875, ч. 24, с. 569—571, під заголовком «Мятеж Митуси», за підписом *Джеджалик* без другої та третьої строф четвертої частини, які додані у збірці «Із літ моєї молодості». У збірці в кінці поезії «Бунт Митуси» І. Франко подав такий історичний екскурс до цього вірша:

«Ім'я давнього галицько-руського співака Митуси було відоме мені ще з гімназіальних часів, коли я в другім томі читанки [...] для вищих шкіл гімназ[іальних] прочитав вірш Костомарова п[ід] з[аголовком] «Співець Митуса». Сей вірш, незвичайно сильний та пластичний в представленні описаних у ньому подій, написаний гекзаметрами, полишив у моїй душі деякий сумнів у тому, що автор представляє Митусу співаком, повним немотивованої нічим ненависті не тільки до князів, але також, можна сказати, до цілого тодішнього суспільно-політичного устрою. По словам Костомарова, Митуса «шаблі не носить і грудей щитом не вкриває», піснями сприле на князя, гострими ніби стрілами, піснями люд стурбував, і хіть до війни підливає. Красних не хвалить дівиць Митусина пісня шалена; мирного людям життя не пророчить, не гріє одваги на супостата; усобиці й смути та пісня виводить».

Сей песимістичний погляд на поезію Митуси ще сильніше підчеркнений у промові Митуси до князя Данила. Се було причиною, що я в своїй композиції попробував трохи інакше мотивувати виступ Митуси проти князя Данила, причім, користуючися свободою поетичного помислу, відступив дальше від історичної дійсності, ніж се вчинив Костомаров.

Історичною основою вірша Костомарова треба вважати оповідання Галицько-Волинського літопису під р. 1241, де після ряду кровавих битв та бурливих пригод читаємо ось яке оповідання: «Данил

же дворецкого посла на Перемышль на Константина Рязаньского, посланого от Ростислава, и владыцѣ Перемышльскому коромолующе съ ним. И слышав Константин Андрѣя грядуща нань избѣже нощью. Андрѣй не удоси его, не удоси владыку и слуги его разграбы гордые, и тули их бобровые раздра, и прьлбычіе их волчье и борсуковые раздраны быша. Словутъного пѣвца Митусу, древле за гордость не восхотѣвша служити князю Данилу раздраного икы связаного приведоша. Сирѣчь яко же рече Приточник: «Буесть дому твоего скрушить ся, бобрь и волкъ и язвѣць снѣдять ся». Си же притчею речена быша»[1].

В цьому оповіданні можна бачити те, що бачив у ньім іще в р. 1860 М. Максимович, а власне оповідання про дім ворожого князеві Данилові єпископа перемиського та його слуг, у яких числі був також словутний співак Митуса. Класти сього співака в один ряд із староруським Бояном або співаком Ігоря нема підстави; пара йому хіба гой «скопець Мануйло, пѣвець гораздый», що самогреть із Греції прийшов до боголюбивого князя Мстислава в р. 1137[2].

На мою думку, одначе, се літописне оповідання не таке ясне і не таке просте, як здавалося Максимовичеві. Для нього не підлягало сумнівові, що «Митуса (т. є. Димитрій) був визначний у своїм часі церковний співак, що належав до дяків перемиського єпископа, але не хотів перед тим пристати до дяків князя Данила Романовича». Дивно тільки, чому літописець уважав потрібним назвати церковного дяка «словутьным» і приписувати йому надмірну гордість, що не позволяла йому вступити в службу князя. Чи староруське слово «словутний» має що спільного з пізнішим польським і руським прикметником славетний, що звичайно прикладався до міщан, се можна лишити непорішеним. У всякім разі з оповідання літопису видно, що Митуса мусив займати якесь далеко визначніше становище від простого, хоч би й як визначного єпископського дяка, коли гордість не позволяла йому «служити князеві Данилові». Не вадить зауважити, що слова «служити князеві» зовсім не значать стати його приватним слугою, а можуть значити радше — признати його зверхність над собою. Зі скупого на слова оповідання літопису не випливає зовсім, аби Митуса належав до хору співаків перемиського єпископа. Речення про те, що його в досить незвичайнім і неясно описанім стані («раздрана и икы — варіант іншого рукоп[ису]: акы — связана») привели до князя Данила, зв'язане із попереднім оповіданням про напад Данилового дворецького Андрія на Перемишль зовсім механічно. Його можна розуміти так, що вхоплення та поневолення Митуси відбулося в тім самім часі й тими самими людьми, але, може, й зовсім не в Перемишлі. Слова про стан Митуси, в якім його приведено до Данила, в обох текстах літопису неясні, а толкування Максимовича, що замість «связана» треба читати «связня», не усуває трудності, яку насуває слово «раздрана». На мою думку, те слово в зв'язку з попереднім оповіданням треба розуміти не «роздертого», а тільки «обдертого», а слово «икы» треба поправити не на «акы», але радше на «лыкы», що разом буде значити «обдертого і ликом зв'язаного». Як відомо, в давніших часах лича-

[1] Полное собрание русских летописей. Том II. «Ипатьевская лѣтопись». Издание второе. С.-Петербург, 1908, стор. 794.

[2] М. Максимович. Собрание сочинений, т. 1, Киев, 1876, стор. 129—130.

ними шнурами в'язали воєнних бранців, і в давніших джерелах, особливо польських, дуже часто стрічаємо зворот, що татари беруть людей «у лика».

Признання за Митусою становища світського співака, дружинника або боярина, що міг противитися князівській владі, позволяло би нам сконстатувати в тодішній Галицькій Русі категорію таких співаків, що займали визначні становища в тодішній суспільності. Що такі співаки мусили бути і що їх було немало, про се свідчить текст Галицько-Волинського літопису, в якім дуже часто стрічаємо місця незвичайно поетичні та лаконічні, немов останки давніх пісень. Маємо також виразні свідоцтва про те, що після важніших побід князям складано похвальні пісні. Про таку пісню виразно сказано під р. 1251 по битві з ятвягами, де сказано, що коли Данило вернув зі своїм братом із походу, визволивши багато невільників, «піснь славну пояху има» (op. cit., стор. 813).

Очевидно, мусила се бути пісня історичного змісту, а опис битви, до якої вона відносилася, справді високопоетичний. Досить буде навести оці рядки:

Щитѣ же ихъ яко заря бѣ,
Шоломом же ихъ яко солнцю восходящу
Копиєм же ихъ дръжащим
В руках яко трости мнози.

Сей екскурс писано д[ня] 1 червня 1913».

Костомаров Микола Іванович (1817—1885) — буржуазний історик, письменник, публіцист.

Максимович Михайло Олександрович (1804—1873) — український природознавець, історик та фольклорист ліберально-буржуазного напряму.

Схід сонця. Вперше надруковано в журн. «Друг», 1876, № 2, с. 18—19, під заголовком «Всхід сонця. На пам'ять первого з'їзду общества імені Качковського в Галичині».

Задунайська пісня. Вперше надруковано в журн. «Друг», 1876, № 3, с. 33—34, за підписом *Джеджалик*.

Поступовець. Вперше надруковано в журн. «Друг», 1876, № 21, с. 321, за підписом *Мирон****.

Лицар (За Гейне). Вперше надруковано у кн.: «Балади і розкази», с. 3—4, під заголовком «Пролог із Гейного».

Данина. Вперше надруковано у кн:. «Балади і розкази», с. 4—6.

У збірнику «Із літ моєї молодості» І. Франко дав таку примітку до цього вірша:

«Літописне оповідання про хозарську данину міститься в початковій, недатованій части нашого найстаршого літопису перед р. 852, по смерті трьох київських братів — Кия, Щека та Хорива. Читаємо там по фотолітографічному виданню тексту (Повѣсти временных лѣт по Ипатскому списку. СПб., 1871, с. 12) ось що:

По сихъ же лѣтехъ по смерти братья сея
Быша (Поляни) обидими
Деревляны и инѣми околними.
И наидоша я Козаре
Сѣдящая в лѣсѣх на горах.

И ркоша Козарѣ: «Платите нам дань».
Здумавше же Поляне,
И вдаша от дыма мечь,
И несоша Козары князю своєму
И къ старѣишинам своим,
И рѣша имъ: «Се налѣзохомь дань нову».
Они же рѣша им: «Откуду?»
Они же рѣша им: «В лѣсѣ на горах
Над рѣкою Дѣпровською».
Они же ркоша: «Что суть вдалѣ?»
Они же показаша мечь.
И рѣша старцѣ козарьстіи:
«Не добра дань, княже!
Мы доискахом ся оружьемь
Одиноя страны, рѣкше саблями,
А сихъ оружье обоюдуостро, рекше мечи.
Сіи имуть имати на насъ дань
И на инѣхъ странах».
Се же събысть ся все.

Хозари — напівкочові племена, які в I тис. н. е. жили в степах Південно-Східної Європи.

Хорс — один з головних богів в міфології східних слов'ян. Бог сонця (місяця).

Арф'ярка. Вперше надруковано у кн.: «Балади і розкази», с. 6—8. Зберігся автограф вірша (ф. 3, № 210) з датою «31/5 [1876]».

Аскольд і Дір під Царгородом. Вперше надруковано у кн.: «Балади і розкази», с. 8—10. У збірці «Із літ моєї молодості» І. Франко подав таку примітку до цього вірша:

«Літописне оповідання про напад Аскольда і Діра на Царгород міститься в найстаршім літописі під р. 862 і виглядає по фотолітографічному тексту (цитов. вид., стор. 15) ось як:

Иде Аскольдъ и Диръ на Грѣкы,
И приде в 14 лѣто Михаила царя.
Царю же отшедъшю на Агаряны
И дошедшю єму Черное рѣки,
Вѣсть єпарх посла єму,
Яко Русь идеть на Царьград.
И вороти ся царь.
Сии же внутрь Суда вшедъше.
Много убийство християном створиша,
И въ двою сту кораблии
Царьград оступиша.
Царь же одва в городъ вныде
И с патриархом Фотиємъ
Къ сущии церкви святии Богородици
в Влахернѣхъ
Всю нощь молитву створиша —
Тако же божественну ризу святыя Богородица
С пѣсьньми изнесъше в рѣку омочиша.
Тишинѣ сущи и морю укротившю ся
Абѣе буря с вѣтром въста,
И волнамъ великымъ въставшем засобъ,

И безбожных Руси корабля смяте
И къ берегу извѣрже и избия,
Яко мало ихъ отъ таковыя бѣды избывши ся
И въ свои си възвратиша ся».

Аскольд і Дір — давньокиївські князі.

Змій-човни — норманські кораблі, носова частина яких мала подобу дракона.

Шотландська пісня (Із Пушкіна). Вперше надруковано у кн.: «Балади і розкази», с. 10.

Рибак серед моря. Вперше надруковано у кн.: «Балади і розкази», с. 11—12. Зберігся автограф вірша (ф. 3, № 210, датований «2.676».

Князь Олег. Вперше надруковано у кн.: «Балади і розкази», с. 12—14. У збірці «Із літ моєї молодості» І. Франко дав таку примітку до вірша:

«Джерелом сього поетичного оповідання треба вважати поетичне оповідання нашого найстаршого літопису, яке по т[ак] зв[аній] Іпатієвій копії в фотолітографічнім виданні в реконструкції на первісну віршову форму виглядає ось як:

И живяше Олегъ въ Кыевѣ
Миръ имѣя къ всѣм странам
И приспѣ осень, и помяну Олегъ
Конь свои иже бѣ поставилъ
Кормити и не всѣдати на нь.
Бѣ бо преже въпрощал волъховъ:
«От чего ми єсть умьрети?»
И рече єму один кудесник:
«Княже, конь, єго же любиши,
И ѣздиши на немъ,
От того ти умрети».
Олег же приимъ в умѣ си
Рече: «Николи же всяду на конь,
Ни вижю єго боле того».
И повѣлѣ кормити и
И не водити єго к нему.
И пребывъ нѣсколько лѣт не дѣя его,
Дондеже и на Грѣкы иде.
И пришедшю єму къ Кыеву,
И пребысть четыры лѣта.
На пятое лѣто помяну конь свои,
От него же бяху рекъли влъсви
Умрети Ольгови.
И призва старѣишину конюхомь
Рекя: «Кде єсть конь мои,
Єго же бѣх поставилъ
Кормити и блюсти єго?»
Он же рече: «Умерлъ есть».
Олег же посмѣя ся
И укори кудесника рекя:
«Тоть неправо мовлять волъсві!

Конь умерлъ, да я живъ!»
А повелѣ осѣдлати конь.
«Да-ть вижю кости єго».
И приѣха на мѣсто, идеже
Бяху лежаще кости его
И лобъ голъ. И слѣзъ съ коня
Посмѣя ся рекя:
«От сего ли лъба смерть мнѣ взяти?»
И въступи ногою на лобъ.
И выникнучи змѣя
И уклюну и в ногу,
И съ того разболѣв ся умьре.
И плакаша ся по нем
Всѣ людие плачемъ великомь,
И несоша и, и погребоша и
На горѣ, иже глаголеть ся Щековица;
Єсть же могила єго до сего дни,
Словеть могила Олгова».

Керманич. Вперше надруковано у кн.: «Балади і розкази», с. 14—15. Зберігся автограф ранньої редакції вірша (ф. 3, № 258).

Нещаслива (Із О. К. Толстого). Вперше надруковано у кн.: «Балади і розкази», с. 15—16, без заголовка.

Святослав. Вперше надруковано у кн.: «Балади і розкази», с. 17—19. У збірці «Із літ моєї молодості» І. Франко подав таку примітку до вірша:

«Літописне оповідання про Святослава, відповідне змістові сеї поемки, в тексті Київського літопису (наведене видання, стор. 49) виглядає ось як. Під роком 6675 (967) поміщена коротка звістка:

Иде Святославъ на Дунай на Болгари,
И бившимъ ся одолѣ Святославъ Болгаръ
И взя городов 80 по Дунаю,
И сѣде княжа в Переяславци,
Ємля дань на Грѣцѣх.

Далі, під р. 968 іде поетичне оповідання про напад печенігів на Київ та про воєводу Претича, яке кінчиться ось якою дописко́ю:

Послышавъ Святославъ въ борзѣ въсѣд на кони
С дружиною своєю и приде к Києву,
И цѣлова матерь свою и дѣти своя
И съжали ся о бывшем от Печенѣг,
И собра воя и прогна Печенѣгы в поле,
И бысть мирно.

Під слідуючим роком 969 (op. cit., с. 50—51) читаємо ось яке оповідання:

Рече Святославъ къ матери своєи и къ бояромъ своимъ:

«Нелюбо ми єсть в Киевѣ жити;
Хочю жити в Переяславци в Дунаи,
Яко то єсть среда земли моєи.
Яко ту вся благая сходять ся;

От Грѣкъ паволокы, золото, вино
И овощи разноличьнии,
И ищехов (зам. ис Чехов) и из Угор серебро
и комони,
Изъ Руси же скора и воск и медъ и челядь».
И рече ємy мати: «Видиши ли мя болну сущю?»
Бѣ бо розболѣла ся уже. Рече же ємy:
«Камо хощеши от мене?
Погребъ мя иди, аможе хощеши».
И по трехъ днехъ умре Олга.
И плака ся по неи сынъ єя и внуци єя
И людиє вси плачемъ великим,
И несъше погребоша ю на мѣстѣ.

Літописне оповідання не означує докладно, на якім місці похоронено Ольгу, а подає далі її заповіт, за яким слідує похвала Ользі (стор. 51—52). Далі під роком 971 літопис подає оповідання про другий похід Святослава на болгарів та його війну з греками, а також договір із грецьким царем Цімісхієм, яким Святослав був змушений закінчити сю війну. Далі читаємо (стор. 55):

Створивъ же мир Святославъ с Грѣкы,
И поиде в лодьяхъ къ порогом.
И рече єму воєвода отень Исвѣнгельдъ:
«Поиде княже около на конех,
Стоять бо Печенѣзи в порозѣх».
И не послуша ся и поиде в лодьях.
Послаша же Переяславци къ Печенѣгом глаголя:
«Идеть Святослав в Русь
Възем имѣньє много у Грѣк,
И полонъ бещисленъ,
А с маломъ дружины».
Слышавше же Печенѣзи се заступиша порогы.
И приде Святослав к порогомъ,
И не бѣ лзѣ проити пороговъ,
И ста зимовать в Бѣлобережьи.
(И) не бѣ в них брашна,
И бысть глад велікъ,
Яко по полугривнѣ голова коняча.
И зимова Святослав, веснѣ же приспѣвъши
Поиде Святослав в пороги.

Під слідуючим роком 972 читаємо коротке оповідання про смерть Святослава, безпосередньо нав'язане до попереднього:

Приде Святославъ в порогы,
И нападе на ня Куря, князь печенѣжьскыи,
И убиша Святослава и взяша голову єго,
В волбѣ єго здѣлаша чашю,
Оковавше лобъ єго золотом,
И пьяху в нем.
Свѣнгельд же приде к Киеву к Ярполку.

Дописано дня 10 падолиста 1913».
Корсунь — тут Херсонес, грецька колонія в Криму.

Русалка (Із Пушкіна). Вперше надруковано у кн.: «Балади і розкази», с. 19—21.

Пімста за вбитого. (Арабська дума, з Гете). Вперше надруковано у кн.: «Балади і розкази», с. 21—24.

Хрест чигиринський. Вперше надруковано у кн.: «Дністрянка. Альманах з календарем на рік звичайний 1877». У Львові, 1876, с. 64—66. У збірці «Із літ моєї молодості» І. Франко у примітці до цього твору писав:

«Оця поемка основана на неісторичнім, хоч і досить поетичнім оповіданні про битву між Наливайком і поляками під Чигирином у р. 1596, що вперве появилося в «Исторіи русов, или Малой Россіи», приписаній Юрію Конисько му, архієпископові білоруському, але написаній Полетикою[1] й виданій О. Бодянським у Москві 1846 р. В рукописі ся книга була відома першому історикові Малої Росії, Бантишеві-Каменському, від якого переняв те оповідання наш галицько-руський письменник Богдан Дідицький, у якого «Народной истории Руси от начала до новѣйших временъ» (Львов, 1868 р., ч. II, стор. 96—98) се оповідання читав я також, іще бувши учеником гімназії в Дрогобичі [...]».

Жолкевський Станіслав (1547—1620) — польський коронний гетьман, що жорстоко розправився з антифеодальним повстанням під проводом Наливайка і Лободи (1596).

Наливайко Северин (р. н. невід.— 1597) — керівник антифеодального селянсько-козацького повстання 1594—1596 рр. на Україні і в Білорусії. Підступно схоплений козацькою старшиною і виданий шляхті, зазнавши страшних тортур, був страчений у Варшаві.

Лобода Григорій (р. н. невід.— 1596) — запорізький гетьман у 90-х роках XVI ст. Приєднався до Наливайка, але вступив у таємні переговори з С. Жолкевським, за що був убитий козаками.

Конисько Георгій (1717—1795) — український письменник, церковний і культурний діяч, виступав проти Ватікану і унії. Йому приписувалось авторство «Історії русів».

Полетика Григорій Андрійович (1725—1784) — український політичний діяч, виразник інтересів феодально-старшинської верхівки. Йому приписувалось авторство «Історії русів».

Бодянський Осип Максимович (1808—1877) — філолог-славіст, історик, письменник та фольклорист. Професор слов'янських літератур Московського університету. Належав до ліберального крила слов'янофілів.

Бантиш-Каменський Микола Миколайович (1737—1814) — український і російський дворянський історик і археограф.

Дідицький Богдан Андрійович (1827—1909) — галицький письменник, журналіст і видавець, один з ідеологів «москвофільства».

НАШІ ЧЕСНОТИ

А. Діяльність, Б. Патріотизм, В. Згідливість. У примітці до сатир І. Франко зазначив дату їх написання — 1876.

Зберігся автограф третьої сатири — «Згідливість» (ф. 3, № 216), що є первісною редакцією вірша:

---

[1] Авторство Полетики пізнішими історичними дослідженнями не підтвердилося. *(Ред).*

III. ЗГІДЛИВІСТЬ

«До згоди! — крикнула Рутенія.— До згоди!
Най знає світ, що ми ся любим, як брати!
Що вузькоглядства в нас зараза не заходить,
Що вмієм згідно, враз до свої цілі йти!

До згоди! Свободу гадок ми все шануєм,
І будь противник нам, лиш чесний чоловік,
Поважання у нас не тратить! Уцілуєм
Брат брата... будем ураз ділать повік!»

(Протокол із засідання загального збору руської інтелігенції)

А у залі великій Народного дому
Відбулося того і того там дня...
Безсонниця,— крий біг,— що за страшна се річ!
Що диких-диких мрій, в одну безсонну ніч
Твій ум не переснить! Не раз ти й дивно, брате,
Які думки могли в умі тобі повстати.

От раз в безсонну ніч про згоду русинів
Я думав. Рано десь і мій сон не доспів.
І снить ми ся, немов десь здалека виходить
Великий глас і зве: «До згоди, Русь, до згоди!»

Гляджу, аж бачу й прем ворушиться весь край,
І божий мир гуде, немов ті пчоли в май.
І тягнуться усі, немов пшеничне тісто,
«До згоди» кричучи, у славне Лева місто.

Поперед усіма паночки в бричках,
Миряни позад них верхом на паличках,
Немов потопа, вни пливуть і напливають,
І славний Лева град, мов хмара накривають.

І знов «Великий глас» до народу кричить:
«Най терпивостю ся всякий наситить
Ще нині! Завтра всі зберемось серед града,—
І розпічнесь у нас «про згоду» славна рада!»

Товпа розпирслася. Мій сон усе змінив.
Гляджу — се ринок. Мир увесь го наповнив.
А по рогах, де днесь криниці й грецькі божки,
Стоять поставлені мовниці, збиті з дошки

І намість греческих болванів кам'яних
То штири стовпи Русі он стоять на них.
І кождий бесіду величну починає,
До згоди братньої усіх напоминає.

До неї сонце йде і хмар летять товпи,
Но твердо на однім стоять усі «стовпи».
Годинник гонить час сталевими стрілками,
Їх бесіди ся ллють, немов вода річками.

Дванадцята — вони щойно прийшли «в настрій!»
Ось перша — вони щойно скінчили «вступець свій».
Вже друга, третя, ба й четверта ось минає —
А бесідам кінця немає та й немає.

Поголоднів народ! Жолудки всім ворчать.
Паночки в кріслах ледве-ледве сидять.
Всі крушняються, всі тривожно зашептали,
А бесід слухати давно всі перестали.

«Наука» — журнал «москвофільського» напряму, виходив у Коломиї і Львові (1871—1886), у Відні (1886—1901) і в Чернівцях (1902).

«Рада русская» — «Русская рада», газета «москвофільського» напряму, що виходила в Коломиї в 1871—1893 рр.

«Ластівка» — ілюстрований журнал для дітей і молоді (Львів, 1869—1881).

Василько Мудрагель — мова йде, мабуть, про «народовця» Василя Ільницького (1823—1895), директора української гімназії у Львові.

Хвостовський Осьмогласник — Огоновський Омелян Михайлович (1833—1894) — український літературознавець буржуазно-націоналістичного напряму, професор Львівського університету.

Гладжимірко Фарбінський — Барвінський Володимир Григорович (1850—1883) — український буржуазно-націоналістичний діяч, критик, прозаїк, публіцист.

Аввакум Многоглаголящий — Андрій Білецький, крилошанин.

Товаришам із тюрми. Вперше надруковано в журн. «Громадський друг», 1878, № 1, с. 1—2, за підписом *Мирон* ***. У збірці «Давнє й нове», с. 165—166, цей вірш надруковано з окремими редакційними відмінами під заголовком «На зорі соціалістичної пропаганди» з приміткою»: «Писано в початку 1878 р. у львівській в'язниці...»

Невільники. Вперше надруковано в журн. «Громадський друг», 1878, № 2, с. 97—98, за підписом *Мирон* ***.

Наука. Сонет. У збірці «Із літ моєї молодості» І. Франко зазначив, що вірш написаний в 1878 р. Зберігся автограф первісної редакції вірша (ф. 3, № 216), що має незначні розходження з текстом збірки.

ПОЕЗІЇ, ЩО НЕ ВВІЙШЛИ ДО ЗБІРОК

До третього тому входять кращі поезії І. Франка, написані у 1900—1916 рр. і не включені ним до збірок. Частина з них друкувалася в періодичних виданнях, у збірниках та альманахах. Автографи більшості цих творів зберігаються у відділі рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР.

1900

«Всякий легенди співа: атеїсти про муки месії...». Друкується вперше за автографом (ф. 3, № 222, с. 9). Автограф недатований. Датується умовно.

1901

Майові елегії. Перша, друга і третя елегії вперше надруковані в журн. «Літературно-науковий вісник», 1901, кн. 6, с. 244—246; елегія IV — в тому ж журналі, 1905, кн. 6, с. 182, елегія V — у кн.: Іван Франко. Твори у двадцяти томах, т. 13. З поетичної спадщини. Держлітвидав України. К., 1954, с. 307 [1].

Всі п'ять елегій подаються за першодруками. Автографи (ф. 3, № 223, 264) не мають істотних розходжень із друкованим текстом. Зберігся чорновий автограф першої, другої і третьої елегій (ф 3, № 263), що не має істотних розходжень з основним текстом. Датуються умовно.

Беклін Арнольд (1827—1901) — швейцарський художник-символіст.

Мейсонье Ернест-Жан-Луї (1815—1891) — французький художник, автор історичних, батальних і жанрових картин.

1902

В альбом п[а]ні О. М. Вперше надруковано в газ. «Діло», 1908, 6 липня (23 червня) Вірш записаний в альбомі знайомої І. Франка Ольги Макаревич. Під віршем вказано місце і дату написання: «Криворівня, дня 24 серпня 1902». Подається за першодруком.

Збереглися два автографи вірша, що відрізняються від основного тексту. Перший (ф. 3, № 204):

У безсонну ніченьку,
Де сум — твій товариш,
Скільки передумаєш,
Скільки перемариш!

Перейдуть по серденьку
Довгими рядами
Всі щасливі спомини,
Мов веселі дами.

А за ними прикрості,
Смутки та невдачі,
Мов каліки біднії,
Жебраки ледачі.

У другому автографі (ф. 3, № 232) вірш (датований 10 серпня 1902 р.) включено до циклу «Думки», куди входять ще такі твори: I. «Ой погляну я на поле»; II. «Світ дрімає. Блідолиций...» (див. «Нічні думи» у збірці «З вершин і низин»); III. «У безсонну ніченьку» і IV «Еге, небоже!»:

Еге, небоже!
Дурнями живемо,
Дурнями й помремо.

---

[1] Далі буде скорочено: Твори, т. 13.

В тім тільки й діло,
Щоб наше дуренство
Всім в ніс не свербіло.

Під останнім віршем Франко зазначив: «Написано д[ня] 20 серпня 1902».

«Недаром сказано: голодний лях свистить...». Вперше надруковано в журн «Література і мистецтво», Львів, 1941, № 4, с. 5—6, під заголовком «Муляр Никифір», без перших двох рядків, з датою «1902» (публікація М. Д. Деркач та О. І. Кисельова). Повністю опубліковано у кн.: Твори, т. 13, с. 309—312. Подається за автографом (ф. 3, № 277).

1903

Стріли. Вперше надруковано в кн.: «З потоку життя», Херсон, 1905, с. 19—22.

Збереглися два автографи твору: чорнова редакція, в якій відсутні шоста, сьома і п'ятнадцята строфи (ф. 3, № 305), і чистова редакція, автограф якої зберігається в Чернігівському літературно-меморіальному музеї М. М. Коцюбинського (фотокопія цього автографа — ф. 3, № 306). Подається за першодруком.

Дата, поставлена автором наприкінці життя до чорнової редакції автографа,— «Писано 1905» — помилкова. В листі до М. Коцюбинського від 28 червня 1903 р. І. Франко повідомляє, що посилає цей вірш для альманаху «З потоку життя» (укладений М. Коцюбинським та М. Чернявським, що вийшов у 1905 р. в Херсоні).

1905

Мелеагер. Уривок першої пісні. Вперше надруковано в журн «Літературно-науковий вісник», 1910, кн. 4, с. 51—55. Подається за першодруком. Збереглися автографи твору: початок — у Львівському музеї українського мистецтва (№ 13 692), закінчення (сім рядків першої пісні) та уривок з твору, що не ввійшов до опублікованого тексту і який подаємо тут,— в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР (ф. 3, № 267 і 268):

Усім богам, усім богиням честь!
Тим світлим силам, що кермують небом,
І землю на основах віковічних
Тримають незрушимо, простирають
Всещедру руку над солоним морем
І сушею, живу вдихають душу
У всякий твір, усім дають подобу,
Що мудрим пальцем у часі й просторі
Шляхи визначують всьому живому,
На золотій вазі людськую долю
Й недолю важать, не на лиця наші,
Не на одежу, ані на корони
Та почесті дивлячись, лиш на одну

Велику, чисту, нашим розумам
Недовідому передвічну правду.

Хор

Хвалимо Зевса-батька,
Престрашного громовержця;
Величаєм Аполлона,
Світгодовця, життєдавця;
Хвалимо святеє море,
Землю-матінку родючу;
Честь, хвала й високій Гері,
Матері богів блаженних.

Ойней

Усім богам, усім богиням честь;
Найпаче ж честь премудрій, непорочній
Палладі, путеводниці героїв.
Сім літ уже за сином Мелеагром
Тужили ми, ридали й сумували;
Сім літ, як він в далекую дорогу
З Гераклом рушив, Зевсовим нащадком.
Погиб Геракл через Кентавра пімсту,
А ми про сина вісточки не мали.
Аж нині він оплаканий вернувся,
Немов мертвий був, і воскрес, і радість
Вернув старим, надію жінці любій.

Мелеагер (Мелеáгр — у давньогрецькій міфології учасник походу аргонавтів у Колхіду).

Понт — старогрецька назва Чорного моря.

Арго — в давньогрецькій міфології назва корабля, яким аргонавти плили по золоте руно до Колхіди.

Буркутська романса. Вперше надруковано в журн. «Життя й революція», 1926, № 8, с. 3, без останніх двох строф. Подається за автографом (ф. 3, № 236).

1906

«Ходить туга по голій горі...». Вперше надруковано в журн. «Неділя», 1912, № 21, с. 1, з приміткою «Писано в р. 1906». Подається за першодруком. Зберігся автограф твору (ф. 3, № 318), ідентичний із текстом першодруку.

Стійте більш. Вперше надруковано в журн. «Літературно-науковий вісник», 1906, кн. 10, с. 12, за підписом *Невідомий*. Датується умовно.

[З КНИГИ ПРОРОКА ЄРЕМІЇ]

«Я Єремія, син жерця Гількії...». Вперше надруковано у кн.: Твори, т. 13, 1954, с. 322—323.

«По краю йду. Сади та виногради...». Вперше надруковано

в журн. «Світ», 1925, № 5, с. 3, під заголовком «З книги пророка Єремії».

«С в і т» — двотижневий, а потім щомісячний ілюстрований журнал ліберально-буржуазного напряму. Виходив у Львові 1925—1929 рр.

Зберігся автограф циклу (ф. 3, № 248), в якому останній вірш має ще такі рядки:

І вчув я голос: «Глянь на прут безлистий...
Що бачиш ти на ньому?» Мовив я:
«Один при однім пуп'янок сріблистий
З лущинок, наче очко, вигляда».
І мовив голос: «Глянь по всьому краю
Прутків подібних міріади скрізь:
А з кожного се сам я виглядаю
Очима власними...»

В кінці життя І. Франко відкинув ці строфи і під шостою строфою вірша «По краю йду. Сади та виногради» поставив дату «Написано р. 1906». Цикл подається за автографом (ф. 3, № 248). Назву дано за назвою останнього вірша циклу, дописаною рукою І. Франка в останні роки життя.

Патріот. Вперше надруковано у кн.: І в а н Ф р а н к о. Пісня і праця. Вибір оповідань і поезій. Львів, 1926, с. 164. Збереглися два автографи вірша: перший — чорнова редакція (ф. 3, № 243), що істотно не відрізняється від друкованого тексту, і чистова редакція (ф. 3, № 232), за якою вірш подається у нашому виданні.

Д. Б. («Я стовп, поставлений на роздорожжі...»). Вперше надруковано у кн.: Твори, т. 13, с. 326. Подається за автографом (ф. 3, № 243). Датується умовно.

Д. Б. — мабуть, Богдан Дідицький, що в 1906 р. видав спогади «Своє — життєвії записки».

«Посварилась сойка з дубом...». Вперше надруковано у кн.: Твори, т. 13, с. 327—328. Подається за автографом (ф. 3, № 292). Датується умовно. Цей вірш у редакції 1878 р. (автограф ф. 3, № 216) мав такий вигляд:

СОЙКА

Посварилась сойка з дубом,
А за що, й сам чорт не втне.
Враз він її — «врагом», «нелюбом»,
«Гниллю» і «революційне...»

«Всього лісу він закала»,—
Крекче сойка на клену.
Хоть би-м прем здихати мала,
Жолуді його й не ткну!

Бо не то, щоб ту паскуду
Другі їсти не могли,
Де її найду, сей час буду
Загрібати всю в земли!»

Дуб на теє головою
Захитав: «Лиш загрібай,
А з тих жолудів весною
Зійде, ввидиш, новий гай!»

«Що ж се має означати,
Що в тій байці за мораль?»—
«Друже, хоть мя вбий на паль,
Того й сам не втну сказати!»

«То пощо ж таке й писати?» —
«От, писалось! Так собі!
Цур, волиш ми розказати,
Як судили соц'ялі...»

1913

Притча про двох рабів. Вперше надруковано в журн. «Сяйво», 1913, № 4, с. 102—103.

Подається за першодруком. Датується умовно.

«С я й в о» — літературно-мистецький місячник демократичного напряму, виходив у Києві 1913—1914 рр.

1914

Притча про Сліпця і Хромця. Вперше надруковано у кн.: Твори, т. 13, с. 376—381. Подається за автографом (ф. 3, № 233).

Вірш є переробкою давньоруського оповідання XII ст. «Притча о тѣле человѣцьствѣ, и о души, и о въскресении мертвых». Про це оповідання І. Франко написав широку наукову розвідку «Притча про сліпця і хромця» («Причинок до історії літературних взаємин старої Русі») і надрукував її в «Сборнике по славяноведению» (1905). Меншу розвідку «Притча про Сліпця і Хромця». Пам'ятка староруського письменства» І. Франко вмістив у журн. «Неділя», 1912, № 37, с. 3—5.

Притча про колесо. Вперше надруковано у кн.: Твори, т. 13, с 382—383. Подається за автографом (ф. 3, № 233). В автографі І. Франко зазначив джерело твору: «За Теофілактом Сімокаттою «Історія цісаря Мавріція», кн VI, розд. 11».

Не алегорія. Вперше надруковано у кн.: Твори, т. 13, с. 384. Подається за автографом (ф. 3, № 232).

Військо тіней. Друкується вперше за автографом (ф. 3, № 232, с. 167—168).

Із поучень батька синові. Вперше надруковано в газ «Літературна Україна», 1966, 26 серпня, с. 4. Подається за автографом (ф. 3, № 232, с. 169—170).

Відданиця. Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1966, 26 серпня, с. 7. Подається за автографом (ф. 3, № 233).

Три стирти. Вперше надруковано у кн.: «З великого часу. Воєнний літературно-науковий збірник», Львів, 1916, с. 48. Подається за автографом (ф. 3, № 232). В автографі до вірша зроблено примітку: «На основі оповідання мого братанича Антона Франка».

На смерть М. Павлика д[ня] 26 січня 1915 р. Вперше надруковано у кн.: Твори, т. 13, с. 385—386. Подається за автографом (ф. 3, № 232). В автографі до вірша зроблено примітку:

«Зараз по смерті М. Павлика де в кого з його прихильників виринула думка устроїти йому величний та многолюдний похорон без попа, згідно з його останньою волею [..]. Се оказалося неможливим, і дехто з проводирів національно-демократичної партії, до якої покійний як член радикальної партії, все ставився вороже, устроїв похорони зі звичайною пампадою та в супроводі духовних— пароха Успенської церкви (Ставропігії) о. В. Давидяка та його сотрудника — і звичайної церковної процесії при участі публіки. Була думка, аби хтось зі знайомих покійного з його сопартійників ани одного визначнішого члена не було годі ві Львові - виголосив над його гробом коротку промову. Я зголосився як довголітній товариш покійного, та хоча мій особистий [виступ] на похороні признано з деяких причин невідповідним, я в день перед похороном написав ось який концепт промови, який міг би був виголосити хтось із молодіжі:

«Не жаль по страті горожанина й письменника, товариша й співробітника на ниві публічного життя змушує мене в тій хвилі промовчати те, що слід би було сказати над його могилою, але та велика посторонняя сила, котрій ми тепер усі мусимо коритися.

В особі Михайла Павлика ми стратили талановитого робітника, завзятого поборника неправди та кривди людської, одного з будителів народного духу та народної свідомості, яких пам'ять не гасне ніколи.

Він належав до тих, котрих хоч і гне, та не може зламати життєва нужда, котрі не бачать противностей там, де їм присвічує вища ідея, і не щадять ні противників, ні приятелів там, де можуть, як їм здається, послужити загальному добру.

Його заслуги оцінить історія; його хиби враз із його тілом нехай покриє оця могила!

27.I 1915».

Одначе російська (царська) влада не позволила виголосити над гробом ані духовної, ані світської промови.

Львів, д[ня] 12 мая 1915 р.».

Невиголошена промова Франка була основою його вірша «На смерть М. Павлика».

Sic transit!.. Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1966, 26 серпня. Подається за автографом (ф. 3, № 232, с. 177—178).

Також знання. Вперше надруковано у кн.: Твори, т. 13, с. 387. Подається за автографом (ф. 3, № 232).

«Ой, брязнула шибка...». Вперше надруковано в газ. «Українське слово», 1916, № 6, під заголовком «Воєнна картинка». Подається за автографом (ф 3, № 232). Зберігся ще один автограф (ф. 3, № 232) під назвою «Два столівника», дещо відмінний від опублікованого І. Франком:

Шибка брязнула
І збилася,
В вікно газдиня
Дивилася.

Кулька свиснула
І впилася,

За грудь газдиня
Вхопилася.

При ній дитина
Дивилася,
Як мати на землю
Звалилася.

«Українське слово» — щоденна газета буржуазно-націоналістичного напряму. Виходила у Львові 1915—1918 рр.

Во человіціх благоволеніе! Вперше надруковано у кн.: Твори, т. 13, с. 388. Подається за автографом (ф. 3, № 232).

Ще не пропало. Вперше надруковано в журн. «Література і мистецтво», 1941, № 5, с. 12. (Публікація М. Д. Деркач та О. І. Кисельова). Подається за автографом (ф. 3, № 232). Датується умовно.

Зоні Юзичинській. Вперше надруковано в «Календарі на 1919 р.» (Львів, 1919), ч. 3, с. 16. Подається за автографом (ф. 3, № 232).

Зоня Юзичинська — студентка Львівського університету, що піклувалася про Франка під час його хвороби в останні роки життя.

Приємний вид.— Друкується вперше за автографом (ф. 3, № 430, с. 435).

ПОЯСНЕННЯ СЛІВ

А б ш и т — відставка, увільнення від військової служби; документ про таке увільнення
А к а́ ф і с т — урочисто-хвалебний церковний спів
А л ю́ м н — семінарист, казенно-коштний вихованець
А м о р е́ т и — амури
А н д р о́ н и п л е с т и — вести пусті розмови, теревенити, плести нісенітницю
А с е к у р а́ ц і я — забезпечення, страхування, гарантія

Б а д і́ к а — ввічливе звернення до старшого брата чи старшого віком чоловіка
Б а́ з ь к и — сережки вербового або березового суцвіття
Б а́ н д а — компанія, ватага; гурт музик, оркестр, капелла
Б а н і́ т а — вигнанець, підданий остракізму
Б е з п о л и́ к и — без сліду
Б е з х о с е́ н н и й — безкорисний, невигідний
Б е ш т а н и́ н а — голяк, безштанько, голодранець
Б о з (б з и) — тут: бузок
Б л а в а́ т н и й к у п е ц ь — торгівець шовками
Б л я м а́ ж — компрометація, сором, конфуз
Б о м б а́ с т — високопарно-претензійна мова, пустомельство
Б р а́ н ж а — галузь промисловості чи торгівлі, люди певної галузі
Б о с т и́ (від «бодать») — брати на роги

В а р с т а́ т — верстат, майстерня
В а р ц а́ б (а) — лутка, парапет, підвіконня
В а́ ф е н п а с — документ на право мати зброю
В е́ д р о — ясна погода
В е́ р в и ц і — разки намиста з перлів чи коралів; чотки
В е р е́ т а — рядно
В и р о́ ч н я — пророцтво; оракул
В и с ц і́ г и — перегони, змагання в бігу
В і д п о р у́ ч н и к — уповноважений, представник
В о р о х о́ б и т и — бунтувати

Г а р б о в а́ н н я — обробка шкур, чинбарство і кушнірство
Г и р — біда, важкий удар
Г и ц л і́ в к а — місце, де знищують бездомних собак
Г л о г о́ в и й — глодовий
Г л о т а́ — натовп; шеренга, тіснота, давка
Г л о т и́ т и с я — товпитися
Г о р е́ н д а — страхіття, нечувана, жахливо-обурлива річ
Г о́ р с т к а — пучок чого-небудь
Г о́ т у р — глухар
Г р и ж а — журба, турбота, печаль
Г р у з ь — грузьке болото
Г у с т о́ в н и й — до смаку

Дамасце́нка — шабля дамаської сталі
Дві́рець — вокзал, залізнична станція
Дево́тка — святенниця, ханжа
Діста́нс — дистанція
Дра́чі — побори, податки, здирства, тяганина, сварки
Дуфа́ти — покладатися на когось, на щось

Жва́ти — жувати
Жи́вло — основа живого, стихія, матерія

Загиритися — втратити все, збідніти, збанкротувати
Задилькота́ти — задрижати, затрястися
Загла́да — цілковите знищення
Заня́дра (и) — надра, нетрі, суспільне дно
Зарі́нок — рівне місце близько ріки, поросле травою, де літом у неділю збирається сільська молодь
Зблязо́вання — притуплення уваги, байдужість до всього
Зво́ри — провалля в горах
Здвиг — стихійно наростаюче людське стовпище, людський тиск
Зліс'ний — лісник
Злу́да — ілюзія, омана
Змо́ра — примара, кошмар, марення у сні
Знітува́ти — з'єднати, спаяти, склепати
Зух — молодець, смільчак

Ільма, ільмак, ілем — дерево (в'яз, берест)
Імпертене́нція — зухвала брутальність, грубість

Каламáнція — клопіт, нещастя
Камера́льний — казенний, державний
Ка́муз — дрібні шматочки, друзки, шмаття
Ка́ня, канюк — птах з родини яструбових
Капо́та — капот, давній верхній одяг, лапсердак
Капту́р — кобка, капюшон
Каса́рня — казарма
Ки́мвал — цимбали
Ки́чера — лісиста гора з голим верхом
Клепта́ти — говорити те саме, нарікати на щось
Кляча́ти — стояти на колінах нерухомо
Ко́нар — товста гілляка, відгалуження стовбура
Конгру́а — службова платня католицького духовенства
Концепт — гадка, міркування, думка
Корко́ші — «взяти на коркоші», на плечі
Кра́са, кра́сий — строкатий, барвистий
Крепірува́ти — дуже бідувати
Крийвка — схованка
Кріс — рушниця
Кти́тор — церковний староста, засновник, фундатор
Куре́нда — обіжник, циркуляр

Ле́гіт — легкий теплий вітерець
Ле́да — незмінна частина складних слів: леда-що, леда-кого, леда-як, леда-хвилини — будь-що, будь-кого, будь-як, щохвилини
Лепе́ти — базіки
Ли́лик — кажан
Ліска ма́га — чарівна паличка мага
Ліцитува́ти — продавати з молотка, з публічного торгу
Лото́чити — дошкуляти, «гризти голову»
Ля́рва — тут: страшна маска, примара

Мамо́на — у древніх сірійців бог наживи, багатства; переносно: віддаватися Мамоні — служити фальшивим ідеям
Манджа́ти — йти поспішаючи

Матня́ — середина, заглиблена частина невода; в переносному значенні опинитися в безвихідному становищі — значить потрапити в матню
Ме́ва — чайка
Му́шля — черепашка, раковина

Нагара́тати — набити, побити
На́глити — нетерпляче підганяти когось
Напра́ва — ремонт, поправка
Небо́й — смільчак
Нови́цька служба — служба новика в монастирі
Нуро́к, нуре́ць — ниряльник, водолаз
Ну́та — нота

Оба́рінок — бублик, крендель
Оборіг — піддашшя для сіна на чотирьох стовпах, яке при потребі можна то опускати, то підіймати
О́брус — скатертина
Офе́рма — неповоротний, невимуштрований вояк-новобранець, «гарматне м'ясо», жертва війни

Парапліі — парасоля
Па́цькати — ритися, мов порося (паця)
Пивни́ця — погріб, підвал
Плай — гірська стежка
Побліка (публіка) — ганьба, скандал
Погре́б — похорон
Пома́на — привид, потороча, дивна поява
Портепе́ — ремінь (плечовий чи поясний) носити зброю, портупея
Потрату́ва́ти — понівечити щось
Прозеліт — людина, що прийняла інше вчення, неофіт
Пря́сло — лозове кільце у хвіртці чи у воротах; ланка в ланцюзі
Пе́оти — прикрощі, неприємності, шкода, біда
Пуцівка — прочухан, догана

Рамéна, рам'є — плечі і руки, обійми
Реверéнція — пошана, повага, шанування
Резигна́ція — відмовлення від чогось, примирення з долею
Резолю́тно — рішуче, енергійно, сміливо
Ре́тязь — ланцюг, ланцюжок
Рогачка — шлагбаум, міська застава на дорозі для збору податку за проїзд
Ру́ни — знаки старогерманської писемності; народний карельський і фінський епос

Сакраментáльний — священний, заповітний
Сепара́тка — окрема кімната, кабінет
Си́гла — смерека європейська, гілляста лише вгорі; тут: місце, поросле смерековим лісом
Сигне́т — перстень з печаткою
Ска́за — вада, огріх, порок
Скимн — молоде дике звіреня, левеня
Скиндя́чка — стрічка, що прикрашає голову дівчини
Ско́чно — від «скачний» — танцювальний
Скру́ха — толкування
Сліг (слоги) — сильце, пастка на звіра чи птицю
Со́пух — смердючі нафтові випари, газ
Сорбе́т — напій
Спиж — бронза, мідь, метал для дзвону
Ста́ція — квартира, постій, стоянка, станція (будь-яка)
Стру́пішилий — зотлілий

Та́ний — дешевий, невисокий (процент); низькопробний
Теле́нь — означення звука в словосполученні ані телень, ні звука
Теле́нити — торохтіти, видавати звук дзвінка чи сопілки (теленки)
Теорба́н — музичний інструмент на зразок лютні

Топели́ця — потопельниця
Трам — колода, стовбур, тягар
Тра́цька робо́та — лісопильна робота на тартаку
Трач — пильщик
Треи — шлейф
Тря́на — стерте сіно або солома, з'їди; тирса
Тря́нгельд — дрібні грошові подачки, «чайові»
Тро́щ'е — лісова поросль, прутя, хлющ
Тру́мна — труна, домовина
Тручáти — штовхати, відкидати з дороги

Ýгу́рний, огу́рний — сварливий, впертий, непокірний, непримиренний
Улóмний — кволий, каліка
Ýчта — бенкет, вшанування когось

Ферва́льтерка — завідувачка
Фігýра — хрест з розп'яттям край дороги
Фімфа — грубий недоречний жарт; удавати фімфу — вдавати ображеного

Хабáз, хабýр — бур'ян, бадилля, хлющ
Халамбú — безладдя, замішання; баламут, халамидник
Хóпта — бур'ян
Хóсен (хісни) — користь, зиск

Цабаи́ти — лаяти, проклинати, кричати
Цéлебс — нежонатий піп, що дотримується целібату
Целіба́т — безшлюбність, обов'язкова для католицького духовенства та православного чернецтва
Ціпýщі снігú — чіпкі, холодні
Цю́па, цю́пка — мала темна кімната, комірчина; тюремна камера
Ця́та — крапка, цятка, пляма

Чапíння — безнадійно-байдуже очікування чогось, бездіяльність
Чапíти — знітитися, сидіти скорчившись, безнадійно чекати
Чéрес — широкий ремінний пояс

Шанжова́ння — спекуляція грішми, валютою, шахрайство
Шарýга — буря. заметіль
Шúбатися — метатися, кидатися з одного місця в друге
Шúзма (схизма) — розкол, єресь, так католики називають всіх іновірців
Шлеп — шлейф
Шляба́нт — шлагбаум
Шпихлíр — громадський амбар для збіжжя, гамазей
Шпунт, до шпýнту — до кінця, до дна, дощенту
Шува́р — лепеха, татарське зілля
Шýтер — дрібне каміння з піском, жорства, щебінь

Я́ма — нафтова копальня, примітивна шахта; холодна, буцегарня
Яр — ярий, весняний, сповнений сили, палкий, пристрасний
Яскúня — печера

СПИСОК ІЛЮСТРАЦІЙ

1. І. Франко. Фото 1903 . . . . . 4—5
2. Титульна сторінка збірки І. Франка «Із днів журби» (1900) 15
3. Обкладинка книжки І. Франка «Іван Вишенський» (1911) 71
4. Титульна сторінка збірки І. Франка «Semper tiro» (1906) 105
5. Автограф поезії І. Франка «Чи не добре б нам, брати, зачати...» із збірки «Semper tiro» 151
6. Титульна сторінка збірки І. Франка «Давне й нове» (1911) 201
7. І. Франко серед учнів третього класу дрогобицької гімназії (перший зліва у другому ряду). Фото. 1870 . . . . . 256—257
8. Автограф поезії І. Франка «Ходить туга по голій горі...» (1906) 359
9. Автограф поезії І. Франка «Зоні Юзичинській» (1916) 391

ЗМІСТ

ІЗ ДНІВ ЖУРБИ

ІЗ ДНІВ ЖУРБИ

I. «День і ніч сердитий вітер...» 7
II. «В парку є одна стежина...» 7
III. У парку 8
IV. «Коли часом в важкій задумі...» 9
V. «Де я не йду, що не почну...» 9
VI. «Не можу забути!..» 10
VII. «Вже три роки я збираюсь...» 11
VIII. «Безсилля, ах! Яка страшная мука!..» 12
IX. «Недовго жив я ще, лиш сорок літ...» 13
X. «І знов рефлексії! Та цур же їм!..» 13
XI. «Я поборов себе, з корінням вирвав з серця...» 16
XII. «З усіх солодких, любих слів...» 16

СПОМИНИ

I. «Я згадую минулее життя...» 19
II. «Заким умре ще в серці творча сила...» 19
III. «О, бо і я зазнав раз щось такого...» 20
IV. «П'ятнадцять літ минуло. По важкій...» 20
V. «Маленький хутір серед лук і нив...» 21
VI. «В село ходив. Душа щемить і досі...» 21
VII. «Ось панський двір! На згір'ї край села...» 24
VIII. «Найгірше я людей боявсь тоді...» 25
IX. «Привіт тобі, мій друже вірний, гаю...» 26
X. Розмова в лісі 26
XI. «Я побачив її — не в зеленім садку...» 30
XII. «Я не скінчу тебе, моя убога пісне...» 32

В ПЛЕН-ЕРІ

I. «Мамо-природо!..» 33
II. «По коверці пурпурсвім...» 37
III. «Ходить вітер по житі...» 38

IV. «Суне, суне чорна хмара» 40
V. «У долині село лежить» 40
VI. «Ой ідуть-ідуть тумани» 41
VII. «Над великою рікою» 41
VIII. «Дрімають села. Ясно ще» 43
IX. «Ніч. Довкола тихо, мертво...» 44
X. Школа поета (За Ібсеном) 48

ІВАН ВИШЕНСЬКИЙ. Поема 50
НА СВЯТОЮРСЬКІЙ ГОРІ 84

SEMPER TIRO

Semper tiro 101
Сонет 102
Моєму читачеві 102

Буркутські стансі

«Кожда кичера в млі...» 103
«Дівчино, моя ти рибчино...» 103
Ользі С. 104
«О, розстроєна скрипка, розстроєна!..» 104
Конкістадори 104

ЛІСОВА ІДИЛІЯ. Поема 107
Пролог 109
Перша пісня 116
Друга пісня 126

НОВІ СПІВОМОВКИ

Цехмістер Купер'ян 136
Сучасна приказка 138
Майстер Свирид 140
Що за диво? 142
Притичина 143
Як там у небі? 144
Трагедія артистки 146

НА СТАРІ ТЕМИ

I. «Чи не добре б нам, брати, зачати...» 148
II. «Блаженний муж, що йде на суд неправих...» 148
III. «Було се три дні перед моїм шлюбом...» 149
IV. «Ти знов літаєш надо мною, галко...» 152
V. «Крик серед півночі в якімсь глухім околі...» 152
VI. «Де не лилися ви в пашій бувальщині...» 153
VII. «І досі нам сниться...» 153
VIII. Антошкові П. (Азъ покой) 155

IX. «Вийшла в поле руська сила...» 156
X. «На ріці вавілонській — і я там сидів...» 157
XI. «Вже ж твоя святая воля..» 159
XII. «Говорить дурень в серці своїм...» 160

ІЗ КНИГИ КААФ

I. «У сні зайшов я в дивную долину...» 163
II. «Поете, тям, на шляху життьовому..» 164
III. «Гуманний будь, і хай твоя гуманність...» 166
IV. «Як трапиться тобі в громадськім ділі...» 166
V. «Ти йдеш у вишукано-скромнім строї...» 167
VI. Ф. Р. 168
VII. «Опівніч. Глухо. Зимно. Вітер виє..» 169
VIII. «Як голова болить! Пожовклі карти...» 171
IX. «Якби ти знав, як много важить слово...» 172
Страшний суд 173

ІЗ ЗБІРКИ «ДАВНЄ Й НОВЕ»

Переднє слово 185

ПОКЛОНИ

I. Неназваній Марії 187
II. До Музи 188
III. Честь гворцеві тварі! *(Уривок)* 189

ПАРЕНЕТІКОН

Багач 191
«Поворож мені, циганко, чорноока Цоро...» 192
«Не хвалися родом своїм, що ти благородний...» 192
«Інша слава сонцю, інша місяцю...» 192
«Як маю вірити тобі...» 192
«Нема чоловіка, в котрого...» 193
«Коли побачиш праведного в муках...» 193
«На те птахам крила природа дарила...» 193
«І се треба, брате, в повинність вмінити...» 194
«Сам лицемірствує з собою...» 194
«Як сад, заросли хабазами...» 195
«Анастасій Синаїт говорить...» 195
Вразоуми мѧ, живъ боудоу 197
«О чоловіче, коли спиш, чи чуєш...» 198
«Хто славу світу осягнув...» 198
«Отці святі отак заповідають...» 198
«Так говорить стародавня повість...» 199
Строфи 204

ПРИТЧІ

I. Притча про рівновагу 206
II. Притча про захланність 208
III. Притча про сіяння слова божого 217

ЛЕГЕНДИ

ДВА ЧУДА СВ. НИКОЛАЯ

Чудо з ковром 219
Чудо з утопленим хлопцем 222

Рука Івана Дамаскіна 224
Фуль, цар єгипетський 226
Зороастрова смерть 227

ІЗ ЗЛОБИ ДНЯ.
ІЗ ТРИДЦЯТИЛІТТЯ 1878—1907

Дума про Маледикта Плосколоба 228
Дума про Наума Безумовича 239
Воронізація 246
Дрогобицька філантропія 248
«Нове зеркало» 249
Українсько-руська студентська мандрівка літом 1884 р. . . . 250

В дорогу 252
Мандрівнича хронічка 253

Пані Февросія. *(Наслідуване)* 262
Женщина. Алегорія на привітання товариства «Руських женщин» у Станіславові 265
О. Лунатикові 267

Вольні вірші

I. Modern 269
II. Anima saltans 269
III. До Музи 270
Блюдитеся бѣса полуденнаго 272
Многонадійний 273

ГІМНИ Й ПАРОДІЇ

Пісня руських хлопів-радикалів 275
Де єсть руська вітчина? 276
Марш галицько-руських «твердих» 277

ІЗ ЗБІРКИ «ІЗ ЛІТ МОЄЇ МОЛОДОСТІ»

Переднє слово 281
Народна пісня *(Сонет)* 284
Моя пісня 284
Дві дороги *(Сонет)* 286
Наш образ *(Сонет)* 287
Могила 287
Від'їзд гуцула 288
Любов 289
Божеське в людському дусі 290
Бунт Митуси 291
Схід сонця 296
Задунайська пісня 299
Поступовець 303
Лицар *(За Гейне)* 304
Данина 305
Арф'ярка 307
Аскольд і Дір під Царгородом 310
Шотландська пісня *(Із Пушкіна)* 311
Рибак серед моря 312
Князь Олег 313
Керманич 314
Нещаслива *(Із О. К. Толстого)* 316
Святослав 317
Русалка *(Із Пушкіна)* 318
Пімста за вбитого *(Арабська дума, з Гете)* 320
Хрест чигиринський 324

Наші чесноти

А. Діяльність 329
Б. Патріотизм 330
В. Згідливість 333
Товаришам із тюрми 335
Невільники 336
Наука *(Сонет)* 338

ПОЕЗІЇ, ЩО НЕ ВВІЙШЛИ ДО ЗБІРОК

1900

«Всякий легенди співа: атеїсти про муки месії...» 341

1901

МАЙОВІ ЕЛЕГІЇ

I. «Весно, ти мучиш мене! Розсипаєшся сонця промінням...» . . 342
II. «Бачив рисунок я десь — і забув уже, де його бачив...». . 343
III. «Ні, аморети, мені за погоничів ви вже нездалі...» 343

IV. «Стаяли живо співи, розірвала морозні окови...» 344
V. «Щезла з Хребта-гори вже сніговая блискучая кучма...» . 345

1902

В альбом п[а]ні О. М 346
«Недаром сказано: голодний лях свистить» 346

1903—1905

Стріли 350
Мелеагер. *Уривок першої пісні* 351
Буркутська романса 356

1906

«Ходить туга по голій горі...» 358
Сійте більш 358

[З КНИГИ ПРОРОКА ЄРЕМІЇ]

І. «Я Єремія, син жерця Гількії...» 361
ІІІ. «По краю йду. Сади та виногради...» 362
Пагріот 362
Д. Б. 363
«Посварилась сойка з дубом...» 363

1913

Притча про двох рабів 366

1914

Притча про Сліпця і Хромця 369
Притча про колесо 374
Не алегорія 376
Військо тіней. *Воєнна пригода з р. 1167* 376
Із поучень батька синові 379
Відданиця 381

1915

Три стирти 386
На смерть М. Павлика д(ня) 26 січня 1915 р. 387
Sic transit! 388
Також знання 389
«Ой, брязнула шибка...» 389

1916

Во человіціх благоволеніе! 390
Ще не пропало 390
Зоні Юзичинській 393
Приємний вид 394

КОМЕНТАРІ 395
ПОЯСНЕННЯ СЛІВ 437
СПИСОК ІЛЮСТРАЦІЙ 441

Академия наук
Украинской ССР

Институт литературы
им. Т. Г. Шевченко

ИВАН

ФРАНКО

Собрание сочинений
в пятидесяти томах

Художественные
произведения

Тома 1—25

Том 3

Поэзия

(На украинском языке)

Друкується за постановою
Президії АН УРСР

Редактор
В. І. Мазний

Художній редактор
С. П. Квітка

Оформлення художника
О. Г. Комяхова

Технічні редактори
М. А. Притикіна, Б. О. Піковська

Коректори
Н. О. Луцька, Л. В. Малюта

Здано до набору 6.III 1975 р. Підписано до друку 14.XI 1975 р. Зам. № 5-98. Видавн. № 271. Тираж 50 000 Папір № 1, 84×108¹/₃₂. Друк. фіз. аркушів 14,0+2 вкл. Умовн. друк. аркушів 23,73. Обліково-видавн. аркушів 21,74. Ціна 1 крб. 55 коп.

Видавництво «Наукова думка»,
Київ, Репіна, 3.

Книжкова фабрика імені М. В. Фрунзе Республіканського виробничого об'єднання «Поліграфкнига» Держкомвидаву УРСР, Харків, Донець-Захаржевська, 6/8.